

Spædbarnsfamilien

***Rapport nr. 1
fra forløbsundersøgelsen
af børn født i efteråret 1995***

Mogens Nygaard Christoffersen

Spædbarnsfamilien. Rapport nr. 1 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995

Forskningsleder: Vita Bering Pruzan

Forskningsgruppen om børn, familie og minoriteter

Sekretærarbejdet er udført af Kirsten Bjørneboe og forskningssekretær Jette Buntzen

Undersøgelsens følgegruppe:

Docent Lars Dencik, Roskilde Universitetscenter

Lektor Dion Sommer, Aarhus Universitet

Lektor Lars Jacob Muschinsky, Københavns Universitet

Docent Jill Mehlbye, Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut

Seniorforsker Kirsten Just Jeppesen, Socialforskningsinstituttet

Forsker Anne-Dorthe Hestbæk, Socialforskningsinstituttet

Lektor Bjarne Hjorth Andersen, Københavns Universitet

Fhv. direktør Jacob Vedel-Petersen

Professor Per Schultz Jørgensen, Danmarks Lærerhøjskole

Forskningsleder, cand.stat. Mette Madsen, Dansk Institut for Klinisk Epidemiologi

Fuldmægtig Lotte Mac, Socialministeriet

Fuldmægtig Ellinor Colmorten, Socialministeriet

Forskningsmedarbejder Anne Nielsen, Dansk Institut for Klinisk Epidemiologi

ISSN 1396-1810

ISBN 87-7487-580-9

Sats og tilrettelæggelse: Socialforskningsinstituttet efter principlayout af Bysted A/S

Omslagsfotos: Kirsten Bille

Oplag: 1.000

Trykkeri: Holbæk Center-Tryk A/S

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

1052 K

Tlf. 33 48 08 00

Fax 33 48 08 33

Socialforskningsinstituttets publikationer kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

Forord

Socialforskningsinstituttet har påbegyndt en forløbsundersøgelse, der belyser børns opvækstvilkår. Nærværende rapport: *Spædbarnsfamilien* bygger på den første dataindsamling blandt forældre til børn født i efteråret 1995.

Undersøgelsen er gennemført med støtte fra Sygekassernes Helsefond, Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd og Socialministeriet.

Undersøgelsen er planlagt i samarbejde med en række forskere både på Socialforskningsinstituttet og fra andre forskningsmiljøer. Formålet er at etablere en database, hvor børn og forældre følges gennem opvæksten. Databasen står til rådighed for danske børneforskere på en sådan måde, at det enkelte individs anonymitet er sikret.

Følgegruppen har deltaget i undersøgelsens forskellige faser og takkes hermed for en række værdifulde forslag og kommentarer. Forskningsleder, cand.stat. Mette Madsen, DIKE, forskningsmedarbejder, speciallæge Anne Nielsen, DIKE, samt forskningsleder, cand.jur. Vita Bering Pruzan har læst og kommenteret manuskriptet. De takkes alle for kritiske og konstruktive kommentarer.

Lektor Bjarne Hjorth Andersen (fra 1. august 1996 ansat på Sociologisk Institut, Københavns Universitet) har udarbejdet spørgeskema og forestået dataindsamlingen. Bilag om undersøgelsens tilrettelæggelse er ligeledes udarbejdet af lektor Bjarne Hjorth Andersen med bidrag fra seniorforsker Kirsten Just Jeppesen. Stud.polit. Tom Knudsen har medvirket ved edb-bearbejdningen af omkodningerne.

Rapporten er udarbejdet af seniorforsker, mag.scient.soc. Mogens Nygaard Christoffersen.

København, februar 1998
Jørgen Søndergaard

Indhold

Kapitel 1

Undersøgelsens formål, metode og resultater	9
Undersøgelsens baggrund og formål	9
Sammenfatning af resultater	11
Aldershomogene familier	11
Sociale forskelle blandt spædbarnsfamilier	11
Marginaliserede mænd får ingen børn	12
Den utraditionelle familie	13
Ønskebørn?	14
Mødrenes etablering på arbejdsmarkedet	14
Amning, rygning og psykiske problemer	15
Arbejds miljøbelastninger, fødselskomplikationer og stress	16
Intens kontakt til bedsteforældre	17

Kapitel 2

Familedannelsen	19
Familieforhold og sociale forskelle	21
Socioøkonomiske forhold og sociale forskelle	21
Barnets helbred og familiens socialgruppe	23
Forældrenes aldersforskel – traditionelle og utraditionelle familier	24
Nybagte fædre og mødre bliver ældre og ældre	25
Børn født af teenagemødre	27
Nybagte enlige mødre	32
Ønskebørn og ikke-ønskebørn i kernefamilier	37
Ønskede I en dreng eller en pige?	38
Pardannelsens mystik	39
Fædres og mødres erhvervsuddannelsesniveau	41
Marginaliserede mænd bliver ikke fædre	45
En teori om familedannelse	47
Indkomstforskelle imellem nybagte fædre og mødre	47
Dilemmaet mellem familiens erhvervsmæssige arbejdstider og muligheder for ligestilling	50
Nedsættelsen af arbejdstiden og øget ligestilling	54
Noter	57

Kapitel 3

Bedsteforældre	59
Boede tre generationer sammen?	59
Børn som alderdomsopsparing	61
Den udvidede familie – tre generationer under samme tag i efterkrigstidens vestlige samfund	61
Hvem bor sammen med bedsteforældrene i dag?	62
Hyppig kontakt imellem forældre og bedsteforældre	64

Forhold der har betydning for en daglig kontakt med bedsteforældrene	66
Bedsteforældrenes praktiske hjælp til den nybagte familie	70
Bedsteforældre som babysittere	72
Var bedstemødrene hjemmegående, da forældrene var børn?	73
Noter	76

Kapitel 4

Nuværende beskæftigelse og forældreorlov	77
Ændrede kønsroller præger barndommen	77
Forældrenes arbejdsløshed og brug af orlovsordninger	78
Arbejdsløshedens omfang og fordeling	80
Afskedigelse af personer på orlov	82
Pendling og unormale arbejdstider	83
Hvem er det, der har unormale arbejdstider?	85
De samlevende/gifte forældres erhvervmæssige stilling	85
Offentligt eller privat ansat	87
Ledere søger mage	89
De utraditionelle familier	91
Barselorlov og forældreorlov	94
Er de utraditionelle familier konfliktfyldte?	97
Noter	103

Kapitel 5

Sundhedsadfærd og sociale baggrundsforhold	105
Arbejdets risiko for gravide	105
For tidlig fødsel og psykosomatiske symptomer	107
Arbejdsforhold og forældrenes psykiske problemer	110
Fødselskomplikationer og arbejdsmæssige belastninger	110
Fødselskomplikationer og moderens psykosomatiske symptomer . .	113
Socialpsykologiske baggrundsforhold for rygere	115
Psykiske belastninger og rygning blandt mødrene	117
Moderens rygning og for tidlige fødsler	119
Moderens rygning og lav fødselsvægt	120
Udviklingen i ammeadfærd	122
Moderens tobaksrygning og amning	124
Social baggrund for kortvarig amning	127
Rygning i barnets nærhed og barnets helbredsforhold	129
Luftvejsinfektioner mv. og forældres rygning	129
Psykiske belastninger og varigheden af amningen	131

Kapitel 6

Barnets sundhed og udvikling	135
For tidlig fødsel og barnets sansemotoriske udvikling	135
Lyder barnet sit navn?	137
Kolik hos spædbørnene	138
Barnets egenskaber og moderens psykiske situation	142
Noter	146

Bilag	
Undersøgelsens design og gennemførelse	147
Statistiske analyser	153
Noter	159
Bilagstabeller og skemaer	161
Litteratur	221
Socialforskningsinstituttets udgivelser om familie, skilsmisse og fertilitet	235
Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1997	241

Kapitel 1

Undersøgelsens formål, metode og resultater

For at få en sikker og anvendelig viden om, hvilke forhold der er af betydning for børns opvækstforhold, er det nødvendigt at følge børnene igennem et længere tidsrum og løbende indhente oplysninger, der kan danne baggrund for en vurdering heraf.

De bedst kendte landsdækkende, repræsentative forløbsundersøgelser er en række britiske undersøgelser af nogle fødselsårgange (fødselsårgangene 1946, 1958, 1970). Disse forløbsundersøgelser har vist sig at være særligt frugtbare og har resulteret i en lang række forskningsresultater. Undersøgelserne har blandt andet behandlet risikofaktorer i barndommen. Foruden helbredsforhold har de haft børns levekår som unge og voksne som gennemgående problemstilling (Douglas, 1976; Mednick & Baert, 1981; Madge, 1983; Essen & Wedge, 1982).

Bortset fra de her nævnte britiske undersøgelser findes der ikke andre europæiske sammenlignelige undersøgelser. De to eneste skandinaviske, landsdækkende, repræsentative forløbsundersøgelser, der følger en årgang af børn, er Socialforskningsinstituttets ungdomsforløbsundersøgelse af 7. klasse-elever i 1968. Denne undersøgelse har fulgt børnene til 38-års alderen (Hansen, 1995a).

Den anden danske landsdækkende undersøgelse er Socialforskningsinstituttets registerundersøgelse, der omfatter familier

med børn født henholdsvis 1966 og 1973. Det drejer sig i alt om 155.000 børn og deres forældre. Den første publikation fra dette registermateriale – *Opvækst med arbejdsløshed* – analyserede ledighedens konsekvenser for børnene og deres familier (Nygaard Christoffersen, 1996a).

Center for Epidemiologisk Grundforskning har netop startet en dansk undersøgelse – *Bedre sundhed for mor og barn* – hvor omkring 100.000 gravide og deres nyfødte følges over en længere årrække. Undersøgelsen koordineres med et tilsvarende projekt i Norge.

Herudover findes der i Skandinavien en række specielle undersøgelser, der begrænses til en særlig befolkningsgruppe eller et særligt geografisk område (fx Glostrup, Malmø, Göteborg-undersøgelserne), men som ikke giver mulighed for at generalisere undersøgelsens resultater til hele befolkningen (Mednick & Baert, 1981).

Undersøgelsens baggrund og formål

Et af de grundlæggende spørgsmål for undersøgelsen er: Hvilke forhold har betydning for børns opvækst? Gennemgang af andre forskningsresultater efterlader et broget billede, men et gennemgående tema påkalder sig en særlig opmærksomhed. Det tema er – ikke uventet – at økonomiske og sociale belastninger af forældrene også kan påvirke børnenes situation. Børn udviser en udviklet sensitivitet over for forældrenes følelser. Det er således en bagved-

liggende antagelse, at selv ganske spæde børn tidligt begynder at fornemme forældrenes stemninger – også deres eventuelle indbyrdes konflikter. Hvis de voksne belastes væsentligt, må man således regne med, at dette pres indirekte overføres til børnene.

En af antagelserne er eksempelvis, at *begge* forældrenes erhvervmæssige succes eller arbejdsmæssige belastninger på denne måde overføres og forvandles til familiemæssige ressourcer eller problemer. Man skal således være opmærksom på forskellige former for arbejdsmæssige belastninger – for eksempel påtvungen arbejdsløshed, usikre ansættelsesvilkår og vanskelige økonomiske vilkår – for at kunne iagttage, om der sker en afsmitning til familiens generelle trivsel.

Nogle af familierne er såkaldte mønsterbrydere på kønsrolleområdet. De har et utraditionelt kønsrollemønster, hvor moderen har et karrierejob, mens faderen har et underordnet job. Et spørgsmål er, om disse familier lever med et stærkt normpres, der resulterer i mere konfliktfyldte forhold. Andre antagelser er, at forældrenes sundhedsadfærd og socialpsykologiske relationer omkring forældreskabet har stor betydning for opvæksten.

Det er undersøgelsens formål at fremskaffe grundlæggende repræsentativ viden om børns opvækstvilkår og udvikling. Undersøgelsen tilrettelægges som en longitudinel kohorteundersøgelse af omkring 6.000 børn født i efteråret 1995 af mødre med dansk statsborgerskab.

Nærværende undersøgelse suppleres med en selvstændig undersøgelse af omkring 600

børn født af mødre, som ikke er danske statsborgere.

Da undersøgelsen er blevet til i samarbejde med en række forskere både på Socialforskningsinstituttet og fra andre forskningsmiljøer, indeholder databasen en række forskelligeartede temaer. Nærværende rapport beskriver imidlertid kun en del af mange mulige problemstillinger, som de omfangsrige interview med forældrene giver mulighed for at belyse. Hertil kommer, at de indsamlede oplysninger kan vise sig at få helt nye betydninger, set i lyset af resultaterne ved efterfølgende undersøgelsesfaser. Informationer, som synes betydningsløse nu, kan vise sig at være nøglen til forståelsen af senere begivenheder i børnenes liv – eller forhold, som man troede var af betydning, kan senere vise sig at være uden indflydelse på børnenes opvækst.

Undersøgelsen er baseret på standardiserede spørgeskema-interview for at gøre spørgesituationen så ensartet og sammenlignelig som muligt. Det var samtidig påkrævet, at analyserne baserede sig på en relativt stor stikprøve, hvor en række forskellige sociale baggrundsforhold kunne inddrages samtidig i analyserne. Derved blev der mulighed for at sammenligne de forskellige baggrundsforhold for at finde frem til dem, der havde den største udslagsgivende betydning for børnenes og deres forældres livsvilkår.

Da der er tale om relativt komplicerede og omfattende oplysninger, valgte man at lade Socialforskningsinstituttets faste interviewerkorps forestå interviewingen. I tilrettelæggelsen indgik en egentlig prøveundersøgelse på grundlag af en stikprøve med 100 børn. Ved prøveundersøgelsen havde man på forhånd ved tilfældig udvælgelse udpeget

en af forældrene til at være svarpersonen, men forsøgt at lade interviewingen foregå med begge forældre på en gang. På grundlag af erfaringerne fra prøveundersøgelsen blev det besluttet at interviewe moderen alene på bopælen, mens oplysningerne fra faderen tilvejebragtes, ved at faderen udfyldte et udleveret spørgeskema.

Der er allerede udsendt en foreløbig redegørelse for dataindsamlingen og opnåelsesresultaterne (Hjorth Andersen, 1997), som genoptrykkes i bilaget til nærværende rapport.

Næste dataindsamling finder sted, når børnene er 3-4 år. Her vil blandt andet indgå børnenes dagpasningsordninger, som antagelig vil udgøre en vigtig del af børnenes opvækstvilkår, som kan vise sig at have stor betydning for børnenes trivsel og senere udvikling.

Interviewingen blev gennemført i perioden januar-maj 1996, da børnene var omkring 4-5 måneder gamle. Der opnåedes interview med 90,5 pct. af mødrene, og man modtog et besvaret spørgeskema fra omkring 2/3 af fædrene.

Sammenfatning af resultater

Det er en udbredt opfattelse, at man i nutidens samfund, til forskel fra samfundet på vores bedsteforældres tid, har en øget bevægelighed både geografisk og mellem forskellige sociale lag, således at mange familier i dag består af to voksne med forskellig social baggrund.

Imidlertid viser undersøgelsen, at der for de forældre, der fik børn i 1995, er betydelig overensstemmelse mellem deres forældres erhvervmæssige baggrund. Hvis for eksem-

pel farfaderen er selvstændig (landbrug, håndværk), er der en forøget sandsynlighed for, at også morfaderen er selvstændig. Hvis farfaderen er overordnet funktionær, er der en relativt stor sandsynlighed for, at også morfaderen er overordnet funktionær og en mindre sandsynlighed for, at morfaderen er ikke faglært arbejder. Der er ingen holdpunkter for at hævde, at mænd generelt får børn med kvinder af en "lavere social baggrund" end dem selv, men der er i vid udstrækning tale om *symmetri* med hensyn til opvæksthjemmets sociale baggrund.

Aldershomogene familier

Nogle sociologer (Rapoport, 1989), der hæfter sig ved udviklingen af en større tolerance over for familieforhold, der tidligere fremkaldte en fordømmelse (fx enlige mødre, børn født uden for ægteskabet), forventede også større variationer og mindre traditionsbundne familier i nutidens samfund. Børnene bliver dog stadig født i en kernefamilie. Denne større tolerance har ikke ført til, at flere kvinder vælger at få børn uden at bo sammen med faderen. I modsætning til forventningerne viser undersøgelsen, at familierne omkring det nyfødte barn er mere aldershomogene, end det var tilfældet tidligere.

Sociale forskelle blandt spædbarnsfamilier

Undersøgelsens umiddelbare resultater viser, at der er betydelige sociale forskelle med hensyn til, i hvilken alder mødrene fik deres børn, og med hensyn til hvilke kvinder der vælger at få barnet uden at leve sammen med faderen. Nybagt enlig moder-skab er således relativt mere udbredt i socialgruppe 5 end i socialgruppe 1 og 2. Barnet var sjældent planlagt, og moderens opvækst adskilte sig fra de øvrige mødre i un-

dersøgelsen ved, at morfaderen ofte var faglært/ufaglært arbejder, og at moderens forældre relativt ofte var skilt.

Det er kun en mindre del af børnefamilierne, som kan karakteriseres som økonomisk dårligt stillet. Kun 3 pct. af mødrene betegner familiens økonomi som dårlig, men som forventeligt er der her forskelle mellem socialgrupperne. Især blandt familierne i socialgruppe 5 er der relativt flere med en dårlig økonomi. Som forventeligt er arbejdsløsheden også snævert forbundet med familiens socialgruppe.

Mere overraskende er det imidlertid, at også de såkaldte "socialpsykologiske belastninger" af mødrene er ulige fordelt mellem socialgrupperne. Man kan således konstatere, at der er et klart sammenfald mellem socialgruppe og forekomst af arbejdsløshed, lav indkomst og mødrenes socialpsykologiske stress-reaktioner.

Varigheden af amningen viser sig at have en nøje sammenhæng med moderens socialpsykologiske stress-reaktioner. Det er således ikke overraskende, at det forekommer oftest i socialgruppe 5, at mødrene ammer barnet mindre end en måned. Undersøgelsen viser, at næsten 90 pct. af børnene i socialgruppe 1 ammes i mindst 3 måneder, hvilket kun sker i godt halvdelen af tilfældene i socialgruppe 5.

Marginaliserede mænd får ingen børn

I undersøgelsen finder man en lang række markante forskelle inden for familierne i forældrenes erhvervmæssige tilknytning. Familierne er oftere i den situation, at fædre har en længere erhvervsuddannelse end mødrene. Fædre tjener oftere væsentligt mere end mødrene, mens mødrene oftere

er udsat for arbejdsløshed. Fædre har oftere mere erhvervsarbejde end mødrene. Alt i alt må man således konkludere, at der stadig er tale om et *traditionelt asymmetrisk* forhold, hvad angår den erhvervmæssige tilknytning (dvs. erhvervsuddannelse, erhvervmæssig stilling, arbejdsløshed, indkomst osv.). Fædrenes erhvervmæssige tilknytning må således anses for at være betydeligt stærkere end mødrenes i det enkelte parforhold.

Umiddelbart skulle man tro, at det skyldes, at mændenes gennemsnitlige uddannelsesniveau er højere end kvindernes, men forklaringen viser sig især at være store forskelle imellem de mænd, der får familie, og de der ikke gør det. De enlige mænd har relativt ofte en kort erhvervsuddannelse eller slet ingen erhvervsuddannelse, mens de gifte/samlevende mænd relativt ofte har en længere erhvervsuddannelse. Mænd uden erhvervsuddannelse er således oftere barnløse end deres jævnaldrende. Der kan således konstateres en markant sammenhæng mellem mænds socioøkonomiske gruppe og barnløshed. Dette står imidlertid i kontrast til forekomst af barnløshed blandt kvinder, som udviser den stik modsatte tendens. Her er frekvensen af barnløshed relativt større blandt de overordnede og ledende funktionærer, lavest blandt de ufaglærte kvinder.

I den udstrækning der således er tale om et såkaldt *traditionelt asymmetrisk partnervalg* med relativt store forskelle i parternes erhvervmæssige tilknytning med hensyn til erhvervsuddannelse, uddybes de eksisterende forskelle imellem kønnene i den enkelte familie. Mens undersøgelsen viste relativt stor overensstemmelse mellem forældrenes opvækstforhold, viste der sig betydelige forskelle mellem forældrenes egen erhvervs-

mæssige tilknytning med hensyn til fx arbejdsløshed og indkomst.

Undersøgelsen viser, at fædre gennemgående har mere erhvervsarbejde end mødre. Udviklingen i Danmark går i retning af længere gennemsnitlig arbejdstid til småbørnsfædre og småbørnsmødre, dog således at forskellen i arbejdstid har været aftagende.

Fædrenes længere erhvervsuddannelse kan betyde, at faderens ekstra arbejde giver familien en større forbrugsmulighed end moderens merarbejde. Fædre tjener således i gennemsnit 71.000 kr. mere årligt end mødre. I de familier, som har levet sammen i mindst 10 år, er indkomstforskellen 93.000 kr. årligt i gennemsnit.

Det asymmetriske partnervalg kommer således senere i forløbet til at udgøre en forhindring for en større ligestilling med hensyn til erhvervsarbejdets fordeling i småbørnsfamilien. Som man kunne forvente, får dette for eksempel en afgørende betydning for fordelingen af forældreorlov imellem forældrene.

I de tilfælde, hvor moderen har en længere erhvervsuddannelse, ses hyppigere, at faderen tager orlov. Særligt hyppigt ses dette i de tilfælde, hvor faderen har ansættelses-tryghed som funktionær/tjenestemand eller som offentligt ansat. Det er også i disse tilfælde, at han i højere grad er sikret fuld lønkomensation.

Den utraditionelle familie

Kun relativt få af familierne er såkaldt *utraditionelle familier*, hvor fx moderen har en stærkere erhvervstilknytning end faderen (fx i form af længere erhvervsuddannelse, min-

dre arbejdsløshed, væsentligt højere indkomst, mere erhvervsarbejde osv.).

Disse familier, som afviger fra det gængse mønster, vil antagelig være konfronteret med samfundets normer og måske derfor leve under et større pres. Spørgsmålet er, om det også betyder, at de utraditionelle familier er mere konfliktfyldte? Tidligere sociologer (Parsons, 1949a) antog om, at disse familier skulle leve i en større stabilitet, kan ikke bekræftes af nærværende undersøgelse.

Omkring en fjerdedel (23 pct.) af familierne havde næsten dagligt eller flere gange ugentligt skænderier om barnet, om de daglige pligter eller om andre emner. Men uanset hvilke kriterier, der anvendes til at afgrænse de utraditionelle familier (alder, arbejdsløshed, arbejdstid, ledelsesfunktioner eller socialgruppeforskelle), er der i disse familier ikke konstateret en hyppigere forekomst af skænderier mellem forældrene.

Men det er primært andre forhold, der kan forklare hyppige skænderier i den unge familie, som har et barn på omkring 4-5 måneder. Først og fremmest har mere forventelige belastninger, som for eksempel at barnet var født for tidligt, at barnet havde kolik, og at moderen ikke fik sin søvn, men blev vækket flere gange hver nat af barnet, betydning for konfliktniveauet i familien.

Hvad angår skænderier om daglige pligter og andre emner, synes det primært at være udslag af moderens manglende søvn, men skænderier om andre emner kan også være fremkaldt af familiens dårlige økonomi.

Undersøgelsen kan ikke afvise, at hormonale forhold omkring fødslen kan spille en

rolle for moderens psykosomatiske stress-symptomer og dermed for skænderier med faderen, men undersøgelsen viser, at der er en signifikant overhyppighed af psykiske problemer hos mødre, der har haft fødselskomplikationer, og som har en lav indkomst og manglende erhvervsuddannelse. Simplificeret kan man sige: Jo bedre moderen klarer sig på arbejdsmarkedet, jo færre psykiske problemer har hun – også når man i øvrigt har taget højde for andre baggrundsforhold. Undersøgelsen giver ikke mulighed for at belyse årsagssammenhængen.

Ønskebørn?

Den teknologiske udvikling på præventionsområdet har gjort det lettere for mange kvinder (og mænd) selv at vælge, hvornår de vil have børn. Men har det betydet, at alle de børn, der blev født i 1995, er såkaldte ønskebørn? Undersøgelsen viser, at omkring 87 pct. af mødrene betegner deres barn som et ønskebarn.

Svaret, at barnet ikke er et ønskebarn, forekommer særligt hyppigt i de tilfælde, hvor forældrene har hyppige skænderier om de daglige pligter og andre emner end barnet. Sammenholder man dette med andre undersøgelser (Bertelsen, 1994), er der således noget, der tyder på, at betegnelsen *ikke* et ønskebarn, snarere siger noget om parternes indbyrdes forhold end om barnet. Herudover forekommer det særligt hyppigt blandt teenagemødre og mødre, som ikke bor sammen med faderen.

I parfamilierne er barnet oftest et ønskebarn, hvis forældrene har boet sammen i længere tid, og moderen har fået en erhvervsuddannelse. Dette er ligeledes tilfæl-

det, hvis faderen har en relativt god indkomst og en længere uddannelse end moderen. Det er således først og fremmest familiens sociale og erhvervmæssige sikkerhed, der er afgørende for, om barnet betegnes som et ønskebarn.

Mødrenes etablering på arbejdsmarkedet

Undersøgelsen viser, at langt de fleste (71 pct.) af de kvinder, der fik børn i 1995, var opvokset i en familie, hvor moderen havde erhvervsarbejde. Der er således kun for et mindretals vedkommende tale om et brud med en tidligere livsform, når begge forældre i dag er udearbejdende.

Igennem den sidste menneskealder er sket en udvikling i retning af, at flere og flere kvinder udsætter tidspunktet for fødslen af det første barn. Dette betyder, at mødrene (og fædrene) er mere veletablerede, når de stifter familie, end det var tilfældet i 60'erne. Omvendt er det i dag blevet betydeligt sjældnere med teenagemødre end for 30 år siden.

Husmoderrollen er næsten helt forsvundet. Kun omkring 1 pct. af mødrene regner med at være husmødre efter endt orlovsperiode. På denne baggrund kommer moderens tilknytning til arbejdslivet til at spille en afgørende rolle for hendes velbefindende og psykiske trivsel. Dette betyder, at moderens erhvervstilknytning – på godt og ondt – må formodes at få konsekvenser for barnets opvækstmiljø.

Man kan konstatere, at de samfundsmæssige betingelser for forældreskabet trækker i retning af udsættelse af tidspunktet for den første fødsel, mens de biologiske forudsætninger forringes ved denne udsættel-

se. Der ses således oftere fødselskomplikationer for mødre, der får deres første barn, når de er over 34 år, end det er tilfældet for de øvrige mødre. Alligevel ser de mere "etablerede mødre" ud til at klare sig bedre med hensyn til fx vel gennemført amning, fravær af psykiske problemer, og de er oftere ikke-rygere.

Teenagemodskabet vil sjældent fremstå som særligt attraktivt for ret mange kvinder. Teenagemødre vil ofte have en mere usikker tilknytning til arbejdsmarkedet (arbejdsløshed, manglende erhvervsuddannelse, lav indkomst, underordnet arbejdsfunktion). I nærværende undersøgelse er det kun omkring 4 pct. af de børn, der blev født i 1995, der havde en moder, der fik sit første barn som teenager. Relativt mange af teenagemødrene er også enlige. De adskiller sig i øvrigt fra de øvrige mødre med hensyn til deres opvækstforhold. Deres moder var ofte arbejdsløs, faderen faglært eller ikke-faglært arbejder, og barndommen var præget af forældrenes skilsmisse. En uforholdsvis stor del af teenagemødrene havde været anbragt uden for hjemmet.

Man må imidlertid konkludere, at selv om teenagemødrene ikke i lige så stor udstrækning som de øvrige mødre vil beskrive deres barn som et ønskebarn, vil såvel teenagemødrene som de nybagte enlige mødre generelt betegne deres situation som forbedret i forhold til, hvordan situationen var, inden de fik et barn.

Amning, rygning og psykiske problemer

Kun ganske få af børnene (5 pct.) er slet ikke blevet ammet. Ganske mange mødre kommer således i gang med amningen, og

en meget stor gruppe børn (75 pct.) er blevet ammet i mindst 3 måneder. Hvis moderen er teenagemoder eller har en mere usikker tilknytning til arbejdsmarkedet (arbejdsløs, førtidspensioneret, ikke-faglært, manglende eller kortvarig erhvervsuddannelse, privat ansættelse, eller lav indkomst), kan man iagttage en hyppigere forekomst af amningsophør allerede i den første måned. En relativt større del af de ældre mødre ammer deres børn i længere tid (også når der er taget højde for disse øvrige sociale belastningsforhold). Tidligt ammeophør ses ligeledes i de tilfælde, hvor moderen har psykosomatiske stress-symptomer. En forklaring kan være, at hvis moderen er utryg, bange eller træt, kan de hormonale processer, der frigiver mælken, hæmmes eller blokeres.

Godt halvdelen (58 pct.) af de nyfødte børn bliver i dag født i en familie, hvor ingen af forældrene ryger. Kun 29 pct. af børnene har en moder, der ryger. Omfanget af moderens tobaksforbrug viser en helt dominerende sammenhæng med tidligt amningsophør – også når der er taget højde for andre sociale og psykiske forhold. Et afgørende forhold er, at nikotinen hæmmer mælkeproduktionen og frigivelse af mælken. Men herudover viste det sig, at i de tilfælde, hvor moderen røg, konstaterede hun relativt hyppigere, at barnet ikke brød sig om at blive ammet. Da man længe har vidst, at en række giftstoffer, herunder nikotin, går direkte i modermælken, kan dette også være en del af forklaringen.

Moderens rygning ses også at have en sammenhæng med forekomst af hvæsende vejrtrækning hos spædbarnet, som forbindes med astma-bronkitis-symptomer. Det

sker relativt oftere i de familier, hvor moderen ryger, at barnet er blevet tilset af en læge på grund af hvæsende vejrtrækning. Herudover spiller også luftforurening i boligmiljøet en rolle. I de boliger, der er generet af fugt, træk, kulde eller luftforurening fra trafik eller virksomheder, ses – alt andet lige – en overhyppighed af astma-bronkitis-symptomer hos spædbørnene.

Undersøgelsen viser en tæt tilknytning mellem psykosomatiske stress-symptomer og mødrenes rygning – også når der var taget hensyn til de øvrige betydende forhold. De, der ikke ryger, har gennemgående færre psykiske problemer end rygerne, mens de mødre, der ryger relativt meget (dvs. mere end 15 cigaretter om dagen), er den gruppe, hvor man finder flest psykiske problemer. Ligeegyldigt hvilke af de anvendte spørgsmål om mødrenes psykiske velbefindende, der er anvendt, ses en negativ sammenhæng med rygningens omfang.

Det påstås, at der med kvinders ændrede stilling på arbejdsmarkedet er sket en ændring af kvinders rygevaner. Men det er paradoksalt nok de kvinder, der har den svageste arbejdsmarkedsmæssige tilknytning (kortvarig eller ingen erhvervsuddannelse), der oftest viser sig at være rygere.

Arbejds miljøbelastninger, fødselskomplikationer og stress

Over en fjerdedel (30 pct.) af de mødre, der arbejdede under graviditeten, havde en frygt for, at visse arbejdsfunktioner kunne skade fosteret, fx tunge løft, stående arbejde, nat- og skifteholdsarbejde, stresset arbejde samt arbejde med giftige stoffer.

Det var især de yngre mødre, dem uden erhvervsuddannelse og især offentligt ansatte, der var udsat for sådanne arbejdsfunktioner.

For alle de former for psykiske problemer, der blev inddraget i interviewet med mødrene, sås en overhyppighed i de tilfælde, hvor der havde været komplikationer i forbindelse med fødslen. Men fødselskomplikationer er dog kun en faktor blandt flere andre, der kan tænkes at ligge bag mødrenes psykiske problemer. Herudover hænger moderens manglende erhvervmæssige tilknytning (ingen erhvervsuddannelse og lav indkomst) sammen med overhyppighed af psykiske problemer.

I en undersøgelse som nærværende, der alene baserer sig på interview med forældrene, kan det være vanskeligt at adskille moderens psykiske velbefindende og hendes beskrivelse af barnets trivsel. Undersøgelsen viser for eksempel, at i de tilfælde, hvor moderen havde et blandt flere psykiske problemer, betegnede hun oftere barnet som frygtsoomt, svært at trøste og irriterbart. Endvidere viser undersøgelsen, at der er en snæver sammenhæng mellem moderens eventuelle psykiske problemer og forekomst af kolik hos børnene.

En række stress-indikatorer (psykosomatiske reaktioner, følelse af ikke at kunne klare daglige problemer, stort tobaksforbrug, for tidlig fødsel) hos moderen havde en statistisk sammenhæng med kolik hos børnene. De børn, hvor moderen har psykosomatiske stress-reaktioner, har en væsentligt forøget sandsynlighed for at få kolik i forhold til de børn, hvor moderen er fri for psykosomatiske stress-reaktioner – alt andet lige.

Resultaterne peger på en forklaring, som med fordel kunne undersøges nærmere: at en af de bagvedliggende årsager kunne være en grundlæggende mangel på selvtilid hos moderen, hvad enten det skyldes hendes egne opvækstbetingelser, hendes nuværende forhold (fx erhvervsituation) eller andre belastninger. En gennemgang af forskningslitteraturen viser imidlertid, at der er stor usikkerhed om, hvordan man skal forklare dagligt tilbagevendende skribeanfald (James-Roberts, 1993).

Intens kontakt til bedsteforældre

Nærværende undersøgelse belyser et gammelt dogme inden for sociologien. Dogmet består i, at kernefamilien i dag er isoleret fra bedsteforældre og den øvrige slægt. Industrialismen underminerede den udvidede familieform med tre generationer, der boede under samme tag og arbejdede på den fælles bedrift. Man kan delvist finde belæg for, at den moderne familie har fjernet sig meget langt fra disse forestillinger om det præ-industrielle samfunds familieformer. Kun 1 pct. af de børn, der blev født i 1995, boede sammen med både forældre og bedsteforældre.

Men den geografiske barriere mellem generationerne hindrer ikke en hyppig og intensiv kontakt mellem bedsteforældrene og deres børn og børnebørn. Omkring 40 pct. af de nybagte mødre talte med deres egen moder dagligt. Næsten 9 ud af ti (87 pct.) talte med deres moder mere end en gang ugentligt.

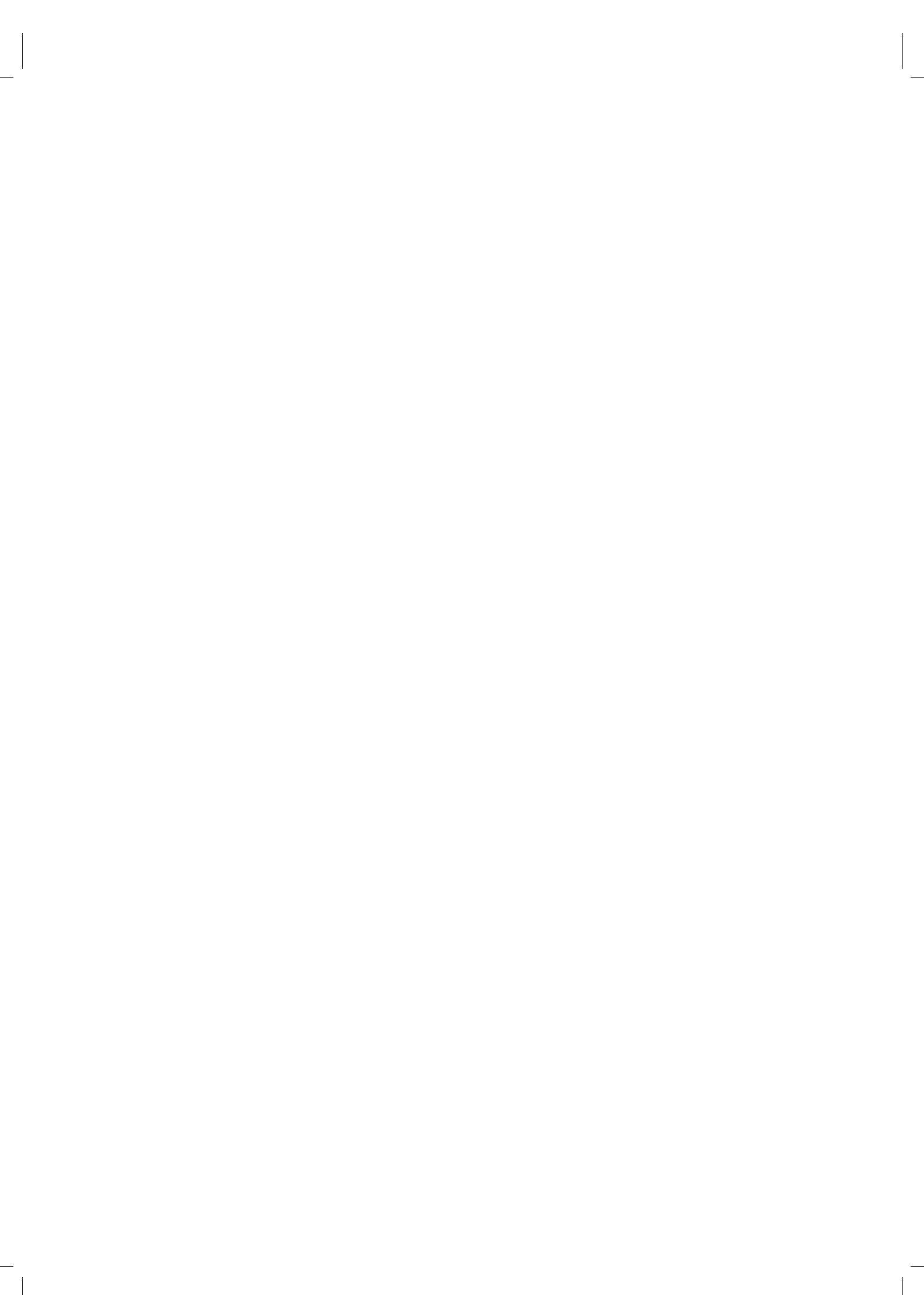
Nærværende undersøgelse viser, at bedsteforældrene udgør en hjælpeorganisation, der støtter den unge familie i krisesituationer. Det kan for eksempel dreje sig om

praktisk hjælp ved hjemkomsten fra hospitalet, eller senere om hjælp til løsning af praktiske problemer i hjemmet, eller hvis der fx er behov for pasning af børnene. I specielle tilfælde (enlige nybagte mødre, teenagemødre) kan det ske, at disse bor sammen med deres egne forældre. Hvis moderen derimod er veletableret (fx hvis hun har en erhvervsuddannelse, eller hvis hun er mere end 35 år), er der relativt færre, der har så tæt daglig kontakt med bedsteforældrene.

Et tilsvarende mønster gør sig gældende for fædrenes vedkommende med hensyn til deres daglige kontakt med deres forældre – om end kontakten mellem moderen og hendes egen moder er den sociale relation, der hyppigst bliver aktiveret i disse familier.

Et gennemgående træk er, at selvom kontakten til faderens forældre også er på et meget højt niveau, knyttes de familiemæssige bånd gennemgående tættere til moderens familie ved den hyppigere kontakt og støtte, der flyder fra bedsteforældrene.

Men også uden akut behov for hjælp ses en hyppig kontakt mellem den unge familie og bedsteforældrene. Et af de forhold, der mindsker kontakten er, hvis forældrene ikke har boet sammen med begge deres egne forældre under hele deres barndom. Skilsmisserne får på denne måde konsekvenser for de efterfølgende generationer, idet bedsteforældrenes kontakt med deres børnebørn i disse tilfælde er mindre hyppig eller helt afbrudt. Kontakten til bedsteforældrene afspejler således dels forældrenes aktuelle situation, dels opvækstforholdene i deres barndomshjem.

Familiedannelsen

Nærværende interviewundersøgelse er første fase i en såkaldt prospektiv forløbsundersøgelse. Det betyder, at der i forskellige faser vil blive indsamlet oplysninger om 1995-fødselsårgangens livsomstændigheder blandt andet med henblik på at kunne belyse, hvilke forhold der har betydning for, hvordan det går den. En forudsætning, for at dette lykkes, er, at man i de tidlige undersøgelsesfaser – som vi nu befinder os i – har en fornemmelse for, hvilke opvækstforhold der senere vil vise sig at være af afgørende betydning for livsforløbet.

Vil det spille en rolle, om man er et ønskebarn? Vil graden af forældrenes kønsrollemæssige ligestilling få betydning for, hvordan børnene selv indretter sig som voksne? Relativt mange af samfundets magtfulde og iøjnefaldende positioner er i dag besat med mænd. Mange forældre kunne således forledes til at tro, at samfundet gav drenge en bedre chance end piger. Får sådanne sociale og kulturelle forhold forældrene til at ønske at få en dreng frem for en pige? Vil det betyde noget, at mange af forældrene i dag er relativt gamle, når de får deres børn? Og hvordan vil det gå børn af ganske unge mødre, som har fået børnene under omstændigheder, der umiddelbart ser vanskelige ud? Dette er blot et udpluk af de mange spørgsmål, som undersøgelser af denne art har mulighed for at belyse.

Man skal principielt forestille sig en situation, hvor man ud fra nogle spørgsmål til en familie, der netop har fået et barn, skulle kunne forudsige, hvordan det senere

vil gå barnet fx med hensyn til uddannelse, erhvervmæssig beskæftigelse, indkomst og helbredsmæssige forhold. Umiddelbart skulle man ud fra erfaringer fra tidligere undersøgelser om nogle af de mest informative baggrundsforhold indhente oplysninger om barnets køn og familiens sociale baggrund. Men samfundsmæssige ændringer kan betyde, at andre forhold senere kan vise sig at være af betydning. For eksempel kan forureningspåvirkninger af børnenes miljø vise sig at være udslagsgivende for deres helbredsforhold. En af undersøgelsens vigtigste problemstillinger er således at søge at indkredse de faktorer, som kan virke så belastende eller støttende for småbørnsfamilien, at det kommer til at præge barndommen og får negative eller positive konsekvenser på længere sigt.

I udvælgelsen af de informationer, der skal indgå i undersøgelsen, har man skævet til andre undersøgelsesresultater. Men disse kan være indsamlet under helt andre historiske omstændigheder, der gør en sammenligning vanskelig. Et eksempel på dette er spørgsmålet om "den sociale arv". Fra en efterhånden klassisk undersøgelse af drenge på et behandlingshjem uden for Stockholm (Jonsson, 1967) viste det sig, at den sociale baggrund helt tilbage til bedsteforældrene havde statistisk betydning for, om børnene kom til at indgå i en kriminel løbebane eller ej. Om erfaringer fra sådanne undersøgelser, baseret på helt anderledes sociale omstændigheder end nærværende undersøgelse, kan bruges med henblik på at sige noget om 1995-årgangens fremtidsforhold, kan vi vanskeligt vide på nuvæ-

ende tidspunkt, men bedsteforældrenes sociale forhold er inddraget for i det mindste senere at have muligheden for at belyse dette spørgsmål. Dette giver også mulighed for at kunne vurdere, hvor meget denne faktor betyder, sammenlignet med andre forhold for barnets opvækstforhold.

Et andet spørgsmål er, om det vil komme til at præge barndommen, hvis et barn vokser op i en familie med et traditionelt kønsrollemønster, hvor faderen har en længere uddannelse end moderen sammenlignet med situationen, hvor moderen har den længste erhvervsuddannelse. Eller vil det præge barndommen at vokse op i familier, hvor det er moderen, der tjener langt det meste? Disse spørgsmål kan først besvares senere, men allerede i nærværende rapport kan man se, hvor udbredt det er med forskellige familietyper for de børn, der blev født i 1995.

I det følgende vil sådanne demografiske og sociale baggrundsforhold blive belyst. Det drejer sig blandt andet om aldersforskellen imellem forældrene, forskelle i uddannelseslængde, indkomstforskelle og forskelle i erhvervsmæssig arbejdstid. Her er det hensigten at kunne besvare spørgsmålet om udbredelsen af såkaldt traditionelle familier, utraditionelle familier og symmetriske familier, hvor forældrene er ligestillede i socioøkonomisk henseende.

Mulighederne for at belyse andre fødselsårge, født under andre historiske omstændigheder, begrænses naturligvis af, at vi her alene følger én fødselsårge. Inden for nogle områder har man imidlertid mulighed for at belyse befolkningsudviklingen for derved at kunne vurdere om 1995-

årgeangens situation er væsentligt anderledes end tidligere fødselsårge for fx 10, 20 eller 50 år siden. Men inden for en lang række områder findes der ikke oplysninger, der gør det muligt at følge udviklingen over et længere tidsrum. I stedet er inddraget andre enkeltstående undersøgelser især fra udlandet for at kunne vurdere holdbarheden af fortolkningerne af de fundne resultater og muligheder for generaliseringer.

Den historiske udvikling på familieområdet er inden for visse forhold undergået store forandringer. I nærværende undersøgelse vil der således blive inddraget oplysninger til at belyse de ændringer, der er sket frem til 1995. Har de tidligere tiders sociologers antagelser om samfundsudviklingen vist sig at holde stik?

Rhona Rapoport (1989) og andre sociologer har beskrevet udviklingen i retning af en større tolerance over for nye familieformer, hvor de enkelte i mindre grad er bundet af traditionelle normer. For eksempel er det ikke længere forbundet med en social fordømmelse at få børn uden for ægteskabet. Den moralske fordømmelse af skilsmisser er mindsket i takt med det øgede antal skilsmisser, og hun nævner kvinders øgede erhvervsaktivitet som eksempel på en ændret adfærd, der giver den enkelte flere muligheder. Spørgsmålet er imidlertid, om denne øgede tolerance har medført en større variation i familieformerne med hensyn til fx alder, økonomi og sociale forhold. Er der blevet flere inhomogene børnefamilier? Er variationsbredden blevet større eller mindre?

Det har været en almindelig opfattelse, at man i nutidens samfund har en øget be-

vægelighed både geografisk og imellem forskellige sociale lag. Denne øgede mobilitet skulle resultere i, at en relativt større del af familierne vil bestå af voksne med forskellig social baggrund. Nærværende undersøgelse vil belyse, om dette holder stik, når man skal beskrive den unge familie i 1990'erne.

Familieforhold og sociale forskelle

For at danne sig et første overblik over spædbarnsfamiliens familieforhold, økonomiske, erhvervsmæssige og sundhedsmæssige forhold er disse sammenstillet med deres socialgruppetilhørsforhold. Undersøgelsen viser, at sociale forskelle mellem spædbørnsfamilierne er lige så udbredte som blandt andre af samfundets familier (tabel 2.1).

I det følgende analyseres en række enkeltfænomener, der beskriver familieforholdene. Efterfølgende analyser må nøjere vise den erhvervsmæssige baggrund for de fundne forskelligheder.

Når man umiddelbart skal danne sig et overblik over spædbarnsfamiliernes forhold, viser undersøgelsen, at kun ganske få (4 pct.) af mødrene var teenagere, da de fik deres første barn. Der er væsentligt flere (13 pct.), hvor mødrene er 35 år eller derover. Tilsvarende for fædrenes vedkommende er der 14 pct., hvor faderen er 38 år og derover, da de fik barnet i efteråret 1995 (tabel 2.1).

Langt de fleste af de nyfødte børn fødes altså i kernefamilier, hvor forældrene bor sammen. Men i næsten halvdelen af tilfældene (43 pct.), var forældrene papirløst samlevende.

I omkring 4 ud af 10 familier består familien af to forældre og et barn. I næsten lige så mange af familierne (38 pct.) er der to forældre og to børn. Kun i sjældne tilfælde (1 pct.) består husstanden af 3 generationer, hvor den ene eller flere bedsteforældre bor sammen med børn og børnebørn.

Imidlertid optræder disse familiemæssige forhold med vidt forskellig hyppighed i de forskellige socialgrupper. Som forventeligt ses de mødre, der startede med at få børn som teenagere, relativt sjældent i en familie fra socialgruppe 1, 2 og 3 og relativt hyppigt i socialgruppe 5. Det er således få af teenagemødrene, der via deres ægtefælle/samlever får en "højere" socialgruppe. Til gengæld ses de ældre mødre, der er i midten og slutningen af 30'erne og 40'erne, hyppigere i familier fra socialgruppe 1 og sjældnere i socialgruppe 5. Mødre, der vælger at få et barn uden at leve sammen med faderen, ses hyppigere i socialgruppe 5 og yderst sjældent i socialgrupperne 1-4.

Som en konsekvens af dette mønster er 3-generationsfamilierne (dvs. familier med bedsteforældre, børn og børnebørn under samme tag) hyppigere en del af socialgruppe 5 end en del af de øvrige socialgrupper.

Socioøkonomiske forhold og sociale forskelle

Det er kun en mindre del af børnefamilierne, som kan karakteriseres som dårligt økonomisk stillet, viser de foreløbige analyser (Hjorth Andersen, 1997) i lighed med tidligere undersøgelser om børnefamiliernes økonomi (Hansen, 1990; Hjorth Andersen, 1991).

Tabel 2.1.

Udvalgte forhold vedrørende familiens situation, opgjort efter familiens socialgruppe. Procentandele.

	Børnene fordelt efter familiens socialgruppe ¹⁾					Alle ²⁾	P <
	1	2	3	4	5		
<i>Familieforhold:</i>							
Moderen var teenagemor, da hun fik sit første barn	1	1	2	3	11	4	0,0005
Moderen 35 år og derover	25	19	11	10	7	13	0,0005
Faderen 38 år og derover	25	18	13	10	9	14	0,0005
Papirløst samlevende ³⁾	29	35	39	50	57	43	0,0005
Enlig forsørger	1	1	1	2	10	4	0,0005
Bor hos bedsteforældre (3-generationsfamilie)	0	0	1	1	2	1	0,001
<i>Socio-økonomiske forhold:</i>							
Moderens indkomst < 150.000 kr.	23	26	36	45	73	43	0,0005
Faderens indkomst < 150.000 kr.	6	8	8	10	28	11	0,0005
Moderen arbejdsløs i mere end 25 pct. i 1993-1995	5	5	8	12	25	10	0,0005
Faderen arbejdsløs i mere end 25 pct. i 1993-1995	3	3	3	5	7	4	0,0005
Bedømmer familiens økonomiske situation som dårlig	2	2	2	3	6	3	0,0005
<i>Moderens stress mv.:</i>							
Moderens stress-reaktioner	18	22	26	23	30	24	0,0005
Moderen ryger 15+ cig./dgl.	1	2	5	6	11	5	0,0005
<i>Barnets forhold mv.:</i>							
Boligmæssige gener ⁴⁾	37	38	37	37	48	39	0,0005
Barnet var et ønskebarn	92	90	90	88	80	87	0,0005
Ammet i mindre end 1 måned	4	5	9	11	19	10	0,0005
Ammet i mindst 3 måneder	90	86	77	72	57	75	0,0005
Barnet har haft 2 eller flere besøg af lægevagten	7	8	8	12	13	10	0,0005
Antal personer	610	1.050	1.184	1.523	805	5.425	

Anm.: Til vurdering af, hvorvidt de fundne forskelle kunne tænkes at være resultat af stikprøvesikkerheden er anvendt chi-i-anden test. Signifikansniveauet er P.

1) Den anvendte socialgruppeinddeling er beskrevet i E.J. Hansen (1978) om fordeling af levekårene (bind 1). Ligesom i denne undersøgelse er den af forældrene, der har det laveste nummer, valgt som repræsentant for familien. I den anvendte inddeling indgår ikke personer, der inden for de sidste 3 år ikke har haft et arbejde af mindst 3 måneders varighed.

2) Familier, hvor ingen af forældrene i de sidste 3 år har haft et arbejde af mindst 3 måneders varighed indgår ikke i socialgruppeinddelingen, men i "alle"-kolonnen. Der er 253 familier uden for socialgruppeinddelingen.

3) Enlige er ikke medtaget.

4) Er udsat for nogle af følgende gener i boligen: Træk, fugt, kulde eller luftforurening fra trafik eller virksomheder.

Børnefamilierne i nærværende undersøgelse har typisk en samlet nettoindkomst i 1995 på 200.000-249.000 kr. Kun 10 pct. af børnefamilierne har ifølge disse analyser en årlig nettoindkomst på under 150.000 kr.

Kun 3 pct. af mødrene betegner familiens økonomi som dårlig. Som forventeligt er der forskelle mellem socialgrupperne, hvad dette angår. Især blandt familierne i socialgruppe 5 er der relativt flere med en dårlig økonomi (bilagstabel 2.6).

I de tilfælde, hvor der er tale om en relativt lav indkomst, hænger det også sammen med en relativt udbredt arbejdsløshed. I hver tiende familie har moderen været ledig i mindst 25 pct. af tiden i perioden 1993-95. Dette forekommer kun for 4 pct. af fædrene.

Som forventeligt er såvel arbejdsløsheden som den dårlige økonomi snævert forbundet med familiens socialgruppe. Mens det fx er omkring 3/4 af mødrene i socialgruppe 5, der har en indkomst under 150.000 kr., så er dette kun tilfældet for 1/4 af mødrene i socialgruppe 1 og 2. En tilsvarende markant skævhed gør sig gældende for arbejdsløshedens fordeling mellem socialgrupperne.

Mere overraskende er det imidlertid, at også de såkaldt "socialpsykologiske belastninger" af mødrene er ulige fordelt mellem socialgrupperne. Socialpsykologiske stress-symptomer er således næsten dobbelt så hyppigt forekommende i socialgruppe 5, som det er tilfældet blandt mødrene i socialgruppe 1. Mødrenes daglige cigaretforbrug er tilsvarende socialt skævt fordelt. I de følgende afsnit vil dette blive uddybet.

Barnets helbred og familiens socialgruppe

Man kan således ved en overfladisk analyse konstatere, at der mellem socialgrupperne er meget forskelligartede familiemæssige forhold, både hvad angår forsørgelsesforhold, arbejdsløshed, indkomst og mødrenes socialpsykologiske stress-reaktioner. På denne baggrund virker det måske ikke overraskende, at det hyppigere forekommer, at socialgruppe 1 får ønskebørn end i den anden ende af socialgruppeskalaen.

Familiernes boligmæssige forhold udviser da også forskelle mellem socialgrupperne. I undersøgelsen var familierne blevet spurgt, om de var udsat for gener som træk, fugt, kulde og luftforurening fra trafik eller virksomheder. Undersøgelsen viste, at 4 ud af 10 familier havde disse boligmæssige gener. Værst var det for familier i socialgruppe 5, som for halvdelen vedkommende var plaget af disse forhold.

Det viser sig endvidere, at børnenes sundhedsmæssige forhold følger et tilsvarende mønster. Det forekommer således relativt oftere i socialgruppe 5, at mødrene ammer barnet i mindre end 1 måned, sammenlignet med socialgruppe 1. Undersøgelsen viser således, at 90 pct. af børnene i socialgruppe 1 ammes i mindst 3 måneder, hvilket kun sker i godt halvdelen af tilfældene i socialgruppe 5.

Endvidere kan man nævne, at familiens brug af lægevagten til barnet også forekommer langt hyppigere i socialgruppe 5 end i gruppe 1.

Disse foreløbige undersøgelsesresultater beskrives for at vise nogle enkelte eksempler, der belyser sociale forskelle, og

som har ansporet til at foretage grundige analyser for at finde frem til, hvilke enkeltfaktorer i de familiemæssige forhold og i familiens erhvervmæssige forhold, der virker belastende eller understøttende på familiens liv og børnenes sundhedsmæssige forhold.

Forældrenes aldersforskel – traditionelle og utraditionelle familier

William J. Goode's gennemgang (1963) af den omfattende ændring af familieforholdene i vesteuropæiske samfund viser, at der dels er sket en mindskelse af aldersforskellene i ægteskaberne, dels er en øget andel af unge, der gifter sig. Dette ses som resultat af flere forhold. For det første på grund af bortfaldet af familiernes økonomiske og sociale kontrol med børnenes ægteskabsindgåelse. Dette var medvirkende til, at man tidligere fandt relativt mange ægteskaber, hvor der var forholdsvis stor aldersforskel mellem parterne. Det var ikke ualmindeligt tidligere, at en enke eller enkemand giftede sig med en langt yngre mage. En anden medvirkende faktor var, at det tidligere var påkrævet, at der var opsamlet relativt megen kapital, evt. i form af jord eller andre produktionsmidler, for at man kunne gifte sig.

Spørgsmålet er imidlertid, om de stigende uddannelseskra­v til de unge i dag igen betyder en tilsvarende udsættelse af familiedannelsen. Dette vil blive behandlet i det følgende afsnit.

Den gennemsnitlige aldersforskel imellem de nybakte forældre er endnu mindre end blandt parforhold generelt. Nærværende undersøgelse viser, at aldersforskellen imellem forældrene er omkring 2½ år. Kun i omkring 5 pct. af tilfældene er aldersforskellen mere end 10 år.

Hvis man anser de familier, hvor faderen er mindst 5 år ældre end moderen for at følge traditionen (24 pct.), mens de familier, hvor det omvendte er tilfældet betegnes som utraditionelle (4 pct.), så ses et billede af småbørnsfamilier, som for størstedelen hverken er traditionelle eller utraditionelle. Vi har valgt at kalde dem symmetriske (72 pct.) med hensyn til aldersforskellen (tabel 2.2). Man kan selvfølgelig tænke sig andre opdelinger. Bilagstabel 2.2 viser en mere nuanceret aldersopdeling. Men den valgte opdeling skal senere vise sig anvendelig til analyser af familieformer­nes betydning.

Sammenligner man dette med tidligere opgørelser, viser der sig en større aldershomogenitet i dag, end det var tilfældet tidligere. Fra 1920-60 har brudgommene gennemgående været omkring 3½ år ældre end brudene. En dansk undersøgelse, der også inddrager papirløse ægteskaber, viser, at der i perioden 1974-91 ses en lignende tendens til mere aldershomogene samlivsforhold¹⁾ (Nygaard Christoffersen, 1993a).

Til sammenligning kan nævnes en amerikansk undersøgelse af aldersforskellen i vielsesalderen for årene 1900, 1960 og 1980. Også i dette tidsrum ses en tydelig tendens til, at udviklingen er gået i retning af mere aldershomogene ægteskaber. Denne undersøgelse viser, at andelen af ægteskaber, hvor manden var mindst 10 år ældre, faldt fra 27 pct. til 7 pct. Andelen af ægteskaber, hvor manden var mindst 10 år yngre, faldt fra 11 pct. til 1 pct. Samtidig skete der i den undersøgte periode en markant stigning i andelen af ægteskaber, hvor ægtefællerne havde samme alder plus/minus 4 år, fra 37 pct. i år 1900 til 70 pct. i år 1980 (Atkinson & Glass, 1985).

Tabel 2.2.
Aldersforskellen imellem forældrene. Procent.

	Pct.
Faderen er mindst 5 år ældre end moderen (traditionel)	24
Aldersforskellen er mindre end 5 år (symmetrisk)	72
Moderen er mindst 5 år ældre end faderen (utraditionel)	4
I alt	100

I det tidligere landbrugssamfund var det mere almindeligt end i dag med en større aldersforskel imellem ægtefællerne. En af årsagerne skal antagelig findes i, at enker enkemænd som nævnt ofte giftede sig igen med en yngre partner. En relativt stor del (omkring hver fjerde) af ægteskaberne blandt kvinder i den fødedygtige alder var 2. gangs ægteskaber (Matthiessen, 1970).²⁾ Skilsmisser var sjældne, men afbrydelse af ægteskabet på grund af den ene ægtefælles død var en mere almindelig grund til, at børn oplevede nye forældrekonstellationer.

Man må således konkludere, at på trods af at vi i dag anser os selv for at være mindre traditionsbundne end landbrugssamfundet i det forrige århundrede eller i den tidlige industrialisme, så er familierne i dag omkring det nyfødte barn mere aldershomogene, end det var tilfældet i de tidligere samfund. Den øgede tolerance over for nye familieformer har således ikke betydet en større variation i parternes alder. Man må således sætte spørgsmålstegn ved, om det er værdier, normer og ideologier, der er styrende for menneskers adfærd, når det drejer sig om, i hvilken alder familiedannelsen sker. Der er noget, der tyder på, at man snarere skal søge forklaringen på de familiemæssige ændringer i familiernes levevilkår.

Nybagte fædre og mødre bliver ældre og ældre

I visse tilfælde kræves en politisk stillingtagen til, hvilken alder forældre bør have, når de sætter børn i verden. Det sker for eksempel ved adoptioner eller ved fertilitetsindgreb. Man bør i den forbindelse være opmærksom på, at der er sket relativt store ændringer af, hvad der er det "normale". Undersøgelsen vil vise, at moderens fødealder kan få en vis indflydelse på rammerne for den tidlige opvækst. For eksempel vil man i et senere kapitel kunne se betydningen af moderens alder for fødselskomplikationer, for amningen og for forekomst af psykiske problemer.

Den gennemsnitlige alder for mødre, som netop har født i 1995, er i nærværende undersøgelse: 29,3 år. Historisk set er der tale om en udvikling i retning af en temmelig høj fødealder, men dog ikke nær så høj som i landbrugssamfundet omkring industrialismens gennembrud. For de generationer af kvinder, der blev født 1840-44 for eksempel, var den gennemsnitlige fødealder omkring 32 år (Matthiessen, 1970). Årsagen var, at relativt mange dengang blev gift sent, og at de fik børn også op i en relativt høj alder. En af forklaringerne kan være, at det for relativt mange unge var vanskeligt at etablere sig i et er-

hverv, som kunne forsørge en familie. Dette resulterede i, at mange måtte udsætte familiedannelsen, og for relativt mange af kvinderne (omkring 25 pct.) betød det, at de aldrig blev mødre (Det Statistiske Departement, 1966).

Ser man på udviklingen inden for den sidste menneskealder, så er den gennemsnitlige fødealder for førstegangsfødende steget igennem de seneste 30 år. I 1965 var kvindens alder i gennemsnit 22,7 år, men i 1995 var kvindens alder 27,5 år ved første barns fødsel. Som det fremgår af figur 2.1 er alderen for førstegangsfødende kvinder steget jævnt igennem de sidste 30 år. Tilsvarende er den gennemsnitlige fødealder for kvinder – uanset om det er det første eller et efterfølgende barn – steget i denne periode. I 1965 var fødealderen 26,1 år i gennemsnit, mens den 30 år senere var 29,3 år ifølge Danmarks Statistiks opgørelser. Dette svarer nøjagtigt overens med nærværende undersøgelse.

Man har imidlertid manglet pålidelige og systematiske opgørelser over alderen for de nybagte *fædre*. Først i de seneste år har man ved hjælp af fertilitetsdatabasen herhjemme kunnet fremskaffe disse oplysninger (Knudsen, 1993).

Den gennemsnitlige alder for faderskab steg fra 29,6 år i 1982 til 31,0 år i 1992. Denne udvikling er helt parallel med udviklingen for kvindernes vedkommende. Aldersforskellen imellem forældrene er – som det også fremgår af figuren – nogenlunde konstant i perioden på omkring 2½ år. Nærværende undersøgelse viser, at for 1995 var den gennemsnitlige alder, hvor mænd blev fædre, 31,8 år, hvilket ud fra et almindeligt øjemål ser ud til meget nøje

at svare til det forventede ud fra udviklingen i Danmarks Statistiks registerbaserede opgørelser (se figur 2.1).

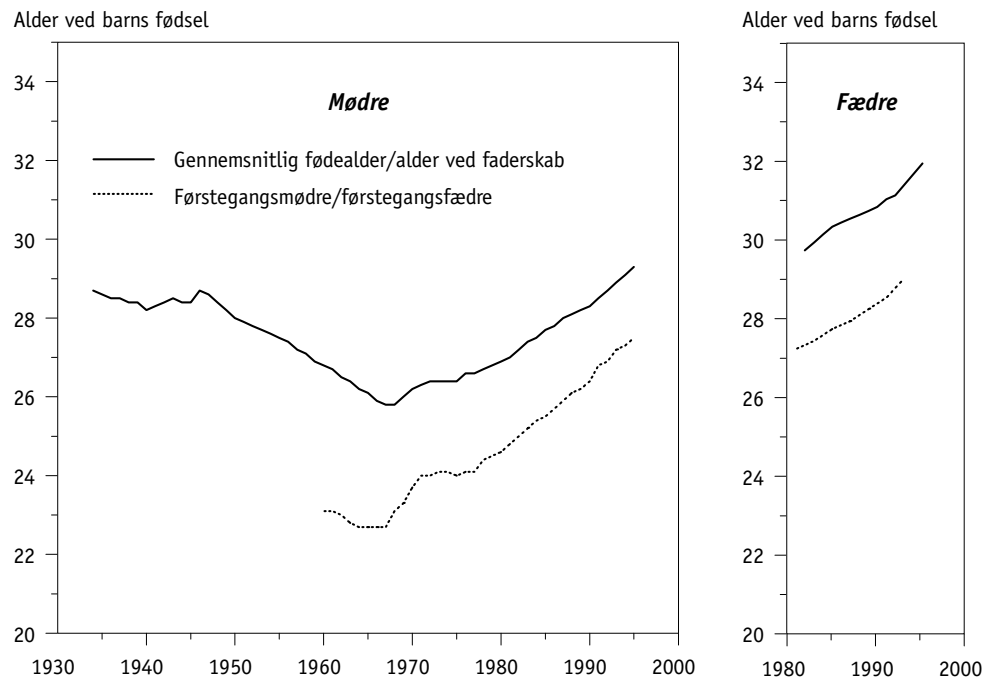
Det skal i øvrigt bemærkes, at selvom der hvert år fødes flere drenge end piger, så betyder den højere dødelighed for drenge og mænd i alle aldersgrupper, at der i de fertile aldre er nogenlunde lige mange mænd og kvinder.³⁾

Selv om fædrene biologisk set kan få børn højt op i alderen, er det i praksis sjældent noget, der gennemføres. Kun 2 pct. af fædrene var således over 45 år, da de fik deres barn i 1995. Kun 2 pct. af mødrene var over 40 år. Udviklingen i fædrenes alder, når de får børn, følger således nøje udviklingen for kvindernes fødselsalder, hvilket naturligvis blot afspejler, at alderssammensætningen for gifte og samlevende par ikke er ændret nævneværdigt.

En af forklaringerne på, at der inden for den seneste menneskealder har kunnet spores en tendens til, at man udsætter børnefødslerne, kan være ønsket om at sikre en social og økonomisk tryk ramme om børnenes opvækst. For at opnå dette befinder de unge sig i dag relativt længere i en uddannelsesmæssig position, end det var tilfældet tidligere. Hertil kommer, at boligmarkedet har indrettet sig på familier med to fuldtidsindkomster, hvilket de unge opdager, når de søger et sted at bo. Ligesom en relativt høj arbejdsløshed må antages at have påvirket familiernes beslutning om at udsætte familiedannelsen og børnefødslerne (jf. Wallace, 1987). Den enkeltes mulighed for at mindske risikoen for en længerevarende uønsket arbejdsløshedssituation vil for de fleste være gennem en arbejdsmæssig kvalificering, hvilket in-

Figur 2.1.

Kvindens og mænds gennemsnitlige fødealder/alder ved faderskab, særligt for førstegangsmødre/førstegangsfædre. Levendefødte 1934-1995.

Kilde: Danmarks Statistik: Arkivmateriale samt Befolkningens bevægelser, diverse årgange.

den for områder med høj arbejdsløshed kan betyde opskruede uddannelseskra-
v.

Børn født af teenagemødre

Der er en socialpolitisk interesse i at kende de sociale omstændigheder for børn, der fødes af de ganske unge mødre. Disse mødre vil ofte på grund af deres alder have en kort skolegang bag sig og vil ofte være uden erhvervsuddannelse. I nærværende undersøgelse er det relativt få (omkring 2 pct.) af børnene, der er født af teenagemødre.⁴⁾ På trods af relativt gode socialpolitiske foranstaltninger er der få kvinder, der får børn som teenagere i Danmark, sammenlignet med for eksempel USA, hvor det gælder for omkring 6 ud af hundrede nyfødte børn, at moderen er teenager.

Lige siden midten af 60'erne – under højkonjunkturen – har man kunnet iagttage et markant fald i andelen af børn født af teenagemødre. Ud af 100 fødsler var omkring 12 af børnenes mødre teenagere i 1964, mens det i 1995 var mindre end 2 ud af hver hundrede nyfødte, der havde en moder, der var under 20 år.

Det er blevet hævdet, at manglende muligheder for arbejde og uddannelse skulle være bevæggrunde for de helt unge piger til at få børn. Men denne forklaring stemmer ikke overens med den seneste udvikling. De sidste 20 års relativt høje arbejdsløshed, som især omfatter de unge år, hvor man stifter familie, har samtidig været præget af en nedgang i andelen af børn født af teen-

Tabel 2.3.
Forældrenes alder, da de fik barnet. Procent.

	Mødrene	Fædrene	Første barn		Øvrige børn	
			Mødre	Fædre	Mødre	Fædre
14-19 år	2	0	3	1	0	0
20-24 år	14	7	23	12	6	2
25-29 år	38	29	47	42	32	20
30-34 år	34	37	21	31	43	41
35-39 år	11	19	5	10	16	25
40-44 år	2	6	1	3	3	8
45-49 år	0	2	0	1	0	3
50-54 år	0	0	0	0	0	0
55 år og derover	0	0	0	0	0	0
I alt	101	100	100	100	100	99
Antal	5.425	5.221	2.304	2.203	3.121	3.018
Gennemsnitsalder	29,3	31,8	27,2	29,7	30,8	33,4

Anm.: For 207 af fædrene var alderen uoplyst.

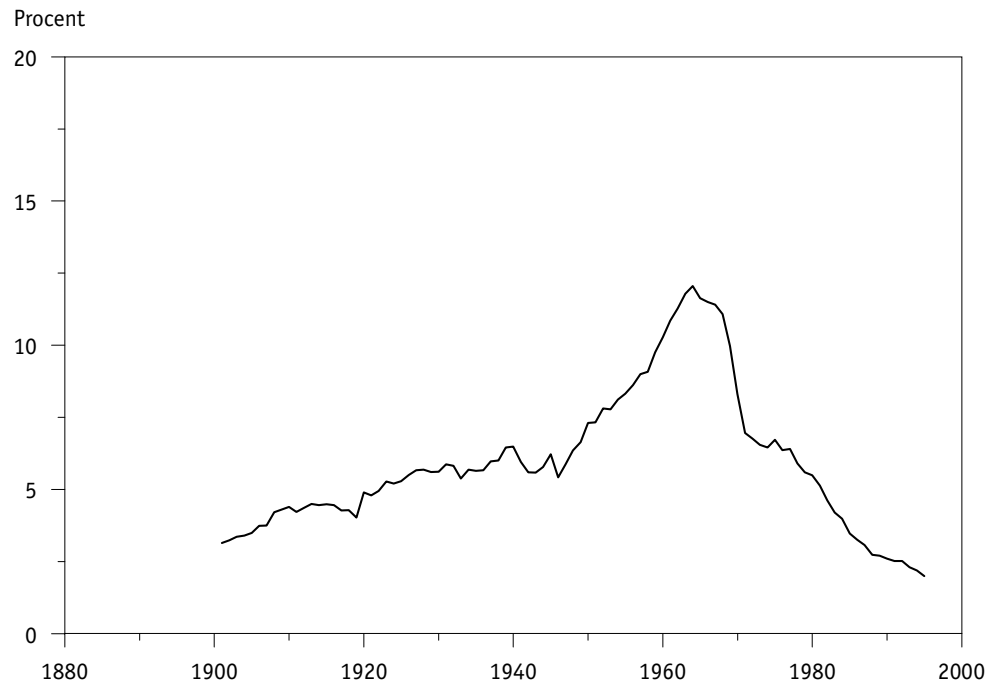
agemødre. Som det ses af figur 2.2 kan man for Danmarks vedkommende allerede i slutningen af 1960'erne iagttage en tydelig faldende tendens, som er fortsat under lavkonjunkturen i 70'erne og 80'erne frem til i dag.

Da der ikke er sket ændringer i støtteforanstaltningerne til gravide teenagemødre, så er det næppe de socialpolitiske støtteforanstaltninger, der har skabt denne ændring. Nogle af forklaringerne på udviklingen skal snarere findes i frigivelsen af p-pillen og i den frie abort. Den teknologiske udvikling på præventionsområdet har gjort det lettere for kvinder selv at vælge, hvornår de vil have deres børn. Hertil kommer den almindelige samfundsudviklings stigende uddannelseskrav, hvor den høje arbejdsløshed måske netop har ansporet flere af de unge til at få en uddannelse og et arbejde, inden de fik børn.

Der er samtidig sket en åbning af uddannelsessystemerne, således at flere unge i dag befinder sig længere tid under en eller anden form for uddannelse, hvis man sammenligner med fx for 20 år siden.

De få kvinder, der alligevel starter tidligt med at få børn, har også en relativt stor sandsynlighed for at få mange børn. Dette mønster er fundet i en dansk undersøgelse (Knudsen, 1996). Man må således regne med, at en større andel af børnene vil være født af mødre, der fik deres første barn som teenagere. I nærværende undersøgelse er det 3,9 pct. af de børn, der blev født i 1995, hvor enten de selv eller deres ældre søskende blev født af en teenagemoder. I det følgende vil vi reservere betegnelsen "teenagemoder" til de kvinder, der fik deres første barn inden deres fyldte 20. år. Det skal bemærkes, at det aktuelle barn, der er udvalgt til undersøgelsen, relativt

Figur 2.2.
Andelen af levendefødte, hvor moderen er under 20 år. 1900-1995.

Kilde: Danmarks Statistik: *Befolkningens bevægelser, diverse årgange.*

ofte vil have ældre søskende, hvis moderen startede med at få børn som teenager. I nærværende undersøgelse er der altså relativt få, der er det første barn blandt teenagemødrenes børn. Teenagemødrene vil – som de her er defineret – relativt ofte være med i undersøgelsen i kraft af deres andet (eller tredje) barn.

Tidligere undersøgelser har påvist en sammenhæng mellem fx tidligt moderskab og hyppigheden af langvarig ledighed blandt de unge mødre. Ofte vil tidligt moderskab være forbundet med kort skoleuddannelse, manglende erhvervsuddannelse, lav indkomst, afhængighed af overførselsindkomster eller mindre prestigefyldte job (Hayes, 1987). En nyere dansk undersøgelse viser eksempelvis, at hver tredje af de børn, der

blev anbragt uden for hjemmet i 1994, havde en moder, der startede med at få børn som teenager (Hestbæk, 1997). Det korte eller mangelfulde uddannelsesforløb giver færre muligheder for at få et vellønnet job.

Undersøgelser over et længere tidsrum viser, at en del af teenagemødrene senere genvinder noget af det tabte terræn, men at relativt mange af dem også på længere sigt vil være stillet dårligere uddannelsesmæssigt end deres jævnaldrende. For teenagefædre er denne sammenhæng ikke nær så udtalt (Hayes, 1987).

Nærværende undersøgelse bekræfter på mange måder disse tidligere undersøgelser. Meget få af teenagemødrene sammenlignet

Tabel 2.4.
Forekomst af forskellige sociale forhold blandt teenagemødre og blandt de øvrige mødre.
Procentandele.

	Teenage- mødre	Øvrige mødre	I alt	P <
Har fuldført en erhvervsuddannelse	22	76	74	0,0001
Har ledelsesfunktion i (tidligere) job	6	22	22	0,0001
Ingen kontakt med sine forældre	1	0	0	0,02
Har daglig kontakt med mormor	54	41	41	0,0001
Enlig	19	3	4	0,0001
Antal	210	5.215	5.425	

Anm.: Familiemedlemmerne benævnes med udgangspunkt i det barn, der blev født 1995. Teenagemødre er kvinder, der fik deres første barn inden det fyldte tyvende år. Tabellen viser, at blandt teenagemødrene er det 22 pct., der har fuldført en erhvervsuddannelse. Men blandt de øvrige mødre er det 76 pct. Forskellen er signifikant ved Fisher eksakt test idet $P < 0,0001$. Det vil sige, at sandsynligheden, for at forskellen er opstået som følge af stikprøveusikkerheden, er mindre end P.

med de øvrige mødre, der fik børn i 1995, har fået en erhvervsuddannelse. Omkring hver fjerde af teenagemødrene har fået en erhvervsuddannelse, mens de øvrige mødre for 3/4's vedkommende har fået en erhvervsuddannelse (tabel 2.4). Det skal bemærkes, at kun 1 pct. af disse teenagemødre var under uddannelse på interviewtidspunktet, mens lidt flere af de øvrige mødre var under uddannelse (2 pct.).

Det er måske ikke så overraskende, at det kun er relativt få blandt de kvinder, der startede tidligt med at få børn, der i dag har ledelsesfunktioner.⁵⁾ Mens det blandt de øvrige mødre er omkring hver fjerde (22 pct.), der har (eller havde inden orloven) et job med ledelsesfunktioner, er det kun 6 pct. blandt dem, der blev mødre allerede som teenagere.

Relativt mange af teenagemødrene var enlige. Denne situation er givetvis medvirkende til, at deres daglige kontakt med deres

egen moder (mormoderen) er mere hyppig, end det er tilfældet for de øvrige mødre. Den sociale støtte fra bedsteforældrene er på højde med den hjælp, de øvrige mødre modtager, fx med hensyn til hjælp efter fødslen, praktisk hjælp fra bedsteforældrene og pasning af barnet (børnene).

For at få en entydig og nem måde at beskrive tre generationers indbyrdes familieforhold på, vil vi som tidligere nævnt tage udgangspunkt i det barn, der blev født i 1995. Barnets forældre vil blive kaldt "forældrene", mens deres forældre bliver benævnt "bedsteforældrene" henholdsvis farfaderen, morfaderen osv.

En tidligere dansk undersøgelse (Smith & Sørensen, 1985) fandt, at teenagemødrene relativt oftere end deres jævnaldrende havde været udsat for alvorlige sociale begivenheder i deres nærmeste familie (fx sygdom, død, skilsmisse). De unge mødre havde blandt andet som følge heraf en ringere

Tabel 2.5.**Forekomst af forskellige sociale baggrundsforhold blandt teenagemødre og blandt de øvrige mødre. Procentandele.**

	Teenage- mødre	Øvrige mødre	I alt	P <
Morfaderen var faglært eller ikke-faglært arbejder	50	31	32	0,0001
Mormoderen var arbejdsløs	34	21	22	0,0001
Boet sammen med begge forældre igennem hele barndommen	62	82	81	0,0001
Moderen var under opvæksten anbragt uden for hjemmet	3	1	1	0,0003
Moderen er enlig	19	3	4	0,0001
Antal personer	210	5.215	5.425	

Anm.: De forskellige familiemedlemmer er benævnt i forhold til det barn, der blev født i 1995. Tabellen viser, at blandt teenagemødrene er det 50 pct., hvor morfaderen var faglært eller ikke-faglært arbejder. Mens dette var tilfældet for 31 pct. blandt de øvrige mødre. Forskellen er signifikant ved Fisher eksakt test, idet $P < 0,0005$. Det vil sige, at sandsynligheden for, at forskellen er opstået som følge af stikprøveusikkerheden, er mindre end P. De sociale baggrundsforhold i tabellen er udvalgt ved hjælp af en logistisk regressionsanalyse blandt en lang række baggrundsforhold, som bedst giver information, der kan forklare, på hvilken måde teenagemødrene adskiller sig fra de øvrige mødre (jf. bilagstabel 2.1.a og b).

social opbakning. Denne tendens kan altså *ikke* bekræftes af nærværende undersøgelse.

Med de baggrundsforhold, der foreligger for nærværende undersøgelse, er fem forhold karakteristiske for teenagemødrene til forskel fra de mødre, der fik deres børn i en senere alder (tabel 2.5). Også andre baggrundsforhold er inddraget i analyserne, men de ser ikke ud til at tilføje yderligere information, der kan bidrage til at beskrive teenagernes særlige situation, når de følgende fem forhold er oplyst (jf. bilagstabel 2.1.a og b):

For det første synes der at være en tæt sammenhæng med moderens sociale baggrund. Teenagemødrene adskiller sig fra de øvrige mødre blandt andet ved deres

faders (morfaderens) arbejdsstilling. Hvis hans stilling under det meste af moderens opvækst var faglært eller ufaglært arbejder, ses en overrepræsentation af teenagemødre – også når der tages højde for andre baggrundforhold.

For det andet ses gennem det meste af opvæksten en overrepræsentation af ufaglærte og arbejdsløse blandt teenagemødrenes mødre.

For det tredje fandt undersøgelsen, at relativt mange af teenagemødrene var enlige. Dette kan skyldes, at netop teenagemødrene har en forhøjet risiko for separation, hvilket svarer til erfaringerne fra andre undersøgelser. Men det kan især skyldes, at forældrene ikke har boet sammen.

For det fjerde ses en sammenhæng med moderens egne opvæksterfaringer med familieopløsning. Hvis moderen har boet sammen med begge sine forældre igennem hele barndommen og altså hverken har været udsat for forældrenes skilsmisse eller dødsfald, så *mindskes* sandsynligheden for teenagemoderskab.

Endelig skal for det femte nævnes, at der blandt teenagemødrene er en signifikant overrepræsentation af mødre, der som børn har været anbragt uden for hjemmet.

Man forsøgte i en dansk interviewundersøgelse af 25-årige (født 1967), som havde været anbragt uden for hjemmet, at finde nogle forhold i de unges baggrund, der kunne forklare, hvorfor nogle af dem fik børn som teenagere (Nygaard Christoffersen, 1993b, 1994a). I lighed med nærværende undersøgelse havde man fundet, at en relativt stor del af de tidligere anbragte kvinder fik børn i en tidlig alder.

I den pågældende undersøgelse var det eneste forhold, der adskilte teenagemødrene fra deres jævnaldrende, deres manglende selvværdsfølelse. De havde oftere, da de blev interviewet som 25-årige, en følelse af tomhed. De havde relativt oftere en følelse af at blive afvist af andre, og de manglede oftere selvtillid sammenlignet med deres jævnaldrende, der fik børn i en senere alder. De piger, der i udpræget grad manglede selvværdsfølelse, havde mere end dobbelt så stor sandsynlighed for at have fået et barn som teenager som deres jævnaldrende.

En nærliggende fortolkning af disse resultater er, at de unge piger, der havde en massiv følelse af manglende selvværd, har

forsøgt at fylde tomheden ud ved at få et barn. De unge mænd, der manglede selvværd, anvendte ikke en tilsvarende strategi.

Nybagte enlige mødre

Kun ganske få kvinder vælger at få et barn uden at bo sammen med faderen. Ud af en fødselsårgang, som omfatter alle børn født et bestemt kalenderår, syner denne gruppe ikke af så meget. Sundhedsstyrelsens Medicinske Fødselsregister har siden 1982 indeholdt oplysninger om, hvorvidt moderen boede sammen med faderen. Oplysningerne, der stammer fra interview i forbindelse med jordemoderundersøgelserne, viser, at andelen af børn født af enlige ser ud til at være steget fra 3,4 pct. til 5,0 pct. (tabel 2.6), men samtidig er andelen af uoplyste faldet fra 3,4 pct. til 2,3 pct. Man må antage, at en relativt stor del af de uoplyste i 1980'erne dækkede over relativt mange enlige mødre, som ikke boede sammen med faderen, da de blev adspurgt - eller hvor det på interviewtidspunktet ikke var fuldt afklaret. Som det kan ses af det følgende, underbygges denne fortolkning af nærværende (og andre) undersøgelser.

For det første kan nogle af mødrene være flyttet sammen med faderen efter fødslen, nærværende undersøgelse tyder på dette. Ved interviewingen, da barnet er blevet omkring 4-5 måneder, viser det sig, at 3,8 pct. af mødrene sagde, at de hverken var gift eller samlevende.⁶⁾ Selvom der er en vis stikprøveusikkerhed forbundet med oplysningen, så taler det alligevel for, at de forældre, der ikke boede sammen ved jordemoderundersøgelserne, i nogle tilfælde er flyttet sammen senere - eller er flyttet sammen med en anden mand, der vedgår faderskabet.⁷⁾

Tabel 2.6.

Antal levendefødte børn med gifte/samlevende eller enlige mødre. 1982-1995. Procent.

	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Gifte/sam-														
levende	93,3	92,6	93,3	92,6	93,0	94,0	94,0	93,3	93,2	93,3	93,3	92,7	92,8	92,7
Enlige mødre	3,4	4,0	3,8	4,4	4,4	4,0	4,1	4,8	5,0	5,1	5,0	5,1	5,2	5,0
Uoplyst	3,4	3,4	3,0	3,0	2,6	2,1	1,9	1,9	1,8	1,6	1,7	2,2	1,9	2,3
I alt	100,1	100,1	100,1	100,0	100,0	100,1	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	99,9	100,0
Antal i 1.000	39,5	59,8	51,8	53,7	55,3	56,2	58,8	61,4	63,4	63,3	67,7	67,4	69,7	69,8

Anm.: Kun for april-december i 1982. Andelen af børn født af enlige mødre ser ud til at være steget fra 3,4 pct. til 5,0 pct., men samtidig er andelen af uoplyste faldet fra 3,4 pct. til 2,3 pct. Man må antage, at en relativt stor del af de uoplyste i 1980'erne dækkede over relativt mange enlige mødre, som ikke boede sammen med faderen, da de blev adspurgt i forbindelse med jordemoderundersøgelserne/fødslen.

Kilde: Delvist upubliceret materiale fra Det Medicinske Fødselsregister, Sundhedsstyrelsen (diverse årgange).

For det andet underbygges dette af en nyere dansk interviewundersøgelse med forældre til 3-5-årige børn, hvor forældrene ikke boede sammen. Undersøgelsen viste, at omkring 2 pct. af samtlige 3-5-årige (pr. 1. januar 1995) aldrig havde boet sammen med faderen (Nygaard Christoffersen, 1996b). Der er med andre ord ikke noget, der taler for, at der skulle være en tendens til, at flere og flere kvinder vælger at få et barn alene uden at leve sammen med faderen.

Nærværende undersøgelse viser endvidere, at der er omkring en tredjedel (35 pct.) af børnene i disse familier, hvor kontakten til faderen helt er afbrudt. For 2/3's vedkommende var der kontakt til faderen, selv om han ikke havde boet sammen med barnet. I halvdelen af de tilfælde, hvor forældrene ikke boede sammen, var der kontakt dagligt eller mindst 1 gang om ugen (bilagstabel 2.5). Senere undersøgelser må vise, hvor mange af disse der flytter sammen på et senere tidspunkt, og hvordan kontakten til faderen opretholdes for de øvrige.

Ud fra de foreliggende oplysninger om de nybagte enlige mødres baggrundsforhold tegner der sig et billede, der minder lidt om de forhold, der karakteriserede mødre, der fik barn i en ung alder (tabel 2.7). Blandt rækken af sociale baggrundsforhold er der således fem forhold, der statistisk set hænger tæt sammen med at være nybagt enlig moder.

Der er således for *det første* en tæt sammenhæng mellem at være enlig mor og at være teenagemor. Mens det at være teenagemor kun forekom for omkring 4 pct. af mødrene, så var det 19 pct. af de enlige mødre, der var blevet mor i en tidlig alder.

For *det andet* er der noget, der tyder på, at den sociale og økonomiske sikkerhed i barndomshjemmet også spiller en rolle for moderens enlige forældreskab. Der var uforholdsmæssigt få blandt de enlige mødre, hvor moderens fader (morfaderen) havde været enten selvstændig eller overordnet funktionær, sammenlignet med de øvrige mødre.

Tabel 2.7.**Forekomst af forskellige sociale baggrundsforhold blandt enlige mødre og blandt de øvrige mødre. Procentandele.**

	Enlige mødre	Øvrige mødre	I alt	P <
Boet sammen med begge forældre igennem hele barndommen	62	82	81	0,0001
Morfaderen var selvstændig eller overordnet funktionær	31	52	51	0,0001
Det var <i>ikke</i> et ønskebarn	45	11	13	0,0001
Moderen var teenagemor	19	3	4	0,0001
Det var det første barn	49	42	42	0,06
Antal personer	206	5.219	5.425	

Anm.: Tabellen viser, at blandt de enlige mødre er det 62 pct., der har boet sammen med begge deres forældre igennem hele barndommen. Mens dette var tilfældet for 82 pct. blandt de øvrige mødre. Forskellen er signifikant ved Fisher eksakt test, idet $P < 0,0005$. Det vil sige, at sandsynligheden, for at forskellen er opstået som følge af stikprøveusikkerheden, er mindre end P. De sociale baggrundsforhold i tabellen er udvalgt blandt en lang række baggrundsforhold blandt de indhentede oplysninger, som bedst giver information, der kan forklare, på hvilken måde de enlige mødre adskiller sig fra de øvrige mødre (jf. bilagstabel 2.3.a og b). Udvælgelsen er sket ved hjælp af en såkaldt logistisk regressionsanalyse.

For *det tredje* var der en overhyppighed af mødre blandt de enlige mødre, der har oplevet en skilsmisse i barndommen.

For *det fjerde* var barnet sjældnere et "ønskebarn", og for *det femte* var det relativt hyppigt moderens første barn, hvilket indikerer, at der sjældent har været tale om et planlagt moderskab.

Nogle sociologer har anset forekomsten af nybagte enlige mødre som udslag af en udvidet tolerance for andre familieformer. Men hertil må indvendes, at de nybagte enlige mødre på linje med teenagemødrene er relativt dårligere stillet på arbejdsmarkedet, idet de ofte ikke har nået at få en erhvervsuddannelse, sammenlignet med de øvrige nybagte mødre. Det er kun 1/3 af de enlige mødre, der har en erhvervsud-

dannelse, mens dette er tilfældet for 3/4 af de øvrige mødre. Samlet må man konkludere, at deres mulighed for senere at få en erhvervsuddannelse er blevet vanskeliggjort, og at der således kun findes begrænsede materielle incitamenter til at blive enlig mor. Senere faser i forløbsundersøgelsen må vise, om de socialpolitiske foranstaltninger over for disse unge enlige mødre uden erhvervsuddannelse resulterer i en opkvalificering, så de på længere sigt kan klare sig selv på arbejdsmarkedet. Men selvom Rhona Rapoport (1989) skulle have ret i, at den religiøse og moralske fordømmelse af enlige mødre er svækket, hvad angår danske forhold, så har dette dog ikke ført til en stigning i andelen af nybagte enlige mødre.

Forekomsten af familier, som består af en kvinde og hendes børn, der ikke bor sam-

Tabel 2.8.

Forekomst af forskellige sociale forhold blandt nybagte enlige mødre og blandt de øvrige nybagte mødre. Procentandele.

	Enlige mødre	Øvrige mødre	I alt	P <
Har fuldført en erhvervsuddannelse	34	75	74	0,001
Teenagemoder	19	3	4	0,0001
Har daglig kontakt med mormoder	55	41	41	0,0001
Fik hjælp fra bedsteforældre i de første måneder efter fødslen	49	38	39	0,002
Får hjælp fra bedsteforældrene til børnepasning	51	67	67	0,0001

Anm.: Tabellen viser, at blandt de enlige mødre er det 34 pct., der har fuldført en erhvervsuddannelse. Mens dette var tilfældet for 75 pct. blandt de øvrige mødre. Forskellen er signifikant ved Fisher eksakt test, idet $P < 0,001$. Det vil sige, at sandsynligheden for at forskellen er opstået som følge af stikprøveusikkerheden er mindre end P .

men med faderen (såkaldt matriarkalske husholdninger), er særligt udbredt inden for visse kulturer (Haralambos & Holborn, 1996): Oscar Lewis beskriver fx fænomenet (1963) som en del af fattigdomskulturen i Mexico. Undersøgelser viser fx, at disse familier er udbredte blandt den fattige sorte del af befolkningen i USA.

Elliot Liebow (1967) ser disse familier som et resultat af, at faderen ikke har de nødvendige ressourcer til at leve op til rollen som familieforsørger. Hvis han ikke har held med at finde et job, så bærer han denne "fiasko" med hjem (Liebow, 1967). Mirra Komarovsky (1971) beskriver et tilsvarende fænomen i 30'ernes USA.

I modsætning hertil kan nævnes undersøgelser af andre kulturer, der viser, at de enlige nybagte mødre kan være en del af en velorganiseret social gruppe, der repræsenterer en positiv tilpasning til nogle økonomisk vanskelige vilkår (González, 1970). Netop i sådanne situationer kan de "blods-

beslægtede" familierelationer få en særlig betydning.

Disse teoretiske overvejelser fra undersøgelser af andre kulturer synes at udgøre nogle vigtige parametre, når man i 1990'erne skal beskrive teenagemødrenes situation i Danmark.

Som tidligere nævnt er der relativt mange af de enlige mødre i Danmark, der fik deres første barn, allerede mens de var teenagere. Men nærværende undersøgelse viser også, at de enlige mødre får en stor opbakning fra bedsteforældrene, antagelig fordi de har mere behov for hjælp end mødre i parforhold (tabel 2.8). De var oftere end de øvrige mødre i daglig kontakt med deres egen mor (mormoderen). De enlige mødre fik i øvrigt også hyppigere hjælp fra barnets bedsteforældre i den første måned efter fødslen. Forholdet til bedsteforældrene vil blive uddybet i senere afsnit. Når de enlige mødre har brug for at få barnet passet, kan de regne med hjælp fra bedste-

Tabel 2.9.

Teenagemødre og enlige mødres velbefindende i forhold til tiden før graviditet og fødsel. Var barnet et ønskebarn? Procent.

	Alder			Samlivsforhold		
	Teenagemødre	Øvrige mødre	P <	Enlige mødre	Øvrige mødre	P <
Ønskebarn?	45	88	0,0001	56	89	0,0001
<i>Ændring til det bedre:</i>						
Følelse af at kunne klare daglige problemer	24	10	0,0002	14	10	–
Humør er blevet bedre	24	15	0,04	25	15	0,0002
Interesse for socialt samvær	21	10	0,008	14	10	–
Evne til at styre sit temperament	32	17	0,001	30	17	0,0001

Anm.: Af tabellen fremgår det, at blandt teenagemødrene er det 45 pct., som siger, at barnet var planlagt (ønskebarn), mens dette er tilfældet for 88 af de øvrige mødre. Forskellen er signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,0001$). Det fremgår endvidere, at blandt teenagemødrene er det 24 pct., der siger, at følelsen af at kunne klare daglige problemer er ændret til det bedre. Blandt de øvrige mødre er dette kun tilfældet for 10 pct.'s vedkommende.

forældrene, men i noget mindre grad end det er tilfældet for de øvrige mødre, som har et ekstra sæt bedsteforældre, de kan trække på.

Begrebet ønskebarn er overgået til den almindelige sprogbrug, uden at det dog ligger helt klart, hvad der skal forstås herved. En fortolkning kunne være, at forældrene bevidst har planlagt eller besluttet sig for graviditeten. I nærværende interviewundersøgelse blev spørgsmålet indledt med følgende sætning: *Nu vil jeg gerne høre lidt om, hvad det har betydet for dig/jer at få barnet. Var dit/ljeres barn et såkaldt ønskebarn?*

For langt hovedparten af mødre, der fik et barn i 1995 (87 pct.) var der tale om et såkaldt ønskebarn. Men både blandt teenagemødrene (45 pct.) og blandt de enlige mødre (56 pct.) var der relativt færre, som svarede bekræftende på spørgsmålet.

På trods af dette viser nærværende undersøgelse, at såvel teenagemødrene som de enlige mødre efter eget udsagn har oplevet en række ændringer til det bedre i forhold til tiden før graviditeten, sammenlignet med de øvrige mødre. De enlige mødre og teenagemødrene svarer hyppigere, at deres humør er blevet ændret til det bedre, og de vurderer selv, at deres evne til at styre eget temperament er blevet bedre. Sammenlignet med svarene fra de øvrige mødre er der tale om en signifikant øget hyppighed af positive svar (tabel 2.9).

Teenagemødrene svarer hyppigere end de øvrige mødre, at følelsen af at kunne klare daglige problemer er ændret til det bedre, efter at de har fået et barn, og deres interesse for socialt samvær er ændret i positiv retning. Man må altså konkludere, at selv om de ikke vil beskrive deres barn som et ønskebarn i lige så stor udstrækning som

de øvrige mødre, vil såvel teenagemødrene som de enlige mødre med hensyn til visse psyko-soziale forhold betegne deres situation som forbedret i forhold til, hvordan situationen var, inden de fik et barn.

Der er altså nogle af undersøgelsens resultater, der taler for, at såvel valget af det enlige moderskab og især teenagemoderskabet kan være en positiv tilpasning til nogle i øvrigt vanskelige vilkår. Men der er tale om en stærkt begrænset og faldende andel kvinder, der vælger dette.

Ønskebørn og ikke-ønskebørn i kernefamilier

Umiddelbart kan spørgsmålet: "*Var jeres barn et såkaldt ønskebarn?*" som nævnt virke tvetydigt. Dels kan en bekræftelse betyde, at graviditeten var planlagt, dels kan en bekræftelse betyde, at graviditeten *ikke* var planlagt, men at det efterfølgende er blevet en ønsket graviditet og ikke en abort.⁸⁾

Under alle omstændigheder kan en benægtelse af spørgsmålet fortolkes som indikator for, at forskellige omstændigheder vanskeliggør situationen. Det kan fx dreje sig om parternes indbyrdes forhold eller familiens aktuelle erhvervsøkonomiske situation eller begge dele i forening.

Når man i nærværende undersøgelse finder, at relativt få af de enlige teenagemødre betegner deres børn som ønskebørn, kan det ikke være overraskende – deres situation taget i betragtning. Relativt få af disse børn vil antagelig være direkte planlagt.

For at få belyst parforholdets situation er det derfor af interesse at undersøge, under

hvilke omstændigheder parfamilien betegner deres barn som ønskebarn, og i hvilke situationer de ikke gør det – især da spørgsmålet synes at hænge sammen med, hvorvidt de optimale forhold for familiens trivsel er til stede.

Nærværende undersøgelse viser således, at det er moderens aktuelle uddannelsessituation og især faderens erhvervsøkonomiske forhold, der er afgørende for, hvorvidt barnet betegnes som ønskebarn (tabel 2.10). Hvis moderen ikke har en erhvervsuddannelse, eller hvis moderen er under 20 år, så betegnes barnet relativt oftere som et "ikke-ønskebarn". Men også forældrenes indbyrdes forhold synes at have betydning.

Hvis forældrene kun har boet sammen i kort tid (under 1 år), så betegner moderen oftere barnet som "ikke-ønsket". Dette er ligeledes tilfældet relativt hyppigere i de tilfælde, hvor forældrene lever papirløst sammen.

I de tilfælde, hvor faderen har en længere erhvervsuddannelse end moderen, betegner hun oftere barnet som et ønskebarn, hvorimod dette sjældnere er tilfældet, hvis faderens indkomst er under 150.000 kr. (bruttoindkomst i 1995). Der er således flere forhold, der tyder på, at faderens erhvervsøkonomiske forhold på det aktuelle tidspunkt har stor indflydelse på, om barnet er planlagt.

Umiddelbart ser det ikke ud til, at status af første barn eller et efterfølgende barn har betydning for, om barnet er et såkaldt ønskebarn. En nærmere analyse (bilagstabell 2.7.a og b) viser imidlertid, at det faktisk spiller en signifikant rolle, når man

Tabel 2.10.

Sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om moderen betegner barnet som et ønskebarn. Kun børn i parfamilier. Procentandele.

	Ønskebarn	Ikke ønskebarn	Alle	P <
Det var det første barn	43	40	42	-
Moderen teenagemor med det aktuelle barn	1	6	1	0,0001
Moderen 34 år og derover	13	14	13	-
Forældrene har boet sammen i mindre end 1 år	1	7	2	0,0001
Faderen har en længere erhvervsuddannelse end moderen	43	35	42	0,003
Forældrene er papirløst samlevende	41	55	43	0,0001
Faderens indkomst under 150.000 kr. (brutto i 1995)	10	21	11	0,0001
Moderen har en erhvervsuddannelse	76	57	74	0,0001
Antal personer	4.734	690	5.424	

Anm.: Jf. bilagstabel 2.7.a og b.

har taget højde for de øvrige faktorer indflydelse. Alt andet lige, så er det første barn relativt oftere planlagt end det andet barn. Det modsatte gør sig gældende for de mødre, der er 35 år eller derover. En nærmere analyse viser, at deres gennemførte graviditeter sjældnere er planlagte sammenlignet med de noget yngre aldersgrupper, når vi tager højde for de øvrige forholdes betydning. En nærliggende forklaring kan være, at selv om graviditeten ikke var planlagt, så er de "ældre" mødre måske i en mere etableret situation. Det kan tænkes at indgå i hendes overvejelser, at hendes chancer for at blive gravid senere, hvis hun vælger en abort, kan være stærkt reducerede.

Når vi tidligere kunne konstatere, at børnefødslerne igennem den sidste menneskealder er udsat, så hænger det antagelig *ikke* blot sammen med kvindens erhvervmæssige kvalificering. Resultaterne bestyrker an-

tagelsen om, at også den potentielle faders erhvervsøkonomiske situation spiller en afgørende rolle for planlægningen af børnefødslerne.

Ønskede I en dreng eller en pige?

Forældrene blev spurgt, om de på forhånd havde ønsket en dreng eller en pige. Langt hovedparten (2/3) af såvel mødre som fædre svarede, at det var lige meget. Blandt de fædre, der udtrykte et særligt ønske om barnets køn, var der en svag overvægt, der ønskede en dreng frem for en pige. Men blandt mødrene var der derimod et mere udtalt ønske om at få en pige frem for en dreng, hvis mødrene udtrykte nogen præferencer. Der var altså samlet et større ønske om at få en pige end en dreng blandt forældrene. Fra naturens hånd fødes lidt flere drenge end piger. Men sociale og kulturelle forskelle mellem forskellige samfund kan betyde, at forældrene har bestemte ønsker til barnets køn.

Tabel 2.11.**Havde du på forhånd ønsket en dreng eller en pige? Procent.**

	Fædre	Mødre
Nej, lige meget	69	66
Ja, en dreng	18	13
Ja, en pige	13	21
I alt	100	100
Antal	4.094	5.417
Andel, der ønskede et barn af samme køn som dem selv, i forhold til andel, der ønskede et barn af modsat køn ¹⁾	1.3	1.7

Anm.: De ganske få, der ikke huskede dette, er rubriceret under kategorien "lige meget".

1) Forskellen er signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,002$).

Undersøgelsen bekræfter her en tendens, man i øvrigt har set fx ved adoptioner af udenlandske børn eller ved anbringelse af børn i familiepleje. Her viser det sig, at forældrene foretrækker piger. Der er således relativt flere drenge på institution og relativt flere piger i familiepleje (Nygaard Christoffersen, 1993b). I en tidligere dansk undersøgelse blandt førstegangsfødende kvinder viste det sig, at 65 pct. syntes, at spørgsmålet om barnets køn var ligeegyldigt, 22 pct. ønskede en pige, mens 13 pct. ønskede en dreng. En engelsk undersøgelse gav nogenlunde samme resultater (Zlotnik, 1991).

Pardannelsens mystik

I mange europæiske og asiatiske samfund kan man iagttage, at den sociale distance mellem de sociale klasser blandt andet opretholdes gennem restriktioner for indgåelse af ægteskab. Selvom der eksisterer en formel frihed, så er der ofte nogle effektive sociale barrierer imellem statusgrupperne, der i praksis stiller sig i vejen for ægteskaber på tværs af de sociale skel (Goody, 1976).

Såvel ældre som nyere britiske undersøgelser viser et ægteskabs homogenitet, hvor der er en markant statistisk tendens til at gifte sig med personer inden for egne sociale lag (Goldthorpe, 1987).

Nærværende undersøgelse giver tilsvarende resultater. Forældrenes sociale baggrund findes i nærværende undersøgelse oplyst ved deres fædres erhvervmæssige stilling under opvæksten. Resultaterne er således, at de forældre, som fik et barn i 1995, er ensartede med hensyn til forældrenes egen sociale opvækstbaggrund.

Det var fx Parsons (1949b) antagelse, at kernefamilien er blevet isoleret fra og uafhængig af bedsteforældre og den øvrige slægt. Alligevel ses en tydelig forbindelse mellem forældrenes sociale og erhvervmæssige baggrund og valget af partner. Det kan ifølge Goode (1963) skyldes, at parterne færdes i de samme sociale cirkler. Unge møder oftere unge med samme sociale baggrund som dem selv og sjældnere andre unge. I øvrigt er forklaringen, at samme sociale baggrund giver en større

Tabel 2.12.
Samleverens/ægtefællens faders erhvervmæssige stilling.

Egen faders erhvervmæssige stilling:	Samleverens/ægtefællens faders erhvervmæssige stilling:							I alt
	Overord. funktionær	Selvst. i liberalt erhverv	Øvrige selv-stændige	Underord. funktionær	Faglært arbejder	Ikke faglært arbejder		
Overordnet funktionær	Mænd	32	6	24	8	20	11	101
	Kvinder	37	6	23	7	16	12	99
Selvstændig i liberalt erhverv	Mænd	28	7	20	13	15	16	99
	Kvinder	33	8	20	6	16	17	100
Øvrige selv-stændige	Mænd	21	4	38	4	16	17	100
	Kvinder	23	4	34	8	15	18	100
Underordnet funktionær	Mænd	22	4	29	5	20	20	100
	Kvinder	38	13	19	6	13	11	100
Faglært arbejder	Mænd	22	4	26	4	23	21	100
	Kvinder	28	4	21	8	20	19	100
Ikke-faglært arbejder	Mænd	17	5	31	4	23	21	101
	Kvinder	17	5	26	9	21	21	99
I alt	Mænd	24	5	29	6	20	17	101
	Kvinder	27	5	26	8	17	17	101
Antal	Mænd	761	159	930	176	627	538	3.191
	Kvinder	876	168	826	241	544	536	3.191

Anm.: Tabellens første vandrette række viser, at blandt de fædre, hvis fader var overordnet funktionær, var der 32 pct., hvis partner havde samme socioøkonomiske baggrund, mens det kun var 6 pct., der havde en partner, hvor faderen var selvstændig i liberalt erhverv. Den følgende vandrette række viser, at blandt de mødre, hvis fader havde været overordnet funktionær, havde 37 pct. en partner, hvis fader også havde været overordnet funktionær. Mens kun 6 pct. af mødrene havde en partner, hvor partnerens fader var selvstændig i liberalt erhverv. Fordelingsforskellene er signifikante ($P < 0,0005$) ved chi-i-anden-test.

sandsynlighed for, at deres venner vil godkende og understøtte forholdet, hvis partneren besidder de kvaliteter, som værdsættes i de respektive sociale cirkler.

Nærværende undersøgelse viser, at hvis fx farfaderen var selvstændig i landbrug eller selvstændig håndværker, havde morfaderen relativt ofte også selv denne erhvervmæssige baggrund. Hvis den ene bedstefader var funktionær med mindst 3 års uddan-

nelse eller med mindst én underordnet, er der en relativt stor sandsynlighed for, at den anden bedstefader havde samme erhvervmæssige stillingstype (tabel 2.12).

Hvis fx morfaderen var ikke-faglært, er der en relativt lille sandsynlighed for, at farfaderen var overordnet funktionær. Der synes således også i dag at være nogle usynlige sociale og kulturelle bånd fra barndommens opvækstforhold, der på en eller

anden måde kommer til at spille en rolle, når man vælger partner. Dette forhold, at man ikke vælger partner tilfældigt, men i nøje overensstemmelse med partnerens sociale og kulturelle opvækstbaggrund, kunne kaldes for "*Romeo og Julie-barrieren*", idet der åbenbart viser sig at være nogle barrierer imod familiedannelse på tværs af sociale skel. Men man skal huske på, at disse barrierer er af statistisk natur, idet de kun afslører sig på større repræsentative undersøgelsesmaterialer.

Nærværende undersøgelse viser også, at der er tale om et *symmetrisk* pardannelsesmønster. Hvis farfaderen fx var overordnet funktionær, så er sandsynligheden for, at morfaderen var ikke-faglært arbejder omkring 11 pct. Det samme var man kommet frem til, hvis man havde set på det reciprokke forhold. Altså hvis morfaderen var overordnet funktionær, så var sandsynligheden for, at farfaderen var ikke-faglært arbejder, af samme størrelsesorden (12 pct.). Dette symmetriforhold gør sig med få undtagelser⁹⁾ gældende for bedsteforældrenes øvrige stillingskategorier (tabel 2.12).

Lidt populært kan man sige, at der måske ikke er så stor grund til bekymring, når et nydannet ungt par for første gang skal præsentere deres forældre og svigerforældre for hinanden. Hvis parret havde fundet hinanden ved lodtrækning, så ville der langt oftere have været grund til at bekymre sig for, om der ville opstå sociale barrierer imellem svigerforældrene og egne forældre.

Der er således stærke indicier på, at forældrenes sociale baggrund - og dermed forældrenes egne opvækstforhold - på en eller anden måde har spillet en ikke ube-

tydelig rolle, når de har fundet hinanden. Dette får selvfølgelig også betydning for det aktuelle barns almindelige dagligdag. Set med barnets øjne bliver der relativt sjældent tale om store sociale skift mellem at blive passet hos det ene eller det andet sæt bedsteforældre.

Imidlertid finder man, at der er nogle markante forskelle med hensyn til erhvervsuddannelsens længde, beskæftigelsesgrad og indtjening mellem fædre og mødre i den nybagte småbørnsfamilie. Dette vil blive belyst i det følgende.

Fædres og mødres erhvervsuddannelsesniveauer

Det er selvfølgelig ikke alene forældrenes sociale opvækstbaggrund, der tegner barnets sociale opvækstforhold. Forældrenes egne erhvervsuddannelseserfaringer, deres beskæftigelsesforhold, indkomst osv. er af betydning for de sociale forhold, som danner rammen om barnets opvækst.

En nyere dansk undersøgelse, hvor man gennem godt 24 år har fulgt en skoleårgang - 7. klasses eleverne fra foråret 1968, viser, at pardannelsen i vid udstrækning er foregået inden for samme erhvervsuddannelsesniveauer (Hansen, 1995a). Det er ifølge denne undersøgelse næppe overraskende i og med, at de to køn ikke kan undgå at møde hinanden netop på uddannelsesinstitutionerne.

Andre udenlandske og danske undersøgelser bekræfter forekomsten af sådanne socioøkonomiske barrierer ved familiedannelse. Fx viser en engelsk undersøgelse, at kun 10 pct. af de mænd, der er beskæftiget i såkaldt "manuelle fag", er gift med kvinder fra "højere" klasser (McRae, 1986).

Tabel 2.13.

Længden af forældrenes erhvervsuddannelse. Særskilt for eget erhvervsuddannelsesniveau og køn.

Længden af egen erhvervsuddannelse		Ægtefællens/samleverens erhvervsuddannelsesniveau				I alt	I alt
		Ingen erhv.uddan.	Under 4 år	4-5 år	6 år el. mere		
		pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	antal
Ingen erhvervsuddannelse	Fædre	41	50	7	2	100	830
	Mødre	37	44	15	4	100	924
Under 4 år	Fædre	20	71	8	2	101	2.016
	Mødre	17	57	20	6	100	2.488
4-5 år	Fædre	17	59	19	6	101	860
	Mødre	14	35	37	14	100	436
6 år eller mere	Fædre	13	48	21	19	101	301
	Mødre	9	23	32	36	100	159
I alt	Fædre	23	62	11	4	100	4.007
	Mødre	21	50	21	8	100	4.007

Anm.: Tabellens første vandrette række viser, at blandt de fædre, der ikke havde nogen erhvervsuddannelse, var der 41 pct., der havde en partner, der heller ikke havde nogen erhvervsuddannelse, men der var 50 pct., der havde en samlever/ægtefælle med en erhvervsuddannelse, der var kortere end 4 år. Nogenlunde samme mønster gør sig gældende for mødrenes vedkommende. Blandt de mødre der ikke havde nogen erhvervsuddannelse, var der 37 pct., hvor ægtefællen/samleveren heller ikke havde nogen uddannelse. Erhvervsuddannelsens længde for enten fædre eller mødre er uoplyst i 1.418 tilfælde. En mere detaljeret opdeling findes i bilagstabel 2.4, men også denne tabel viser det samme mønster. Fordelingsforskellene er signifikante ($P < 0,0005$) ved chi-i-anden-test (jf. bilagstabel 2.4).

Hovedtendensen i nærværende undersøgelse er for det første, at der er en markant tilbøjelighed til at vælge partner inden for samme uddannelsesniveau. Langt de fleste har en partner, der enten har samme længde erhvervsuddannelse eller en erhvervsuddannelse i det tilgrænsende niveau (tabel 2.13).

Fx har de fædre, der ikke har en erhvervsuddannelse, for 41 pct.'s vedkommende en partner, der er i samme situation, skønt det kun er 23 pct. af mødrene, der ikke har en erhvervsuddannelse. For de fædre,

der har en erhvervsuddannelse på under 4 år, har 71 pct. en partner med samme uddannelseslængde, skønt det kun er 62 pct. af mødrene, der har en erhvervsuddannelse på under 4 år.

Disse resultater svarer godt overens med en række tidligere undersøgelser. Normalt indeholder uddannelsesstatistikken ikke informationer om samlevendes eller ægtefælles erhvervsuddannelse. Imidlertid er der enkelte ældre landsdækkende interviewundersøgelser, der kan belyse spørgs-

målet. Det drejer sig om tidsforbrugsundersøgelsen (1987), levekårsundersøgelsen (1986) og børnefamilieundersøgelsen (1989). Disse undersøgelser viser alle, at der er nogle signifikante sammenhænge imellem erhvervsuddannelsens længde for de samlevende/gifte indbyrdes (Nygaard Christoffersen, 1993a).

Hvis man analyserer forholdene mere detaljeret, viser nærværende undersøgelse *for det andet*, at fædre gennemgående har en længere erhvervsuddannelse end mødre. Der er ganske vist nogenlunde lige mange blandt fædre og mødre, der ikke har nogen erhvervsuddannelse. Men der er relativt flere blandt fædre, der har en 4-5-årig uddannelse eller en lang videregående uddannelse. Og samtidig relativt flere af mødre der har en kort erhvervsuddannelse på 2-2½ år (jf. bilagstabel 2.4).

Man kan imidlertid diskutere, om det er rimeligt at foretage en sammenligning som denne, alene på grundlag af erhvervsuddannelsens længde uden hensyn til uddannelsens indhold og senere beskæftigelsesforhold. Eksempelvis kommer en lærlinguddannelse (4 år) på denne måde i samme kategori som en folkeskolelæreruddannelse (4 år).

Men nærværende undersøgelse viser *for det tredje*, at der er et ensartet mønster mellem forældrenes erhvervsuddannelsesniveau. Selv når man fastholder den ene parts uddannelsesniveau, så er der en konsekvent tilbøjelighed til, at fædrenes partner gennemgående har en kortere erhvervsuddannelse, end de selv har. Betragter man for eksempel forældre, der ikke har nogen erhvervsuddannelse, så ses af tabel 2.13, at der er

relativt flere mødre uden erhvervsuddannelse, der har en partner med en erhvervsuddannelse på 4 år eller mere, end der er fædre uden erhvervsuddannelse, der har en partner med en 4-årig (eller længere) erhvervsuddannelse.

Dette *asymmetriske mønster* gentager sig på alle uddannelsesniveauer (tabel 2.13 samt bilagstabel 2.4). Hvis man for eksempel ser på mødre, der har en 4-5-årig erhvervsuddannelse, så er der relativt mange af disse mødre, der har en partner med samme uddannelseslængde eller en længere uddannelse, end det er tilfældet for de fædre, der har en 4-5-årig uddannelse. Her er det relativt få, der har en partner med samme eller en længere erhvervsuddannelse.

Dette mønster stemmer overens med en række tidligere danske undersøgelser. Således viser sammenligninger af erhvervsuddannelsens længde for *gifte/samlevende* voksne i aldersintervallet 30-79 år under et i levekårsundersøgelsen, 1986, at manden gennemgående har en længere erhvervsuddannelse end den kvinde, han lever sammen med (Nygaard Christoffersen, 1993).

Børnefamilieundersøgelsen viser, at i de familier, der havde børn født 1984-89, var det i omkring halvdelen af disse familier (56 pct.), at faderen havde en længere erhvervsuddannelse end moderen. For omkring en fjerdedels vedkommende var der tale om, enten at de havde lige lang erhvervsuddannelse, eller at de begge ikke havde en erhvervsuddannelse. Kun i omkring hvert syvende tilfælde havde moderen en længere erhvervsuddannelse end faderen (Nygaard Christoffersen, 1990). Nærværende undersøgelse viser samme tendenser. Faderen har i over halvdelen af

Tabel 2.14.**Børn født 1984-89¹⁾ samt børn født i 1995 fordelt efter forældrenes erhvervsuddannelseslængde på interviewtidspunktet²⁾. Procent.**

	1984-89	1995
Faderen har en længere erhvervsuddannelse	56	51
Forældrene har en erhvervsuddannelse af samme længde	28	20
Moderen har en længere erhvervsuddannelse	15	29
I alt	99	100
Antal	916	4.007

Anm.: Erhvervsuddannelseslængde var uoplyst i 1.418 tilfælde. Herudover er selvstændige landmænd, personer under uddannelse samt personer, der ikke tidligere har haft arbejde inden for de sidste 3 år af mindst 3 måneders varighed, udtaget af sammenlignelighedsmæssige grunde. Hvis begge forældre ikke havde en erhvervsuddannelse, så er de kategoriseret i midtergruppen, med forældre der havde lige lang erhvervsuddannelse.

1) Socialforskningsinstituttets undersøgelse af barselsorlov (Nygaard Christoffersen, 1990).

2) Interviewingen fandt sted henholdsvis november 1989 og januar-maj 1996.

tilfældene (51 pct) en længere erhvervsuddannelse end moderen. Man kunne kalde det den *traditionelle familiekonstellation* (tabel 2.14). Men der ser ud til at være sket en større udligning imellem parterne, antagelig på grund af den længere uddannelse som kvinder i dag får sammenlignet med tidligere. For omkring 10 år siden var det kun omkring 15 pct. af børnene, der havde en mor med en længere erhvervsuddannelse end faderen. I dag er andelen af sådanne *utraditionelle familier* næsten fordoblet (29 pct.).

Der kan være en vis usikkerhed, der skyldes forskelle i opgørelsesmetoderne, men udligningstendensen synes at være stabil, selvom der stadig er et meget klart billede af, at faderen har en længere eller mindst lige så lang erhvervsuddannelse som moderen.

Umiddelbart skulle man tro, at disse uddannelsesforskelle skyldes, at mændenes

gennemsnitlige erhvervsuddannelsesniveau er højere end kvindernes.¹⁰⁾ Men det er kun en del af forklaringen, viser de nærmere analyser. En stor del skyldes, at der er store *forskelle imellem erhvervsuddannelsesniveauet for enlige mænd og samlevende gifte mænd*. De enlige mænd har relativt oftere en kort erhvervsuddannelse eller slet ingen erhvervsuddannelse, mens de samlevende/gifte mænd relativt oftere har en længere erhvervsuddannelse. En tilsvarende forskel imellem enlige og samlevende kan ikke ses for kvindernes vedkommende. Det er med andre ord lettere for mænd at få familie og børn, jo længere erhvervsuddannelse de har (Nygaard Christoffersen, 1993a).

Disse forskelle i længden af erhvervsuddannelse kan også betyde forskelle i erhvervmæssig tilknytning, i den udstrækning man mener, at man gennem erhvervsuddannelse udvikler en personlig identitetsfølelse, der knytter personen til erhver-

vet. I overensstemmelse med denne tankegang vil en relativt lang erhvervsuddannelse betyde en stærkere erhvervstilknytning sammenlignet med en kort erhvervsuddannelse eller slet ingen erhvervsuddannelse.

Det synes således at være en rimelig antagelse, at fædrene – generelt set – gennem en relativt længere erhvervsuddannelse har en tættere erhvervstilknytning end mødrene. Men igennem de senere års udvikling er der sket en udjævning af forskellene, fordi flere og flere af mødrene har fået en erhvervsuddannelse og oftere også en længere uddannelse, end det tidligere var tilfældet.

Marginaliserede mænd bliver ikke fædre

Med til en undersøgelse af familiedannelsen hører også nogle analyser af, hvem det er, der *ikke* bliver forældre. Er de personer, der bliver forældre repræsentative for dem, der aldrig får børn? Er der nogle sociale eller økonomiske barrierer, som gør sig gældende for familiedannelsen? Og er det de samme "sorteringsmekanismer", der gør sig gældende for mænd, som det er for kvinder?

Undersøgelsen viser, at en del af de store erhvervs- og indtjeningsmæssige forskelle, man finder imellem fædre og mødre i småbørnsfamilierne kan ses som en konsekvens af, at de mænd, der populært sagt klarer sig godt på arbejdsmarkedet, får familie og børn, mens en stor gruppe af marginaliserede mænd ikke får familie og børn. Det er i grove træk den modsatte tendens, der gør sig gældende blandt kvinderne. Nyere undersøgelser i Danmarks Statistik af mænds fertilitet, samt en interviewundersøgelse, hvor 1954-fødselsårgan-

gen er blevet fulgt frem til 38-års alderen, bekræfter dette billede.

En relativt stor gruppe på omkring 20 pct. af en fødselsårgang af drenge vil antagelig aldrig blive fædre, hvorimod det kun er halvt så mange af pigerne, der ikke bliver mødre (Knudsen, 1993; Hansen, 1995a, b).

For eksempel er andelen af barnløse 37-årige mænd steget igennem 1980'erne fra 18,1 pct. til 23,0 pct. Disse resultater stammer fra en registerbaseret forløbsundersøgelse, der som nævnt for første gang har gjort det muligt at belyse udviklingen i mænds fertilitet (dvs. antal børn, de har fået). Undersøgelsen viser, at igennem 1980'erne er andelen af barnløse 35-årige kvinder steget fra 10,7 pct. til 15,0 pct. (Knudsen, 1993).

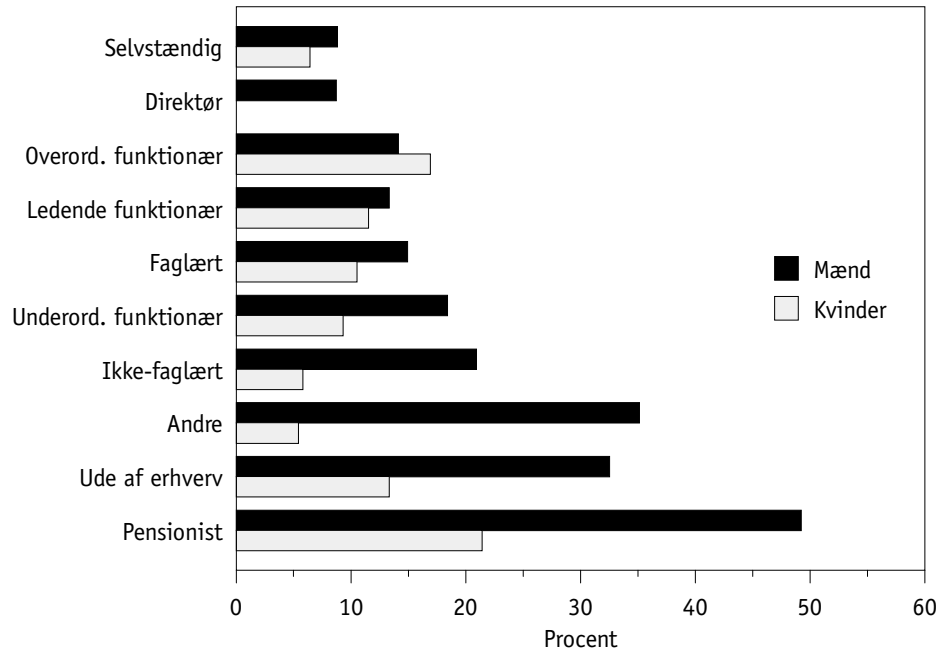
Hvis man skal finde nogle forskelle, der kan forklare, hvorfor nogle af mændene bliver fædre, mens andre ikke gør det, så viser der sig således nogle sammenfald med mændenes erhvervmæssige tilknytning.

Mænd uden erhvervsuddannelse er betydelig oftere enlige og barnløse end deres jævnaldrende, viser Erik Jørgen Hansens undersøgelse af den første velfærdsgeneration (1995a, b). En tilsvarende sammenhæng mellem erhvervsuddannelsesniveau og barnløshed kan man *ikke* finde for kvinders vedkommende.

Nyere tal baseret på fertilitetsdatabasen i Danmarks Statistik (1997) viser en endnu tydeligere sammenhæng mellem mænds socioøkonomiske gruppe og deres barnløshed som 44-årige (figur 2.3).

Figur 2.3.

Andel af mænd og kvinder uden børn i 44-års alderen, opgjort særskilt efter erhvervs-mæssig stillingsgruppe. 1993. Procent.

Kilde: Danmarks Statistik (1997).

Det er de færreste selvstændige mænd i liberale erhverv, der er barnløse som 44-årige. Ligeså er det ganske få af de 44-årige direktører, der er barnløse. Hvorimod man blandt de overordnede/ledende funktionærer finder lidt flere barnløse mænd. Så kan man i øvrigt iagttage en stabil stigning i andelen af barnløse mænd, efterhånden som man glider fra de faglærte arbejdere til de underordnede funktionærer og videre til de ikke-faglærte mænd. Blandt gruppen af "andre" (det vil antagelig sige længerevarende ledige), personer ude af erhverv og førtidspensionerede kan der iagttages en stabilt stigende overrepræsentation af barnløse blandt de 44-årige mænd.

Denne markante sammenhæng mellem socioøkonomisk gruppe og forekomst af

barnløshed blandt de 44-årige mænd står i særlig grell modsætning til de 44-årige kvinders situation. Dels er barnløsheden næsten dobbelt så udbredt blandt mændene som blandt kvinderne. Dels er der for de mest talstærke grupper af kvinderne *den modsatte sammenhæng mellem socioøkonomisk gruppe og barnløshed*, hvis man ser bort fra de relativt få kvinder, der befinder sig i ydergrupperne (figur 2.3).

Altså, hvis man ser bort fra de ganske få selvstændige og direktører blandt de 44-årige kvinder, så ses den største barnløshed blandt kvinderne i denne aldersgruppe at være blandt de overordnede og ledende funktionærer med en faldende barnløshed hen igennem de socioøkonomiske grupper, således at de ikke-faglærte og gruppen "an-

dre" har den laveste andel barnløse kvinder. Kvinder, der er ude af erhverv eller førtidspensioneret, har kun halvt så stor andel barnløse som de mænd, der er i samme socioøkonomiske gruppe, men dog også relativt mange barnløse sammenlignet med gennemsnittet af kvinder i 44-års alderen.

Disse resultater stemmer overens med en række udenlandske undersøgelser. Den amerikanske sociolog Jessie Bernard (1972) gennemgår en lang række undersøgelser, der viser overvældende sociale, økonomiske og helbredsmæssige forskelle mellem enlige mænd og gifte mænd – også når sammenligningerne foretages inden for samme aldersgrupper. De gifte mænd har større held med deres karriere, højere indkomst og flere højstatus job end de ugifte mænd. De gifte mænds mentale og fysiske helbred er signifikant bedre – og de har en større chance for at leve længere. En svensk undersøgelse kommer frem til lignende resultater (Hallberg, 1991).

Som kuriosum kan det nævnes, at Jessie Bernard er af den overbevisning, at det er ægteskabet, der har denne indflydelse på mændenes mentale og fysiske helbred samt erhvervmæssige karriere, og at det fx ikke er deres erhvervmæssige uddannelse, der er deres adgang til de mere prestigefyldte job.

En teori om familiedannelse

Man kunne fristes til at fremsætte en dristig og provokerende teori om, at kvinden primært vælger den mand, der skal være far til hendes børn, efter hans placering på den sociale rangstige. Man kunne kalde det *teorien om det asymmetriske partnervalg*. Susan McRae (1986) udtrykker det således

efter en gennemgang af britiske undersøgelser: "Det er en norm for kvinder at gifte sig med mænd som er over dem selv på den sociale rangstige eller i det mindste på samme niveau" (egen oversættelse). Ifølge teorien vil mænd, der har magt, og som tjener meget, således have let ved at finde en partner.

De mænd, der har ressourcer, og som dermed kan give social beskyttelse vil ifølge teorien relativt oftere få familie og børn, end det er tilfældet for fattige, langtidsarbejdsløse og marginaliserede mænd. Man kan i hvert fald konkludere, at de ovennævnte analyser til en vis grad understøtter disse teoretiske antagelser. En af teoriens konsekvenser er, at indkomstforskelle mellem de kommende forældre yderligere vil uddybes på grund af det *asymmetriske partnervalg*.

Det er måske for tidligt at sige noget om, på hvilken måde det ændrede uddannelsesmønster, der især har ændret kvindernes situation, vil komme til at påvirke pardanelsmønsteret og dermed fertilitetsmønsteret i fremtidens samfund.

Indkomstforskelle imellem nybagte fædre og mødre

I en lang række udenlandske undersøgelser har man fundet en statistisk sammenhæng mellem ægteskab og mænds indkomst: Mænd med høje indkomster har en relativt større sandsynlighed for at være gift end mænd, der tjener lidt (Kalacheck & Raines, 1976; Hill, 1979; Pfeffer & Ross, 1982).

Denne sammenhæng mellem mænds indkomst og deres sandsynlighed for at kunne danne en familie kan være en del af for-

Tabel 2.15.

Forældrenes personlige bruttoindkomst i 1995 (dvs. før skat og evt. fradrag er trukket fra). Særskilt for familier med 1 barn og flere børn. Gennemsnit.

	Første barn	Efterfølgende barn	I alt
	kr.	kr.	kr.
Fædre	239.000	259.000	250.000
Mødre	165.000	167.000	166.000
Indkomstforskel (faderens ÷ moderens)	71.000	88.000	80.000

Anm.: Der er afrundet til hele 1.000 kr. Gennemsnittet er baseret på forskellige grundtal, da antallet af uoplyste varierer. Fædrenes gennemsnitlige indkomst for første og øvrige børn er beregnet uden hensyn til, om moderens indkomst var oplyst. Ligeledes er mødrenes indkomstforhold beregnet uden hensyn til, om den pågældende faders indkomst forelå. Derimod er indkomstforskelle kun beregnet, hvor begge forældres indkomst findes oplyst.

Spørgsmålet vedrører **alle** indkomster, både erhvervs- og overførselsindkomster. Forud for spørgsmålet er opstillet en detaljeret liste af indkomstformer, der gør det lettere for den interviewede at huske også indkomstformer, som ofte glemmes, når indkomsten angives. Selvstændiges bruttoindkomst vil normalt kunne bestemmes som det, der er til rådighed i 1995 til eget forbrug og opsparing plus den indkomstskat, som er betalt i 1995.

Mødrenes indkomst i 1995 kan være påvirket af barselsorlov for barnet født i perioden 15. september - 31. oktober 1995, i den udstrækning mødre ikke fik fuld lønkomensation.

klaringen på, at småbørnsfædre med 0-6-årige børn gennemsnitligt tjente omkring 90.000 kr. mere om året (1988) end småbørnsmødrene (Nygaard Christoffersen, 1990). Udviklingen synes at gå i retning af en udjævning af disse forskelle, selvom det samme mønster også kan genfindes for 1995.

Nærværende undersøgelse viser, at nybagte småbørnsfædre tjener 71.000 kr. mere om året end småbørnsmødrene gennemsnitligt i 1995, når de får det første barn (tabel 2.15). De markante indkomstforskelle, der findes i de nydannede familier – inden det første barn – ser ud til at blive uddybet yderligere, når de får de følgende børn. En del af forklaringen på forskellen kan være, at nogle af mødre ikke havde fuld lønkomensation under barselsorloven, som

delvist afholdtes i 1995. En anden del af forklaringen er antagelig blandt andet de nævnte forskelle i erhvervsuddannelsesbaggrund. Det er velkendt, at lønprofilen over livsforløbet er "stejlere" for en række længere uddannelsers vedkommende end for de kortvarige uddannelser. Fædrenes relativt bedre erhvervsuddannelsesbaggrund giver dem antagelig en relativt bedre indkomstudvikling. Disse forskelle understøtter en traditionel fordeling af erhvervsarbejdet, hvor fædre i familien har mere erhvervsarbejde end mødre.

En del af den øgede indkomstforskel ved de efterfølgende børn kan således ses som et resultat af forskellene i erhvervsuddannelsesbaggrund og de delvist afledte forskelle i familiens arbejdsdeling og i den skæve fordeling af forældreorlov og ar-

Tabel 2.16.**Forældrenes personlige bruttoindkomstforskelle i 1995. Særskilt for varighed af parforhold. Gennemsnit.**

	10 år eller mere	5-9 år	Mindre end 5 år:	Heraf mindre end 1 år
	kr.	kr.	kr.	kr.
Indkomstforskel (faderens ÷ moderens)	93.000	78.000	71.000	67.000
Antal (N=3.890)	1.084	1.651	1.155	75

Anm.: Kun familier, hvor det findes oplyst, hvor længe de har levet i nuværende parforhold, indgår i beregningen. Se i øvrigt note til tabel 2.14.

bejdsløshed. Men flere analyser viser, at det kun er en del af indkomstforskellene, der kan forklares ved disse parametre.

En del af forskellene kan skyldes kønsdiskriminering ved løndannelsen. Det er vanskeligt direkte at påvise, at der foregår en kønsdiskriminering på arbejdsmarkedet, men en måde at forsøge at belyse omfanget på er at sammenligne lønforskelle mellem mænd og kvinder med samme kvalifikationer og produktivitet. Man finder således, at der stadig vil være en lønforskel mellem kvinder og mænd på knap 18 pct., selvom de to køn havde lige lange uddannelser, lige megen erhvervs erfaring, osv. (Smith, 1989; Bonke, 1992, 1996). Kønsdiskrimineringen kan altså kun forklare en del af de indkomstforskelle, man finder imellem forældrene.

Andre teoretiske forklaringer på dette fænomen er, at kvinderne i et parforhold øger deres ægtefælles produktivitet. For eksempel er Bernard (1972) af denne overbevisning. Denne forklaring kan dog kun gøre rede for en del af de indkomstmæssige forskelle, man finder imellem partnerne. En del af indkomstforskellen

må tilskrives de uddannelsesmæssige forskelle, man finder i den nybagte småbørnsfamilie. Teorien kan heller ikke forklare de indkomstmæssige forskelle, man finder i familierne allerede ved det første barn eller for helt nye parforhold. Nærværende undersøgelse viser, at indkomstforskellen i 1995-året i gennemsnit var 67.000 for de forældre, der flyttede sammen dette år eller i 1996 (tabel 2.16).

Der er således mere, der taler for, at det er fædrenes relativt bedre erhvervsuddannelsesbaggrund og anciennitet, der forklarer, at indkomstforskellene i den enkelte familie antagelig øges med tiden. Således viser nærværende undersøgelse, at indkomstforskellene er størst i de familier, hvor parterne har levet sammen i den længste periode (tabel 2.16). Man kan således se, at indkomstforskellen for de forældre, der har levet sammen i 10 år eller mere, er 93.000 kr., mens indkomstforskellen er 71.000 kr. i de familier, hvor forældrene kun har levet sammen i mindre end 5 år. En anden dansk undersøgelse viser tilsvarende en større indkomstulighed i familier med ældre børn end i de yngre familier (Bonke, 1997a).

En væsentlig del af forklaringen kan som nævnt være, at længden af erhvervsuddannelse kan begunstige en bedre indkomstudvikling, end det er tilfældet for personer med kun en kort erhvervsuddannelse eller helt uden erhvervsuddannelse. Hertil kommer for det andet, at orlovsordninger, arbejdsløshed eller nedsat arbejdstid for moderen, men ikke for faderen, kan uddybe forskellene yderligere. Desuden spiller det en rolle, at de familier, hvor faderen kun tjener relativt lidt (fx på grund af arbejdsløshed), har en betydelig overrisiko for familieopløsning. En ny dansk forløbsundersøgelse har netop belyst dette forhold (Nygaard Christoffersen, 1996a).

Parforholdets varighed er dermed tæt forbundet med mandens indtjeningssevne, og hvordan han klarer sig på arbejdsmarkedet. Noget tilsvarende gør sig ikke gældende i samme grad for kvindernes vedkommende.

Endelig kan aldersmæssige og historiske forskelle gøre sig gældende. Grunden til at man finder de relativt store indkomstforskelle imellem gifte og samlevende, der har levet sammen længe, kan også skyldes, at indkomstmulighederne (fx på grund af større uddannelsesforskelle) var større, dengang parforholdet blev etableret. Man taler i disse tilfælde om generationsforskelle.

Andre forklaringer på de indkomstforskelle, man generelt finder imellem samlevende/gifte kan være, at mænd med en høj indkomst har relativt større chance for at blive gift, og hvis de bliver skilt, så har de en relativt mindre sandsynlighed for at forblive enlige. En tredje forklaring kan være, at der findes nogle andre faktorer, der både bestemmer mænds indkomst, og

som samtidig er bestemmende for, om mændene bliver gift eller ej. En forløbsundersøgelse på et større materiale underbygger den sidste type af forklaring (Cohen & Haberfeld, 1991).

Under alle omstændigheder får erhvervsuddannelsesforskelle og indkomstforskelle i familiens udgangsposition helt afgørende betydning for en lang række afgørelser, som familien træffer. For eksempel er valget, om hvem der skal tage den sidste del af barselorloven og forældreorlov, givet på forhånd, medmindre familien er villig til at lide mærkbare økonomiske afsavn.

Disse valg kan således også på længere sigt yderligere tænkes at uddybe indkomstforskelle mellem parterne og vanskeliggøre en ligestilling.

Dilemmaet mellem familiens erhvervmæssige arbejdstider og muligheder for ligestilling

Et af de valg, som mere eller mindre bevidst afgøres i familien, er omfanget og fordelingen af det erhvervmæssige arbejde. En del af de indkomstmæssige forskelle mellem forældrene skyldes forskelle i arbejdstidens længde.

For at kunne forstå arbejdsdelingen i familien med hensyn til det huslige arbejde, er det nødvendigt at belyse, hvorledes familien har fordelt det erhvervmæssige arbejde imellem sig.

Men selvom det umiddelbart ser ud, som om det er nogle selvstændige valg, den enkelte familie træffer, så viser undersøgelserne nogle iøjnefaldende paradokser imellem familiernes ønsker til denne arbejdsdeling og deres faktiske adfærd.

Tabel 2.17.
Holdninger til den foretrukne familietype blandt mødre med småbørn 1970, 1975 og 1989. Procent.

	1970	1975	1989
1. Moderen husmoder, børnene passes hjemme, mens faderen arbejder fuld tid	31	25	9
2. Hun arbejder fuld tid, mens han er "husmoder"	0	1	0
3. Hun arbejder deltid, mens han arbejder fuld tid	31	38	42
4. Begge arbejder deltid, mens børnene er i halvtidsbørnehave	15	27	41
5. Hun er husmoder, børnene er i halvdagsbørnehave, mens faderen arbejder fuld tid	22	7	6
6. Begge arbejder fuld tid, mens børnene er i børnehave	1	2	3
I alt	100	100	101
Antal	1.759	1.840	1.100

Kilde: Bertelsen 1980, 1991 samt Nygaard Christoffersen et al., 1987.

Kun enkelte undersøgelser har systematisk fulgt udviklingen i holdninger til omfanget af erhvervsarbejde i småbørnsfamilierne. Interviewundersøgelser i perioden 1970-89 blandt repræsentative udvalg af 18-49-årige kvinder kan belyse, hvorledes de ud fra en ideel betragtning ønsker at arrangere dagpasning og omfanget af begge forældres erhvervsarbejde (tabel 2.17). De interviewede blev konfronteret med 6 tegninger, der hver illustrerede en måde at arrangere sig på (Bertelsen, 1980, 1991; Nygaard Christoffersen et al., 1987).

Den holdningsmæssige tilknytning til den traditionelle løsning, hvor moderen er hjemmegående, mens faderen arbejder fuld tid (nr. 1 og nr. 5) er i den undersøgte periode stærkt reduceret fra at få tilslutning fra 53 pct. i 1970 til 32 pct. i 1975 og kun 15 pct. i 1989. Dette svarer nogenlunde overens med den voldsomme ændring i familiernes faktiske adfærd i denne periode.

Tilslutningen til den mest "ideelle løsning", hvor begge arbejder på deltid, steg samtidig fra 15 pct. til 41 pct. i 1989. En tilsvarende undersøgelse blandt 20-49-årige mænd viste en tilsvarende tilslutning til denne familietype. Det mest bemærkelsesværdige var, at halvdelen af mændene ønskede denne løsning (Bertelsen, 1980, 1991).

En særskilt holdningsundersøgelse blandt de 20-49-årige med småbørn (0-6-årige) bekræftede, at en reduktion af arbejdstiden var populær politik (Hjorth Andersen, 1991). Men det skal her bemærkes, at der kun er meget få af familierne med småbørn, der faktisk på egen hånd realiserer denne "ideelle" familietype, idet kun meget få af fædrene havde og har deltidsarbejde (tabel 2.18).

Igennem hele perioden kan man iagttage, at godt og vel en tredjedel (henholdsvis 31 pct., 38 pct. og 42 pct.) foretrak en ord-

Tabel 2.18.**Erhvervsbeskæftigelsesens omfang for småbørnsfædre. 1974-1990/91 samt 1996. Procent.**

Småbørnsfædre	1974	1980	1985	1990/91	1996
Under 25 timer ugentlig	1	1	1	1	1
25-35 timer ugentlig	3	3	2	3	3
36 timer og derover	96	96	97	95	95
I alt	100	100	100	99	99
Gnsnt. ugentlig arbejdstid for beskæftigede	45	44	43	41	42
Antal interviewede	1.128	1.259	685	812	3.893

Anm.: Småbørnsfædre er fædre, hvor yngste hjemmeboende barn er 0-6 år ved undersøgelsen 1974-91 (Nygaard Christoffersen, 1993a), mens 1996 kun omfatter de familier, der fik et barn i 1995. For fædre, der på interviewtidspunktet ikke var i beskæftigelse, er det arbejdstiden i sidste job, der indgår.

Personer, der angiver en arbejdsuge på mere end 90 timer er udeladt af beregningen, da det antages at udgøre et urealistisk gennemsnit over en længere periode.

ning, hvor moderen arbejdede deltid, mens faderen arbejdede fuldtid.

Nyere undersøgelser bekræfter, at der er et udbredt ønske om at kunne få nedsat arbejdstid – især blandt kvinderne, men med mulighed for at vende tilbage til fuldtidsarbejde, når børnene er blevet større (Holt & Thaulow, 1995, 1996a, 1996b).

Imidlertid er den mest udbredte erhvervsarbejdstidsfordeling i praksis to fuldtidsarbejdende forældre (tabel 2.19). Men det er den løsning, som er mest *upopulær* blandt småbørnsforældrene. Igennem årene var det henholdsvis 1, 2 og 3 pct., der foretrak denne løsning som den mest ideelle.

Børnefamilierne arbejder ikke nødvendigvis mere end familier i samme aldersgrupper uden børn. Men paradoksalt nok er det oftere mødre med småbørn, der arbejder fuldtid, end mødre med yngste barn i skolealderen, viser flere andre danske undersøgelser (Hjorth Andersen, 1991; Andersen & Holt, 1990). Mødre med små-

børn (0-6-årige) udtrykker ønske om deltidarbejde, men de nyetablerede familier har antagelig vanskeligt ved at få råd til det. To ud af tre mødre med børn under 3 år ønsker at ændre fuldtidsarbejde til deltidarbejde. Ændringen finder først sted, når familien får råd til det – ikke når de har mest brug for det (Andersen & Holt, 1990).

En af forklaringerne på dette paradoks kan være, at priserne på den del af boligmarkedet, som den nyetablerede familie søger, efterhånden har indrettet sig på to fuldtidsindkomster. Man kan sige, at en del af de værdistigninger, der er skabt ved at begge forældre er fuldtidsarbejdende, også mens børnene er små, er blevet kapitaliseret i højere boligpriser. Når de unge familier skal finde en familiebolig, så bliver de mødt med dette boligmarked, der således "tvinger" dem begge til at arbejde fuld tid – selvom de ikke ønsker det.

En ældre undersøgelse af småbørnsfamilierne viste, at når familien ændrede sine erhvervmæssige arbejdstider, så var det

Tabel 2.19.**Erhvervsbeskæftigelses omfang for småbørnsmødre. 1974-1990/91 samt for 1996. Procent.**

Småbørnsmødre	1974	1980	1985	1990/91	1996
Under 25 timer ugentlig	35	26	18	12	5
25-35 timer ugentlig	24	29	29	27	20
36 timer og derover	41	44	53	60	75
I alt	100	99	100	99	100
Gnsnt. ugentlig arbejdstid for beskæftigede	31	-	34	34	36
Antal interviewede	1.234	1.280	732	832	4.763

Anm.: Småbørnsmødre er mødre, hvor yngste hjemmeboende barn er 0-6 år ved undersøgelsen 1974-91 (Nygaard Christoffersen, 1993a), mens 1996 kun omfatter de familier, der fik et barn i 1995. For mødre, der på interviewtidspunktet i 1996 var på orlov mv., er det arbejdstiden før orloven, der indgår. Da det for 42 pct. af mødrenes vedkommende var det første barn ved opførelsen i 1996, kan dette betyde en relativ overvurdering af omfanget af deres erhvervsarbejde, sammenlignet med de øvrige opførelser.

Ofte mødre, der nedsatte deres arbejdstid, mens fædrene øgede deres arbejdstid (Nygaard Christoffersen, 1988). En forklaring på dette mønster kan være, at fædrenes øgede arbejdstid muliggjorde nedsat arbejdstid til mødrene. En anden forklaring kan være, at fædrene har kunnet leve op til nogle forventninger og krav fra arbejdspladsen ved at påtage sig mere arbejde, fordi mødrene har reduceret deres erhvervsmæssige arbejdstid og påtaget sig en større del af de hjemlige forpligtigelser.

Nærværende undersøgelse viser det samme mønster for de familier, der fik et barn i 1995. Gennemgående havde de erhvervsmæssigt beskæftigede fædre en længere arbejdsuge end mødrene. Således havde fædrene i gennemsnit 42,3 timer ugentlig, mens mødrene havde 36,2 timer ugentlig (tabel 2.20).

De familier, som var flyttet sammen inden for det sidste år, var kendetegnet ved, at fædrene arbejdede *mindre* end gennemsnit-

tet for fædrene i almindelighed – og at mødrene arbejdede med en længere arbejdsuge end gennemsnittet for mødrene. Undersøgelsen viser, at jo længere tid forældrene har boet sammen, jo større er forskellene blevet imellem forældrenes arbejdstider. Fædrene har gennemgående en endnu længere arbejdstid, mens mødrene har en kortere arbejdstid, end det ellers er tilfældet for de nybagte mødre.

Dette kan være resultatet af, at forholdene på arbejdsmarkedet var anderledes tidligere, sammenlignet med de forhold de nydannede par er blevet konfronteret med. Forskellene kan således skyldes udviklingen af forældrenes indbyrdes arbejdsdeling, men også være et resultat af den udvikling, som ses af tabel 2.19, hvor småbørnsmødre i dag i langt højere grad end for 10 år siden har fuldtidsarbejde.

For de mødre, der driver en selvstændig virksomhed, ses en tydeligt længere arbejdsuge end blandt de øvrige mødre, selvom

Tabel 2.20.**Forældrenes erhvervsmæssige ugentlige arbejdstid, særskilt for varighed af parforhold. Gennemsnit.**

	10 år eller mere	5-9 år	Mindre end 5 år	Heraf: Mindre end 1 år	I alt
	timer	timer	timer	timer	timer
Faderens ugentlige arbejdstid	43,1	42,0	42,0	40,7	42,3
Moderens ugentlige arbejdstid	35,7	36,4	36,3	37,5	36,2
Antal mødre	1.353	1.951	1.306	88	4.610
Antal fædre	1.090	1.662	1.127	73	3.879

Anm.: Kun familier, hvor det findes oplyst, hvor længe de har levet i nuværende parforhold, indgår i beregningen. Personer, der ikke har haft erhvervsarbejde inden for de sidste 3 år af mindst 3 måneders varighed, er udeladt af beregningen. Ligeledes er personer, der angiver en arbejdsuge på mere end 90 timer udeladt, da det ikke antages at udgøre et realistisk gennemsnit over en længere periode. Fem mødre og 16 fædre er udeladt af denne grund.

den gennemsnitlige arbejdstid dog ikke når op på højde med de fædre, der er selvstændige.

Visse erhvervsgrupper udviser særligt høje gennemsnitlige arbejdstider. Det vil være inden for områder, der ikke er omfattet af overenskomstmæssige aftaler. En tidligere undersøgelse af 0-6-årige børn viste, at omkring et ud af otte småbørn havde en fader, der var selvstændig (landmand, fisker, håndværksmester, selvstændig i liberale erhverv). Den gennemsnitlige arbejdstid blandt disse småbørnsfædre var estimeret til omkring 57 timer pr. uge (Nygaard Christoffersen, 1988).

Nærværende undersøgelse estimerer den ugentlige arbejdstid for nybagte fædre, der havde en selvstændig virksomhed, til omkring 52 timer ugentlig (tabel 2.21). Forskellen i forhold til tidligere kan skyldes, at de nybagte fædre endnu ikke har øget deres arbejdstid så meget som fædre til

de 0-6-årige. Forskellene kan også være udtryk for nogle ændringer af arbejdsfordelingen imellem forældrene i retning af en større jævnbyrdighed. Men man må være opmærksom på, at netop når det drejer sig om selvstændig virksomhed og visse karrierebundne livsformer, kan det være vanskeligt at adskille arbejde og fritid (Hjorth Andersen, 1993).

Nærværende undersøgelse viser, at omkring hver tiende af de nybagte fædre er selvstændig, mens kun omkring 2 pct. af de nybagte mødre driver egen selvstændig virksomhed. Man må forvente, at der sker en mindre stigning i andelen af selvstændige blandt småbørnsfædre efterhånden som flere af dem med tiden får mulighed for at etablere egen virksomhed.

Nedsættelsen af arbejdstiden og øget ligestilling

I Danmark har de kollektive overenskomster indeholdt aftaler om reduktion af ar-

Tabel 2.21.**Gennemsnitlig ugentlig arbejdstid for erhvervmæssigt beskæftigede fædre og mødre inden for stillingsgrupper.**

	Fædre		Mødre	
	timer	antal	timer	antal
Overordnede funktionærer	44,0	907	37,7	741
Selvstændige	52,2	391	41,9	68
Underordnede funktionærer	39,7	814	36,1	1.673
Faglærte arbejdere	40,4	984	36,4	327
Ikke-faglærte arbejdere	40,5	770	34,7	813
Alle	42,3	3.866	36,3	3.622

Anm.: Kun personer, hvor erhvervmæssig beskæftigelse findes oplyst, indgår i beregningen. Personer, der ikke har haft erhvervsarbejde inden for de sidste 3 år af mindst 3 måneders varighed, er udeladt af beregningen. Ligeledes er personer, der angiver en arbejdsuge på mere end 90 timer udeladt, da det ikke antages at udgøre et realistisk gennemsnit over en længere periode. Denne begrænsning kan imidlertid betyde, at fædrenes arbejdstider undervurderes.

bejdstiden. I 1964 var den ugentlige arbejdstid aftalt til maksimalt 45 timer. I den mellemliggende periode frem til 1974 blev arbejdstiden nedsat flere gange. I 1974 blev arbejdstiden nedsat fra 41 3/4 time til 40 timer ugentligt. I perioden 1987-90 er arbejdstiden yderligere blevet nedsat til 37 timer ugentligt (jf. Smith, 1998).¹¹⁾

Nedsættelsen af den overenskomstmæssige arbejdstid har været ledsaget af en ændret arbejdsdeling imellem forældrene. I 1974 havde gifte/ samlevende småbørnsfædre således i gennemsnit en arbejdstid på 44 timer ugentlig, mens småbørnsmødrene havde 24 timer ugentlig. Forskellene er blevet mindre i takt med nedsættelsen af den overenskomstmæssige arbejdstid. I 1990/91 havde småbørnsfædrene i gennemsnit en arbejdsuge på 41 timer, mens småbørnsmødrene havde forøget deres arbejdstid til 33 timer i gennemsnit (Nygaard Christoffersen, 1993a).

En af flere forskelle mellem arbejdsmarkedet i England og Danmark er, at man ikke har haft en tilsvarende overenskomstmæssig nedsættelse af arbejdstiden i England og har bevaret en helt anderledes og traditionel arbejdsdeling imellem forældrene. En undersøgelse af forældre med børn under 10 år viste således, at relativt mange af fædrene havde en lang arbejdstid. Således havde 36 pct. af de britiske fædre mere end 50 timer pr. uge, mens det kun var 17 pct. af de danske fædre, der var i denne situation (tabel 2.22).

Tilsvarende havde relativt mange af de britiske mødre ofte kun kort deltidsarbejde. Omkring 60 pct. af mødrene havde erhvervsarbejde på under 20 timer ugentligt, mens dette kun forekom for omkring 12 pct. af de danske mødres vedkommende (European Commission, 1993).

Man må regne med den mulighed, at dele af det danske arbejdsmarked ikke vil være

Tabel 2.22.**Den erhvervsmæssige arbejdstid for fædre og mødre med 0-9-årige børn. Særskilt for Danmark og United Kingdom. 1990. Procent.**

	Danmark	United Kingdom
<i>Mødres erhvervsmæssige arbejdstid:</i>		
1-19 timer ugentlig	12	60
20-29 timer ugentlig	52	32
30 timer og derover ugentlig	36	8
I alt	100	100
<i>Fædres erhvervsmæssige arbejdstid:</i>		
1-40 timer ugentlig	66	18
41-49 timer ugentlig	17	46
50 timer og derover ugentlig	17	36
I alt	100	100

Anm.: Kun erhvervsmæssigt beskæftigede fædre er medtaget.

Kilde: European Commission, 1993.

omfattet af de kollektive overenskomster og dermed heller ikke af de generelle ned-sættelser af arbejdstiden samt muligheden for en udvidet fleksibilitet inden for gældende aftaler.

En dansk undersøgelse (Scheuer, 1997) har netop påvist, at privatansatte lønmodtageres arbejdstid ud over de 37 timer ugentligt typisk er kendetegnet ved manglende overenskomster. Fravær af overenskomst ses hyppigt, hvor

- 1) normalarbejdstiden er over 38 timer om ugen,
- 2) overarbejdet er mere end 8 timer pr. måned,
- 3) udført overarbejde ikke kompenseres (lønnes eller afspadsreses),

- 4) samt i situationer, hvor der ingen tillæg er for pålagt overarbejde.

Steen Scheuers undersøgelse viser, at ud over at overarbejdet er kendetegnet ved manglende overenskomst, så er det ofte personer i lederstillinger og relativt oftere mænd, der tegner sig for overarbejdet (jf. Smith, 1998).

En sådan udvikling giver mulighed for en forøgelse af fædrenes arbejdstider. Ligesom i England kan den individuelle børnefamilie have vanskeligt ved selv at øve indflydelse på arbejdstider, hvis der ikke er overenskomstmæssige begrænsninger. Men også fædrenes ekstraarbejde i bijob kan forøge forskellen mellem forældrenes erhvervsmæssige arbejdstid (jf. Smith, 1998).

Noter:

- 1) På grund af mændenes generelt højere dødelighed tyndes der relativt hurtigere ud i de ægteskaber, hvor manden er meget ældre end ægtefællen. Dette betyder, at den gennemsnitlige aldersforskel imellem de ældre (fx over 60 år) er mindre end blandt de unge nydannede par. Dette mønster findes altså på trods af, at aldersforskellen var større på det tidspunkt, hvor de ældre fandt hinanden, end blandt de unge som finder hinanden i dag (Nygaard Christoffersen, 1993a).
- 2) En engelsk opgørelse viser, at i omkring hvert tredje ægteskab indgået i 1991 har den ene eller begge parter tidligere været gift (s. 372) (Haralambos & Holborn, 1996).
- 3) Det kan fx nævnes, at pr. 1. januar 1995 var der 41.876 kvinder i alderen 29 år, mens tallet på dette tidspunkt for den tilsvarende alder (dvs. 32 år) for mændenes vedkommende var: 40.306 mænd (Danmarks Statistik: Befolkningens bevægelser).
- 4) I nærværende undersøgelse er det 1,5 pct. af de nyfødte, der har en teenagemoder. Ved Danmarks Statistiks opgørelser for alle levendefødte i 1995 gjaldt det for 2,0 pct., at moderen var under 20 år. Forskellen kan skyldes, at moderens alder i nærværende interviewundersøgelse alene baseres på oplysninger om hendes fødselsår, idet hendes fødselsdag ikke er oplyst. Men selv om det kan give lidt unøjagtighed, så stemmer det nogenlunde overens med landsgennemsnittet for midten af 1990'erne.
- 5) Spørgsmålet lød: "Indgår (indgik) det som en del af dit normale arbejde at lede andre ansattes arbejde eller bestemme, hvilket arbejde de skal udføre?"
- 6) Der er imidlertid også en usikkerhed knyttet til dette tal. Stikprøveusikkerheden betyder, at hvis man alene betragter denne fejlkilde, vil det korrekte tal med 95 pct.'s sikkerhed ligge imellem 0,032-0,043. Der er imidlertid andre fejlkilder ved begge undersøgelser. Dels som følge af, at det kun er en stikprøve og ikke alle nybagte mødre, der er blevet udspurgt. Dels kan der være en større (eller mindre) andel blandt de mødre, der var udtrukket, men som alligevel ikke deltog i undersøgelsen, som er enlige.
- 7) Børnene er født i perioden 15. september til 31. oktober 1995. Interviewingen foregik i januar-maj 1996.
- 8) Det er imidlertid vanskeligt at vide, på hvilken måde barnet kommer på tværs af forældrenes muligheder og planer. Andre undersøgelser kan give nogle ideer til fortolkningsmuligheder. En tidligere dansk undersøgelse, blandt kvinder der fik abort sammenlignet med fødende kvinder, viste, at problemer i forholdet til partneren spillede en væsentlig rolle. Såvel de yngre, som ikke boede sammen med faderen, som de ældre kvinder, der i forvejen havde et par børn, var overrepræsenterede blandt de abortsøgende. Der var relativt flere blandt de arbejdsløse, der valgte abort, sammenlignet med de mødre, der var i arbejde (Bertelsen, 1994). Denne undersøgelse giver sammen med resultaterne fra nærværende undersøgelse næring til en formodning om, at især problemer i parforholdet kan spille en rolle, når forældrene skal svare på spørgsmålet om, hvorvidt graviditeten var planlagt, og om der var tale om et ønskebarn.
- 9) Det eneste iøjnefaldende brud på dette symmetriforhold er, at hvis farfaderen var underordnet funktionær, så var morfaderen relativt hyppigt selvstændig i liberalt erhverv. Hvorimod det relativt sjældnere kan ses, at hvis farfaderen var selvstændig i liberalt erhverv, så var morfaderen underordnet funktionær (tabel 2.11).
- 10) Undersøgelsen af "den første velfærdsgeneration" født omkring 1954 viste, at mændene og kvinderne gennemgående har samme uddannelsesniveau. Det var kun blandt de lange videregående uddannelser, at mændene var overrepræsenterede (Hansen, 1995a). Kvinder uddanner sig i dag i stort set lige så stort omfang som mænd, og det må forventes, at de uddannelsesmæssige forskelle bliver yderligere indsnævret (Bonke, 1995).

- 11) De overenskomstmæssige ændringer i arbejdstiden har ikke umiddelbart omfattet det faktiske ugentlige erhvervsarbejde for *alle* befolkningsgrupper. Dele af arbejdsmarkedet følger ikke overenskomster, fx selvstændige og medhjælpende ægtefæller.

Bedsteforældre

Det har været en almindelig opfattelse, at industrialiseringen betød en underminering af den udvidede familieform med tre generationer, der boede sammen og havde et økonomisk fællesskab, hvor de sørgede for børnenes uddannelse og forsørgelsen af de ældre. Sociologer som Talcot Parsons (1949a) og William J. Goode (1963) mente, at konsekvensen af industrialiseringen bl.a. var en indskrænkning af intimiteten og kontakten mellem kernefamilien og den øvrige slægt. En lang række af de funktioner, der blev varetaget af familie og slægt, blev overtaget af det omgivende samfund (fx børnenes uddannelse og alderdomsforsørgelse). Nutidens samfund med en høj geografisk og social mobilitet skulle ydermere betyde en isolation af kernefamilien i forhold til den øvrige slægt. Men nogle sociologer fremhæver også den individuelle frihed, som denne udvikling medfører for de enkelte familiedlemmer (Goode, 1963).

Imidlertid har den her skitserede opfattelse af den udvidede tregenerationsfamilie været sat under debat. Der er blevet sat spørgsmålstejn ved, om det faktisk var almindeligt, at tre generationer boede under samme tag. Et andet spørgsmål er, om de udvidede slægtsrelationer udgjorde en gensidig hjælpeorganisation som værn mod vanskelige vilkår, således at det var de bedre økonomiske forhold, der muliggjorde kernefamiliens løsrivelse fra den øvrige slægt. Eller om den hurtige udbredelse af industrialiseringen netop skete i de lande, hvor kernefamilien var udbredt, frem for i de lande hvor tregenera-

tionsfamilien var udbredt (jf. Laslett, 1972).

Disse historiske og teoretiske overvejelser leder frem til nogle antagelser og spørgsmål om nutidens kernefamilie og dens forhold til bedsteforældrene. Er det således, at det fortrinsvis er familier med vanskelige vilkår, der i dag bor sammen i tregenerationshusholdninger?

Når der i nogle familier er en mindre hyppig kontakt mellem kernefamilien og bedsteforældrene, skyldes det da, at kernefamilien i disse tilfælde er mere selvhjulpne? Eller er det andre forhold, der har indflydelse på kontakten mellem generationerne?

Et af formålene med denne undersøgelse, som er planlagt som en longitudinal undersøgelse, vil være at undersøge, hvilken rolle bedsteforældrene spiller for de børn, der blev født i 1995.

Er der tale om væsentlig anderledes slægtskabsrelationer i dag sammenlignet med tidligere generationer?

Boede tre generationer sammen?

Historikeren Peter Laslett (1972) fandt ved studier af perioden 1574-1821 i England, at det kun var 10 pct. af husholdningerne, der havde andre slægtninge end den umiddelbare kernefamilie. Det var kun i få tilfælde, at et ægtepar boede sammen med svigerforældre, og kun 6 pct. af husholdningerne bestod af tre generationer, ifølge disse punktopgørelser baseret på folketællingerne. Undersøgelser fra USA

viser et tilsvarende billede (Haralambos & Holborn, 1996). Laslett konkluderede, at der ikke fandtes tegn på, at den udvidede kernefamilie, hvor tre generationer boede sammen, var udbredt i før-industrialismens England.

Danske undersøgelser viser tilsvarende, at det var relativt få af husstandene, der på et givet tidspunkt bestod af tregenerationsfamilier (Löfgren, 1974). Imidlertid viser Hanne Willerts (1991, 1992, 1995) undersøgelser af et dansk landsogn gennem 1800-tallet, at selvom folketællingen i 1870 kun viser tregenerationsfamilier i 13 pct. af husstandene, så var det helt almindelig praksis for sognets gamle at blive boende sammen med yngre generationer, indtil de døde.

I 1800-tallets landbrugssamfund og i den tidlige industrialisme forventedes det, at de voksne børn tog sig af deres forældre, når disse ikke mere var i stand til at forsørge sig selv. Orvar Löfgren (1974) beskriver fx, hvorledes barnløse gårdmænd og husmænd rekrutterede medlemmer til husholdet ved at optage plejebørn i familien og derved betrygge deres alderdom. Dette kom til at betyde, at i en kortere eller længere periode levede tre generationer under samme tag – børn, forældre og bedsteforældre.

Set ud fra de ældres perspektiv kunne de altså se frem til at bo sammen med deres børn og nogle af deres børnebørn. Årsagerne til disse forskelligartede bedømmelser af den udvidede families betydning er flere forhold ifølge Hanne Willert. For det første fik familierne gennemgående relativt mange børn, der først flyttede hjemmefra, når de giftede sig. Mange af husstandene kunne således af gode grunde ikke have

bedsteforældrene boende. Hertil kommer, at man ofte giftede sig sent, og den kortere levetid gjorde, at det kun var en kort periode, hvor bedsteforældrene havde børnebørn (jf. Willert, 1991, 1992, 1995).

En konsekvens af den tidligere livsform var, at børn blev forbundet med velstand – en investering i at kunne blive forsørget, når alder og helbred ikke mere slog til. Børnene udgør stadig i visse samfund en værdifuld arbejdskraft og en aldersdoms-investering på linie med opkøb af jordlodder. Men også når børnene bliver voksne og for eksempel har et arbejde i byerne, kan man i disse kulturer se, at der flyder en strøm af ressourcer fra børnene til deres forældre (Caldwell, 1982).¹⁾

Peter Laslett (1972) konkluderer på grundlag af studier af en række europæiske lande, at udbredelsen af kernefamilieformen var en social, politisk og økonomisk faktor, der var medvirkende til den hurtige udbredelse af industrialismen i de lande, hvor kernefamilien var udbredt, frem for de lande hvor tregenerationsfamilien var udbredt.

Andre af efterkrigstidens sociologer har beskrevet denne udvidede tregenerationsfamilie som en konsekvens af nødvendighed. Man kan sige, at det var udtryk for et vist overskud og velstand i de samfund, hvor børnene kunne flytte hjemmefra og etablere deres egen husholdning. Så snart økonomien og boligforholdene tillod det, forlod familierne den udvidede familieform. Michael Anderson (1972) konkluderede på grundlag af sine undersøgelser af folketællingerne i 1851 i Preston, at det især var blandt de fattige, at man fandt den udvidede tregenerationsfamilie. An-

dersons undersøgelse ledte frem til at konkludere, at de udvidede slægtskabsrelationer tjente til en gensidig hjælpeorganisation: en forsikring mod vanskelige økonomiske vilkår og krisesituationer.

Børn som alderdomsopsparring

I nutidens Danmark har en vigtig del af de familiemæssige ændringer været de ældres øgede grad af selvhjulpenhed både bolig-mæssigt, socialt og økonomisk. Udviklingen i Danmark er gået i retning af at sikre de ældres livsgrundlag, når deres erhvervs-muligheder var ophørt, uden at de skulle være afhængige af økonomiske ressourcer direkte fra deres egne børn (jf. Roberts, 1984). En konsekvens af denne udvikling var også en frigørelse af mange kvinders arbejdskraft, der ellers var bundet i at passe ældre familiemedlemmer. En anden konsekvens har antagelig været en mærkbar nedgang i generationsfertiliteten, da børnene ophørte med at betyde sikring af alderdommen.

Historisk set kom industrialiseringens ændrede livsformer herhjemme således til at betyde en markant nedgang i fertiliteten, hvilket imidlertid får konsekvenser for balancen imellem andelen af ældre i forhold til yngre generationer (Matthiessen, 1970; Bertelsen, 1985). På baggrund af dette taler man om industriregionernes *gamle* befolkninger og udviklingsregionernes *unge* befolkninger (Matthiessen, 1992). Det er altså først og fremmest de ændrede livsformer med en faldende fertilitet, der forrykker denne balance, mens ændringerne i middelevetiden kun har en mindre indflydelse i denne sammenhæng.

Ved århundredets begyndelse var det kun omkring tre ud af fire kvinder, der fik

børn. De kvinder, der fik børn, fik relativt mange i løbet af deres reproduktive periode, men hver fjerde af de kvinder, der blev født omkring århundredskiftet, forblev med andre ord barnløse hele deres liv (Det statistiske Departement, 1966). Man ved ikke, hvor stor en del af mændene der forblev barnløse.

I dag er det som nævnt omkring hver tiende kvinde, der forbliver barnløs, mens andelen af mænd, der forbliver barnløse, er omkring det dobbelte (Knudsen, 1993; Danmarks Statistik, 1997).

En af konsekvenserne af denne udvikling – sammen med den mindskede børnedødelighed og faldende fertilitet igennem de sidste par menneskealdre – er, at en relativt stor del af de ældre har et eller flere overlevende børn. Således har fx de på 70 år eller mere for omkring 80 pct.'s vedkommende et eller flere børn. Undersøgelser i 60'erne, 70'erne og 80'erne viser, at dette ikke har ændret sig nævneværdigt i denne periode (Platz, 1981; 1989).

Men *antallet* af børn er mindsket i perioden på grund af den faldende fertilitet – og antallet af børn har afgørende indflydelse på de ældres kontakthypigheder til familien. Man skal her bemærke, at der ikke er forskelle fra land til by med hensyn til kontakthypighederne imellem de ældre og deres børn. Når der findes forskelle, skyldes det alene antallet af børn, som varierer mellem områderne (Platz, 1981; 1989).

Den udvidede familie – tre generationer under samme tag i efterkrigstidens vestlige samfund

Helt op i 1960'erne kunne man dog stadig i Danmark finde relativt mange ældre,

Tabel 3.1.
Andel af mænd og kvinder på 70 år og derover, som bor sammen med børn.
Procentandele.

	1962	1977	1988
Mænd	19	9	3
Kvinder	18	5	4
I alt	18	7	4
Antal interviewede i stikprøve	1.489	1.126	849

Anm.: Kun 70-årige og derover, der ikke bor på institution.

Kilde: Platz, 1989, bind 1, s. 77.

der boede sammen med deres børn. Således boede hver femte ældre (70 år og derover) sammen med deres børn i 1962 (tabel 3.1).

Ifølge Parsons' analyser af efterkrigstidens amerikanske samfund skete sammenflytningen af tre generationer kun i de tilfælde, hvor det var en økonomisk nødvendighed eller for at undgå ekstrem ensomhed og social isolation. Talcott Parsons (1949a) beskrev det således: "*For et ældre ægtepar - eller en enke eller enkemand - er det ikke naturligt og i harmoni med slægtskabsstrukturen at flytte ind i de gifte børns familier.*" (Egen oversættelse).

Empiriske undersøgelser af industrisamfund samtidig med Parsons' analyser (1949) har imidlertid vist, at den udvidede tre-generationsfamilie langt fra var forsvundet i det moderne industrisamfund, men at den stadig findes i form af en intensiv kontakt og social støtte (Young & Willmott, 1957; von Henting, 1946; Sussman, 1953; Roberts, 1984).

Young & Willmotts undersøgelse (1957) viste, at ægteskabet – og især når familierne fik børn – styrkede de sociale bånd i

det udvidede familiemønster. Dels ved en tættere kontakt, dels ved en geografisk nærhed, der gjorde det overkommeligt at støtte hinanden i akutte situationer.

I Danmark er udviklingen gået i retning af, at relationen mellem forældre og voksne børn præges af større selvstændighed og uafhængighed (tabel 3.1). Den udvidede tre-generationsfamilie bor ikke længere under samme tag. Danske undersøgelser af de sidste 30 års udvikling viser således, at stadig færre af de ældre (på 70 år og derover) bor sammen med deres børn. Mens det i begyndelsen af 1960'erne var omkring hver femte (18 pct.), der boede sammen med deres børn, så er det i slutningen af 80'erne kun hver femogtyvende (4 pct.), der bor sammen (Platz, 1989).

Hvem bor sammen med bedsteforældrene i dag?

Nærværende undersøgelse viser, at kun 1 pct. af de børn, der blev født i 1995, bor sammen med en eller flere af deres bedsteforældre.

Hvis man analyserer denne specielle gruppe for at finde nogle sociale baggrundsforhold, der adskiller dem fra de øvrige fami-

Tabel 3.2.
Forekomst af forskellige familieforhold i udvidede familier og i de øvrige familier.
Procentandele.

	3-generations- familier	Øvrige familier	Alle familier	P <
Moderen er enlig	38	4	4	0,0001
Moderen er teenagemor og det er det første barn	19	1	1	0,0001
Antal interviewede	42	5.383	5.425	

Anm.: Jf. bilagstabel 3.1.a og b.

lier, så bestyrkes mistanken om, at der er tale om en nødsituation, hvor moderen har brug for sine forældres støtte.

De 42 børn i stikprøven, der bor i en tre-generationsfamilie, bor således under nogle anderledes forhold end deres jævnaldrende (5.383). Relativt ofte vil der være tale om enlige mødre, der har fået barnet i en ung alder, og der er som oftest tale om et enebarn. Det er således omkring 12 gange hyppigere, at moderen er enlig, hvis der er tale om en tregenerationsfamilie. Og alt andet lige er der mere end ni gange hyppigere tale om en teenagemor, der har fået sit første barn, end det er tilfældet for de øvrige børn, der bor i en almindelig kernefamilie (jf. bilagstabel 3.1.a og b). Det begrænsede materiale viser i øvrigt ingen socioøkonomiske forskelle eller særlige familieforhold, der adskiller disse familier fra de øvrige familier.

Der er således meget, der tyder på, at netop bedsteforældrene - som måske ikke er så gamle - har mulighed for at støtte den unge enlige mor og det nyfødte barn.

Udviklingen væk fra tregenerationsfamilien må betragtes som gunstig ud fra en anta-

gelse om, at såvel de ældre som deres børn foretrækker at leve deres egen selvstændige tilværelse. Spørger man de ældre selv, er det således kun 2 pct., som i tilfælde af flytning kunne tænke sig at bo hos et af deres børn. Til sammenligning kan nævnes, at en relativt større del af de ældre kunne tænke sig at bo i en form for fællesskab - men med andre end deres egne børn (Platz, 1990).

Langt de fleste af de ældre foretrækker en tæt kontakt med deres børn, men ønsker ikke at bo sammen med dem. Efterhånden som alderen skrider frem, og de får brug for hjælp, foretrækker de den offentlige hjemmehjælp frem for at være en byrde for deres børn. Hjemmehjælpen betragtes som et retskrav. De behøver ikke at stå i taknemlighedsgæld til nogen. På denne måde står de i en mere jævnbyrdig situation over for deres børn, som de kan være sammen med på en friere måde (Platz, 1986). Deres situation bliver først uværdig, når de ikke får den hjælp, de behøver for at kunne klare sig selv.

Disse fortolkninger af nærværende undersøgelser resultater sammen med de danske ældreundersøgelser er således samstemmen-

de med for det første Goode's fremhævelse af den individuelle frihed og autonomi ved en løsere tilknytning og for det andet Young & Willmott og Andersons syn på den udvidede familie som et gensidigt hjælpesystem under vanskelige vilkår.

Nærværende undersøgelse af kontakten mellem den nybagte familie og bedsteforældrene bestyrker yderligere disse fortolkninger af den udvidede families betydning, som det vil fremgå af det følgende.

Hyppig kontakt imellem forældre og bedsteforældre

De systematiske undersøgelser af ældre peger også på en hyppig kontakt mellem børnebørn og bedsteforældre. For de 70-årige og derover, der har børnebørn, ser 2/3 dem en eller flere gange om måneden (Platz, 1989). Baggrunden herfor skal antagelig findes i, at en stor del af de ældre bor inden for en overkommelig afstand til deres børn. Omkring 2/3 af de 70-årige og derover bor i en afstand, det kun tager under en halv time at overvinde. Heraf havde 9/10 set et af deres børn inden for den sidste uge.

Undersøger man børns kontakt med deres bedsteforældre – altså med udgangspunkt i børnene – kan det give lidt divergerende resultater, fordi bedsteforældre kan have mange børnebørn, mens børnebørnene har et mere begrænset antal bedsteforældre. En tidligere landsdækkende repræsentativ undersøgelse af de 0-6-årige (1985) viste, at tilbagelæggelse af afstanden til en af bedsteforældrene ville kunne gøres inden for en halv time for omkring 60 procent af børnenes vedkommende. Tre ud af fire af de 0-6-årige børn havde besøgt eller var blevet besøgt af en af bedsteforældrene in-

den for de sidste fjorten dage (Nygaard Christoffersen, 1988).

Bedsteforældrene synes i mange familier at udgøre et sikkerhedsnet, når de unge forældre er i pressede situationer. Tidligere undersøgelser viser, at nogle bedsteforældre passer barnebarnet i kortere eller længere perioder, hvis der ikke kan skaffes plads i de eksisterende pasningsordninger. Ved barnets første sygedag og især ved den anden sygedag er det ofte bedsteforældrene, der springer til og passer barnet (Nygaard Christoffersen et al., 1987; Nygaard Christoffersen, 1988).

Det har således været en ikke ubetydelig del af førskolebørnene, der blev passet af bedsteforældrene, hvis det blev opgjort på et bestemt tidspunkt. De nyeste tal (1989) viste, at omkring 5 pct. af de 0-6-årige blev passet af deres bedsteforældre (Glavind, 1989). Andelen var større tidligere med den noget ringere dækning med offentlig dagpasning²⁾ (Nygaard Christoffersen, 1988). I 1985 var det fx omkring 8 pct. af de 0-6-årige, der blev passet dagligt af bedsteforældre (eller andre slægtninge). Tyve år tidligere havde det været omkring 11 pct. af de erhvervsmæssigt beskæftigede kvinder, der fik deres børn passet af bedsteforældre eller andre slægtninge (Bentsen, 1968).³⁾

Også andre undersøgelser af de yngre aldersklasser viser, at der er en tæt kontakt mellem voksne udeboende børn og deres forældre. Det kan som nævnt give lidt forskellige resultater alt afhængigt af, om man tager udgangspunkt i forældrene eller børnene. En repræsentativ landsdækkende undersøgelse af de 20-69-årige viser fx, at omkring en fjerdedel af voksne udeboende

Tabel 3.3.
Andel af 0-6-årige, der passes dagligt af deres bedsteforældre. Procent.

	1965	1985	1989
Passes af bedsteforældre	11	8	5

Kilde: Bentsen, 1968; Nygaard Christoffersen et al., 1987; Glavind, 1989.

børn daglig har kontakt med deres forældre, og godt en tredjedel (35 pct.) af forældrene har daglig kontakt med deres udeboende børn, enten fordi de taler i telefon med dem eller træffer dem. Næsten 90 pct. af forældre under 70 år med udeboende børn har kontakt med deres børn mindst en gang om ugen, og godt 80 pct. havde kontakt med deres forældre mindst en gang om ugen⁴⁾ (Hansen, 1988). Kontakthypighederne udviser det samme mønster, men er en smule lavere for de ældre generationer på 70 år og derover (Platz, 1989).

Langt de fleste af de børn, der blev født i 1995, havde deres bedsteforældre i behold, viser nærværende undersøgelse. Kun 6 pct. af mormødrene er faldet fra, mens det er

dobbelt så mange (14 pct.) af morfædrene, der er døde (tabel 3.4). Tilsvarende gør sig gældende for bedsteforældrene på faderens side. Omkring hver tiende af børnene har ingen farmor, mens det er omkring dobbelt så mange (18 pct.), der ingen farfar har. Årsagerne til disse forskelle er, at den aldersbetingede dødelighed er større for mændene for alle aldersklasser, og at fædrene almindeligvis er 2-3 år ældre end deres partner.

I de familier, der fik et barn i 1995, kan man iagttage en intens kontakt imellem mødrene og mormødrene. Kun 1 pct. havde et afbrudt forhold til mormoderen. Deres kontakt til morfaderen var kun halvt så hyppig. Kun omkring 20 pct. havde dagligt kontakt med morfaderen. Og omkring

Tabel 3.4.
Kontakt imellem forældre og bedsteforældre. Procent.

	Mors kontakt med mormor	Mors kontakt med morfar	Fars kontakt med farmor	Fars kontakt med farfar
Daglig	41	20	10	10
Ugentlig	46	44	59	46
Sjældnere	6	19	21	22
Aldrig	1	3	1	5
Død	6	14	9	18
I alt	100	100	100	100
Antal	5.423	5.423	4.089	4.088
Uoplyste	2	2	1.336	1.337

3 pct. havde et afbrudt forhold. For omkring 9 ud af 10 af børnene (93 pct.), der havde nulevende mormødre, havde der været regelmæssig kontakt mellem moderen og mormoderen hver uge eller oftere. Tilsvarende kontakt mellem faderen og hans fader er også på et meget højt niveau, men knap så hyppig. Omkring to ud af tre (68 pct.) af de fædre, der havde nulevende fædre, havde haft kontakt med deres fædre inden for en uge (beregnet på grundlag af tabel 3.4).

Kontakten til faderens familie er ikke lige så intens, som det er tilfældet for moderen og hendes familie. Kun omkring hver tiende af fædrene havde en daglig kontakt med deres mødre/fædre. I omkring 5 pct. af tilfældene var kontakten mellem faderen og farfaderen afbrudt.

Mønsteret for den tætte daglige kontakt ligner således meget det mønster, som antropologerne fandt ved studiet af et østlondonsk arbejderkvarter i efterkrigstiden (Young & Willmott, 1957). Det viste sig i denne undersøgelse, at over halvdelen af de gifte kvinder havde set deres mødre inden for de sidste 24 timer, mens de gifte mænd slet ikke havde de samme kontakthypigheder over for deres forældre. Dette resultat overraskede antropologerne og ansporede dem til en uddybende undersøgelse af slægtsforholdene i det pågældende lokalområde.

Disse tidlige undersøgelser viser således, at der gennemgående var en hyppig kontakt mellem forældre og deres voksne udeboende børn. Det er alligevel overraskende, når man *i nærværende undersøgelse finder, at der er en tilsvarende daglig kontakt mellem mødre og deres egne mødre.*

Omkring 40 pct. af de nybagte mødre havde talt med deres egen mor dagligt i løbet af det sidste år. En forklaring kan være, at netop tilkomsten af børnebørnene kan have eksponeret en gensidig afhængighed, støtte og sympati imellem forældre og bedsteforældre. I de videre analyser blev der derfor søgt efter nogle forklaringer på denne meget hyppige kontakt imellem tre generationer for at kunne besvare spørgsmålet: På hvilken måde adskiller de familier, der har den daglige kontakt til bedsteforældrene, sig fra de øvrige familier?

Forhold der har betydning for en daglig kontakt med bedsteforældrene

Nærværende undersøgelse viser for det første, at der er nogle forhold vedrørende moderens nuværende situation, der øger sandsynligheden for en hyppig kontakt mellem moderen og mormoderen (tabel 3.5). Det kan fx være, at moderen er enlig eller har fået barnet som teenager. I modsætning hertil står de mødre, som har fået en erhvervsuddannelse eller som er 35 år eller ældre. Disse mødre har sjældnere en daglig kontakt med mormoderen. Man må formode, at mødrene ikke har brug for den hyppige kontakt, fordi de er mere etablerede og selvhjulpne.

For det andet er der nogle forhold fra forældrenes opvækst, som synes at spille en afgørende rolle for, hvor hyppig kontakten er mellem forældrene og bedsteforældrene. Hvis mormoderen og morfaderen var skilt allerede inden forældrene var fyldt 15 år, ses en reduktion i andelen med en daglig kontakt mellem moderen og mormoderen, hvis man tager højde for de øvrige betydende baggrundsforhold (jf. bilagstabel 3.2.a og b). I de helt specielle og ganske få tilfælde, hvor moderen havde været anbragt

Tabel 3.5.

Mors kontakt med mormor. Procent.

	Mor enlig	Mor er teen-agemor og første barn	Far har daglig kontakt med sin mor	Mormor og morfar skilt	Mor anbragt uden for hjemmet	Moderen 35 år eller derover	Moderen har en erhvervsuddannelse	Morfar var faglært/ikke-faglært arbejder	Alle
Daglig	55	67	48	39	17	27	39	44	41
Ugentlig	26	23	40	43	31	50	48	43	46
Sjældnere	9	3	5	10	26	10	6	6	6
Aldrig	2	4	1	2	14	1	1	1	1
Død	8	3	6	7	11	12	6	7	6
I alt	100	100	100	101	99	100	100	101	100
I alt antal	205	73	406	756	35	715	3.993	1.737	5.423
<i>Pct. andel daglig kontakt¹⁾</i>									
	57	67	51	41	17	31	42	47	44
P <	0,0005	0,0003	0,006	-	0,0025	0,0001	0,0001	0,003	

Anm.: Jf. bilagstabel 3.2.a og b.

1) Der ses her bort fra tregenerationsfamilier samt familier, hvor mormoderen er død.

uden for hjemmet, ses en sjældnere kontakt. Hvis morfaderen under det meste af opvæksten havde været faglært eller ikke-faglært arbejder, ses en *hyppigere* kontakt i dag mellem moderen og mormoderen.

For det tredje kunne man tro, at der let opstår et konkurrenceforhold fx imellem mormoderen og farmoderen om kontakten til børnebørnene. Men undersøgelsen viser tværtimod, at i de tilfælde, hvor der er en daglig kontakt imellem moderen og mormoder, ses også ofte en tilsvarende hyppig forbindelse mellem faderen og hans moder. Forklaringen herpå kan tænkes at være, at forældrene søger en ligevægt i deres familierelationer.

Som man måtte forvente, er det stort set det samme mønster, der går igen, når man skal beskrive, hvilke forhold der har be-

tydning for, om der er en daglig kontakt imellem moderen og morfaderen (tabel 3.6). Det skal dog fremhæves, at hvis morfaderen og mormoderen var blevet skilt under moderens opvækst, eller hvis mormoderen havde været enlig lige fra moderens fødsel, så er der en væsentligt forhøjet sandsynlighed for, at kontakten mellem moderen og morfaderen er reduceret. Det er også i disse tilfælde, man hyppigst finder situationer, hvor kontakten mellem moderen og morfaderen helt er afbrudt. I næsten halvdelen af tilfældene (43 pct.), hvor moderen er vokset op hos en enlig mor lige fra fødslen, er der ingen kontakt til morfaderen. Men man kunne også sige, at i forbavsende mange tilfælde er der alligevel kontakt mellem moderen og hendes fader.

De forhold, der er af betydning for faderens daglige forbindelse med sine forældre,

Tabel 3.6.
Mors kontakt med morfar. Procent.

	Mor enlig	Mor teenage- mor og det første barn	Far har daglig kontakt m/farmor enlig mor	Mor voksede op hos enlig mor	Mor er 35 år og eller derover	Mormor er skilt	Mor har en er- hvervs- uddan- nelse	Mor an- bragt uden for hjemmet	Morfar var fag- lært/ ufaglært arbejder	Alle
Daglig	28	38	25	4	11	7	19	9	24	20
Ugentlig	28	29	43	13	38	25	47	20	43	44
Sjældnere	21	19	17	29	20	40	18	43	18	19
Aldrig	7	4	2	43	2	13	2	11	2	3
Død	16	10	13	13	29	14	14	17	13	14
I alt	100	100	100	102	100	99	100	100	100	100
Antal	205	73	406	80	714	756	3.993	35	1.737	5.423
<i>Procentandel daglig kontakt¹⁾</i>										
	29	38	29	4	7	8	22	7	27	23
P <	-	0,01	0,01	0,0001	0,0001	0,0001	0,0003	0,04	0,0001	

Anm.: Jf. bilagstabel 3.3.a og b.

1) Der ses bort fra tregenerationsfamilier samt familier, hvor morfaderen er død.

synes at hænge sammen med et andet mønster end det, der gjaldt for mødre (tabel 3.7-3.8).

Hvis faderen har fået en erhvervsuddannelse, og hvis han har et job med ledelsesfunktioner, er sandsynligheden for en daglig kontakt mellem faderen og farmoderen relativt mindre – alt andet lige – hvilket antagelig hænger sammen med, at han er mere selvhjulpne og dagligt tidspresset.

Hvis farmoderen og farfaderen var skilt i løbet af barndommen, falder forekomsten af en daglig kontakt (tabel 3.7). Modsat hvad man skulle tro, så betyder farmoderens erhvervsaktivitet under faderens opvækst *ikke* en løsere forbindelse mellem generationerne. Tværtimod ses oftere en daglig kontakt i disse tilfælde.

Hvis moderen er teenagemoder, øges kontakten ikke blot med hendes egne forældre, men også med hans familie.

De forhold, der betinger en daglig kontakt imellem moderen og mormoderen, synes at hænge sammen med en daglig kontakt imellem faderen og farmoderen. Dette ses tilsvarende at spille en rolle for faderens kontakt med farfaderen med hensyn til faderens opvækstforhold i en intakt familie (tabel 3.8).

Ligesom ved moderens kontakt til morfaderen, hvor moderens alder spillede en rolle, så ses også faderens alder at spille en rolle for hyppigheden af kontakt med farfaderen. Den hyppige daglige kontakt afhænger tilsyneladende til en vis grad også af bedsteforælders alder. Dette skyldes

Tabel 3.7.
Fars kontakt med farmor. Procent.

	Farmor var erhvervs- aktiv	Mor har daglig kon- takt med sin mor	Farmor og farfar var skilt	Far har en erhvervs- uddannelse	Far har job med ledelses- funktioner	Moderen er teenager og det er det første barn	Alle
Daglig	12	12	7	9	8	32	10
Ugentlig	61	60	50	60	61	53	59
Sjældnere	19	19	33	21	22	12	21
Aldrig	1	2	4	1	1	3	1
Død	7	8	7	9	8	0	9
I alt	100	101	101	100	100	100	100
Antal	2.413	1.622	492	3.236	1.379	34	4.070
<i>Procentandel daglig kontakt¹⁾</i>							
	12	13	7	10	9	32	11
P <	0,0002	0,002	0,004	0,002	0,001	0,001	•

Anm.: Jf. bilagstabel 3.4.a og b. Uoplyste: 1.335 personer.

1) Der ses bort fra tregenerationsfamilier samt familier, hvor farmoderen er død.

antagelig en snæver sammenhæng imellem forældrens alder og bedsteforældrens alder sammenholdt med den skrøbeligere tilstand, der ofte følger med den relativt højere alder. Ligesom ved de andre familiemæssige kontakter ses en hyppig kontakt imellem faderen og bedstefaderen at være betinget af, at bedsteførelde ikke var blevet skilt under forældrenes opvækst.

Hvis faderen havde en erhvervsuddannelse og et job med ledelsesfunktioner, så er der sjældnere en daglig kontakt til farfaderen. Hvorimod farfaderens erhvervs-mæssige situation under faderens opvækst synes at spille den modsatte rolle for kontakthypigheden i dag. Hvis farfaderen havde været selvstændig eller overordnet funktionær, ses i dag en *tættere kontakt* mellem faderen og farfaderen – alt andet lige.

Fra tidligere danske undersøgelser (Platz, 1994, 1995) viser det sig, at når ældre kvinder bliver alene (på grund af enkestand), så opretholdes kontakten til børnene i samme omfang som tidligere, mens de ældre enlige mænd bliver yderligere isolerede, når de mister ægtefællen.

Denne iagttagelse svarer ganske godt til resultaterne fra nærværende undersøgelse. Mens enkestanden ikke synes at spille nogen nævneværdig rolle for kontakten mellem forældre og bedsteførelde, når man tog højde for de øvrige nævnte betydende forhold, så spillede netop enkestanden en rolle, når man skulle beskrive kontakten mellem faderen og farfaderen. De havde sjældnere den daglige kontakt, som man finder i de øvrige familier. Mens det, at der var kommet børnebørn, antagelig har udløst en daglig kontakt imellem

Tabel 3.8.
Fars kontakt med farfar. Procent.

	Farfar var selvst. overordnet funktionær	Mor har dgl. kon-takt med mormor	Farfar er enke-mand	Farfar og farmor er skilt	Far er 38 år og der-over	Far har en er-hvervs-udd.	Far har ledelses-funk-tioner	Farfar faglært/ufaglært arbejder	Mor er teenager og det er 1. barn	Alle
Daglig	12	11	4	4	4	9	7	9	29	10
Ugentlig	48	48	30	23	30	47	49	48	50	46
Sjældnere	22	19	22	40	22	22	24	20	15	22
Aldrig	2	5	5	16	4	4	4	4	3	5
Død	17	17	39	17	39	18	17	18	3	18
I alt	101	100	100	100	99	100	101	99	100	100
Antal	2.170	1.621	349	492	560	3.235	1.378	1.350	34	4.088
<i>Pct. andel daglig kontakt¹⁾</i>										
	14	14	7	4	7	11	8	11	27	12
P <	0,0001	0,0009	0,02	0,0001	0,005	0,01	0,0001	-	0,02	•

Anm.: Jf. bilagstabel 3.5.a og b. Uoplyst: 2.101 personer.

1) Der ses her bort fra tregenerationsfamilier samt familier, hvor farfaderen er død.

mange forældre og bedsteforældre, så var dette relativt sjældnere tilfældet, hvis farfaderen var enkemand. Den mulighed, at bedsteforældrenes alder kan have været den bagvedliggende årsag til dette forhold, giver undersøgelsen ikke mulighed for at belyse.

Det er åbenbart et gennemgående træk, at kontakten mellem forældrene og bedsteforældrene i vid udstrækning afhænger af, om forældrene blev skilt, mens børnene voksede op. Skilsmisserne virker ikke blot ind i ganske betydelig grad på bedstefædrenes kontakt med deres børn (og børnebørn), men ses også at være en faktor, der reducerer kontakten til bedstemødrene, selvom det er i mindre grad.

Dette stemmer overens med tidligere danske undersøgelser på området. Disse viser

således, at i de opløste familier er der relativt mange voksne, der mister kontakten til de forhenværende svigerforældre – og dermed følger også ofte, at børnene mister forbindelse med det ene sæt bedsteforældre (Koch-Nielsen & Transgaard, 1987; Nygaard Christoffersen, 1988, 1996b). Problemet er især stort i de familier, hvor børnene bor hos moderen, sammenlignet med de ganske vist få familier, hvor barnet bor hos faderen (Nygaard Christoffersen, 1996b). Det fremgår af den sidstnævnte undersøgelse, der omhandler 3-5-årige børn, at i de tilfælde, hvor barnet bor hos faderen, fastholdes en relativt hyppig og tæt kontakt til moderens forældre.

Bedsteforældrenes praktiske hjælp til den nybagte familie

Tidligere danske undersøgelser viser, at bedsteforældrene på flere forskellige om-

Tabel 3.9.
Hjælp fra moderens forældre og faderens forældre den første måned efter fødslen.
Procent.

	Mormor/morfar	Farmor/farfar	Bedsteforældre i alt
Ja	33	18	39
Nej/uoplyst/andet	67	82	61
I alt	100	100	100
Antal	5.325	5.282	5.425
Uoplyst/døde	100	143	4
Gennemsnitligt antal dage	8	7	10
Beregningsgrundlag	1.705	907	1.705

Anm.: Spørgsmålet lød: "Hvis du tænker tilbage på den første måned efter fødslen/hjemkomsten fra hospitalet, var der da familie eller venner, der hjalp til? Hvor ofte?"

råder udgør et socialt sikkerhedsnet for familierne. Dette viser sig også tydeligt i nærværende undersøgelse. På spørgsmålet, om familie eller venner hjalp til den første måned efter fødslen og hjemkomsten fra hospitalet, svarer en tredjedel, at mormoderen/morfaderen hjalp til (tabel 3.9). I disse tilfælde drejede det sig om godt en uge i gennemsnit. Dette kan være en god

støtte, da den nybagte moder og hendes barn ofte udskrives hurtigt efter fødslen, sammenlignet med tidligere.⁵⁾

For faderens forældres vedkommende var hjælpen noget sjældnere, antagelig fordi det ofte falder moderen lettere at bede sin egen mor om hjælp. Afstand mellem den nybagte familie og bedsteforældrenes bopæl kan

Tabel 3.10.
Hjælp fra bedsteforældre til praktiske problemer. Procent.

	Mormor/morfar	Farmor/farfar
Altid	48	35
Ofte	12	15
Af og til	13	14
Sjældent/aldrig	27	31
Har ikke pågældende	0	6
I alt	100	101
Antal	5.323	5.282
Uoplyst/døde	102	143

Anm.: Spørgsmålet lød: "Hvis du/I har brug for hjælp til praktiske problemer som fx madlavning, rengøring, vask eller andre huslige gøremål, kan du/I så regne med at få hjælp fra: Dine forældre? Ægtefælles/samlevens forældre?..." Undersøgelsen viser, at **enten** den ene **eller** den anden af bedsteforældrefamilierne kan hjælpe med praktiske problemer mv. i 56 pct. af tilfældene.

Tabel 3.11.
Hjælp fra bedsteforældre til at passe barnet. Procent.

	Mormor/morfar	Farmor/farfar
Altid	59	46
Ofte	13	14
Af og til	11	12
Sjældent/aldrig	17	23
Har ikke pågældende	0	6
I alt	100	101
Antal	5.327	5.285
Uoplyste	98	140

Anm.: Spørgsmålet lød: "Hvis du/I har brug for hjælp til at passe barnet, kan du/I så regne med hjælp fra: Dine forældre? Ægtefælles/samlevers forældre?..." Undersøgelsen viser, at **enten** den ene **eller** den anden af bedsteforældrefamilierne kan hjælpe med praktiske problemer mv. i 67 pct. af tilfældene.

også spille en rolle, ligesom forældrenes alder og helbred lægger grænser for, hvor megen hjælp faderens forældre, som gennemgående er ældre, kan yde. Kun for hver femte af familierne (18 pct.) var det farmoderen eller farfaderen, der kom og hjalp. Men målt i antal dage også omkring en uge i gennemsnit, når det var faderens forældre.

Set under et viser det sig, at den nybagte familie for fire ud af hver ti familier får hjælp fra den ene eller den anden bedsteforælder i gennemsnit i 10 dage sammenlagt efter hjemkomsten fra hospitalet.

Også senere – men stadig mens barnet var under et år – kan den nybagte familie regne med at få hjælp fra den ældre generation. Det kan for eksempel dreje sig om praktiske problemer som madlavning, rengøring, vask eller andre huslige gøremål (tabel 3.10). I omkring halvdelen af familierne (48 pct.) kan familien altid regne med, at mormoderen eller morfaderen vil

hjælpe. Kun omkring en fjerdedel svarer "sjældent eller aldrig" på spørgsmålet.

Mens det for moderens familie er 60 pct., der svarer ofte eller altid, så er det lidt færre (50 pct.), der på denne måde kunne regne med farmoderen eller farfaderens hjælp. Omkring en tredjedel (31 pct.) svarer "sjældent eller aldrig" for faderens forældres vedkommende.

Imidlertid er der for 56 pct.'s vedkommende altid enten det ene eller det andet bedsteforældrepar, der stiller op til at hjælpe den unge familie.

Bedsteforældre som babysittere

En af de måder, bedsteforældrene knyttes til barnet på, er, når forældrene i særlige situationer har brug for at få hjælp til at passe barnet. For næsten seks ud af ti mormødre eller morfædre vil altid – og kan altid – passe barnet. For henvend 3/4 af tilfældene sker det ofte eller altid. Kun 17 pct. svarer sjældent eller aldrig for mormorældres vedkommende (tabel 3.11). For

Tabel 3.12.**Bedstemødrenes erhvervsmæssige stilling under forældrenes opvækst. Procent.**

	Mormors stilling	Farmors stilling
Overordnet funktionær	16	11
Selvstændig	4	6
Underordnet funktionær	14	8
Faglært arbejder	5	7
Ufaglært arbejder	21	20
Medarbejdende ægtefælle	10	9
Hjemmegående husmor	28	38
Arbejdsløs/pensionist/andet	1	1
I alt	99	100
Antal	5.316	3.983
Uoplyst	109	1.442

Anm.: Spørgsmålet lød: "Hvad var din mors stilling under det meste af din opvækst (de første 15 år)?"

faderens forældre er hyppigheden også på et meget højt niveau, men stadig lavere end det er tilfældet for morforældres vedkommende. Henvend halvdelen (46 pct.) af farmødrene eller farfædre kan og vil gerne passe barnet i disse akutte situationer. Kun omkring en fjerdedel (23 pct.) benyttes sjældent eller aldrig.

Som et helt tydeligt gennemgående træk ses bedsteforældrene at yde en hjælpende indsats, når der er brug for det i spædbarnsfamilien. Dette er givetvis også til glæde for bedsteforældrene, som på denne måde får en solid kontakt med børnebørnene.

Et andet gennemgående træk er, at selvom kontakten til faderens forældre også er på et meget højt niveau, så knyttes de familiemæssige bånd gennemgående tættere til moderens familie ved den hyppigere kontakt og støtte, der flyder fra bedsteforældrene.

Var bedstemødrene hjemmegående, da forældrene var børn?

Igennem 60'erne og især 70'erne og 80'erne ændredes samfundet radikalt ved, at husmoderrollen forsvandt. Da generationsafstanden – dvs. aldersforskellen imellem børn og forældre er omkring 30 år i dag – betyder dette, at denne udvikling netop har fundet sted, mens de mænd og kvinder, der i dag bliver forældre, selv var børn.

Nærværende undersøgelse viser således, at det kun var et mindretal, om end et stort mindretal blandt nutidens forældre, der levede deres barndom i en familie med en hjemmegående husmor (tabel 3.12).

Det viser sig således, at langt de fleste (71 pct.) af mødrenes barndomshjem har været præget af to udearbejdende forældre. Kun 28 pct. af mødrene har haft en mor, der har været hjemmegående under det meste af opvæksten dvs. til det fyldte 15. år.

Tabel 3.13.**Bedstefædrenes erhvervmæssige stilling under forældrenes opvækst. Procent.**

	Morfars stilling	Farfars stilling
Funktionær med uddannelse eller underordnede	26	26
Selvstændig inden for landbrug, gartneri mv.	13	15
Selvstændig inden for håndværk, detailhandel, fremstillingsvirksomhed	12	13
Selvstændig inden for liberale erhverv	5	5
Underordnet funktionær	8	6
Faglært arbejder	18	19
Ufaglært arbejder	18	17
Arbejdsløs/pensionist/andet/uoplyst	0	0
I alt	100	101
Antal	4.872	3.752
Uoplyste	553	1.672

Anm.: Spørgsmålet lød: "Hvad var din fars stilling under det meste af din opvækst (de første 15 år)?"

For fædrenes vedkommende er der imidlertid en del flere, der har levet i en familie, hvor moderen var hjemmegående husmoder under det meste af opvæksten. Her drejede det sig om 38 pct. af fædrene.

Forskellene kan for *det første* skyldes, at den noget uklare vending "under det meste af din opvækst" kan give plads til erindringsforskelle imellem forældrene, som for eksempel er påvirket af deres egne erhvervsforhold mv. Man kunne fx forestille sig, at mødrene, som i dag er erhvervmæssigt aktive, netop husker på moderens erhvervsarbejde og ikke husker perioden, hvor hun var hjemmegående, mens det måske er omvendt for mændene.

Forskellene kan for *det andet* skyldes, at en såkaldt bortfaldsskævhed gør sig gældende på grund af det relativt store antal ubesvarede skemaer fra fædrene. For *det tredje* kan forskellene være opstået som følge af den tidligere nævnte relativt skæve er-

hvervmæssige selektion af, hvem der bliver fædre. Man kunne således forestille sig, at fædrene relativt oftere har levet i familier, hvor der var råd til, at moderen var hjemmegående.

For *det fjerde* kan det måske betyde noget, at fædrene gennemgående er nogle få år ældre end mødrene.

Bedstefædrenes erhvervmæssige stilling er væsentligt nemmere at belyse, fordi der ikke har været denne afbrydelse af erhvervsperioden af kortere eller længere omfang i forbindelse med børnefødslerne. Der er således en næsten fuldstændig overensstemmelse imellem morfædrenes og farfædrenes erhvervmæssige stillingsgrupperinger (tabel 3.13). En meget stor del var selvstændige (omkring 30 pct.), hvilket til dels afspejler datidens erhvervsstruktur.

Men man må imidlertid være opmærksom på, at der med nærværende undersøgelse

ikke er tale om et repræsentativt udvalg af arbejdsstyrken på daværende tidspunkt. Når relativt mange af bedsteforældrene var selvstændige i nærværende undersøgelse, så kan det skyldes, at de fik relativt flere børn – og relativt få af de selvstændige forblev barnløse – hvorved deres mulighed for at komme med i nærværende undersøgelse forøgedes tilsvarende.

Man kan altså ikke bruge nærværende undersøgelse til at sige noget om erhvervsstrukturen - hverken med hensyn til udbredelsen af hjemmegående kvinder på daværende tidspunkt eller det relative antal af selvstændige for en generation siden.

Man kan imidlertid konkludere i lighed med andre studier, der beskriver forholdet mellem de voksne børn og deres forældre, at bedsteforældrene må anses for at udgøre en ressource, som deres voksne børn kan bruge af. For eksempel viser en undersøgelse, at bedsteforældrene synes det ville være forkert, hvis børnene spurgte andre om hjælp (Allatt, 1996). Wallace (1987) beskriver fx i sin undersøgelse den hjælp, forældrene yder deres voksne børn og de-

res nye familie, når de rammes af arbejdsløshed. Dette svarer i øvrigt til andre undersøgelser, der beskriver den strøm af ressourcer, der flyder fra forældre til deres gifte børn.

På grundlag af nærværende undersøgelsesresultat må man konkludere, at den udvidede familie udgør et sikkerhedsnet, som lader sig aktivere, når der opstår behov for det. Men også uden gensidigt behov for hjælp ses en hyppig kontakt mellem generationerne.

Parson (1971) hævdede, at hans analyse af den isolerede kernefamilie på ingen måde var i modstrid med de mange undersøgelsesresultater, der vidnede om en intens kontakt mellem kernefamilien og den øvrige slægt. Han lagde vægt på, at kernefamilien udgør en økonomisk og produktionsmæssig enhed isoleret fra den øvrige slægt. Man må medgive Parson, at det økonomiske/produktionsmæssige fællesskab inden for samme husholdning sammen med afhængige bedsteforældre udgør en væsentlig anderledes familieform end nutidens kernefamilie.

Noter:

- 1) I modsætning til fx Tyskland har man i Danmark ikke opretholdt en formel forpligtigelse, hvor børnene har en forsørgerpligt over for forældre, der ikke kan klare sig selv økonomisk (Rostgaard, 1995).
- 2) En del af forskellen kan skyldes, at flere af bedstemødrene i dag er erhvervsaktive, men nærværende undersøgelse kan imidlertid ikke belyse, hvorvidt erhvervsaktiviteten for bedstemødre er ændret inden for de sidste 10 år.
- 3) Man savner systematiske oplysninger om udviklingen i bedsteforældres erhvervmæssige beskæftigelse. Det antages, at en stigende andel af bedstemødrene er i beskæftigelse, men der mangler opgørelser heraf.
- 4) Når resultaterne ikke er ens for forældre og børns kontakt skyldes det, at forældrene ofte har flere børn, mens børnene kun har to forældre (Hansen, 1988).
- 5) Ifølge DIKE's særkørsler på Landspatientregistret var de gennemsnitlige indlæggelsesdage ved fødsel på hospital pr. barn i 1978 5,3 dage; i 1993 var det 3,3 dage; mens det i 1995 var 3,1 dage (Nielsen et al., 1998).

Nuværende beskæftigelse og forældreorlov

De familiemæssige ændringer i retning af en mere symmetrisk familie i løbet af den sidste menneskealder, hvor begge forældre er udearbejdende, har ændret barndommens vilkår. Young & Willmott (1973) betegner således nutidens familieform som *den symmetriske familie*, fordi begge forældre gennem deres erhvervsarbejde har det finansielle ansvar for familiens økonomi. Spørgsmålet er, om der stadig er væsentlige forskelle mellem forældrenes erhvervmæssige tilknytning, der kan få betydning for familiens reelle valgmuligheder, fx når familien skal afgøre, hvem der skal tage forældre- og børnepasningsorlov.

Igennem de sidste årtier er der sket en markant øgning i andelen af kvinder, der får en længere skole- og erhvervsuddannelse. Udenlandske opgørelser (fx fra England) viser ligesom danske (Hansen, 1995a), at det man populært kalder uddannelseseksplosionen især er kommet den generation af kvinder til gode, som i dag er blevet mødre (Haralambos & Holborn, 1996). På den ene side har netop kvinderne forbedret deres erhvervmæssige kvalifikationer, men på den anden side kan man – som det vil fremgå af det følgende – stadig iagttage en række forskelle i forældrenes erhvervmæssige tilknytning. Det drejer sig fx om arbejdsløshedsomfang, erhvervmæssig stilling, ledelsesmæssige funktioner samt andre socioøkonomiske forskelle.

Nogle af familierne – om end relativt få – i nærværende undersøgelse er såkaldte

mønsterbrydere på kønsrolleområdet. De har et utraditionelt kønsrollemønster, hvor moderen fx har et karrierejob, mens faderen har et underordnet job. Spørgsmålet, der her skal belyses, er, om disse utraditionelle familier lever med et særlig stærkt normpres, der resulterer i mere konfliktfyldte forhold.

Det var fx Goode's (1963) opfattelse, at det udviklede industrisamfund med dets øgede sociale og geografiske mobilitetsmuligheder resulterede i flere ægteskaber mellem personer med forskellig social baggrund, hvilket ifølge Goode skulle resultere i flere muligheder for familiemæssige konflikter. Dette spørgsmål vil blive belyst i slutningen af dette kapitel.

Ændrede kønsroller præger barndommen

Gennem de seneste menneskealder er der sket en kontinuerlig ændring af erhvervsstrukturen fra et overvejende landbrugsamfund til et industrisamfund, der i dag er præget af en stor servicesektor (dvs. transport, handel, administration og liberale erhverv) og offentlig sektor med undervisning, sundhedsvæsen og sociale institutioner. Servicesektorens udvidelse har betydet et efterspørgselspres efter arbejdskraft, der især har givet kvinderne beskæftigelse. Disse samfundsmæssige ændringer har medført skelsættende ændringer af barndommens sociale landskab. Et af resultaterne er forældrenes ændrede kønsroller.

Den måde, hvorpå den enkelte familie i efterkrigstidens Danmark kunne forbedre sin levestandard, var ved en udvidelse af omfanget af moderens erhvervsarbejde. Velfærdsstatens udbygning med økonomisk sikring af de ældre (med pasning af de ældre, som har behov for hjælp) samt offentlig børnedagpasning har medvirket til at frigøre kvinders arbejdskraft. Samtidig betyder nedsættelsen af de overenskomstmæssige arbejdstider, at fædre mindsker deres erhvervsarbejde. Husmoderrollen, hvor mødre med små børn undlod at have erhvervsarbejde, forsvandt næsten helt.

Da arbejdsløsheden satte ind i midten af 70'erne efter en periode med mangel på

arbejdskraft, valgte den enkelte familie at fastholde og så vidt muligt udvide omfanget af erhvervsarbejdet. Den mulighed, der eksisterede under højkonjunkturen, hvor småbørnsmødrene uhindret kunne vende tilbage til arbejdsmarkedet efter fødslen og arbejde i det ønskede omfang, var forsvundet med den høje arbejdsløshed. Risikoen for permanent at blive understødt af arbejdsmarkedet kom således til at præge nogle familiers hverdag.

Forældrenes arbejdsløshed og brug af orlovsordninger

Børnefødslerne betyder stadig et relativt stort afbræk i mødrenes erhvervsarbejde, sammenlignet med fædrenes arbejdsudbud.

Tabel 4.1.
Mødrenes beskæftigelsesmæssige situation før fødslen og forventede situation efter barselsorloven. Procent.

	Forventet situation efter barselsorlov					I alt	Antal
	I arbejde, under uddannelse	Børne- pasnings- orlov ¹⁾	Arbejds- løs	Husmor	Andet, uoplyst		
<i>I arbejde under graviditeten?</i>							
Ja, hele tiden	53	41	4	0	1	99	2.462
Ja, delvis	41	45	10	0	3	100	1.462
Ja, helt eller delvis ²⁾	49	43	6	0	2	100	3.924
Nej, ikke i arbejde ³⁾	31	40	19	3	7	100	1.498
I alt	44	42	9	1	4	100	5.422

Anm.: Spørgsmålet lød: "Ved du på nuværende tidspunkt, hvilken beskæftigelsesmæssig situation du vil være i efter barselsorloven?" Og endvidere: "Hvilken beskæftigelsesmæssig situation regner du med at være i?"

For 3 personer manglede oplysninger. Det skal her bemærkes, at omkring 90 pct. af mødre på interviewtidspunktet var på barselsorlov.

- 1) Foruden børnepasningsorlov er her medtaget anden orlov (fx uddannelsesorlov, som dog på dette tidspunkt kun omfatter 2 pct. af mødrene).
- 2) Summen af de to ovenstående.
- 3) "Ikke i arbejde" omfatter den faktiske situation inden barselsorloven: bl.a. arbejdsløse, husmødre samt personer under uddannelse.

Man kan således frygte, at sådanne forskelle kan afstedkomme kønsdiskriminering på arbejdsmarkedet. Det var derfor af interesse at undersøge omfanget af sådanne forskelle mellem fædrenes og mødrenes arbejdsudbud. Undersøgelsen viser, at langt de fleste (80 pct.) af mødrene helt eller delvist var i arbejde under graviditeten indtil barselsorloven.

Det var imidlertid kun lidt under halvdelen (44 pct.), der regnede med at være i arbejde efter ophør af barselsorloven (og forældreorloven). En relativt stor del af mødrene (42 pct.) vil benytte muligheden for at fortsætte med børnepasningsorlov. Kun omkring en tiendedel (9 pct.) regner med at være arbejdsløse efter afslutningen af barselsorloven (tabel 4.1).

Andelen af arbejdsløse småbørnsmødre kan imidlertid ende med at blive en del højere, idet en del (40 pct.) af dem, der valgte forældreorlov, var uden arbejde under graviditeten. Dette resultat er i overensstemmelse med en nyere dansk undersøgelse af forældrenes orlov, der viste, at 44 pct. af de personer, der gik på børnepas-

ningsorlov i perioden 1.1.1994-30.4.1995, kom fra ledighed (Andersen et al., 1996).

Hvis man – ud over de 9 pct. der selv regner med at være arbejdsløse efter orlovens ophør – regner med, at de mødre, der ikke var i arbejde under graviditeten, og som efter barselsorloven (og forældreorlov) valgte at fortsætte med børnepasningsorlov, også vil være arbejdsløse efter ophør af orloven, vil arbejdsløsheden generelt derved komme op på 21 pct.¹⁾ blandt samtlige nybagte småbørnsmødre. Dette svarer til arbejdsløshedsniveauet for nybagte mødre i den tidligere undersøgelse om barselsorlov (Nygaard Christoffersen, 1990).

En tidligere dansk forløbsundersøgelse (Ingerslev et al., 1992) viste, at man igennem 80'erne kunne iagttage en stigning i andelen af kvinder, der modtog arbejdsløshedsdagpenge efter barselsorlov (og forældreorlov). Hvorimod man for fædrenes vedkommende både så en relativt lav arbejdsløshed og samtidig kunne iagttage en næsten faldende arbejdsløshedsrisiko, når de fik børn. Nærværende undersøgelse viser, at kun 5 pct. af fædrene er arbejdsløse

Tabel 4.2.
Andel arbejdsløse blandt forældre med 0-6 årige børn 1985, 1990/91 og 1996. Procent.

	Fædre	Mødre
1985	5	16
1990/91	7	17
1996	5	• ¹⁾

Anm.: For årene 1980 og 1990/91 er opgørelsen foretaget på grundlag af de såkaldte "omnibusundersøgelser" der er baseret på interview med de 16-årige og derved i en stikprøve i befolkningen (Nygaard Christoffersen, 1993a). For 1996 er tallene baseret på fødselsårgangen for børn født i 1995, men omhandler forældrenes beskæftigelsesmæssige situation i 1996.

1) For 91 pct. af mødrene er den nuværende beskæftigelse barselsorlov/forældreorlov mv. Den forventede beregnede arbejdsløshedsprocent er 21 umiddelbart efter ophør af orlov.

Tabel 4.3.

**Erhvervsmæssig stilling og varighed af ledighed inden for de sidste tre år (1993-95).
Kun personer der har været i arbejdsstyrken i hele perioden. Procent.**

	Gennem- snitligt antal uger	Ingen ledig- hed	Ledighedsgrad			I alt	Antal
			1-10 pct.	11-25 pct.	Mere end 25 pct.		
<i>Fædre:</i>							
Overordnet funktionær	2	91	5	2	2	100	865
Selvstændig	2	91	5	2	3	101	380
Underordnet funktionær	4	86	4	5	4	99	739
Faglært arbejder	7	74	13	7	7	101	931
Ikke-faglært arbejder	13	64	13	10	13	100	682
I alt	6	80	8	5	6	99	3.597
<i>Mødre:</i>							
Overordnet funktionær	5	84	6	6	5	101	712
Selvstændig	8	75	9	9	7	100	67
Underordnet funktionær	8	76	9	7	7	99	1.585
Faglært arbejder	13	64	14	12	10	100	313
Ikke-faglært arbejder	26	44	11	17	29	101	695
I alt	11	70	9	9	11	99	3.372

Anm.: For at vurdere jobsikkerhed og arbejdsløshedsrisiko udelades således husmødre, uddannelsessøgende (fx lærlinge, elever), personer der er førtidspensioneret, eller personer der ikke har været beskæftigede i mindst 3 måneder inden for de seneste 3 år. Selvstændige med iværksætterydelse placeres som erhvervsaktive, mens personer i jobtilbudsordninger i denne sammenhæng er placeret som arbejdsløse. Lærlinge og elever blev spurgt om evt. arbejde, inden de fik den nuværende læreplads.

på interviewtidspunktet, hvilket er væsentligt under gennemsnittet blandt mænd – og langt lavere end blandt mødre. Men også dette mønster stemmer nøje overens med tidligere opgørelser blandt småbørnsfædre igennem det sidste årti – henholdsvis 5 pct. og 7 pct. for årene 1985 og 1990/91 (Nygaard Christoffersen, 1993a).

Arbejdsløshedens omfang og fordeling

Undersøgelsen kan belyse arbejdsløshedsrisiko og arbejdsløshedens omfang blandt de fædre og mødre, der har været erhvervs-

aktive inden for de seneste 3 år forud for interviewet.

Undersøgelsen viser, at fædre i gennemsnit over denne treårige periode har haft en samlet ledighed på omkring 6 uger, mens mødre har haft næsten dobbelt så meget – omkring 11 uger (tabel 4.3). En relativt stor del (80 pct.) af de fædre, der har været i arbejdsstyrken i hele perioden, har slet ikke været arbejdsløse. Men også en relativt stor del af mødre (70 pct.) har helt kunne holde sig fri af arbejdsløshed i disse

Tabel 4.4.

Familiens samlede arbejdsløshed inden for de sidste tre år (1993-95). Kun familier hvor begge har været i arbejdsstyrken i hele perioden. Procent.

Varighed af egen arbejdsløshed	Varighed af samleverens/ægtefællens arbejdsløshed				I alt	
	Ingen ledighed	1-10 pct. ledighed	11-25 pct. ledighed	Mere end 25 pct. ledighed		
Ingen ledighed	Mødre	85	8	4	4	101
	Fædre	74	9	8	9	100
1-10 pct. ledighed	Mødre	78	9	8	5	100
	Fædre	64	10	11	15	100
11-25 pct. ledighed	Mødre	73	10	9	8	100
	Fædre	55	14	16	15	100
Mere end 25 pct. ledighed	Mødre	70	12	7	11	100
	Fædre	53	8	15	24	100
I alt	Mødre	81	8	5	5	99
	Fædre	71	9	9	11	100
Antal	Mødre	2.515	260	159	157	3.091
	Fædre	2.200	279	280	332	3.091

Anm.: Se anmærkning under tabel 4.3.

tre år. Imidlertid havde hver ottende af mødre (11 pct.) været længerevarende ledige, dvs. mere end 25 pct. af den treårige periode. Kun halvt så mange af fædre (6 pct.) har været i den tilsvarende situation.

Ledigheden er ikke blot ulige fordelt mellem småbørnsmødre og -fædre, men den er endnu mere ulige fordelt mellem de forskellige stillingsgrupper (tabel 4.3). Man må konkludere, at det især er stillingsgrupperne faglærte arbejdere og i særlig grad ikke-faglærte arbejdere, der bærer langt den overvejende del af ledigheden. Disse ganske betydelige forskelle i arbejdsløshedsrisici mellem stillingsgrupperne genfindes for såvel fædre som mødre.

Mens de fædre, der er overordnede funktionærer, kun har haft en ledighed på 2

uger i den pågældende treårsperiode, så har henholdsvis de faglærte og de ikke-faglærte en ledighed af en samlet varighed på 7 uger og 13 uger i gennemsnit.

Ganske tilsvarende ses for de mødre, der er overordnede funktionærer, at ledighedsomfanget (5 uger) ganske vist ligger over fædre i tilsvarende stillingsgruppe, men væsentligt under det niveau man finder blandt faglærte og ikke-faglærte mødre (henholdsvis 13 uger og 26 uger).

I tidligere danske undersøgelser er det blevet påvist, at hvis den ene ægtefælle/samlever har en relativt høj ledighedsrisiko, så ser man relativt ofte, at den anden også har en høj ledighed (Hjorth Andersen, 1991; Nygaard Christoffersen, 1996a). Tilsvarende ses i nærværende undersøgelse (tabel 4.4).

Det umiddelbart mest iøjnefaldende er, at det generelt gælder for både fædre og mødre, at hvis den ene part har været længerevarende ledig (dvs. mere end 25 pct. af den seneste treårige periode), så er der en overhyppighed blandt deres ægtefæller/samlevere, som også har haft en ledighed af dette omfang.

Hvis man går lidt mere i detaljer, kan man se nogle forskelle mellem fædrenes og mødrenes ledighedsforhold. Hvis fædrene har et højt ledighedsniveau, så er der en relativt stor sandsynlighed for, at også mødrene har været længerevarende ledige. Hvorimod, hvis mødrene har været længerevarende ledige, så er der ikke en tilsvarende forøget risiko, for at også fædrene har været længerevarende ledige. Dette må blandt andet ses som et resultat af mødrenes generelt højere ledighedsniveau.

Afskedigelse af personer på orlov

En forklaring, på den relativt høje ledighed man generelt finder blandt småbørns-mødrene uanset stillingsgruppe, kunne være, at barselorlov gør dem mere sårbare ved indskrænkninger og ved ansættelser.

Afskedigelser i forbindelse med graviditet og barselorlov er blevet belyst i en interviewundersøgelse vedrørende børn født 1984-89 (Nygaard Christoffersen, 1990). Denne undersøgelse viste, at omkring 10 pct. af de mødre, der var i arbejde under graviditeten, var blevet fyret under graviditeten, under barselorloven (og forældreorlov), under sygeorlov i forbindelse med fødslen eller ved genoptagelse af arbejdet.

Det var især kvinder, der ikke havde en erhvervsuddannelse, der blev udsat for disse afskedigelser. Således var det kun 3

pct. blandt de mødre, der havde en erhvervsuddannelse af mindst 3½ års varighed, der var blevet afskediget, mens det blandt de mødre, der ingen erhvervsuddannelse havde, var omkring hver sjette (18 pct.), der var blevet fyret.

Det er blandt andet på baggrund af kvindens traditionelt svagere stilling på arbejdsmarkedet, at man igennem lovgivningen har søgt at beskytte mødrene imod fyringer på grund af graviditet og barselorlov. Arbejdsgiveren må ikke afskedige en lønmodtager, fordi han/hun ønsker at tage barselorlov (§ 9 i lov nr. 244 af 1989). Såfremt dette alligevel sker, og lønmodtageren indbringer det for en domstol, påhviler det arbejdsgiveren at bevise, at afskedigelsen *ikke* skyldes kravet om barselorlov (§16).

En stor del af afskedigelserne sker antagelig ikke på grund af graviditeten, men som følge af det generelt løsere ansættelsesvilkår i gruppen af uuddannede kvinder. Undersøgelsen kunne således ikke afgøre, i hvilket omfang arbejdsgiverne har begået noget ulovligt.

Men beregninger viste, at ud af de 61.000 fødsler årligt, der var på daværende tidspunkt (1989), var der omkring²⁾ 1.800 fyringer (svarende til 2,9 pct. af samtlige fødsler), hvor kvinden hævdede, at fyringen udelukkende skyldtes kravet om barselorlov (Nygaard Christoffersen, 1994b).

For børnepasningsorlovens vedkommende er jobsikkerhedsgarantierne svagere. En nyere dansk undersøgelse (Andersen et al., 1996) viser da også, at omkring 4 pct. af dem, der tog børnepasningsorlov, ifølge forældrenes egen vurdering blev afskediget

på grund af dette, eller at afskedigelsen blandt andre ting var påvirket af ønsket om orlov.³⁾

Den relativt høje arbejdsløshed blandt småbørnsmødre kan altså kun i et begrænset omfang forklares ved, at der sker en afskedigelse af mødrene begrundet i, at de benytter deres ret til barselsorlov eller forældreorlov.

Der er imidlertid flere forhold, der kan tænkes som forklaring på dette. På den ene side kan man antage, at for netop de kvinder, der mangler en erhvervsuddannelse, kan det virke mere attraktivt at passe spædbarnet. Den nyere danske undersøgelse af børnepasningsorloven viser, at et væsentligt motiv til at tage orlov er ønsket om at få mere tid sammen med barnet, og at familielivet skal blive mindre forjaget. Mødrene i undersøgelsen gav udtryk for en generel stor tilfredshed. Kun en mindre del af mødrene på børnepasningsorlov savnede arbejdet (Andersen et al., 1996).

På den anden side kan man forestille sig, at nogle arbejdsgivere, der beskæftiger kvinder uden erhvervsuddannelse, vil være mere kritiske med at ansætte kvinder med småbørn. Muligvis forestiller arbejdsgiverne sig, at der vil være ekstraordinært meget fravær, fx som følge af børnesygdomme. Den relativt høje arbejdsløshed blandt personer uden erhvervsuddannelse øger muligheden for, at man ved ansættelser og afskedigelser i denne gruppe kan tage sådanne hensyn – uanset om de er baseret på facts eller ej.

I den omtalte undersøgelse af børn født 1984-89 var de arbejdsløse kvinder, der

havde været i arbejde forud for fødslen, blandt andet blevet spurgt om, hvorfor de var ophørt med arbejdet efter barselsorlovens ophør. I halvdelen af tilfældene skyldes det, at de enten ikke kunne få barnet passet, at arbejdsvilkårene ikke kunne forliges med at have et spædbarn, eller at de var blevet fyret i forbindelse med graviditeten/barselsorloven (Nygaard Christoffersen, 1990).

Men man kan således også antage, at det i særlig grad er kvinderne uden erhvervsuddannelse, der har relativt mindre fleksible arbejdsbetingelser, hvorved de har fået indskrænket deres arbejdsmarked, fordi barnets pasningskrav vanskeligt kan forliges med arbejdstider, lange transporttider, arbejdsforhold mv.

Undersøgelsen af fædrenes brug af orlovsmulighederne (Nygaard Christoffersen, 1990) viste, at kun ganske få af de fædre, der havde taget forældreorlov, var blevet fyret i forbindelse med orloven. Det kan skyldes, at fædrene normalt vil have en større jobsikkerhed end mødrene. Men det kan også hænge sammen med, at de fædre, der havde overvejet at tage forældreorlov og havde fornemmet, at en afskedigelse kunne blive konsekvensen, valgte at lade moderen tage hele orloven.

Pendling og unormale arbejdstider

En relativt stor del af arbejdsmarkedet har såkaldt unormal arbejdstid. Den sidste arbejdskraftundersøgelse fra Danmarks Statistik (1996) viser, at 65 pct. af de beskæftigede ganske vist har normalt arbejde i dagtimerne. Mens de resterende 35 pct. regelmæssigt har lørdagsarbejde, aftenarbejde, søndagsarbejde, natarbejde eller skifteholdsarbejde.

Tabel 4.5.

Forekomst af udvalgte erhvervmæssige baggrundsforhold blandt fædre og mødre, der henholdsvis har og ikke har en transporttid til og fra arbejde på over 1 time. Procentandele. (Gennemsnitlige transporttider i parentes).

	Fædre				Mødre			
	(Gnsn. min.)	Mindre end 60 min.	Mere end 60 min.	P <	(Gnsn. min.)	Mindre end 60 min.	Mere end 60 min.	P <
Alle	(40)	•	•	•	(42)	•	•	•
Ufaglært arbejder	(36)	21	16	0,008	(35)	19	9	0,0001
Har en erhvervsuddannelse	(43)	80	83	-	(44)	77	85	0,0001
Erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	(44)	46	51	0,02	(48)	22	30	0,0001
Offentligt ansat	(48)	19	23	0,03	(41)	47	44	-
Ledelsesfunktioner	(45)	34	44	0,0001	(45)	24	26	-
Enlige mødre	(-)	-	-	-	(34)	3	2	0,02
Boet sammen i mindre end 5 år	(41)	29	30	-	(41)	28	29	-
Alle personer		3.629				3.605		

Anm.: Spørgsmålet lød: "Hvor lang er/var din samlede transporttid til og fra arbejde normalt?". Det er antagelsen, at personer vil svare på, hvor lang transporttid der er fra hjem til arbejdsplads. Det fremgår af tabellen, at blandt de fædre, der har mindre end 60 minutters transporttid, er 21 pct. ufaglærte arbejdere. Blandt de fædre, der har mere end 60 minutters transporttid, er der kun 16 pct. ufaglærte arbejdere. Forskellen er signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,008$). Den gennemsnitlige transporttid for ufaglærte arbejdere er beregnet til 36 min. for fædrenes vedkommende. I de tilfælde, hvor arbejdspladsen er i eller ved hjemmet er transporttiden blevet regnet til 0 minutter i denne opgørelse.

De enlige småbørnsforældre har således et indskrænket arbejdsmarked sammenlignet med personer, der bor i parforhold eller personer uden pasningskrævende småbørn. Dette kan være en medvirkende forklaring på den relativt høje arbejdsløshed, man finder blandt småbørnsmødrene. Det var derfor forventeligt, at man i nærværende undersøgelse fandt relativt få blandt de enlige mødre, der havde unormale arbejdstider eller en forholdsvis lang transporttid (fx mere end en time) til arbejde.

Undersøgelsens mødre og fædre har nogenlunde lige hyppigt en lang transporttid. Omkring 14 pct. af mødrene har mere end en times transporttid til arbejde, mens det for fædrenes vedkommende var omkring 15 pct. I gennemsnit har såvel mødre som fædre 42 min.'s transporttid fra hjemmet til arbejdet.⁴⁾

Det synes at være et generelt mønster, at en relativt længere transporttid hænger sammen med længden af erhvervsuddan-

nelsen (tabel 4.5). De ikke-faglærte mødre har generelt en kortere transporttid end mødre med en erhvervsuddannelse eller mødre med en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere. Dette mønster ses tydeligt for mødrenes og især for fædrenes vedkommende. Der synes imidlertid *ikke* at kunne spores en tendens til, at de forældre, der har levet sammen i længere tid, har fundet noget arbejde med en kortere transporttid.

For fædrenes vedkommende synes der at være en tendens til, at et arbejde med ledelsesfunktioner også betyder en længere transporttid, ligesom fædrenes arbejde på en statslig eller kommunal arbejdsplads også synes at kræve sin pris i form af en længere transporttid. Noget tilsvarende kunne man ikke iagttage for mødrenes vedkommende.

Hvem er det, der har unormale arbejdstider?

I det følgende tegnes en profil af de forældre, der har unormale eller "skæve" arbejdstider.

I nærværende undersøgelse er det omkring en fjerdedel af mødrene (23 pct.) der forud for orloven havde såkaldt unormale arbejdstider (dvs. skifteholdsarbejde, fast aften-/natarbejde, morgenarbejde eller anden uregelmæssig placering i løbet af døgnet og ugen). En tilsvarende andel af fædrene har unormale arbejdstider (24 pct.).

De unormale arbejdstider er imidlertid skævt fordelt i arbejdsstyrken (tabel 4.6). Blandt fædrene er det først og fremmest personer med en erhvervsuddannelse og især med en faglig uddannelse, der er på

fast dagtid. De fædre, der har boet sammen med barnets mor 5 år eller mere, har oftere almindelig dagtid end de mere nybagte familiefædre.

Herudover viser analyserne, at den unormale arbejdstid er særligt udtalt blandt de fædre, der kun har boet sammen med moderen i et år eller mindre. Blandt disse fædre er det omkring 41 pct. der har unormale arbejdstider, hvorimod det blandt de øvrige fædre kun er omkring 24 pct. En relativt stor del blandt de fædre, der har unormale arbejdstider, er ansat i den offentlige sektor.

Nogenlunde det samme mønster, men mindre udtalt, gør sig gældende for mødrenes vedkommende. Dog er det sådan, at en erhvervsuddannelse og især en faglært uddannelse (på 3½ år eller mere) ikke betyder en reduktion i unormale arbejdstider, tværtimod. Netop i denne gruppe – som sandsynligvis bl.a. dækker hospitalspersonale, handel og butikserhverv mv. – ses en relativt stor del af mødrene at have unormale arbejdstider.

De samlevende/gifte forældres erhvervmæssige stilling

De forældre, der af den ene eller anden grund ikke var i arbejde på interviewtidspunktet, blev i stedet for spurgt om deres seneste beskæftigelse af mindst 3 måneders varighed inden for de sidste 3 år. På denne måde var det muligt at sammenligne fædre og mødres erhvervmæssige beskæftigelsesforhold, dog med de forbehold, at sammenligningen ikke kunne gennemføres i de tilfælde, hvor den ene eller begge var under uddannelse, arbejdsløse i mere end 3 år, eller hvis der manglede interviewoplysninger fra fædrene.

Tabel 4.6.

Forekomst af udvalgte erhvervmæssige baggrundsforhold blandt fædre og mødre, der henholdsvis har/havde og ikke har/havde unormale arbejdstider (for mødrenes vedkommende arbejdstiden forud for orloven). Procentandele.

	Fædre			Mødre		
	Unormal arb.tid	Normal arb.tid	P <	Unormal arb.tid	Normal arb.tid	P <
Ufaglært arbejder	30	20	0,0001	19	17	-
Fuldført en erhvervsuddannelse	74	82	0,0001	75	79	0,008
Erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	42	47	0,01	33	19	0,000
Offentligt ansat	28	16	0,0001	60	42	0,000
Ledelsesfunktion	37	39	-	32	23	0,000
Enlige mødre	-	-	-	4	3	0,009
Boet sammen i mindre end 5 år	35	28	0,0002	33	27	0,001
Boet sammen i mindre end 1 år	3	2	0,002	2	2	-
Antal personer	871	2.710	3.581	1.081	3.592	4.673

Anm.: Af tabellen fremgår, at blandt de fædre, der har unormal arbejdstid, er 30 pct. ufaglærte arbejdere, mens disse kun udgør 20 pct. blandt de fædre, der har normal arbejdstid. Forskellen er signifikant ($P < 0,0001$), hvilket ikke er tilfældet for mødrenes vedkommende. Endvidere fremgår det, at blandt de fædre, der har unormal arbejdstid, er det 42 pct., der har en erhvervsuddannelse på mindst 3½ år. Dette er tilfældet for lidt flere (47 pct.) af de fædre, der har normal arbejdstid. Forskellen er signifikant ($P < 0,01$). 760 blandt mødrene og 1.852 blandt fædre indgik ikke i analysen på grund af manglende informationer.

Undersøgelsen viser, at der er nogenlunde lige mange fædre og mødre, der har en overordnet funktionærstilling, og der er også nogenlunde lige store andele blandt fædre som blandt mødre, der er ufaglærte arbejdere (se de vandrette i alt-rækker i tabel 4.7). Men hermed hører lighederne også op. I gruppen af selvstændige finder vi en relativ overrepræsentation for fædrenes vedkommende, mens mødrene er overrepræsenteret blandt de underordnede funktionærer, og underrepræsenteret blandt de faglærte arbejdere.

Det er ikke tilfældigt, hvem der lever sammen med hvem. Umiddelbart er der et mønster, der falder i øjnene. For det første

gælder det, at hvis den ene af forældrene er overordnet funktionær, så er der en forhøjet sandsynlighed for, at også den anden forælder er overordnet funktionær. Noget tilsvarende gør sig forøvrigt gældende for alle stillingskategorierne. Selvstændige er gift/samlevende med selvstændige, faglærte arbejdere med faglærte arbejdere, ufaglærte arbejdere med ufaglærte arbejdere, samt underordnede funktionærer med underordnede funktionærer.

Hvis man dernæst analyserer detaljerne i samlivsmønsteret, viser det sig, at hvis ægtefællerne ikke har fundet hinanden inden for samme "lag", så er det sandsynligt at de har fundet en partner, hvor de-

Tabel 4.7.
Forældrenes erhvervmæssige stilling.

Egen erhvervs- mæssige stilling		Samleverens/ægtefællens erhvervmæssige stilling					I alt
		Overordnet funktionær	Selv- stændig	Underord. funktionær	Faglært arbejder	Ikke-fagl. arbejder	
Overordnet funktionær	Mødre	33	11	23	20	14	101
	Fædre	29	2	52	6	11	100
Selvstændig	Mødre	23	33	15	14	15	100
	Fædre	22	6	48	7	17	100
Underordnet funktionær	Mødre	27	10	28	22	13	100
	Fædre	22	1	60	6	10	99
Faglært arbejder	Mødre	16	8	15	39	22	100
	Fædre	16	1	40	14	29	100
Ikke-faglært arbejder	Mødre	12	7	10	33	38	100
	Fædre	14	1	30	10	44	99
I alt	Mødre	24	10	22	26	19	101
	Fædre	20	2	46	9	22	99
Antal	Mødre	849	349	773	920	696	3.587
	Fædre	733	66	1.655	327	806	3.587

Anm.: Tabellen viser, at blandt de mødre, der var overordnet funktionær, havde en tredjedel af disse en samlever/ægtefælle, der også var overordnet funktionær, mens dette var tilfældet for i alt 24 pct. af mødrene. I alt var 1.846 familier udeladt, fordi der enten manglede oplysninger om fædrenes forhold, moderen var enlig, eller en af forældrene var uden erhvervmæssig stilling (fx husmor, under uddannelse, førtidspensioneret). For personer der ikke var i beskæftigelse på interviewtidspunktet, blev anvendt den seneste beskæftigelse af mindst 3 måneders varighed inden for de sidste 3 år. Medhjælpende ægtefæller er udeladt.

res indbyrdes "sociale afstand" ikke er så stor. Hvis den ene er overordnet funktionær, så er det relativt sjældent, at partneren er faglært eller ikke-faglært arbejder. Det samme gør sig i øvrigt gældende for underordnede funktionærer, idet de lidt sjældnere finder deres tilkommende blandt de faglærte eller ufaglærte arbejdere, end det i øvrigt er tilfældet.

Offentligt eller privat ansat

De overenskomstmæssige regler varierer imellem det offentlige og private arbejdsmarked. I 1989 fik offentligt ansatte i stat og kommuner fuld løn under barselsorlov.

På det private arbejdsmarked får man i nogle tilfælde fuld løn, i andre tilfælde kun de lovgivningssikrede dagpenge ved barselsorlov.

En tidligere undersøgelse belyste forældrenes ansættelse henholdsvis inden for det offentlige og det private arbejdsmarked på det tidspunkt, hvor de fik børnene. Den pågældende undersøgelse (Nygaard Christoffersen, 1990) viste, at relativt mange af mødrene var offentligt ansat (52 pct.), mens dette kun var tilfældet for mindre end en tredjedel (29 pct.) af fædrene.

Tabel 4.8.
Forældrenes ansættelse hos privat eller offentlig arbejdsgiver.

Egen arbejds- giver		Samlever/ægtefælles arbejdsgiver		
		Offentlig	Privat	I alt
Offentlig	Fædre	64	36	100
	Mødre	27	73	100
Privat	Fædre	41	59	100
	Mødre	13	87	100
I alt	Fædre	46	54	100
	Mødre	19	81	100
Antal	Fædre	1.457	1.735	3.192
	Mødre	614	2.578	3.192

Anm.: Omkring 2-3 pct. var ansat i koncessioneret virksomhed (fx DSB, KTAS, P&T). Disse blev regnet som privat ansatte. Kun forældre, hvor der forelå oplysninger for begge forældre, er medtaget. Antal uoplyste var 2.233 personer. Forskellene er signifikante med Fisher eksakt test ($P < 0,0001$).

Imidlertid viste undersøgelsen, at der var en signifikant sammenhæng imellem forældrenes ansættelsesformer. I de tilfælde hvor faderen var offentlig ansat, var der en relativt stor sandsynlighed for, at også moderen var offentligt ansat.

De overenskomstmæssige forhold får imidlertid en særlig betydning i de tilfælde, hvor kun den ene er offentligt ansat. Disse udgør 31 pct. af familierne. I de familier, hvor moderen er offentligt ansat, og faderen er privat ansat – som udgør langt de fleste af disse familier – vil der være et særligt økonomisk incitament til at lade moderen tage den fulde forældreorlov (dvs. indtil 26. uge).

Hvorimod de familier, hvor faderen er offentligt ansat, mens moderen er privat ansat – hvilket er relativt sjældnere forekommende – vil have et økonomisk incitament til at lade faderen tage de sidste 10 uger af forældreorloven, fordi familiens indtægtstab derved bliver mindre.

Nærværende undersøgelse viser det samme mønster for de familier, der fik et barn i 1995 (se i alt-rækken i tabel 4.8). Kun omkring en femtedel (19 pct.) af fædrene var offentligt ansatte, mens dette var tilfældet for næsten halvdelen af mødrene (46 pct.). Alt andet lige er dette i sig selv et økonomisk incitament til, at familien vælger at lade moderen tage den fulde orlovsperiode.

Men hertil kommer, at der også ved denne nye undersøgelse kan ses en sammenhæng imellem forældrenes ansættelsesforhold, der trækker i den samme retning. Hvis fædrene er offentligt ansatte, er der en forøget sandsynlighed for, at også mødrene er offentligt ansatte. Eller sagt på en anden måde: hvis mødrene er privat ansatte, så er der en forhøjet sandsynlighed for, at også fædrene er privat ansatte.

Kun 13 pct. af de mødre, der var privat ansatte havde en samlever/ægtefælle, der var offentligt ansat, mens det i gennem-

snittet er 19 pct. af mødrene, der havde en ægtefælle/samlever, der var offentligt ansat (tabel 4.8).

Der er med andre ord en signifikant sammenhæng mellem forældrenes ansættelse i offentligt/privat regi. Sammenfattende kan man sige, at der er to forhold, der gør sig gældende. For det første er der generelt set relativt få af fædrene, der har fundet beskæftigelse i den offentlige sektor. For det andet er den kombination, der skulle gøre det økonomisk fordelagtigt for familien, at lade faderen tage de sidste 10 uger af forældreorloven (13 pct.), sjældnere end man skulle forvente (19 pct.).

Ledere søger mager

Ud fra traditionelle erfaringer må man forvente, at der er relativt flere mænd end kvinder på arbejdsmarkedets ledende poster. Man kan imidlertid ikke umiddelbart gå ud fra, at dette mønster gentages, når man undersøger fædre og mødres erhvervs-mæssige situation, da det jo ikke er alle mænd og kvinder, der også er forældre. I det følgende skal der derfor fokuseres på forældrenes ledelsesmæssige stilling – og på forskelle mellem faderens og moderens ledelsesmæssige position inden for den enkelte familie.

Det skal indledningsvis bemærkes, at undersøgelsen lider under, at der er en relativt lavere besvarelsesprocent blandt fædrene end blandt mødrene, fordi fædrene som tidligere nævnt er blevet interviewet via et postspørgeskema, som de selv skulle udfylde og indsende til Socialforskningsinstituttet. Postspørgeskemamethoden har normalt en væsentligt lavere besvarelsesprocent, end det er tilfældet ved besøgsinterview.

Denne forskel i interviewmetoden kan imidlertid betyde en skævhed i besvarelsene, fordi man har erfaring for, at der ofte sker en uddannelsesmæssig skævvridning, når man alene baserer sig på postspørgeskemamethoden. De personer, der fx gennem en uddannelse er fortrolige med skriftlig kommunikation, er gennemgående hurtigere til at returnere et postspørgeskema – og der er gennemgående flere af dem, der ender med at besvare skemaet – end det er tilfældet blandt de øvrige udtrukne respondenter (Nygaard Christoffersen, 1987).

Dette kan have den kedelige konsekvens, at der blandt fædrene er en overrepræsentation af et større eller mindre omfang af personer med en længerevarende uddannelse eller en overordnet stilling. Da der i nærværende undersøgelse mangler oplysninger om de fædre, der ikke besvarer spørgeskemaet, kan man ikke vide, om dette gør sig gældende for nærværende undersøgelse. For at mindske denne fejlkilde baseres de følgende analyser alene på de familier, hvor der foreligger besvarelses fra begge forældrene.

Mens mødrene for over 40 pct.'s vedkommende har en samlever eller ægtefælle, der har et job (eller kommer fra et job) med ledelsesfunktioner, så er dette kun tilfældet for omkring en fjerdedel (26 pct.) af fædrenes vedkommende (se i alt-rækken i tabel 4.9). Omkring 9 pct. af mødrene havde en partner med flere end 10 underordnede, hvorimod dette kun gjaldt for omkring 3 pct. af fædrene. Men med de nævnte forbehold, at der kan være en selektionsskævhed, må man alligevel konkludere, at der som forventet er betydelige forskelle med hensyn til ledelsesfunktioner

Tabel 4.9.**Nuværende eller tidligere erhvervsarbejde: Ledelsesfunktioner og antal underordnede for fædre og mødre.**

Egen ledelse		Ingen	Samlevers/ægtefælles ledelsesfunktioner		
			1-10 underordnede	11 eller flere underordnede	I alt
Ingen ledelsesfunktioner	Fædre	77	20	2	99
	Mødre	61	31	8	100
1-10 underordnede	Fædre	70	27	3	100
	Mødre	50	38	12	100
11 eller flere underordnede	Fædre	64	29	7	100
	Mødre	44	34	21	99
I alt	Fædre	74	23	3	100
	Mødre	58	33	9	100
Antal	Fædre	2.078	1.181	333	3.592
	Mødre	2.641	843	108	3.592

Anm.: Personer, der ikke er i beskæftigelse og som ikke har været i arbejde i mindst 1 måned inden for de sidste 3 år, indgår ikke i opgørelsen. Dette betyder, at familier, hvor blot en af parterne fx har været under uddannelse, husmor eller arbejdsløs, er udeladt, ligesom de enlige er udeladt. Det drejer sig i alt om 1.841 familier.

og antal underordnede, når man sammenligner fædrene med mødrenes erhvervs-mæssige situation.

Men når man tager højde for disse forskelle, ses nogle markante ligheder mellem forældrenes ledelsesmæssige forhold. Der er således for det andet en tydelig sammenhæng imellem forældrenes ledelsesniveau. Vi fastholder de nævnte tre ledelsesniveauer: Henholdsvis ingen underordnede, 1-10 underordnede eller flere end 10 underordnede. Godt halvdelen befinder sig på *samme ledelsesniveau*, dvs. enten har de begge underordnet arbejde, de har begge 1-10 underordnede, eller de har begge over 10 underordnede. Kun omkring 7 pct. befinder sig i en situation, hvor den ene har mere end 10 underordnede, mens den anden selv bestrider et arbejde uden underordnede. Og det var som forventeligt

fortrinsvis fædrene, der havde det overordnede job i disse familier (i 82 pct. af tilfældene).

For det tredje ses et systematisk asymmetrisk forhold imellem forældrene med hensyn til ledelsesfunktioner betinget af den anden forælders ledelsesniveau, hvilket antagelig skyldes, at fædre hyppigere har ledelsesfunktioner. I de tilfælde, hvor mødre fx har mellem 1 og 10 underordnede, øges andelen af fædrene med ledelsesfunktioner fra 39 pct. til 50 pct. I de tilfælde, hvor mødre har mere end 11 underordnede, øges sandsynligheden, for at fædrene har ledelsesfunktioner fra de 39 pct. til 55 pct.

I de tilfælde hvor fædrene har ledelsesfunktioner, øges mødrenes sandsynlighed for ledelsesfunktioner også. I de tilfælde

hvor fædrene fx har mellem 1 og 10 underordnede, øges sandsynligheden, for at mødrene har ledelsesfunktioner fra 22 pct. til 30 pct. I de tilfælde, hvor fædrene har mere end 10 underordnede, øges sandsynligheden for, at mødrene har ledelsesfunktioner fra de 22 pct. til 36 pct.

Man kan således sige, at moderens ledelsesniveau er en oplysning, der er mere informativ med hensyn til at forudsige noget om faderens ledelsesniveau, end det omvendte. Det er med andre ord mere usædvanligt, at de nybagte mødre har ledelsesfunktion, men hvis de har dette, så er der en relativt stor sandsynlighed for, at også faderen har ledelsesfunktioner og oftere på et højere niveau.

Man må således konkludere, at flere af fædrene end mødrene har ledelsesfunktioner. Dernæst må man konkludere, at der med den givne andel fædre og mødre med ledelsesfunktioner er en tendens til at søge en mage, som har et tilsvarende ledelsesniveau.

De utraditionelle familier

Kvinder i mandefag er undersøgt i en række rapporter, og kvinder der går ind på specialarbejderkurser og lærlingeuddannelserne har været i fokus de senere år som eksempler på mønsterbrydere på kønsrolleområdet (Holt, 1988a, 1988b; Mærkedahl, 1989; Skinhøj, 1989; Rosdahl, 1990).

Familier, hvor faderen tager orlov, sammenlignes fx i en undersøgelse med de øvrige familier, hvor moderen alene tager barselsorloven (Nygaard Christoffersen, 1990). Endelig kan nævnes en undersøgelse af familier, hvor såvel småbørnsfædre som småbørnsmødre har gjort noget usæd-

vanligt, nemlig: at lade barnet bo hos faderen, da forældrene gik fra hinanden. Disse familier er sammenlignet med de familier, der har valgt den traditionelle løsning (Nygaard Christoffersen, 1996b).

Undersøgelser af sådanne utraditionelle familiemønstre kaster lys over, hvilke sociale baggrundsomstændigheder der adskiller disse familier fra familier med mere traditionelle mønstre. Derved kan man måske få indsigt i, hvilke kønsrollemæssige barrierer der gør sig gældende, når familierne skal prøve på at realisere deres utraditionelle ønsker.

En af de antagelser, der vil kunne belyses i den opfølgende undersøgelse af 1. fase af forløbsundersøgelsen, er antagelsen om, at det er forældrenes relative tilknytning til arbejdsmarkedet, der er af afgørende betydning for en række valg, der omhandler deres arbejdsdeling i såvel hjemmet som udenfor. Det kan for eksempel dreje sig om brug af orlovsordningerne og dermed forældrenes fordeling af den første tid sammen med barnet.

Nærværende undersøgelse giver mulighed for at belyse i hvilken udstrækning, der er markante forskelle imellem forældrenes erhvervstilknytning i den enkelte familie (tabel 4.10). Dette sker ved at sammenligne en række forhold, der indikerer den relative erhvervstilknytning. Foruden de aldersmæssige forskelle drejer det sig om de relative forskelle imellem forældrenes 1) uddannelseslængde, omfanget af 2) arbejdsløsheden igennem de sidste 3 år, den 3) ugentlige arbejdstid, 4) indkomstens størrelse i 1995, 5) ledelsesfunktioner på arbejdsmarkedet, 6) offentlig eller privat ansættelse mv. I de tilfælde, hvor den ene

Tabel 4.10.**Forekomst af visse kombinationer af forældrenes uddannelsesmæssige og erhvervmæssige forhold.**

Pct.	
<i>Alder</i>	
4	Moderen er 5 år ældre (eller mere)
24	Faderen er 5 år ældre (eller mere)
<i>Erhvervsuddannelse</i>	
23	Moderen har en længere erhvervsuddannelse
42	Faderen har en længere erhvervsuddannelse
<i>Arbejdsløshed</i>	
4	Moderen har ingen arbejdsløshed i de sidste 3 år, mens faderen har haft mere end 10 pct.'s ledighed i denne periode
11	Faderen har ingen arbejdsløshed i de sidste 3 år, mens moderen har haft mere end 10 pct.'s ledighed i denne periode.
<i>Arbejdstid</i>	
5	Moderen har/havde mere end 40 timers arbejdsuge, mens faderen har mindre
32	Faderen har mere end 40 timers arbejdsuge, mens moderen har mindre
<i>Bruttoindkomst i 1995</i>	
9	Moderen tjener 100.000 kr. mere om året end faderen
44	Faderen tjener 100.000 kr. mere om året end moderen
<i>Ledelsesfunktioner</i>	
11	Moderen har ledelsesfunktioner, mens faderen ikke har det
25	Faderen har ledelsesfunktioner, mens dette ikke er tilfældet for moderen
<i>Offentlig eller privat ansættelse</i>	
5	Moderen er privat ansat, mens faderen er offentligt ansat
26	Faderen er privat ansat, mens moderen er offentligt ansat
<i>Socialgruppe</i>	
4	Moderen tilhører socialgruppe 1 eller 2, mens faderen tilhører socialgruppe 4, 5 eller 6
10	Faderen tilhører socialgruppe 1 eller 2, mens moderen tilhører socialgruppe 4, 5 eller 6

Anm.: Kun familier, hvor både faderen og moderen er blevet interviewet.

af forældrene på interviewtidspunktet ikke er erhvervsaktiv af den ene eller anden grund (fx barselsorlov, uddannelsesorlov, arbejdsløshed mv.) så bygger oplysningerne om erhvervstilknytning på oplysninger om den sidste beskæftigelse.

En særlig interesse samler sig om de familier, der bryder det traditionelle møn-

ster. For eksempel familier, hvor moderen har en erhvervsuddannelse af længere varighed end faderens, eller familier hvor moderen tjener 100.000 kr. mere end faderen, eller familier, hvor moderen *ikke* har været arbejdsløs inden for de sidste 3 år, mens faderen i denne periode har været ledig i fx mere end 10 pct. af tiden.

Alt afhængigt af hvilke kriterier, der lægges til grund, er der 4-23 pct. af spædbørnsfamilierne, der er "utraditionelle" (tabel 4.10).

Ifølge sagens natur vil afgrænsningen af sådanne utraditionelle familier altid være underkastet en vis vilkårlighed, men et af kriterierne har været, at gruppen trods alt måtte have en sådan størrelse, at analyserne ikke ville være umuliggjort på forhånd.

Valget af kriterier kan ligeledes diskuteres. I nærværende undersøgelse har man koncentreret sig om såkaldt objektive faktorer, som kunne tænkes at være afgørende for magtbalancen i familien såsom erhvervsuddannelse, erhvervsmæssig stilling, arbejdsløshed, indkomst osv. Denne tankegang kan finde en vis underbygning inden for en lang sociologisk tradition (Szinovacz, 1987), men kan kritiseres for at simplificere familieforholdene og udelade væsentlige faktorer, der kan være af afgørende betydning (fx normer, holdninger samt andre former for ressourcer, der ikke falder ind under de nævnte kategorier).

Undersøgelsen viser, at uanset hvilket kriterium for erhvervstilknytning, der anvendes, så er fædrene betydeligt stærkere tilknyttet arbejdslivet end mødrene. Inden for den enkelte familie er der således tale om en betydelig ulighed imellem forældrenes tilknytning.

Der er som tidligere nævnt sjældent utraditionelle aldersmæssige forskelle. Kun 4 pct. af familierne har en moder, der er 5 år ældre eller mere end faderen. Det er mere almindeligt (24 pct.) med den traditionelle type, hvor det er faderen, der er 5 år (eller mere) ældre end moderen. Men

det mest almindelige (72 pct) er det symmetriske aldersforhold, hvor aldersforskellen er mindre end 5 år.

Endvidere fremgår det af tabel 4.10, at omkring en fjerdedel af familierne (23 pct.) er utraditionelle med hensyn til erhvervsuddannelsen, idet moderen har en længere erhvervsuddannelse end faderen, men i 42 pct. af tilfældene er det faderen, der har en længere erhvervsuddannelse end moderen. De mere symmetriske familier, hvor forældrene har lige lange uddannelser, tegner sig for den sidste tredjedel (35 pct.).

Disse forskelle imellem forældrene præger forskelle i arbejdsløshed, ledelsesfunktioner og indtjening. Det er således kun i 4 pct. af familierne, at moderen ikke har været arbejdsløs i den sidste treårige periode samtidig med, at faderen har været arbejdsløs i mindst 10 pct. af tiden. Hvorimod den mere traditionelle situation er forekommet i 11 pct. af familierne. Det mest almindelige (85 pct.) er den symmetriske situation med et mere jævnbrydigt arbejdsløshedsomfang.

Man kan endvidere se et tilsvarende mønster i fordelingen af den erhvervsmæssige arbejdstid. Kun i 5 pct. af familierne har moderen en arbejdstid på mere end 40 timer om ugen, mens faderen har mindre end 40 timer ugentligt. I næsten en tredjedel af familierne er det modsatte tilfældet med en mere traditionel fordeling af erhvervsarbejdet.

Når der er denne ophobning af forskelle med hensyn til uddannelse, arbejdsløshed, ledelsesfunktioner og samtidig er betydelige forskelle i den erhvervsmæssige arbejds-

tid, så kan det ikke undre, at de indtjeningsmæssige forskelle, det år barnet bliver født (1995), også er betydelige. Kun i 9 pct. af familierne tjener moderen 100.000 kr. (brutto) mere end faderen, hvorimod det for 44 pct. af familierne er faderen, der tjener 100.000 kr. mere end moderen. Indkomstforskellene kan dog her være overvurderet af de tidligere nævnte årsager, idet en del af mødrene ikke har fået fuld lønkomensation under den del af barselsorloven, der fandt sted i 1995.

Den utraditionelle situation, hvor moderen har ledelsesfunktioner (eller havde haft det i sidste job), og faderen ikke havde det, forekommer kun i 11 pct. af familierne, mens det omvendte er tilfældet for 25 pct. af familierne. Det mest almindelige (63 pct.) er dog, at der også på dette område er tale om en vis jævnbyrdighed.

Af betydning for spørgsmålet om, hvordan forældrene skal dele børnepasnings- og forældreorloven imellem sig, er desuden ansættelsesforholdene hos henholdsvis offentlige (dvs. statslige, kommunale) og private arbejdsgivere. Men også her ses betydelige forskelle. Kun i 5 pct. af tilfældene er faderen offentligt ansat og moderen privat ansat, mens det modsatte er tilfældet for 26 pct. af familierne. I de øvrige tilfælde – som udgør de fleste tilfælde (69 pct.) – er de dog begge enten ansat i det offentlige, eller mere almindeligt begge er ansat i privat virksomhed.

Hvis man ser på de erhvervmæssige forskelle, sådan som de kommer til udtryk i socialgruppeinddelingen, viser der sig det samme mønster. I 4 pct. af familierne tilhører moderen socialgruppe 1 eller 2,

mens faderen tilhører gruppe 4, 5 eller gruppe 6, som består af de ikke erhvervmæssigt beskæftigede. Den traditionelle situation forekommer imidlertid for 10 pct. af familiernes vedkommende, mens det symmetriske forhold her omfatter langt de fleste (86 pct.).

Barselsorlov og forældreorlov

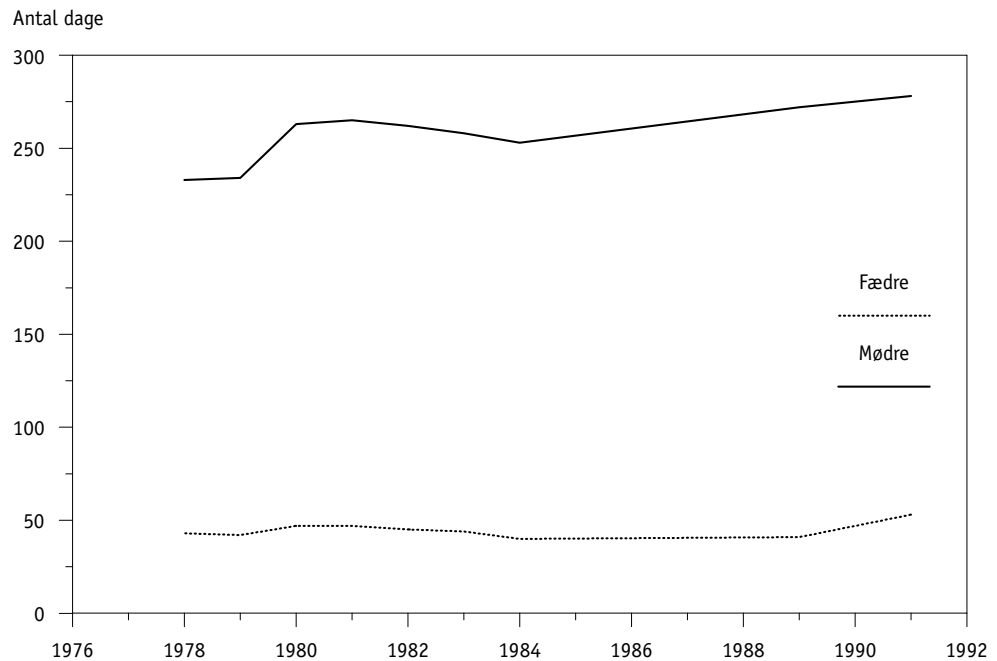
I Sverige har man i mange år haft en udvidet forældreorlov. Men de svenske erfaringer viser, at selv med en intensiv kampagne for at få fædrene til at tage mere forældreorlov, så er der i den tyveårige periode, hvor man har fulgt udviklingen ikke sket nogen nævneværdig ændring af *fordelingen af orlovsdage* mellem forældrene (figur 4.1). En udvidelse af orloven og indførelse af mere fleksible ordninger har betydet, at flere af fædrene benytter ordningen, og at de tager flere orlovsdage end tidligere, men fordelingen mellem forældrene er ikke ændret. Udvidelsen af forældreorlovsordningen betød nemlig også, at mødrene udvidede deres orlov.

Mens de svenske fædre gennemsnitligt tog barselsorlov i 45 arbejdsdage, havde mødrene 6 gange så lang barselsorlov (260 arbejdsdage) i løbet af barnets første leveår (figur 4.1, jf. bilagstabel 4.1).

Hvis man lægger de svenske erfaringer til grund, må man kunne forvente, at den udvidelse af forældreorloven, som har fundet sted i Danmark, har ført til, at flere fædre tager mere orlov, men også at flere mødre tager længere orlov, således at forskellene forøges, ligesom det skete i Sverige. Der mangler imidlertid danske systematiske opgørelser, der gør det muligt at belyse udviklingen i det antal dage,

Figur 4.1.

Antal dages barselsorlov i barnets første 12 måneder for gifte familier, hvor begge forældre har erhvervsarbejde. Sverige 1978-1991.

Anm.: Der er for tiden ikke udarbejdet statistik for perioden 1985-1988 og 1990. For børn født 1989 og fremefter er forældrene enten gift eller samlevende, men i 1991 medtages forældre, der har fælles forældremyndighed til barnet.

I 1980 øgedes barselsorloven med 90 dage, hvilket førte til en øget barselsorlov på fem dage til faderen, men 1 måneds gennemsnitligt forøget barselsorlov til moderen. I 1989 øgedes antal dage med dagpenge til 90 i forbindelse med intensive kampagner for at øge fædrenes andel af orloven.

Kilde: Riksförsäkringsverket (1985, 1986, 1989, 1990 og 1994).

forældrene tager orlov i løbet af barnets første leveår.

Til gengæld kan nærværende undersøgelse bidrage med oplysninger om, på hvilken måde de familier, hvor faderen tager forældreorlov, adskiller sig fra de familier, hvor faderen ikke gør brug af forældreorloven. Disse analyser kan sammenlignes med tidligere danske og skandinaviske undersøgelser. Den tidligere danske undersøgelse af fædres brug af forældreorlovsordningen viste, i lighed med de øvrige

nordiske undersøgelser, at netop moderens *erhvervsituation* var meget vigtig for at kunne forstå, hvorfor nogle fædre tog forældreorlov, og andre ikke gjorde det (Kaul & Brandth, 1988; Haas, 1986; Grönvik et al., 1988). Moderens tilknytning til arbejdsmarkedet i kraft af en erhvervsuddannelse – især hvis den var af længere varighed end faderens – synes at være den vigtigste forklaring på, om faderen overtog den sidste del af barselsorloven i stedet for moderen⁵⁾ (Nygaard Christoffersen, 1990).

Den pågældende undersøgelse af barselsorloven viste endvidere, at fædre, der arbejdede på kvindedominerede arbejdspladser, eller fædre der var ansat i den offentlige sektor, var overrepræsenterede blandt de ca. 3 pct. af fædrene, der tog orlov. Men det skal tilføjes, at udviklingen i antal fædre, der tager del i forældreorloven, har været nogenlunde stabil på dette meget lave niveau (bilagstabel 4.2).

I nærværende undersøgelse er det 6 pct. af fædrene, der tager del i de sidste 10 uger af barselsorloven (15.-24. uge). Forskellene imellem den officielle statistik, der baserer sig på udbetalte dagpenge i henhold til orlovsbestemmelserne og interviewundersøgelsen kan skyldes forskelle imellem de formelle opgørelsesmetoder og fædrenes orlovsbegreber.⁶⁾ Endvidere kan forskellene skyldes den omtalte skævhed i undersøgelsesmaterialet på grund af det relativt store antal manglende besvarelser blandt fædrene. Måske har de fædre, der har taget orlov, været særligt omhyggelige med at få besvaret og returneret spørgeskemaet? Dette spørgsmål kan ifølge sagens natur ikke besvares.

Nærværende undersøgelse bekræfter de tidligere undersøgelsesresultater. Det viser sig således, at der er en overrepræsentation af offentligt ansatte fædre blandt de fædre, der tager forældreorlov. De særlige tilfælde, hvor faderen er offentligt ansat og moderen privat ansat, er ligeledes overrepræsenteret blandt de usædvanlige familier, der vælger at lade faderen tage orlov (tabel 4.11).

Også i nærværende undersøgelse spiller moderens erhvervsuddannelse en afgørende rolle for, om faderen tager orlov. Hvis

moderens erhvervsuddannelse er længere end faderens eller i det hele taget, hvis moderen har en erhvervsuddannelse af mindst 3½ års varighed, så øges sandsynligheden for, at faderen tager del i forældreorloven fra 15.-24. uge.

Indkomstforskelle mellem forældrene spiller ligeledes en rolle. I de tilfælde, hvor faderen i 1995 tjente 100.000 kr. mere end moderen indskrænkedes sandsynligheden for, at faderen tog orlov.

Man kan således i såvel disse danske undersøgelser som de tidligere nævnte nordiske undersøgelser finde belæg for antagelsen om, at forældrenes indbyrdes grad af tilknytning til arbejdsmarkedet (dvs. erhvervsuddannelseslængde, indkomstforskelle), samt ansættelsestryghed og lønkomensation, er af afgørende betydning for familiens valg af hvem af forældrene, der skal tage den sidste del af barselsorloven.

Hvis man foretager en samlet analyse af de sociale og økonomiske baggrundsforhold, der kendetegner de familier, hvor faderen tager forældreorlov, viser det sig, at tre af de nævnte forhold er afgørende (bilagstabel 4.8.a og b). Det drejer sig for det første om den situation, hvor moderen har en længere erhvervsuddannelse end faderen. For det andet betyder faderens ansættelsessikkerhed i form af funktionær- eller tjenestemandstatus, at sandsynligheden for, at faderen tager forældreorlov er større, end det er tilfældet for fx selvstændige eller faglærte/ikke-faglærte arbejdere. Endelig for det tredje – og det er det mest afgørende – betyder faderens ansættelse i det offentlige, at sandsynligheden for, at han tager forældre-orlov, forøges 4

gange i forhold til de fædre, der er privat ansatte.

I forskellen mellem offentlig og privat ansættelse ligger antagelig både et spørgsmål om ansættelsestryghed i forbindelse med muligheder for at gøre brug af orlovsordningerne, og økonomisk kompensation ved brug af orlovsordningen. Endelig vil offentlige arbejdsgivere være fortrolige med administration af orlovsreglerne, og sådanne arbejdspladser vil ofte have en relativt stor andel af kvindelige ansatte, hvilket kan have betydning for den sociale kultur og rutiner omkring håndteringen af eventuelle orlovsproblemer på arbejdspladsen.

På baggrund af den tidligere danske undersøgelse af barselsorlov blev det blandt andet konkluderet (1990), at såfremt man fra samfundets side prioriterede fædrenes deltagelse i forældreorloven, så kunne dette blandt andet opnås ved en udvidelse af ordningen, som var forbeholdt faderen. Herved undgår man, at faderens orlov tages fra moderens nuværende muligheder. I Norge har der siden 1993 været 4 ugers orlov forbeholdt fædrene med fuld løn-kompensation. Denne ordning er tilsvarende indført i Sverige i 1995. De nyeste undersøgelser af denne ordning i Norge synes at bekræfte konklusionen. Omkring 75 pct. af de orlovsberettigede fædre havde her benyttet sig af ordningen, hvorimod det tidligere var ganske få fædre, der tog del i den fælles orlov (Øverli & Brandth, 1997; Kvande, 1997).

Er de utraditionelle familier konfliktfyldte?

De utraditionelle familier afviger fra den gængse norm og konfronteres derfor med

det omgivende samfunds reaktioner på dette normbrud. Samfundets normer kommer jo netop frem i lyset, når nogle familier bryder de gængse regler. Susan McRae (1986) ser disse studier af "*mønsterbrydere på kønsrolleområdet*" som en mulighed for at belyse normernes styrke og stabilitet, samt den skade de forvolder, hvis de ikke kommer frem i lyset og deres baggrund ikke bliver forstået.

Susan McRae (1986) har i et studie undersøgt 30 familier, hvor kvinden havde den erhvervsmæssige overlegenhed i parforholdet. Disse familier er afgrænset, ved at faderen er beskæftiget i manuelle fag (faglærte og ikke-faglærte arbejdere), mens moderen har enten en overordnet ledende stilling inden for ikke-manuelle fag eller en lang videregående uddannelse. På grundlag af landsdækkende data (1971) estimerede hun andelen af disse "cross-class" familier til at udgøre omkring 10 pct. i England (United Kingdom).

Susan McRae (1986) finder, at det i de utraditionelle familier er moderen, der har den største jobsikkerhed, højeste indkomst og muligheder for forfremmelse. Som forventeligt er det også hende, der med størst udbytte kan tage ekstraarbejde, og som har en større mental optagethed af sin arbejds-situation. Endvidere viser Susan McRaes' studie eksempler på, at der i disse familier kan opstå uenighed om den tid, mødre bruger på arbejdet, fordi fædre så må sætte andre ting til side for at løse familiens umiddelbare behov.

Nogle af de tidligste sociologiske overvejelser over dette fænomen var Talcott Parsons' analyser af USA omkring 1943. Han mente, at ægteskaber på tværs af

Tabel 4.11.

Forekomst af forskellige erhvervmæssige baggrundsforhold blandt familier, hvor faderen tager sidste del af barselsorloven (15.-24. uge), og blandt de øvrige familier. Procentandele.

	Familier med faderorlov	Øvrige familier	I alt	P <
Faderen er offentligt ansat	50	17	19	0,0001
Moderen er privat ansat, mens faderen er offentligt ansat	14	5	5	0,0001
Moderen har en længere erhvervsuddannelse end faderen	30	23	23	0,02
Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller længere	31	23	24	0,008
Faderen er privat ansat, mens moderen er offentligt ansat	14	27	26	0,0001
Faderen tjente 100.000 kr. mere end moderen	36	45	44	0,005
Faderen har en længere erhvervsuddannelse end moderen	34	43	42	0,009
Antal	244	3.847	4.091	

Anm.: Kun familier hvor både faderen og moderen er blevet interviewet. Tabellen viser, at i familier med faderorlov er halvdelen af fædrene ansat i det offentlige, mens dette kun er tilfældet for 17 pct. af de øvrige familier. Forskellen er signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,0001$). Se bilagstabel 4.8.a og b.

klaseskellene, hvor det er moderen, der har et karriere-job, mens faderen har et underordnet job, vil have en indbygget ustabilitet (Parsons, 1949a). De videre forløbsundersøgelser må vise, om disse antagelser holder stik i dagens Danmark. Men allerede på det tidlige stadium af familiedannelsen, som undersøgelsens forældre er på, er det af interesse, om det kan konstateres, om der i de utraditionelle familier forekommer hyppigere skænderier om fordelingen af de daglige opgaver, skænderier om forhold vedrørende barnet eller andre emner, end det er tilfældet i andre familier.

For at lede de nybagte forældre ind på tankegangen i denne problemstilling er

moderen indledningsvis i interviewet blevet spurgt om, hvem der tager sig af forskellige daglige opgaver i familien (madlavning, rengøring, barneomsorg osv). Og der er spurgt, om forældrene er enige om fordelingen. Man skal her huske på, at langt de fleste (91 pct.) af mødrene på interviewtidspunktet havde orlov, mens faderen var fuldtidsarbejdende.

Undersøgelsen viser, at det kun er en mindre del (8 pct.), der ifølge moderen har skænderier næsten dagligt eller et par gange om ugen vedrørende barnet. Det er ligeledes kun en mindre del (13 pct.), der havde skænderier næsten dagligt eller ugentligt om de daglige pligter.

Tabel 4.12.

Procentandele utraditionelle familier blandt dem, der henholdsvis næsten dagligt eller flere gange ugentligt har *skænderier om barnet*, og dem der ikke har det.

	Ikke skænderier	Skænde- rier	Alle	P <
Moderen er 5 år ældre end faderen	4	2	4	-
Moderen har en længere erhvervsuddannelse end faderen	23	28	23	-
Moderen har ikke været arbejdsløs de sidste 3 år, faderen har haft mere end 10 pct. arbejdsløshed	4	5	4	-
Moderen tjente mere end 100.000 kr. mere end faderen	9	7	9	-
Moderen har ledelsesfunktioner, mens faderen ikke har det	12	10	11	-
Moderen er privat ansat, faderen er offentligt ansat	5	7	5	-
Moderen tilhører socialgruppe 1 eller 2, mens faderen tilhører gruppe 4-5	4	5	4	-
Antal personer	321	3.764	4.085	

Anm.: Kun familier, hvor der foreligger oplysninger om fædrene indgår i analysen.

Mødrene er endelig blevet spurgt om, hvor ofte det sker, at forældrene skændes om "andre emner". Dette finder sted nogenlunde i samme omfang som de øvrige forhold (12 pct.).

Samlet viser undersøgelsen, at omkring en fjerdedel (23 pct.) af familierne havde næsten dagligt eller flere gange ugentligt skænderier om barnet, om de daglige pligter eller om andre emner.

Det interessante spørgsmål, som Talcott Parsons rejste, er, om der i de utraditionelle familier, hvor moderen har en "karriere" eller en tættere erhvervmæssig tilknytning end faderen, kan konstateres flere konflikter i forhold til de mere traditionelle eller de symmetriske familier.

Nærværende undersøgelse viser, at uanset hvilke af kriterierne for traditionalitet, utraditionalitet eller symmetri (alder, ar-

bejdsløshed, erhvervsuddannelse, ledelsesfunktioner, indkomstforskelle eller socialgruppeforskelle), der anlægges, er der ingen sammenhæng med skænderier i den nybagte familie.

Uanset om man præciserer, om skænderierne drejer sig om barnet, om de daglige pligter eller "andre emner", er der samme hyppighed af skænderier i de utraditionelle familier, som i de øvrige familier (bilagstab. 4.6 og 4.7).

Man skal antagelig søge årsager til konflikter og ustabilitet i helt andre forhold.

De forhold, der viste sig at være afgørende for, om forældrene *skændtes om forhold vedrørende barnet*, viste sig at være følgende fire forhold (tabel 4.12). For det første om barnet havde daglige anfald af kolik, eller for det andet om moderen blev vækket flere gange hver nat af barnet, eller for

Tabel 4.13.

Sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om der næsten daglig eller flere gange ugentlig er skænderier om barnet. Procentandele.

	Skænderier	Øvrige	Alle	P <
Barnet har kolik	16	9	10	0,0001
Moderen bliver vækket flere gange hver nat af barnet	45	31	32	0,0001
Barnet er født mindst 3-4 uger for tidligt	11	8	8	0,03
Det var det første barn	47	42	42	0,03
Antal personer	409	4.810	5.219	

Anm.: Jf. bilagstabel 4.3.a og b. Tabellen viser, at der i de familier, hvor der er næsten daglige eller flere gange ugentlige skænderier om barnet, har barnet kolik i 16 pct. af tilfældene, mens dette kun er tilfældet blandt 9 pct. af de øvrige familier. Forskellen er statistisk signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,0001$). Der mangler oplysninger om 206 familier.

det tredje om barnet var født mindst 3-4 uger for tidligt, eller for det fjerde om det var det første barn. Det viste sig, at når man tog hensyn til de øvrige faktorer, så spillede hver enkelt faktor en selvstændig rolle (jf. bilagstabel 4.3.a og b). Når disse fire faktorer er kendte, så bidrager andre af de undersøgte forhold ikke med yderligere information til forklaring af skænderier omkring barnet.

Reaktionerne på spørgsmål om skænderier i familien om *de daglige opgaver* eller *andre emner* viser sig at følge nogenlunde samme

mønster som spørgsmålene om, hvorvidt der var hyppige skænderier om barnet.

Således viser undersøgelsen, at skænderier om de daglige pligter alene hænger sammen med, om moderen vækkes flere gange hver nat af barnet (tabel 4.13). Selv om moderen i langt de fleste tilfælde er på orlov, synes den manglende nattesøvn at være en afgørende belastning for de nybagte mødre. Det udløser ikke flere skænderier, hvis faderen bliver vækket flere gange hver nat. En forklaring herpå kan være, at fædrene i sådanne tilfælde netop aflaster moderen.

Tabel 4.14.

Sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om der næsten dagligt eller flere gange ugentligt er skænderier om de daglige pligter. Procentandele.

	Skænderier	Øvrige	Alle	P <
Moderen bliver vækket flere gange hver nat af barnet	36	31	32	0,015
Antal personer	704	4.515	5.219	

Anm.: Jf. bilagstabel 4.4.a og b. Tabellen viser, at der blandt de familier, der næsten dagligt eller flere gange ugentligt har skænderier, er 36 pct., hvor moderen bliver vækket flere gange hver nat af barnet. I de øvrige familier var der signifikant færre skænderier ved Fisher eksakt test ($P < 0,015$).

Tabel 4.15.

Sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om der næsten daglig eller flere gange ugentlig er skænderier om "andre emner". Procentandele.

	Skænderier	Øvrige	Alle	P <
Det første barn	39	43	42	-
Faderens indkomst mindre end 150.000 kr.	14	11	11	0,025
Moderen bliver vækket flere gange hver nat af barnet	39	31	32	0,0001
Antal personer	652	4.567	5.219	

Anm.: Jf. bilagstabel 4.5.a og b. Med hensyn til oplysninger om faderens indkomst er der 1.340 familier, hvor denne oplysning mangler.

Moderens manglende søvn giver sig også udslag i skænderier om "andre emner" (tabel 4.14). Noget tyder på, at et af disse andre emner kan være skænderier om penge. Man ser netop en overhyppighed af disse skænderier i de tilfælde, hvor faderen har en relativt lav indkomst (brutto under 150.000 kr. i 1995). Moderens manglende økonomiske indtjening ses ikke at kunne udløse skænderier mellem forældrene. Undersøgelsen viser i øvrigt, at hvis det aktuelle barn er det andet (eller et senere) barn, så ses der lidt hyppigere skænderier mellem forældrene om "andre emner". Dette hænger antagelig sammen med de større krav, der stilles til forældrene, som nu skal tage hensyn til flere børn samtidig.

Forældrene kan imidlertid have forskellige personlige ressourcer – eller modstandskraft – til at kunne klare eventuelle belastende forhold. Man kan således tænke sig, at personer, der udsættes for de samme belastninger, reagerer forskelligt, afhængigt af deres personlige robusthed.

Det blev på denne baggrund undersøgt, om de familier, hvor forældrene havde psykosomatiske stress-reaktioner⁷⁾, hyppigere end andre skændes indbyrdes dagligt

eller flere gange ugentligt. Det kan tænkes, at det i overvejende grad er dem, der reagerer på belastninger gennem psykosomatiske stress-reaktioner, der skændes hyppigt. Ifølge denne tanke er det altså kun kombinationen af fx manglende søvn og psykosomatisk stress-reaktion, der udløser hyppige skænderier i den nybagte familie. Imidlertid viser analyserne, at selv om psykosomatiske stress-reaktioner indgik i modellen, var moderens manglende søvn alligevel en afgørende faktor bag de hyppige skænderier.

Moderens psykosomatiske stress-symptomer var dog en faktor, der havde en meget markant sammenhæng med, om nybagte familier skændtes hyppigt, og andre ikke gjorde det. Men faderens stress-symptomer spillede også en selvstændig rolle (tabel 4.16).

En gennemgang af forskningslitteraturen (Romito, 1990) viser, at en lang række undersøgelser af forekomst af mødres fødselsdepressioner finder en tæt sammenhæng mellem depression og skænderier mellem parterne (ægteskabelige problemer eller et dårligt forhold imellem ægtefællerne).

Tabel 4.16.

Hyppige skænderier i familien der har sammenhæng med moderens henholdsvis faderens psykosomatiske stress-symptomer. Procentandele.

	Moderen			Faderen		
	Psyko-somatisk stress	Øvrige	P <	Psyko-somatisk stress	Øvrige	P <
Skænderier om barnet	14	6	0,0001	10	7	0,04
Skænderier om daglige pligter	21	11	0,0001	17	13	0,002
Skænderier om "andre emner"	21	10	0,0001	17	12	0,0001
Antal personer	1.262	3.957	5.219	717	3.368	4.085

Nærværende undersøgelse har ingen mulighed for at konkludere, om det er moderens psykosomatiske symptomer, der er en blandt flere *årsager* til skænderierne, eller om det er skænderierne, der giver de psykosomatiske symptomer hos især moderen, men også hos faderen. Der kan også være tale om andre forhold for eksempel hormonale ændringer efter fødslen – som ikke er inddraget i analyserne – der forårsager moderens sindstilstand (og faderens) og samtidig forårsager skænderierne. Og endelig kan der – som det fremgår af næste kapitel – være ganske objektive forklaringer på moderens psykiske problemer (fødselskomplikationer, lav indkomst, manglende erhvervsuddannelse).

Ud over disse psykosomatiske stress-symptomer synes familiens brud eller traditionsbundethed i forhold til gængse kønsroller ikke at spille nogen rolle for omfanget af skænderier i familierne (jf. bilagstabellerne 4.3.a og b, 4.4.a og b samt 4.5.a og b).

Undersøgelsen kan således *afkræfte* Parsons tese om, at de utraditionelle familier lever under forhold, der kan give ekstra grobund for konflikter. Nærværende undersøgelse er første fase i en forløbsundersøgelse og således en såkaldt tværsnitsundersøgelse. Hvis man betragter situationen i et dynamisk perspektiv, kan man dog ikke på det nuværende grundlag helt afvise Parsons tese. De følgende faser af undersøgelsen vil kunne belyse Parsons tese mere uddybende.

Noter:

- 1) Ud af de 5.425 mødre regnede 535 med at være arbejdsløse efter orloven. Herudover var der 606 mødre, der var arbejdsløse under hele graviditeten, og som fortsatte med børnepasningsorlov. De i alt 1.141 personer, der således forventedes at være arbejdsløse efter orloven, udgjorde dermed 21 pct. af samtlige mødre.
- 2) På grund af det relativt begrænsede antal i denne del af stikprøven er der en relativt stor usikkerhed ved estimationen. Alene på grundlag af stikprøveusikkerheden må man med 95 pct.'s sikkerhed antage, at det korrekte tal ligger mellem 920 og 2.680 afskedigelser pr. år, svarende til 1,5-4,4 pct. af samtlige fødsler. Procentandelen svarer dog nogenlunde til en senere undersøgelse af fædreorlov (Andersen et al., 1996).
- 3) Personerne på børnepasningsorlov blev bedt om at udtrykke, hvorvidt de var meget enig, noget enig, lidt enig eller slet ikke enig i en række udsagn. Heriblandt udsagnet "Jeg blev afskediget, fordi jeg tog orlov". Ved sammenlægning af alle tre grader af enighed fremkommer en andel på 4 pct.
- 4) I de tilfælde, hvor arbejdspladsen er i eller ved hjemmet, er transporttiden blevet regnet til 0 minutter i denne opgørelse.
- 5) Også undersøgelser inden for andre områder bekræfter antagelsen om, at moderens erhvervsituation er afgørende for arbejdsdelingen i børnefamilien. Eksempelvis kan man nævne, at erfaringerne fra toforsørgerfamilierne synes at vise, at jo mere moderen var erhvervsmæssigt involveret, jo større del af ansvaret for husarbejdet, børnepasning mv. påhvilede faderen (Andersen, 1991).
- 6) At dagpengestatistikens opgørelsesmetoder undervurderer omfanget af såvel fædres som mødres orlov, er tidligere vist (Nygaard Christoffersen, 1990). Man kan således ifølge nærværende undersøgelse se, at 81 pct. af fædre tog (2 ugers) fædreorlov, men ifølge dagpengestatistikken skulle det kun være tilfældet for 58 pct. af børn født i 1995 (Bonke, 1997b). Forskellen skyldes antagelig, at en relativt stor del af fædrenes orlov ikke udløser dagpengeerstatning og således kommer til at indgå i dagpengeregistreringen.
- 7) Ved psykosomatiske stress-symptomer forstås her daglig eller ugentlig hovedpine, sviende eller trykkende smerter i øverste del af maven, en følelse af at alt var uoverkommeligt, nervøs og uligevægtig eller nedtrykt og ked af det uden særlig grund.

Sundhedsadfærd og sociale baggrundsforhold

Arbejdets risiko for gravide

I en lang række tilfælde kan normale arbejdsforhold indebære en særlig helbredsrisiko for gravide. For eksempel kan visse kemiske arbejdsmiljøpåvirkninger (fx opløsningsmidler, bekæmpelsesmidler i landbrug, gartneri) eller visse infektioner indebære en forøget risiko for fosterskader eller være til fare for kvindens helbred. I Socialstyrelsens vejledning (1990) nævnes en række eksempler på arbejdsmiljøforhold, som efter omstændighederne kan indebære en risiko for gravide.

Ligesom ved andre risikovurderinger må der her ske en afvejning af såvel risikoen størrelse som alvoren af konsekvenserne i de tilfælde, hvor uheldet er ude. Risikovurderingen kompliceres af, at der i mange tilfælde kan være tale om en mere eller

mindre velbegrunder mistanke om en fare. Eksempelvis har det været diskuteret, om arbejdet med edb-skærme kunne udgøre en risiko for gravide, idet der var tale om flere modstridende undersøgelser (Helsborg et al., 1989). Man bør i denne sammenhæng være opmærksom på, at en offentlig omtale af sådanne problemer i sig selv kan påvirke svarene i en undersøgelse som denne.

I en tidligere landsdækkende repræsentativ undersøgelse er kvinder, der havde fået børn i 1984-89, blevet spurgt, om de havde været nervøse for arbejdsfunktioner, der eventuelt kunne skade fosteret. Undersøgelsen viste, at en relativt stor del af de erhvervsaktive mødre (39 pct.) havde haft en frygt for, at arbejdet ville være skadeligt for fosteret (tabel 5.1). Andelen ser ud til

Tabel 5.1.
Mødrenes frygt for arbejdsfunktioner, der kunne skade fosteret. Procent.

	Børn født 1984-89 ¹⁾	Børn født 1995
Ja, helt sikkert	27	13
Ja, antageligt	12	17
Nej	61	70
Ved ikke/husker ikke	0	1
I alt	100	101
Antal personer	479	3.923

Anm.: Kun kvinder, der var i arbejde under graviditeten, er medtaget i tabellen. Spørgsmålet lød: "Har du under graviditeten arbejdsfunktioner, som du mente kunne skade fosteret?" Ved undersøgelsen i 1990 var mødre til børn født inden for de foregående 5 år blevet udspurgt, mens mødre i undersøgelsen 1995 var blevet spurgt omkring 4-5 måneder efter barnets fødsel.

1) Kilde: Nygaard Christoffersen, 1990.

Tabel 5.2.
Arbejdsfunktioner moderen frygtede kunne skade fosteret. Procentandele.

	Børn født 1984-89	Børn født 1995
Tunge løft	19	19
Giftige/skadelige stoffer	12	8
Røntgenstråling/isotoper	8	2
Skifteholdersarbejde/nattevagter	3	4
Stress	3	10
Edb-skærme (skærmarbejde)	4	4
Stående arbejde ¹⁾	–	9
Andet	10	4
Et eller flere af ovennævnte forhold	38	22
Antal personer	479	3.225

1) Spørgsmålet blev ikke stillet i undersøgelsen fra 1990.

Anm.: Kun tilfælde, hvor mødre var i arbejde under graviditeten, er medtaget.

at være faldet lidt ved undersøgelsen i 1996 (til 30 pct.), men ved begge undersøgelser var der en forholdsvis stor del af mødrene, der alligevel fortsatte med de arbejdsfunktioner, som de selv fandt gav anledning til bekymring.

De skader, som de gravide frygtede mest (ved begge undersøgelser) var tunge løft (19 pct.). Frygten for giftige/skadelige stoffer/strålingsfare var mindsket (fra 20 til 10 pct.). Ved den nyeste undersøgelse nævner kvinderne også stress som en belastningsfare (10 pct.) i et øget omfang sammenlignet med tidligere (3 pct.). Ved den tidligere undersøgelse udtrykte mere end en tredjedel (38 pct.) af de erhvervsaktive mødre en eller flere af de nævnte belastningsfaktorer. Andelen ser ud til at være mindsket til knap en fjerdedel (22 pct.) af de nybagte mødre (tabel 5.2).

I den tidligere undersøgelse blev der ikke spurgt om "stående arbejde", men i nærværende undersøgelse angiver 9 pct. af

mødrene, at de mener at have været udsat for en sådan belastning, som de frygter vil kunne skade fosteret. Umiddelbart sat i forhold til det relativt lille antal børn, der fødes med fosterskader eller misdannelser forårsaget af miljøpåvirkninger, er der tale om relativt små risici. Men netop i denne situation er et relativt stort antal mennesker nødsaget til at tage særlige forholdsregler for at beskytte sig. Der er imidlertid flere grunde til, at risicienes størrelse kan undervurderes i nærværende undersøgelse, fordi såvel medfødt sygdom, for tidlig fødsel, spontan abort og dødfødsel kan være resultatet af miljøpåvirkninger, og disse indgår ikke i nærværende opgørelse, fordi mødrene er inddraget i undersøgelsen som følge af det barn, der er født i efteråret 1995.

Der kan konstateres nogle sociale forskelle mellem mødre, der oplever denne frygt for miljøpåvirkninger, og mødre der ikke oplever dette. Nærværende undersøgelse viser, at det især er de yngre mødre, der er

Tabel 5.3.**Baggrundsforhold for kvinder, der har været udsat for arbejdsbelastninger, som de mener kunne skade fosteret. Procentandele.**

	Udsat for belastninger	Ikke udsat	Alle	P <
Det første barn	53	45	46	0,001
Moderen har en erhvervsuddannelse	76	81	80	0,007
Moderen er 35 år og derover	10	15	14	0,001
Moderen er offentligt ansat	51	43	44	0,0009
Antal personer	519	3.406	3.925	

Anm.: Kun mødre, der var erhvervs-mæssigt beskæftigede under graviditeten (1.500 mødre opfyldte ikke kriteriet).

gravide med det første barn, samt mødre uden erhvervsuddannelse (tabel 5.3), der oplever dette. Endvidere ses en overhyppighed blandt offentligt ansatte, der oplever denne frygt for arbejdsfunktioner, der kan skade fosteret.

Men da skaderne kan være alvorlige (medfødte misdannelser, for tidlig fødsel, abort eller fosterdød), er mange gravide nødt til at beskytte sig – fx gennem omplacering eller aflastning – trods den lille risiko. Som regel er størrelsen af risikoen ikke kendt, ligesom den kan variere efter, hvornår i graviditeten udsættelsen for belastningen finder sted.

Den tidligere undersøgelse viste, at ud af de mødre, som havde arbejde, som de af forskellige grunde troede kunne skade fosteret, fortsatte omkring en tredjedel (34 pct.) med de pågældende arbejdsfunktioner. Nærværende undersøgelse viser et tilsvarende resultat, idet 39 pct. udførte arbejdsfunktioner på trods af frygt for skader. Men uanset om de gravides frygt er velbegrundet eller ej, må det opleves som en belastning at skulle fortsætte med

at udføre de pågældende arbejdsfunktioner.

Der har ikke i nærværende undersøgelse kunnet konstateres nogen sammenhæng mellem for tidlige fødsler og de ovennævnte belastninger.

For tidlig fødsel og psykosomatiske symptomer

En af de arbejdsmiljøbelastninger, som mødre nævner, der kunne tænkes at skade fosteret, er stress. For at kunne vurdere denne belastning er der i nærværende undersøgelse blevet anvendt nogle spørgsmål, som tidligere har været anvendt i arbejdsmiljøundersøgelser. Her havde man nogle erfaringer for, hvordan man kan få oplysninger om forældrenes psykosomatiske stress: Spørgsmålene drejede sig om, hvorvidt forælderen har daglige eller ugentlige smerter i øverste del af maven, hovedpine, en følelse af, at alt er uoverkommeligt, ofte er nedtrykt eller ofte ked af det, eller ofte er irriteret uden grund. Det er de interviewedes egen oplevelse, man på denne måde får belyst.

Tabel 5.4.
Psykosomatiske symptomer dagligt eller ugentligt. Procentandele.

	Fædrene	Kun mødre, hvor fædrene også har svaret	Alle mødrene
Haft sviende eller trykkende smerte i øverste del af maven?	6	3	4
Haft hovedpine?	11	15	15
Haft følelsen af, at alt var uoverkommeligt?	4	8	8
Følt sig nervøs og uligevægtig?	3	4	5
Følt sig nedtrykt og ked af det uden særlig grund?	2	6	6
Et eller flere af ovenstående symptomer	13	24	24
Antal personer	4.097	4.097	5.425

En tidligere dansk undersøgelse (Nygaard Christoffersen, 1996b) blandt enlige fædre og enlige mødre med 3-5-årige børn viste, at omkring halvdelen af forældrene havde et eller flere af disse symptomer, dagligt eller ugentligt (hhv. 37 pct. af fædrene og 54 pct. af mødrene).

De nybagte forældre i nærværende undersøgelse udviser slet ikke psykosomatiske stress-symptomer i nær samme udstrækning, men det er dog stadig sådan, at mødre rapporterer væsentligt flere symptomer end fædrene (tabel 5.4). I lighed med den tidligere undersøgelse er de psykosomatiske symptomer næsten dobbelt så hyppigt (24 pct.) forekommende blandt mødrene, som det er tilfældet for fædrenes vedkommende (13 pct.).

For tidlig fødsel (dvs. født 3-4 uger eller mere før tiden) ses hyppigere blandt mødre, der ved interviewingen 4-5 måneder efter fødslen har psykosomatiske stress-symptomer. For tidligt fødte børn kan være en stor belastning for forældrene på

grund af behov for hyppigere måltider og ofte et skrøbeligere helbred. Forældrenes angst for at miste barnet er en ekstra belastning, som forældre til de tidligt fødte børn oplever særlig kraftigt. Stress-symptomerne kan således være opstået efter fødslen fx på grund af krævende omstillingskrav til rollen som småbarnsforældre, men stress-symptomerne kan også dække over nogle belastninger, der var til stede under graviditeten. Undersøgelsen kan således *ikke afgøre*, om de psykosomatiske symptomer er udtryk for en kombination af ydre belastninger og manglende robusthed.

Nogle forskere er inde på, at manglende robusthed bl.a. kan skyldes tidligere belastninger under opvæksten. På grundlag af nærværende undersøgelses resultater kan man således blot konstatere, at psykosomatiske stress-symptomer optrådte hos omkring 24 pct. af de mødre, der fødte til tiden, mens disse belastningssymptomer forekom for omkring 30 pct. af de mødre, der fødte 3-4 uger eller mere for tidligt (tabel 5.5). Denne sammenhæng er stabil,

Tabel 5.5.**Forekomst af sociale baggrundsforhold blandt mødre, der fødte 3-4 uger eller mere for tidligt, og øvrige mødre. Procentandele.**

	Mødre der fødte til tiden	Mødre der fødte 3-4 uger for tidligt	Alle	P <
Moderen har psykosomatiske symptomer	24	30	24	0,007
Moderen ryger	29	43	30	0,0001
Moderen ryger mere end 15 cigaretter om dagen	5	10	5	0,0001
Antal personer	4.969	454	5.423	

Anm.: For tidlig fødsel er her afgrænset til de mødre, der fødte 3-4 uger eller mere for tidligt. Relativt mange af de nybagte mødre har født for tidligt (14 pct.) sammenlignet med de øvrige mødre (8 pct.), men denne sammenhæng kan henføres til psykosomatiske symptomer og rygning (jf. bilagstabel 5.1.a og b). "Stående arbejde" og "tunge løft" havde ikke umiddelbar sammenhæng med for tidlig fødsel. Tabellen viser, at blandt de mødre, der fødte til tiden, har en fjerdedel (24 pct.) psykosomatiske symptomer, mens dette var tilfældet for 30 pct. af de mødre, der fødte for tidligt. Forskellen er signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,007$). Der var 6 mødre, hvor afvigelsen fra det forventede fødselstidspunkt var uoplyst.

også når man tager højde for andre betydende forhold (fx alder, rygning, erhvervs-mæssig tilknytning, ønskebarn mv., jf. bilagstabel 5.1.a og b).

Foruden moderens psykosomatiske symptomer, ses også en mere markant sammenhæng mellem for tidlig fødsel og moderens tobaksforbrug. Ud af de sociale og miljømæssige baggrundsforhold (alder, erhvervs-mæssig tilknytning, ønskebarn, erhvervsuddannelse mv.), der indgår i analyserne, viste moderens tobaksforbrug og hendes psykosomatiske stress at kunne forklare en relativt hyppigere forekomst af for tidlige fødsler. Når man således i visse undersøgelser finder, at enlige mødre har en øget forekomst af for tidlige fødsler, så skyldes det sandsynligvis ikke moderens situation som enlig i sig selv, men den øgede forekomst af psykosomatiske symptomer og

øget tobaksforbrug man netop finder blandt disse mødre. De enlige mødre, der ikke havde disse belastninger, havde ikke en større risiko for for tidlig fødsel end de øvrige mødre, viser den logistiske regressionsanalyse (jf. bilagstabel 5.1.a og b).

Fra tidligere undersøgelser skulle man forvente, at fx "stående arbejde" eller "tunge løft" udgjorde en risiko for for tidlig fødsel. Således finder Wohlert (1989), at fx ekspedienter har en signifikant øget risiko for for tidlig fødsel. Når denne sammenhæng ikke viser sig i nærværende undersøgelse, kan det skyldes, at netop de udsatte grupper, der ellers er plaget af stående arbejde og tunge løft, enten aflastes (ophører med arbejdet) eller har benyttet sig af de forbedrede orlovsmuligheder inden fødslen.

Endvidere er rygning, som det fremgår af følgende afsnit, tæt forbundet med lavindkomst og ingen eller kortvarig erhvervsuddannelse. I analyserne kan det derfor være vanskeligt at skelne mellem konsekvenser af rygning, ingen erhvervsuddannelse og belastende arbejdsforhold.

Arbejdsforhold og forældrenes psykiske problemer

Umiddelbart skulle man tro, at engagement i arbejdet kan betyde, at forældrene føler sig splittet mellem hensynet til arbejdet og hensynet til barnet. Men undersøgelser viser tværtimod, at arbejdets kompleksitet, udfordringer og stimulation har en positiv indflydelse på forældreoven. Et arbejde, hvor man har selvbestemmelse og kontrol over arbejdets tilrettelæggelse, og hvor man får social støtte fra overordnede og kolleger, giver snarere overskud til at kunne klare de hjemlige problemer. Manglende overskud viser sig bl.a. ved, at børnene udsættes for streng disciplin, og at forældrene er mindre varme og opmærksomme (Greenberger et al., 1994).

En tidligere dansk undersøgelse (Nygaard Christoffersen, 1996b) når til samme resultat og viser en klar sammenhæng mellem at være arbejdsløs eller ikke at være værdsat på arbejdet og psykiske problemer af forskellig art. Det drejer sig fx om søvnforstyrrelser, angstanfald, behov for professionel hjælp til at løse psykiske problemer og manglende selvværd. De, der har et udviklende arbejde, har færre psykiske problemer sammenlignet med dem, der ikke føler sig værdsat på arbejdet. De, der har det dårligste psykiske helbred, er de arbejdsløse.

Det er efterhånden velbeskrevet, at arbejdsløshed kan være en belastning for

forældrene, således at det kan påvirke børnene (Nygaard Christoffersen, 1994a, 1996a). Det sker hyppigere, at konflikter udvikler sig med anvendelse af forskellige straffeforanstaltninger over for børnene, hvis forældrene er pressede på arbejdsmarkedet, viser undersøgelsen af enlige fædre og mødre (Nygaard Christoffersen, 1996b). Undersøgelserne viser således, at anvendelse af fysisk afstraffelse af børnene er mere udbredt blandt de arbejdsløse end blandt forældre med et såkaldt "udviklende arbejde".

Disse tidligere danske undersøgelseserfaringer leder frem til, at man i undersøgelser af forældre-barn forholdet inddrager oplysninger om arbejdsforhold for at kunne vurdere betydningen og omfanget af det socialpsykologiske pres, som forældrene er underkastet.

Fødselskomplikationer og arbejdsmæssige belastninger

En tidligere dansk undersøgelse har for fødselsårgangene 1982 og 1983 påvist en sammenhæng imellem forekomst af fødselskomplikationer og moderens erhvervmæssige placering (Knudsen & Madsen, 1993). Undersøgelsen baserede sig dels på oplysninger om mødrenes sociale og erhvervmæssige baggrund på grundlag af folke- og boligregistreringer, dels på oplysninger om fødslerne fra Sundhedsstyrelsens medicinske fødselsregister fra fødslerne i 1982 og 1983. I denne undersøgelse fandt man mindst en fødselskomplikation i forbindelse med hver tredje af fødslerne (32 pct.).

Dette svarer nøje overens med nærværende undersøgelse, der baserer sig på mødrenes egne vurderinger af, hvad der skal forstås

Tabel 5.6.
Forekomst af komplikationer og fødselstidspunktet. Procentandele.

	Født til tiden	Født 3-4 uger for tidl.	Født 1-2 mdr. for tidl.	Alle	P <
<i>Komplikationer i forbindelse med fødslen:</i>					
Fastsiddende moderkage	31	47	66	33	0,0005
Blødninger	2	2	2	2	–
Blødninger	2	3	5	3	0,05
Abnorm fosterstilling, langvarig fødsel	6	5	7	6	–
Truende fosterdød	1	3	8	2	(0,0005)
Sygdom hos moderen	1	4	8	2	(0,0005)
Bækkenløsning	2	5	4	2	0,005
Kejsersnit	11	22	41	13	0,0005
En eller flere af ovenstående komplikationer	21	36	53	23	0,0005
Andet	14	22	33	15	0,0005
Antal personer	4.969	256	198	5.423	

Anm.: Ved kategorien "andet" blev fx anført: svangerskabsforgiftning, nedgang i barnets hjertelyd, navlestreng om halsen, moderen blev klippet, barnet fik gulsot og moderen havde forhøjet blodtryk. 10 personer blev ikke medtaget på grund af manglende oplysninger. Tabellen viser, at blandt de børn, der blev født til tiden, havde næsten en tredjedel komplikationer i forbindelse med fødslen, mens dette var tilfældet for 2/3 af dem, der var født 1-2 måneder (eller mere) for tidligt. Forskellen er signifikant med chi-i-anden test ($P < 0,0005$).

ved komplikationer. Spørgsmålet lød: "Var der komplikationer i forbindelse med fødslen?" Ikke alle de komplikationer, som mødre nævner, ville blive registreret som komplikationer i fødsels- og misdannelsesregisteret. Således nævner nogle af mødrene, at der var en nedgang i barnets hjertelyd, at barnet fik gulsot, og at moderen havde forhøjet blodtryk.

Der blev på denne baggrund spurgt direkte til konkrete og udbredte komplikationer. Omkring hver fjerde svarede bekræftende på en eller flere af de følgende mulige komplikationer (23 pct.):
Fastsiddende moderkage, blødninger, ab-

norm fosterstilling, langvarig fødsel, truende fosterdød, sygdom hos moderen og bækkenløsning. Endvidere er en af de mere udbredte typer af indgreb (kejsersnit) blevet medtaget i gruppen af komplikationer (tabel 5.6).

Nærværende undersøgelse er imidlertid uegnet til at dokumentere en årsagssammenhæng mellem forekomst af selvrapporterede arbejdsmæssige belastninger under graviditeten og selvrapporterede fødselskomplikationer.

Undersøgelsen lider af flere metodiske svagheder, hvis man ønsker at belyse,

Tabel 5.7.**Forekomst af sociale baggrundsforhold blandt mødre, der fødte 3-4 uger eller mere for tidligt, og øvrige mødre. Procentandele.**

	Mødre med fødselskom- plikationer	Mødre uden fødselskom- plikationer	Alle	P <
Moderen er teenager	1	2	1	0,01
Det var det første barn	52	40	42	0,0001
Moderen har en erhvervsuddannelse	72	74	74	-
Moderen er 35 år og derover med det første barn	4	2	2	0,0001
Antal personer	1.237	4.188	5.425	

Anm.: I de tilfælde, hvor moderen har en erhvervsuddannelse, ses færre fødselskomplikationer, når man har taget højde for de øvrige betydende faktorer (se bilagstabellerne 5.2.a og b).

hvorvidt der er en årsagssammenhæng mellem fødselskomplikationerne og de arbejdsmæssige belastninger. Et af de alvorligste problemer er den såkaldte "recall bias". Personer, der kommer ud for alvorlige begivenheder, kan måske finde på at granske hukommelsen for at finde nogle tidligere belastninger eller andre forhold, der kunne udgøre årsagen.

Nogle af de mødre, der har haft fødselskomplikationer, vil derfor antagelig være mere tilbøjelige til at nævne formodede belastende forhold under graviditeten end de mødre, der ikke havde nogen komplikationer, men som havde de samme belastninger.

Undersøgelsen fra begyndelsen af 80'erne (Knudsen & Madsen, 1993) viste, at der var en overrepræsentation af fødselskomplikationer hos mødre med kortere uddannelse og svagere tilknytning til arbejdsmarkedet. Kvindens socioøkonomiske stilling syntes at hænge sammen med komplikationsfrekvensen – også når der var taget

højde for kvindens alder, antal børn og fødselsamt.

En nærliggende antagelse, der kan forklare denne sammenhæng mellem mødrenes erhvervmæssige tilknytning og fødselskomplikationer, kunne være, at de kvinder, der kun har haft en kort skolegang og ikke har nogen erhvervsuddannelse, har det mest belastende arbejde. Disse mødre er måske også i en mere presset situation, hvor de er vanskeligere stillet med hensyn til at kunne væрге sig imod belastende arbejdsfunktioner.

Nærværende undersøgelse viser, at det alt overvejende er moderens alder, der kan forklare fødselskomplikationerne. Især førstegangsfødende og i særlig grad de ældre førstegangsfødende mødre er udsat for fødselskomplikationer (tabel 5.7). De mødre, der er 35 år og derover, har en forhøjet risiko for fødselskomplikationer i de tilfælde, hvor det er førstegangsfødende. Hos teenagemødre, hvor langt de fleste vil være 18-19-årige, ses imidlertid kun sjæl-

Tabel 5.8.**Forekomst af psykiske problemer for mødre, der havde komplikationer i forbindelse med fødslen. Procentandele.**

	Ingen komplika- tioner	Komplika- tioner ved fødslen	Alle	P <
Følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer	19	23	20	0,0008
Psykosomatiske stress-symptomer	22	32	24	0,0001
Angst, dårlige nerver	7	13	9	0,0001
Fødselsdepressioner	4	6	4	0,0004
Hovedpine/migræne	16	21	18	0,0001
Et eller flere af ovenstående problemer	43	55	46	0,0001
Antal personer	4.188	1.237	5.425	

Anm.: Følgende forhold medregnet som komplikation ved fødslen: Fastsiddende moderkage, blødninger, abnorm fosterstilling/langvarig fødsel, truende fosterdød, sygdom hos moderen, bækkenløsning og kejsersnit. Tabellen viser, at blandt de mødre, der havde komplikationer ved fødslen, var der 23 pct., der havde følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer. Dette var imidlertid kun tilfældet for 19 pct. af de mødre, der ikke havde komplikationer. Forskellen er signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,0008$).

dent fødselskomplikationer. Når der er taget højde for disse forhold, ses ligeledes en svag forhøjet risiko for fødselskomplikationer blandt mødre uden erhvervsuddannelse (bilagstabel 5.2.a og b).

Knudsen & Madsens undersøgelse (1993) viste i øvrigt, at de kvinder, der var uden for erhverv (førtidspensionerede og andre kvinder uden for erhverv, dog undtaget husmødre) havde en relativt høj komplikationsfrekvens. Dette resultat giver dog også næring til en anden forklaring, nemlig at kvinder, der har et dårligt helbred har relativt vanskeligere ved at fastholde en stærk tilknytning til arbejdsmarkedet.

Fødselskomplikationer og moderens psykosomatiske symptomer

Undersøgelsen viser, at der er en tæt sammenhæng mellem forekomst af fødsels-

komplikationer og moderens psykosomatiske symptomer, sådan som hun selv vurderede dette, da hun blev interviewet 4-5 måneder efter fødslen.

Psykosomatiske stress-symptomer vurderes på grundlag af bekræftelse af et eller flere af følgende problemer inden for de sidste tre måneder dagligt eller ugentligt: Havde moderen haft sviende eller trykkende smerter i øverste del af maven? Haft hovedpine? Haft følelsen af at alt var uoverkommeligt? Følt sig nervøs og uligevægtig? Følt sig nedtrykt og ked af det uden særlig grund?

Sådanne psykosomatiske stress-symptomer fandtes væsentligt hyppigere (32 pct.) hos de mødre, der havde haft komplikationer ved fødslen, end hos de øvrige mødre (22 pct.). Man kunne også se en hyppigere fo-

Tabel 5.9.**Forekomst af sociale og andre baggrundsforhold for mødre, der har psykiske problemer. Procentandele.**

	Mødre uden problemer	Mødre med psykiske problemer	Alle	P <
Fødslen havde komplikationer	19	27	23	0,0001
Moderen havde indtægt under 150.000 kr. (1995)	40	46	43	0,0001
Moderen har en erhvervsuddannelse	76	70	74	0,0001
Moderen er 35 år eller derover	14	12	13	0,002
Antal personer	2.952	2.473	5.425	

Anm.: Jf. bilagstabel 5.3.d og e. Ved psykiske problemer forstås et eller flere af følgende: 1) følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer, 2) psykosomatiske stress-symptomer, 3) angst, dårlige nerver, 4) fødselsdepressioner, samt 5) hovedpine, migræne. Tabellen viser, at blandt de mødre, der havde psykiske problemer, var der 27 pct., der havde haft komplikationer ved fødslen, mens dette kun var tilfældet for 19 pct. af de øvrige mødre (jf. bilagstabellerne 5.3.a-e). Forskellen er signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,0001$).

forekomst af andre psykiske problemer, hvor fx mødre langt hyppigere oplyste, at de efter fødslen havde oplevet angst, dårlige nerver, fødselsdepressioner, hovedpine/migræne, end det var tilfældet for de mødre, der ikke havde haft komplikationer ved fødslen (tabel 5.8).

Det er imidlertid ikke alene fødselskomplikationer, der kan sammenkædes med mødrenes psykiske problemer i perioden efter fødslen. Andre socio-økonomiske baggrundsforhold synes også at hænge sammen med mødrenes psykiske belastningsniveau. Undersøgelsen viser således, at hvis moderen i 1995 havde en relativt lav indkomst (her sat til 150.000 kr.), så kunne man se en relativt hyppigere forekomst af psykiske problemer.

Ligeledes synes moderens erhvervsuddannelse at kunne sammenkædes med hendes

modstandsevne til at kunne klare psykiske belastninger, uden at der dog kan siges noget om, hvad der forårsager hvad. Det kan blot konstateres, at de mødre, der havde en erhvervsuddannelse, relativt sjældnere havde psykiske problemer end de mødre, der ikke havde nogen erhvervsuddannelse. Endvidere ses relativt færre psykiske problemer hos de lidt ældre (og mere etablerede) mødre.

Men det gælder generelt for de socioøkonomiske forhold, at forskellene mellem de mødre, der har sådanne baggrundsforhold og de øvrige mødre, ikke er særligt markante (tabel 5.9).

Hvis man begrænser analysen af psykiske problemer til kun at omhandle psykosomatiske stress-symptomer, ses det samme mønster. Det er først og fremmest fødselskomplikationer og den socioøkonomiske

Tabel 5.10.**De nybagte forældres rygning omregnet til forbrug af cigaretter dagligt. Procent.**

	Fædre	Mødre	Samlet tobaksforbrug
Ryger ikke	66	71	57
1-9 cigaretter dagligt	5	8	8
10-14 cigaretter dagligt	6	10	9
15-19 cigaretter dagligt	8	6	8
20-24 cigaretter dagligt	10	4	7
25 cigaretter dagligt og derover	4	0	10
I alt	99	99	99
Antal personer	4.097	5.425	5.425

Anm.: I den samlede vurdering af rygningens omfang i hjemmet indgår fædre, der ikke har medvirket i undersøgelsen, med 0 cigaretter. Det vil sige, at der sker en undervurdering af rygningens omfang i spædbarnsfamilierne ved denne opgørelsesmetode.

baggrund, der har en tæt sammenhæng med de psykosomatiske stress-symptomer (bilagstabellerne 5.3.a, b og c).

Konklusionen på grundlag af analyserne, hvor alle de fundne forhold inddrages, er, at det nok er flere forhold, der hver for sig kan forklare en mindre del af de psykiske belastninger efter fødslen. Det er især fødselskomplikationerne, der synes at kunne forklare en overhyppighed af psykiske problemer. Man kan imidlertid forestille sig, at der findes en række andre forhold, der kan udgøre en psykisk belastningsfaktor, men som ikke indgår i undersøgelsens datamateriale (fx hormonale forandringer, psykisk modstandskraft eller andre forhold). Nogle af disse forhold kan tænkes at have en fælles bagvedliggende årsag, som ikke er omfattet af nærværende undersøgelse.

Socialpsykologiske baggrundsforhold for rygere

Et af de forhold, som har betydning for fosterets udvikling mv., er moderens tobaks-

forbrug (alkoholforbrug er ikke medtaget i undersøgelsen). Endvidere har tobaksforbruget betydning for moderens muligheder for at få amningen i gang og fortsætte denne i 3-4 måneder. Dette er baggrunden for, at såvel moderen som faderen blev bedt om at angive, hvor meget de gennemsnitligt røg om dagen.

For at kunne sammenligne omfanget af cigaretrykning med omfanget af andre former for tobaksforbrug (fx cerutter/cigarer/pibe) blev følgende omregningsfaktor anvendt: en cerut blev omregnet til 3 cigaretter, en cigar blev regnet som 5 cigaretter, mens et pipestop blev omregnet til 3 cigaretter. Selvom der kan være relativt store forskelle mellem de enkelte cigaretmærkers indhold af nikotin, så skønnedes denne omregningsmetode at give en tilstrækkelig nøjagtighed til at kunne foretage en simpel inddeling af omfanget.

De gravide udspørges rutinemæssigt om rygning ved jordemoderundersøgelserne og

opfordres til at holde op, da det skader fosteret. Da tobaksforbruget er opgjort på interviewtidspunktet, må der tages forbehold for, at nogle af forældrene ikke har røget under graviditeten. Imidlertid viser en undersøgelse af mødre, der fødte i november-december på Glostrup Amtssygehus, at andelen af rygere faldt fra 43 pct. før graviditeten til 33 pct. under graviditeten. Andelen af kvinder, der røg færre end 5 cigaretter, øgedes, og andelen af storrygere (dvs. mere end 15 cigaretter dagligt) halveredes. Tre måneder efter fødslen var andelen af storrygere yderligere reduceret (Helweg-Larsen, 1996). Undersøgelsen viste således en fin overensstemmelse mellem rygningens omfang under graviditeten og 3 måneder efter fødslen. Dog var mellemgruppen (6-14 cigaretter dagligt) øget relativt.

Nærværende undersøgelse viser, at omkring 2/3 af de nybagte fædre er ikke-rygere, mens det er 71 pct. af mødrene, der ikke ryger (tabel 5.10). Set fra barnets synspunkt er det imidlertid kun godt halvdelen af børnene (58 pct.), der i dag bliver født i en familie, hvor ingen af forældrene ryger. De fædre, der ryger, ryger også gennemgående mere end de rygende mødre. Omkring 14 pct. af fædrene ryger mindst en pakke cigaretter om dagen (eller har et tilsvarende tobaksforbrug). Hvorimod det kun er omkring 4 pct. af mødrene, der opgiver et tobaksforbrug af denne størrelsesorden.

Det kan i nærværende undersøgelse ligesom ved andre undersøgelser være vanskeligt at udskille betydningen af tobaksforbruget for helbredet, fordi tobaksforbruget statistisk set er tæt forbundet med andre sociale forhold, som kan tænkes at

være direkte helbredsskadelige eller knyttet til helbredsskadelig adfærd.

Ud af de faktorer, som er indgået i undersøgelsens analyser, kan man lokalisere 6 faktorer, der er tæt forbundet med, om mødre ryger (tabel 5.11, samt bilagstabel 5.4.a og b): at være enlig, at have psykosomatiske symptomer, lav indkomst og kort eller ingen erhvervsuddannelse, samt at faderen røg. Hvis man skal prøve at forudsige, om moderen ryger eller ej, så er det en vigtig oplysning, om den nybagte moder er enlig eller ej. Det er ganske vist sjældent, at den nybagte moder er enlig, men hvis hun er det, så er sandsynligheden, for at hun ryger, mere end dobbelt så stor, som det er tilfældet for de mødre, der lever i parforhold – når man samtidig tager højde for andre forhold, der viser sig at have statistisk betydning for rygeadfærden (jf. bilagstabel 5.4.a og b).

Hvis faderen ryger, er sandsynligheden for, at moderen ryger ligeledes mere end dobbelt så stor, som det er tilfældet, hvor faderen er ikke-ryger, hvilket måske dels hænger sammen med vores partnervalg, dels med mulighederne for at komme ud af en rygevaner, når også partneren ryger (jf. bilagstabel 5.4.a og b).

De mødre, der har en erhvervsuddannelse og især de mødre, der har en uddannelse på 3½ år eller mere, er betydeligt oftere ikke-rygere end de øvrige mødre, hvorimod de nybagte mødre oftere er ikke-rygere. De mødre, som har psykosomatiske symptomer, vil alt andet lige have en større sandsynlighed for at blive fundet blandt rygerne end blandt de ikke-rygende mødre (tabel 5.11 samt bilagstabel 5.4.a og b).

Tabel 5.11.**Forekomst af sociale baggrundsforhold blandt mødre, der ryger, og ikke-rygere. Procent-andele.**

	Mødre der ikke ryger	Mødre der ryger	P <
Moderen er enlig	2	8	0,0001
Moderen havde psykosomatiske symptomer	22	30	0,0001
Det er det første barn	44	39	0,0003
Moderen havde en erhvervsuddannelse	80	59	0,0001
Moderens erhvervsuddannelse var 3½ år eller længere	26	12	0,0001
Faderen var ryger	24	54	0,0001

Anm.: Se i øvrigt bilagstabel 5.4.a og b. Tabellen viser, at blandt de mødre, der ryger, er 8 pct. enlige, hvorimod dette kun er tilfældet for 2 pct. af de øvrige mødre. Forskellen er signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,0001$).

Der er med andre ord en snæver sammenhæng med moderens erhvervmæssige tilknytning gennem erhvervsuddannelse og hendes rygevaner. Det påstås, at der med kvinders ændrede stilling på arbejdsmarkedet er sket en ændring af kvinders rygevaner. Men det er paradoksalt nok netop de kvinder, der har den *svageste arbejdsmarkedsmæssige tilknytning på grund af manglende erhvervsuddannelse*, der oftest findes blandt rygerne.

Blandt andet som resultat heraf ses en snæver sammenhæng mellem familiens socialgruppe og forældrenes rygning (tabel 5.12). I 3/4 af spædbørnsfamilierne i socialgruppe 1 ryger ingen af forældrene, mens dette kun er tilfældet for omkring 1/3 i socialgruppe 5. Kun i hver tyvende af familierne i socialgruppe 1 er det begge forældre, der ryger, mens det er omkring hver fjerde (28 pct.) i socialgruppe 5, hvor begge ryger. Endvidere ses det, at omkring hver ottende (13 pct.) af spædbørnene i socialgruppe 1 har en moder, der ryger, mens dette er tilfældet for hved hal-

delen (48 pct.) af spædbørnene i socialgruppe 5. Noget tilsvarende kan iagttages for fædrenes vedkommende.

Psykiske belastninger og rygning blandt mødrene

Netop i den tidligste fase kan moderens sensitivitet over for sit barn stimuleres gennem amningen. Ammesituationen anses som velegnet til at etablere og understøtte en følelsesmæssig kontakt mellem mor og barn (Rosenkrands et al., 1982).

Undersøgelsen viser, at der synes at være en tæt sammenhæng mellem moderens psykiske belastninger, således som det opgøres i nærværende analyser, og mødres rygning. Sammenhængen mellem psykosomatiske symptomer og rygning genfindes også, når man tager hensyn til moderens socioøkonomiske situation (jf. bilagstabel 5.4.a og b). De mødre, der ikke ryger, har gennemgående færre psykiske problemer, sammenlignet med rygerne, mens de mødre, der ryger relativt meget (dvs. mere end 15 cigaretter om dagen), er den gruppe,

Tabel 5.12.
Forældrenes rygning og familiens socialgruppe. Procent.

	Ingen ryger	Kun faderen ryger	Kun moderen ryger	Begge ryger	I alt	Antal personer
Socialgruppe 1	74	13	8	5	100	610
Socialgruppe 2	67	15	9	9	100	1.050
Socialgruppe 3	56	16	13	15	100	1.184
Socialgruppe 4	46	18	16	20	100	1.523
Socialgruppe 5	32	20	20	28	100	805
Socialgruppe 6	(28)	(16)	(32)	(24)	100	25
I alt	54	17	14	16	101	5.197

Anm.: For 228 personer manglede oplysninger om socialgruppe. Forskellene er signifikante med chi-i-anden test ($P < 0,0005$). Den anvendte socialgruppeinddeling er beskrevet i E.J. Hansen (1978) om fordeling af levekårene (bind 1). Ligesom i denne undersøgelse er den af forældrene, der har det laveste nummer, valgt som repræsentant for familien. I den anvendte inddeling er herudover medtaget en socialgruppe 6, som består af respondenter, hvor ingen af forældrene inden for de sidste 3 år har haft et arbejde af mindst 3 måneders varighed.

hvor man finder de fleste psykiske problemer (tabel 5.13). Ligeegyldigt hvilke af de anvendte spørgsmål om mødrenes psykiske velbefindende, der er anvendt, ses en

sammenhæng med rygningens omfang. Dette er baggrunden for, at man, så vidt det er muligt, har forsøgt at adskille psykiske belastninger fra rygning, når fx fødsels-

Tabel 5.13.
Forekomst af forskellige psykiske problemer for mødre der ryger. Procentandele.

	Ryger ikke	Ryger 15 cigaretter el. mindre	Ryger mere end 15 cigaretter	Alle	P <
Følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer	19	20	26	20	0,015
Psykosomatiske stress-symptomer	22	28	37	24	0,0005
Angst, dårlige nerver	7	12	14	9	0,0005
Fødselsdepressioner	4	5	9	4	0,0005
Hovedpine/migræne	16	19	25	18	0,0005
Et eller flere af ovenstående problemer	43	50	59	46	0,0005

Anm.: Tabellen viser, at blandt de mødre, der ryger mere end 15 cigaretter dagligt, har 26 pct. følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer, mens dette kun er tilfældet for 19-20 pct. af de øvrige. Forskellen er signifikant med chi-i-anden test ($P < 0,015$).

Tabel 5.14.**For tidlig fødsel sammenholdt med moderens tobaksforbrug. Procent.**

	Omfang af moderens daglige tobaksforbrug					Alle
	Ryger ikke	1-9 cig.	10-14 cig.	15-19 cig.	20+ cig.	
Født til tiden (eller over tiden)	93	91	89	86	84	92
Født 3-4 uger for tidligt	4	4	6	9	8	5
Født 1-2 måneder eller mere for tidl.	3	5	5	5	8	4
I alt	100	100	100	100	100	101
Antal personer	3.827	441	555	349	251	5.423

Anm.: Moderens tobaksforbrug på interviewtidspunktet antages at svare til forbruget under graviditeten. Sammenhængen er signifikant ($P < 0,0005$). Børn født 1-2 uger for tidligt er medtaget som børn "født til tiden", ligesom børn, der er født for sent, henregnes til denne kategori. Når der tages højde for "tunge løft" og "stående arbejde", faderens rygning, tidligt moderskab og natarbejde ses alligevel en signifikant sammenhæng med omfanget af rygningen og forekomst af for tidlig fødsel.

vægt, amningens varighed og barnets helbredsforhold belyses i analyserne.

Moderens rygning og for tidlige fødsler

I nærværende undersøgelse findes moderens tobaksforbrug oplyst på interviewtidspunktet, dvs. 4-5 måneder efter barnets fødsel. Analyserne bygger som nævnt på den antagelse, at der er en god overensstemmelse mellem en gruppering af moderens tobaksforbrug på interviewtidspunktet

(hhv. 1-9 cigaretter, 10-14, 15-19 samt 20 og derover) og hendes tobaksforbrug under graviditeten.

Undersøgelsen viser, at der er en nøje overensstemmelse mellem moderens tobaksforbrug og forekomsten af for tidligt fødte børn (tabel 5.14). Dels kan man konstatere, at risikoen for for tidlig fødsel stiger med tobaksforbruget, dels kan man konstatere, at jo større tobaksforbrug, jo

Tabel 5.15.**Sociale baggrundsforhold af betydning for forekomst af for tidlig fødsel. Procentandele.**

	Født til tiden	For tidlig fødsel	Alle	P <
Moderen har psykosomatiske stress-symptomer	24	30	24	0,007
Moderen ryger	29	43	30	0,0001
Moderen ryger 15 cigaretter om dagen	5	10	5	0,0001
Antal personer	4.969	454	5.419	

Anm.: Ved for tidlig fødsel menes 3-4 uger for tidligt eller mere. De øvrige fødsler regnes her for at være indtruffet til tiden, også selv om det er for sent i forhold til det forventede tidspunkt. Signifikansniveau (P) er beregnet ved Fisher eksakt test.

Tabel 5.16.**Moderens rygning, familiens socialgruppe og barnets fødselsvægt. Kun børn, der er født til tiden.¹⁾**

	Moderen ryger	Moderen ryger ikke	Barnets fødselsvægt gennemsnit alle	Antal børn i alt
Socialgruppe 1	3.576	3.643	3.634	536
Socialgruppe 2	3.534	3.663	3.641	924
Socialgruppe 3	3.432	3.659	3.598	1.031
Socialgruppe 4	3.419	3.645	3.565	1.319
Socialgruppe 5	3.376	3.622	3.504	683
Socialgruppe 6	(3.297)	(3.219)	(3.264)	19
I alt	3.430	3.649	3.586	4.512

Anm.: Den anvendte socialgruppeinddeling er beskrevet i E.J. Hansen (1978) om fordelingen af levekårene (bind 1). Ligesom i denne undersøgelse er den af forældrene, der har det laveste nummer, valgt som repræsentant for familien. I den anvendte inddeling er herudover medtaget en socialgruppe 6, som består af respondenter, hvor ingen af forældrene inden for de sidste 3 år har haft et arbejde af mindst 3 måneders varighed. Tallene for socialgruppe 6 er imidlertid usikre på grund af det begrænsede antal familier i denne gruppe, hvorfor vægtangivelsen er angivet i parenteser.

1) Børn, der er født 1-2 uger for tidligt og 1-2 uger for sent, er medregnet som født til tiden.

større er risikoen for de meget tidlige fødsler. Forekomst af børn født 1-2 måneder eller mere før tiden er dobbelt så hyppigt forekommende blandt mødre, der ryger en pakke cigaretter om dagen som blandt de øvrige mødre, der fik et barn i 1995.

Når man tager højde for de sociale baggrundsforhold, som hænger sammen med rygning (jf. tabel 5.11), ses som nævnt en signifikant sammenhæng mellem rygning og for tidlig fødsel (bilagstabel 5.1.a og b).

Blandt en lang række familiemæssige, sociale og psykiske forhold var der kun to forhold, der kunne bidrage med information til at forklare forekomst af for tidlig fødsel. Ud over tobaksforbruget var der en snæver sammenhæng med moderens psyko-

somatiske stress-symptomer (tabel 5.15). Man skal dog være opmærksom på, at moderens psykosomatiske stress-symptomer kan være fremkaldt af fødselskomplikationer. Man kan imidlertid ikke se bort fra muligheden for, at såvel den for tidlige fødsel som fx de psykosomatiske stress-symptomer kan have en fælles årsag (fx moderens helbredstilstand).

Moderens rygning og lav fødselsvægt

Det er ikke overraskende, når man i nærværende undersøgelse i lighed med tidligere undersøgelser finder en sammenhæng mellem socialgruppe og barnets fødselsvægt (tabel 5.16). Mens socialgruppe 1 og 2 i gennemsnit fik børn med en fødselsvægt over gennemsnittet, så var børn i socialgruppe 4, 5 og 6 noget under gennemsnittet.

Tabel 5.17.**Barnets fødselsvægt og moderens tobaksforbrug. Kun børn, der er født til tiden.¹⁾ Procent.**

	Omfang af moderens daglige tobaksforbrug					Alle
	Ryger ikke	1-9 cig.	10-14 cig.	15-19 cig.	20+ cig.	
Mindre end 2.500 gram	1	2	4	4	3	5
2.500-2.999 gram	8	9	17	13	15	11
3.000-3.499 gram	28	32	38	43	43	29
3.500-3.999 gram	39	40	30	29	27	34
4.000-4.499 gram	19	14	10	9	11	16
4.500 gram og derover	5	3	2	1	1	4
I alt	100	100	101	99	100	99
Antal personer	3.373	380	472	283	194	4.702
Gennemsnitlig vægt	3.645	3.549	3.377	3.363	3.367	3.582

Anm.: Sammenhængen mellem fødselsvægt og moderens tobaksforbrug målt i antal cigaretter er signifikant ($P < 0,0005$). Se i øvrigt bilagstabel 5.3.

1) Børn, der er født 1-2 uger for tidligt og 1-2 uger for sent, er medregnet som født til tiden.

Forskellene mellem socialgrupperne forsvandt imidlertid næsten helt, når man tog hensyn til, om moderen røg. I de tilfælde, hvor moderen ikke røg, var der således ingen forskel i den gennemsnitlige fødselsvægt mellem socialgruppe 1 og 5. Samtidig kunne man *inden for hver socialgruppe* iagttage en markant forskel i gennemsnitlig fødselsvægt mellem børn af mødre, der røg, og børn af mødre der ikke røg.

Der kan dog stadig ses mindre forskelle mellem fødselsvægt for børn i forskellige socialgrupper i familier, hvor moderen ryger. Det tyder således på, at andre sociale og miljømæssige baggrundsforhold end rygning kan være med til at påvirke barnets fødselsvægt. Dette analyseres i en statistisk model i det følgende.

Disse undersøgelsesresultater er ikke overraskende på baggrund af efterhånden om-

fattende erfaringer, hvor man har fundet en tæt sammenhæng mellem rygning og forekomst af for tidlig fødsel og/eller lav fødselsvægt (Newton & Hunt, 1984; Peacock et al., 1995).

Første gang sammenhængen mellem moderens rygning og lav fødselsvægt blev påvist, var i 1957 (Simpson et al., 1957). Senere undersøgelser har vist, at effekten af moderens rygning optræder som en selvstændig faktor, dvs. uafhængig af andre faktorer, der var under mistanke for at kunne have betydning for lav fødselsvægt (Rutter & Quine, 1990).

Nærværende undersøgelse viser ganske tilsvarende resultater (tabel 5.17). Der er en signifikant sammenhæng mellem omfanget af moderens tobaksforbrug og fødselsvægten af de børn, der er født til tiden. Mens gennemsnitsvægten for alle de nyfødte var

3.582 gram, så vejede børnene omkring 200 gram mindre, hvis moderen røg 20 cigaretter eller mere. Men selv blandt de mødre, der røg under 10 cigaretter om dagen, kunne man registrere en lavere fødselsvægt end gennemsnittet.

Hvis man i en model inkluderer potentielle, sociale baggrundsforhold, der kunne tænkes at have en sammenhæng med forskelle i fødselsvægt, ses 3 forhold, der kan bidrage med information (bilagstabel 5.3). Barnets fødselsvægt er gennemsnitligt 86 gram lavere, hvis moderen er enlig. Hvis moderen ryger, ses en reduktion på 211 gram for barnets fødselsvægt. Hvis hun ryger 20 cigaretter dagligt, ses en reduktion på omkring 340 gram, når der er taget højde for de øvrige betydende baggrundsforhold. Endelig ses moderens erhvervsuddannelse at udgøre en positiv faktor, der alt andet lige forekommer sammen med en fødselsvægt en smule over gennemsnittet. Hvis moderen har været ledig i mere end 25 pct. af de sidste 3 år, ses ligeledes en fødselsvægt en smule over gennemsnittet.

Udviklingen i ammeadfærd

En væsentlig årsag til den høje spædbørnsdødelighed omkring århundredskiftet var knyttet til levekårene. Boligforholdene og ernæringssituationen medførte, at børnene var særligt modtagelige for infektionssygdomme. Nedbringelsen af spædbørnsdødeligheden skyldes primært bekæmpelse af infektions- og parasitære sygdomme, lungebetændelse mv., som især er påvirket af ydre omgivelser som boligforhold, ernæringsmæssige forhold og sanitære forhold (Matthiessen, 1965). Især de flaskeernærede børn døde i uhyggeligt stort tal ved århundredets begyndelse på

grund af infektionssygdomme og dårlig hygiejne.

Det har således ud fra et rent sundhedsmæssigt perspektiv været af stor betydning at fremme mulighederne, for at børnene blev ammet.

Der findes nogle få undersøgelser, der muliggør historiske sammenligninger af ammeperiodens længde for de nybagte mødre (tabel 5.16). Undersøgelserne er imidlertid foretaget med forskellige metoder og dækker forskellige områder af landet (Rosenkrands et al., 1982; Vestermark et al., 1991). På trods af disse forbehold tegner der sig et tydeligt mønster.

Under krigen var der en relativt stor andel af mødre, der stadig ammede børnene i 3-måneders alderen. Under perioden med højkonjunktur og en relativt stor velferdsstigning i slutningen af 50'erne og begyndelsen af 60'erne kunne man iagttage en stigning i anvendelsen af kunstig ernæring i stedet for amning.

Barselsorloven har umiddelbart ikke haft nogen indflydelse på denne markante udvikling i ammeadfærd. Barselsorloven blev i 1960 fastsat til en samlet varighed af 14 uger for kvinder, der var dagpengeberettigede. Orlovsperioden kunne tidligst startes fra 8 uger før forventet fødselstidspunkt. Det var imidlertid først igennem 70'erne, at der skete en markant øgning i andelen af mødre, der ammer i mindst 3 måneder (tabel 5.18).

I begyndelsen af 70'erne var det kun omkring en fjerdedel, der ammede børnene efter 3 måneder, mens andelen var forøget til omkring det dobbelte i slutningen af

Tabel 5.18.**Forekomst af amning i 3-måneders alderen ved forskellige undersøgelser. 1939-95. Procentandele.**

1939/42	1949	1959	1960	1966	1969	1971	1978	1986	1992	1996
47*	47*	10*	11*	20*	14*	27	47	73	72	75

Kilder: Rosenkrands et al., 1982; Vogelius et al., 1983; Vestermark et al., 1991; Mose Hansen & Udsen, 1994. Opgørelse for 1996 er fra nærværende undersøgelse.

Anm.: Markering med * betyder, at der udelukkende er tale om brysternæring. Det kan være forbundet med usikkerhed at afgøre, hvad der skal forstås ved "udelukkende" brysternæring. For eksempel medtager Fleischer Michaelsen (1997) i sine opgørelser, at tilskud med vand og kamillete uden sukker og mælk er indbefattet i denne kategori. I de fleste af opgørelserne har det været op til mødrene at afgrænse, hvad der skulle forstås ved udelukkende brysternæring. Mose Hansen & Udsen finder i deres undersøgelse, at forskellen mellem hel og delvis brysternæring kan betyde 10 procentpoints forskel i 3-måneders alderen. Undersøgelserne har anvendt forskellige metoder og dækker forskellige områder af landet. Fleischer Michaelsen (1997) finder i sit udvalg, at 71 pct. af børnene født i 1987 stadig ammes helt eller delvist efter 3 måneder, hvilket således bekræfter Vestermark et al. for samme periode, men i forskellige geografiske områder. Det skal i den forbindelse bemærkes, at siden 1960 har der været barselsorlov på 14 uger, som kunne påbegyndes allerede fra 8 uger før forventet fødselstidspunkt. Komplikationer og andre forhold under slutningen af graviditeten, der gjorde moderen uarbejdsdygtig, betød således en tilsvarende forkortet barselsorlovsperiode efter barnets fødsel. I 1984 blev barselsorloven (efter fødslen) udvidet til 24 uger.

70'erne. Reglerne om barselsorlov har været uændrede igennem hele perioden frem til 1984, samtidig med at andelen af erhvervsaktive småbørnsmødre steg markant fra midten af 60'erne. Ændringen i ammeadfærden må først og fremmest tilskrives en almindelig holdningsændring i befolkningen og efterfølgende blandt sundhedspersonalet på fødeafdelinger mv. til betydningen af brysternæring.

Selvom modermælksstatning var af langt ringere kvalitet dengang end i dag, havde den mangelfulde oplysning af de vordende mødre en mærkbar konsekvens for mødre-nes ammeadfærd. Der er senere blevet vedtaget et kodeks (WHO) for markedsføring af modermælksstatninger. Der må fx ikke reklameres for produkterne i forretningerne – og der må fx ikke være billeder af spædbørn, der idealiserer bru-

gen af modermælksstatninger (Koch, 1996).

Der er imidlertid ikke sket nogen yderligere udvikling i løbet af det sidste årti på dette område. I midten af 80'erne var det omkring 71-73 pct. af mødrene, der ammede i 3 måneder (Vestermark et al., 1991), mens den nærværende undersøgelse viser, at andelen er omkring 75 pct. i midten af 90'erne.

I Vestermark et al.'s undersøgelse blev mødrene fulgt i en 3-årig periode. Undersøgelsen viste, at efter 6 måneder var der 4 pct. af mødrene, der alene ernærede barnet ved amning. Dette kan imidlertid være forbundet med en vis risiko, idet man har kunnet konstatere en øget forekomst af fejler-næring hos børn, der *alene* baserer sig på brysternæring i denne alder (manglende

energi, for lidt protein, A og D vitaminmangel, samt jern- og zink-mangel). Det anbefales derfor, at tilvænning til anden føde påbegyndes i 4-måneders alderen og ikke senere end 6-måneders alderen (Henricks et al., 1992).

Man kan således konstatere, at politiske og kulturbestemte ændringer i befolkningens vaner og holdning til amning har været af afgørende betydning for ændring af adfærd, sammen med mere oplysning om amningens sundhedsmæssige betydning.

Nutidens modernermælksstatninger er ud fra et ernæringsmæssigt synspunkt næsten på højde med modernermælk (Brostrøm, 1996). Kim Fleischer Michaelsen (1996, 1997) konkluderer dog ud fra en samlet vurdering af studier i industrialiserede lande, at amning ser ud til at give en vis beskyttelse over for mave/tarminfektioner og mellemørebetændelse. Samt at visse immunrelaterede sygdomme (bl.a. insulinkrævende diabetes, malignt lymfom, Crohns sygdom og coeliaki) ikke udvikles så hyppigt i barndommen hos de børn, der er blevet ammet. Endvidere synes amning at beskytte mod udvikling af mælkeallergi hos børn. Ved en forløbsundersøgelse, hvor en gruppe spædbørn nøje blev fulgt i det første leveår, viste det sig, at de børn, der blev ammet i 2-måneders alderen, havde 3 gange højere serum BGP end de børn, der fik modernermælksstatning (Fleischer Michaelsen, 1997).

Der er dog også visse sygdomme, der overføres via modernermælken (fx HIV), ligesom modernermælken overfører en række miljøgifte (fx dioxiner, klorpesticider, PCB, DDT og tungmetaller (Fleischer Michaelsen, 1996; Astrup Jensen & Slo-

rach, 1991). Hvorvidt dette er af en størrelsesorden, så det giver grund til bekymring, må kræve yderligere systematiske, sammenlignelige undersøgelser, der gør det muligt at følge udviklingen over et længere tidsrum. Det anbefales, at man på forskellig måde begrænser udbredelsen af miljøgifterne. Men der mangler viden, der gør det muligt at afveje langtidsvirkningerne af miljøgifterne, der indtages gennem modernermælken og ulemperne ved alternative ernæringsmetoder (Astrup Jensen & Slorach, 1991).

Moderens tobaksrygning og amning

Det kan i nærværende undersøgelse konstateres, at der er en tæt sammenhæng mellem moderens tobaksforbrug og varigheden af amningen. Jo mere moderen ryger, jo mere begrænses amningen. Der er således relativt mange, der enten ikke kommer i gang med amningen eller hurtigt holder op med den, blandt de mødre, der ryger en pakke cigaretter eller mere om dagen (eller har et tobaksforbrug der svarer hertil). For de mødre, der ikke ryger, er det langt de fleste (83 pct.), der ammer 3 måneder eller mere, mens dette kun er tilfældet for omkring halvdelen (44 pct.) blandt de mødre, der ryger 20 cigaretter om dagen eller derover (tabel 5.19).

Denne sammenhæng imellem ammeperiodens længde og moderens rygning er fundet i en lang række tidligere undersøgelser (Eriksen, 1996; Golding & Butler, 1986; Mills, 1950). Den umiddelbare forklaring er, at moderens socioøkonomiske baggrund er bestemmende for såvel rygning som amning. Der er imidlertid to grunde til, at rygningens selvstændige indflydelse ikke kan bortforklares.

Tabel 5.19.
Varigheden af amningen og moderens tobaksforbrug. Procent.

	Omfang af moderens daglige tobaksforbrug					Alle
	Ryger ikke	1-9 cig.	10-14 cig.	15-19 cig.	20+ cig.	
Ikke ammet	4	3	6	9	12	5
Ammet mindre end 1 måned	4	6	7	13	15	6
1-2 måneder	9	19	28	26	29	14
3 eller flere måneder	83	72	60	53	44	76
I alt	100	101	100	101	100	101
Antal personer	3.801	438	551	348	248	5.386

Anm.: Sammenhængen mellem amning og omfanget af moderens tobaksforbrug målt i antal cigaretter er signifikant ($P < 0,0005$).

Man har for det første længe vidst, at moderens indtag af visse stoffer herunder koffein, nikotin mv. går over i modermælken. Tobaksrygning nedsætter mængden af prolaktin, der betinger mælkeproduktionen (Royal College of Midwives, 1991; Nyboe Andersen et al., 1982; Hamosh et al., 1979). En yderligere forstærkende faktor, der kan forklare tobakkens indflydelse på ammeadfærden, er, at barnet kan smage disse stoffer, og at barnet af denne grund

forsøger at undvige amningen. I nærværende undersøgelse blev moderen derfor spurgt, om barnet kunne lide at blive ammet.

Undersøgelsen viser, at faderens rygning ingen indflydelse har på moderens vurdering af, om barnet kunne lide at blive ammet, men at der kunne konstateres, at det havde en tæt sammenhæng med moderens rygning (tabel 5.20). Således svare-

Tabel 5.20.
Forældrenes rygevaner og barnets lyst til at die. Procent.

	Kunne barnet lide at blive ammet?				I alt	Antal personer
	Ja, altid	Ja, for det meste	Kun af og til	Nej, aldrig		
Ingen af forældrene ryger	86	11	3	1	101	2.770
Kun faderen ryger	84	10	4	2	100	853
Kun moderen ryger	76	15	6	3	100	703
Begge ryger	79	13	5	3	100	826
Alle	83	11	4	2	100	5.152

Anm.: Der er signifikant forskel med hensyn til barnets lyst til at blive ammet og moderens rygevaner ($P < 0,0005$).

de omkring en fjerdedel (24 pct.) af de mødre, der røg, at barnet ind imellem ikke kunne lide at blive ammet, mens dette kun var tilfældet for omkring 15 pct. af de øvrige mødre.

En nærmere analyse, hvor man tager højde for en lang række sociale baggrundsforhold, viser, at denne sammenhæng mellem moderens rygning og hvorvidt moderen oplyste, at barnet ind imellem ikke kunne lide at blive ammet, er stærkt signifikant (tabel 5.21 samt bilagstabellerne 5.5.a og b).

Men herudover er der en række sociale og psykologiske forhold, der også ses at have sammenhæng med moderens vurdering af, om barnet brød sig om at blive ammet. For mødre, hvor det drejer sig om det første barn, ses en overhyppighed af dette, ligesom det er tilfældet, hvis moderen er teenager, eller hun har psykosomatiske

stress-symptomer. Det er i særlig grad teenagemødrene, der er ude for denne oplevelse, hvorimod de ældre mødre (35 år og derover) relativt sjældent har sådanne oplevelser.

Undersøgelsen bekræfter således formodningen om, at rygningen er en faktor blandt flere andre, der besværliggør amningen. Rygningen forkorter ammeperioden og kan antagelig i nogle tilfælde være medvirkende til, at amningen ikke kommer i gang.

Den afsmag nikotinen giver modermælken, kan antagelig give barnet en ubehagelig oplevelse ved amning. Undersøgelsen giver anledning til at opstille en hypotese om, at barnet ikke vænner sig til smagen – eller bliver tilvænnet og afhængig af nikotinen, idet moderens rygning betyder, at ammeperiodens længde relativt oftere bliver af kortere varighed, selv i de tilfælde

Tabel 5.21.

Sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om barnet *ikke altid kunne lide at blive ammet*. Procentandele.

	Barnet kunne altid lide at blive ammet	Barnet kunne <i>ikke</i> altid lide at blive ammet	Alle	P <
Moderen er 35 år og derover	14	10	13	0,0002
Det er det første barn	41	47	42	0,0001
Moderen har en erhvervsuddannelse	76	65	74	0,0001
Moderen ryger	28	40	30	0,0001
Moderen ryger 15 cigaretter eller mere dagligt	5	9	5	0,0001
Moderen har psykosomatiske stress-symptomer	23	29	24	0,0003
Moderen er teenager	1	3	1	0,0001
Antal personer	4.277	1.148	5.425	

Anm.: Se i øvrigt bilagstabellerne 5.5.a og b.

Tabel 5.22.

Forekomst af sociale baggrundsforhold blandt mødre, der ikke har ammet, og blandt mødre der har ammet mindst 1 måned. Procentandele.

	Mødre der har ammet efter 1. måned	Mødre der ikke har ammet efter 1. måned	Alle	P <
Moderen var teenager	1	5	1	0,0001
Moderen er offentligt ansat	41	32	40	0,0001
Moderen arbejdsløs mere end 25 pct. i 1993-95	9	17	10	0,0001
Moderens indkomst mindre end 150.000 kr.	41	58	43	0,0001
Moderen har psykosomatiske symptomer	23	33	24	0,0001
Moderen har en erhvervsuddannelse	76	54	74	0,0001
Moderens erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	23	10	22	0,0001
Moderen ryger	28	49	30	0,0001
Moderen ryger 15 cigaretter eller mere dagligt	4	14	5	0,0001
Der ryges i det rum, hvor barnet opholder sig	23	42	25	0,0001
Moderen var ikke-faglært/arbejdsløs	20	37	22	0,0001
Antal personer	4.885	540	5.425	

Anm.: Hverken informationer om, hvorvidt barnet er født for tidligt eller hvorvidt moderen er enlig synes at bidrage med nogen selvstændig information om, hvorvidt amningen pågår efter 1. måned, når man har taget højde for ovenstående oplysninger (jf. bilagstabel 5.6.a og b). Tabellen viser, at blandt de mødre, der ophørte med amningen efter 1. måned, er 5 pct. teenagemødre, mens dette kun er tilfældet for 1 pct. af de mødre, der ammede i længere tid. Forskellen er signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,0001$).

hvor amningen kommer i gang. Der er således relativt mange af rygerne sammenlignet med ikke-rygerne, der kun ammer i 1-2 måneder eller i kortere tid. Jo mere mødrene ryger, jo kortere bliver ammeperioden. Mødrenes rygning er den enkelte faktor, der – alt andet lige – har størst betydning for ammeadfærden (bilagstabel 5.6.a-e). Men ud over rygningen ses også andre forhold at spille en selvstændig rolle for ammeperiodens længde.

En anden årsag til, at man ikke kan bortforklare rygningens sammenhæng med en

forkortet amning, er imidlertid – som det vil fremgå af det følgende – at sammenhængen mellem rygning og ammeperiode genfindes for mødre med samme socioøkonomiske baggrund.

Social baggrund for kortvarig amning

Imidlertid synes de samme sociale baggrundsforhold, som viste sig af betydning for, hvorvidt moderen var ryger, at hænge sammen med, om moderen fortsatte amningen ud over den første måned (tabel 5.22 samt bilagstabel 5.6.a og b). Hvis moderen kun havde en relativt lav indkomst,

eller havde været længerevarende arbejdsløs, eller manglede en erhvervsuddannelse, så øgedes sandsynligheden for at ammeperioden blev kortvarig (under en måned) eller slet ikke kom i gang. Hvis moderen derimod havde en erhvervsuddannelse på 3½ år eller længere, så var ammeperioden oftere af længere varighed (jf. Fleischer Michaelsen et al., 1994). Men selv når man har taget højde for disse sociale og erhvervmæssige forhold spiller rygningen en selvstændig rolle for, hvorvidt amningen fortsætter ud over den første måned.

Undersøgelsens resultater stemmer i nogle henseender overens med en tidligere dansk undersøgelse af 360 nybagte mødre, hvor man blandt andet undersøgte ammeperiodens længde og mødrenes genoptagelse af arbejdet (Hansen et al., 1993). Denne undersøgelse viste, at de arbejdsløse mødre gennemgående ammede i en *kortere* periode end de erhvervsaktive mødre. Noget tilsvarende gjorde sig gældende for de mødre, der havde en relativt lav indkomst i 1995, dvs. under 150.000 kr. (jf. bilagstabel 5.6.a og b).

Teenagemødrene havde særligt vanskeligt ved at gennemføre amningen. Når de lidt ældre mødre (35 år og derover) for en relativt stor dels vedkommende ammede børnene ud over den første måned, så hænger dette sammen med, at netop de lidt "ældre" mødre gennemgående har etableret en større erhvervmæssig sikkerhed gennem erhvervsuddannelse, et fast arbejde mv. Der ses ingen sammenhæng med, om det er førstegangs- eller flergangsfødende kvinder.

Der er med andre ord en tæt sammenhæng mellem gennemførelse af amning ud

over den første måned og mødrenes erhvervmæssige tilknytning. Jo tættere tilknytning gennem erhvervsuddannelse, en faglig uddannelse mv. samt fravær af psykosomatiske symptomer, jo større sandsynlighed for en længere ammeperiode – også når der i øvrigt er taget højde for de øvrige statistisk betydende forhold (jf. bilagstabel 5.6.b). En lang række undersøgelser finder ligeledes en tæt sammenhæng med hurtigt ammeophør og kort uddannelse (Fleischer Michaelsen, 1994).

Et ganske analogt billede ses for de mødre, der gennemfører amningen gennem 3. måned (bilagstabel 5.6.c-e). Amningen kan således ses som en følsom indikator for psykisk pres og social utryghed. Hvis spædbarnsmødrene stresses, er der en stor risiko for, at ammeperioden bliver kortvarig.

Ud over oplysning til mødrene om amningens betydning er der således flere undersøgelser, der tyder på, at betydningen af socialt stabile og trygge forhold kan spille en rolle for ammefrekvens og varighed (Rosenkrands et al., 1982; Vogelius et al., 1983). En forklaring kan være, at det ikke er tilstrækkeligt, at barnet suger på brystet. Moderens hypofyse skal udsende det hormon (oxytocin), der påvirker muskulturen, der omgiver brystkirtlerne, således at mælken løber til, når barnet suger. Hvis moderen er utryg, bange eller træt kan mekanismen hæmmes eller blokeres (Vogelius et al., 1983). Man kan forestille sig, at netop sådanne forhold kan være medvirkende til, at barnet sluger luft, hvorved risikoen for kolik opstår. Som det vil fremgå af kapitel 6, er der en snæver sammenhæng mellem moderens socialpsykologiske stress og opståen af kolik hos barnet.

Tabel 5.23.**Forældrenes rygevaner og rygning i de rum, hvor barnet opholder sig. Procent.**

	Ryges i rum, hvor barnet er	Kun i andre rum	Kun udendørs	I alt	Antal personer
Kun faderen ryger	43	41	16	100	890
Kun moderen ryger	55	40	5	100	759
Begge ryger	60	37	3	100	888
I alt	53	39	8	100	2.537

Rygning i barnets nærhed og barnets helbredsforhold

En norsk undersøgelse af 344 mødre (Eriksen, 1996) viser, at faderens rygning i de tilfælde, hvor moderen ikke ryger (andre sociale baggrundsforhold holdt konstant) synes at have indflydelse på ammeperiodens længde – også i de tilfælde, hvor *faderen kun ryger udendørs*. Eriksens fortolkning af disse resultater er, at faderens rygning indikerer en holdning til sundhed og helbreds spørgsmål, der virker som en manglende social støtte til at fortsætte amningen. Men der må være andre forhold (fx forhold der stresser moderen), der er af betydning for en vellykket amning. Faderens eventuelle rygning må således opfattes som en meget ufuldstændig måde at få oplysninger på om familiens øvrige sundhedsadfærd.

Nærværende undersøgelse viser imidlertid, at forældrenes rygevaner og hensyntagen til, hvor barnet opholder sig, afhænger meget af, om det er faderen eller moderen, der ryger (tabel 5.23). I de tilfælde, hvor det alene er faderen, der ryger, tages der mest hensyn til barnet, dels ved at der ikke ryges i de rum, hvor barnet opholder sig, dels ved at relativt flere kun ryger udendørs. Hvis det alene er moderen, der

ryger, tages der kun i mindre grad disse hensyn. Hvis begge ryger, falder det endnu vanskeligere for forældrene at tage sådanne hensyn.

Luftvejsinfektioner mv. og forældres rygning

Sundhedsstyrelsen fraråder rygning i børns omgivelser, blandt andet fordi der er risiko for øget hyppighed af luftvejsinfektioner og mellemørebetændelse (Stoddard & Gray, 1997; Royal College of Midwives, 1991). Dette kan ikke bekræftes i nærværende undersøgelse af de helt små børn, men der viste sig nogle markante sammenhænge mellem omfanget af moderens rygning og forekomst af astma-bronkitis symptomer hos barnet.

Forældrene er i undersøgelsen blevet spurgt detaljeret om en række helbreds-mæssige forhold: "Har barnet haft nogle af følgende symptomer?" og hvis ja: "Blev det tilset af læge?"

På en lang liste, der indeholdt snue, forkølelse, hoste, mellemørebetændelse, lungebetændelse, høj feber, opkastninger, diarré, blod i afføringen, udslet, eksem og kramper, var der også angivet hvæsende vejrtrækning (tabel 5.24).

Tabel 5.24.

Forældrenes tobaksforbrug og barnets symptomer på astmatisk bronkitis. "Har barnet haft symptomer på hvæsende vejtrækning? Blev det tilset af læge?" Procentandele.

	Omfang af <i>moderens</i> daglige tobaksforbrug					Alle	P <
	Ryger	1-9	10-14	15-19	20+		
Har haft symptomer på							
hvæsende vejtrækning	21	21	26	26	36	23	0,0005
Tilset af læge	15	16	21	20	29	17	0,0005
Antal personer	3.830	440	555	349	251	5.425	

	Omfang af <i>faderens</i> daglige tobaksforbrug					Alle	P <
	Ryger	1-9	10-14	15-19	20+		
Har haft symptomer på							
hvæsende vejtrækning	21	19	26	24	24	22	-
Tilset af læge	15	12	19	19	19	16	0,02
Antal personer	2.715	218	265	329	570	4.097	

Anm.: Forskellenes signifikansniveau (P) er beregnet med chi-i-anden test.

Mens forældrenes cigaretrygning ikke viser synderlig sammenhæng med de øvrige listede symptomer, er der en tydelig sammenhæng med netop barnets hvæsende vejtrækning. Forældrene angiver, at hvert fjerde barn har disse symptomer (23 pct.). Dette må anses som et muligt symptom på astmatisk-bronkitis, men kan også betyde andre helbredsmæssige lidelser (fx falsk strubehoste).

For at kunne nuancere alvoren i symptomerne blev der spurgt, om barnet var blevet tilset af en læge (fx egen læge eller vagtlæge). Det viste sig at være tilfældet for 17 pct. af børnene. Undersøgelsen viser, at forekomsten af disse symptomer hænger tæt sammen med omfanget af moderens rygning. Hvis moderen ryger mere end 20 cigaretter om dagen, ses næsten en fordobling af hyppigheden i forhold til forekomsten i de familier, hvor

moderen ikke ryger. En tilsvarende sammenhæng med omfanget af faderens rygning kan ikke findes i undersøgelsen. Dette skyldes antagelig, at fædrene gennemgående ryger andre steder end i de rum, hvor barnet opholder sig.

Imidlertid er der også en række andre sociale eller miljømæssige forhold, der viser sig at have sammenhæng med forekomst af "hvæsende vejtrækning" hos det spæde barn. Undersøgelsen viser, at der er fire andre forhold – ud over tobaksforbrug – der har en signifikant sammenhæng med spædbarnets astma-bronkitis-symptomer (tabel 5.25).

For det første ses disse symptomer oftere hos børn af teenagemødre, og for det andet oftere hos børn af flergangsfødende. For det tredje ses disse symptomer relativt oftere i familier, hvor moderen har psyko-

Tabel 5.25.

Forekomst af sociale og miljømæssige baggrundsforhold for familier, hvor barnet henholdsvis har eller ikke har haft hvæsende vejrtrækning. Procentandele.

	Har haft hvæsende vejrtrækning	Har <i>ikke</i> haft hvæsende vejrtrækning	Alle	P <
Moderen var teenager	2	1	1	0,009
Det er det første barn	33	45	42	0,0001
Boligen er generet af fugt, træk, kulde eller luftforurening fra trafik eller virksomheder	47	38	40	0,0001
Moderen ryger	36	29	30	0,0001
Moderen ryger 15 cigaretter eller mere dagligt	8	5	5	0,0001
Moderen har psykosomatiske stress-symptomer	30	23	24	0,0001
Antal personer	1.228	4.197	5.425	

Anm.: Se i øvrigt bilagstabellerne 5.7.a-e.

somatiske stress-symptomer. Endelig for det fjerde ses en overhyppighed i boliger, der er generet af fugt, træk, kulde eller luftforurening fra trafik eller virksomheder. Disse fire faktorer bidrager hver for sig til at kunne forklare forekomsten af spædbarnets astma-bronchitis-symptomer, ligesom også moderens rygning gjorde det, når man havde taget højde for de øvrige forklarende forhold.

Problemet med barnets vejrtrækning har i nogle tilfælde været så alvorligt, at forældrene har fundet det nødvendigt at lade barnet tilse af en læge. Men selv når man alene analyserer disse tilfælde, viser der sig nøjagtigt det samme mønster, som netop er beskrevet. Det ses således, at moderens tobaksforbrug har en afgørende sammenhæng med spædbarnets astma-bronchitis symptomer, selv når man har taget højde for andre sociale forhold samt miljømæssige gener ved boligen (tabel 5.25 samt bilagstabel 5.7.a-e).

Psykiske belastninger og varigheden af amningen

Som det tidligere blev vist, synes såvel rygningen som omfanget af rygningen at have en selvstændig betydning for amningens gennemførelse, ligesom psykosomatiske stress-symptomer synes at have en selvstændig betydning for amningen.

En yderligere specificering af eventuelle psykiske problemer viser, at der er en statistisk tæt sammenhæng mellem amningens varighed og omfanget af moderens psykiske belastninger. Der var således signifikant færre blandt de mødre, der ammede igennem de første 3 måneder, der havde de nævnte psykiske problemer (tabel 5.26).

Følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer, psykosomatiske stress-symptomer, angst, dårlige nerver, fødselsdepressioner og hovedpine/migræne forekom relativt hyppigere blandt de mødre, der

Tabel 5.26.**Forekomst af forskellige psykiske problemer for mødre opdelt på deres amningsperiode. Procentandele.**

	Ammede mindre end 1 måned	Ammede mindre end 3 måneder	Ammede mindst 3 måneder	Alle	P <
Følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer	23	22	19	20	0,009
Psykosomatiske stress-symptomer	33	30	22	24	0,0005
Angst, dårlige nerver	13	12	7	9	0,0005
Fødselsdepressioner	9	7	3	4	0,0005
Hovedpine/migræne	22	20	17	18	0,001
Et eller flere af ovenstående problemer	54	52	43	46	0,0005

Anm.: Forskellenes signifikansniveau (P) er beregnet med chi-i-anden test.

enten ikke ammede eller ammede mindre end en måned.

Det synes nærliggende at konkludere, at forskellige former for stress og psykiske belastninger af de nybagte mødre kan være væsentlige faktorer, der kan hæmme mødrenes muligheder for at kunne amme børnene. I denne forbindelse kan en velgenemført amning tages som indikator på fravær af ydre psykiske belastningsfaktorer af væsentlig betydning.

En anden mulig supplerende forklaring kan være, at en vellykket amning kan være en psykisk fordel for moderen, som kan tænkes at give moderen en slags psykisk modstandskraft. Margareta Brodén (1996) er for eksempel inde på, at amningen kan være en blandt flere faktorer, der kan give moderen selvtillid, moderfølelse og identitet i moderskabet. Imidlertid må man snarere på grundlag af nærværende undersøgelse hælde til den anskuelse, at det

primært er ydre belastningsforhold (fx socioøkonomiske forhold, fravær af erhvervsuddannelse, manglende erhvervs-mæssig sikkerhed mv.), der danner baggrund for psykiske problemer.

Flere andre undersøgelser understøtter stress-hypotesen: at rygning for nogle mødre kan være en måde at reagere på på belastninger, som synes vanskelige at klare. Ifølge disse undersøgelser synes den gravide kvindes nuværende og tidligere psykosociale tilstand at hænge sammen med rygningens omfang (Thue et al., 1995; Wergeland et al., 1996; Dejin-Karlsson et al., 1996).

Rygningen kan i denne sammenhæng anskues som en indikator på disse ydre belastningsforhold. Disse psykiske belastninger kan antagelig stresse mødrene så meget, at det giver problemer med amningen. De mødre, som anvender rygning som et middel til at imødegå ydre

stress, belaster så yderligere deres muligheder for at få en vellykket ammeperiode. En forklaring herpå kan være, at rygningen i sig selv virker hæmmende for amningen på grund af barnets vægtring ved mælk, der har afsmag af nikotin. Men en anden afgørende forklaring skal findes i, at nikotinen har visse påvirkninger, som

hæmmer de hormonale processer, der frigiver mælken. Der er som tidligere nævnt undersøgelser, der påviser, at tobaksrygning nedsætter mængden af prolaktin, som resulterer i, at kvinder, der ryger, producerer mindre mælk (Royal College of Midwives, 1991; Hamosh et al., 1979).

Barnets sundhed og udvikling

For tidlig fødsel og barnets sansemotoriske udvikling

Barnets sansemotoriske udvikling følger et forholdsvis ensartet og let genkendeligt forløb. Men for eksempel ved for tidlig fødsel kan iagttages et ændret forløb. Zachau-Christiansen & Ross (1975) påviste ved en gennemgang af børn født på Rigshospitalet i 1959-61, at for tidligt fødte børn var væsentligt forsinkede i deres sansemotoriske udvikling sammenlignet med de børn, der var født til tiden.

Spørgsmålet er, om man, hvis man i stedet for at beregne barnets alder i forhold til fødselstidspunktet beregnede alderen ud fra undfangelsestidspunktet (biologisk alder), alligevel ville finde, at de for tidligt fødte børn var senere udviklede?

Det første problem, der rejser sig, er, hvordan man skal vurdere barnets udvikling.

Traditionelt har sundhedsplejerskerne ved hjælp af nogle enkelte informationer søgt at få mål for, hvorvidt barnets udvikling følger det normale forløb eller ej (jf. Holle, 1987). Det er dette materiale, der har dannet grundlag for spørgsmålene i undersøgelsen. Nærværende undersøgelse baserer sig alene på interview, hvor forældrene oplyser om barnets udviklingsfærdigheder på interviewtidspunktet.

I nærværende undersøgelse er der imidlertid en vis aldersspredning, dels på grund af at børnene er født over et interval på 1½ måned, dels på grund af at interviewingen foregik over en længere periode (januar-

maj 1996). Børnenes alder på interviewtidspunktet varierede fra 11 uger til 34 uger, dog således at omkring 80 pct. befandt sig aldersmæssigt i gruppen fra 17 til 22 uger (se bilagstabel 6.2).

Umiddelbart bekræfter undersøgelsen Zachau-Christiansens & Ross' iagttagelser. De for tidligt fødte børn har et forsinket udviklingsforløb, når man tager udgangspunkt i barnets alder regnet fra fødslen. Hertil kommer, at de for sent fødte børn gennemgående viser sig at være *mere* udviklede end deres jævnaldrende (bilagstabel 6.1). Det ses altså, at uanset hvilken af de anvendte milepæle i barnets sansemotoriske udvikling, der er spurgt om, så har de for tidligt fødte børn et forsinket udviklingsforløb, mens de for sent fødte børn gennemgående er tidligere udviklet end de børn, der er født til tiden (dvs. forventet tidspunkt: uge 40).

Spørgsmålet er imidlertid, om man vil genfinde disse resultater, hvis man regner med *biologisk* alder.

Vi har derfor foretaget en korrektion af barnets alder i forhold til det forventede fødselstidspunkt, således at de for tidligt fødte børns alder beregnes som faktiske alder fraregnet antal uger, som barnet er født for tidligt. En tilsvarende korrektion er anvendt for de for sent fødte børn, idet deres *korrigerede alder* er deres faktiske alder plus antal uger, de er født for sent (tabel 6.1). På denne måde følger den korrigerede alder den biologiske alder, dog fraregnet 40 uger.

Tabel 6.1.
Korrigeret alder og barnets udviklingsstade på interviewtidspunktet. Procentandele.

	8-15	16-17	18-19	20-21	22-23	24-25	26-27	28-36
	uger	uger	uger	uger	uger	uger	uger	uger
Barnet kan løfte hovedet, når det ligger på maven	98	100	100	100	100	100	100	100
Kan gribe efter legetøj, fx rangle	76	93	96	98	99	99	100	100
Kan løfte hoved og skuldre, når det ligger på maven	82	92	94	94	95	96	98	95
Kan sidde med støtte	84	91	92	94	96	98	99	97
Kan flytte en genstand fra den ene hånd til den anden	12	30	40	52	64	79	87	89
Kan rulle fra maven om på ryggen	31	41	46	46	55	58	66	67
Lyder tydeligt sit navn	26	29	34	38	40	44	42	48
Kan rulle fra ryggen om på maven	12	19	23	30	42	48	64	77
Kan sidde alene uden støtte	1	2	4	6	8	11	20	47
Antal personer	375	752	1.445	1.469	867	332	104	66

Anm.: Ved korrigeret alder forstås barnets alder i forhold til det forventede fødselstidspunkt, altså svarende til 40 uger efter undfangelsen.

Det er så hensigten at belyse spørgsmålet om, hvorvidt tidligt fødte – ud over denne tidsforskydning – er senere udviklet end andre børn.

Med korrigeret alder udviser børnene en endnu større aldersmæssig spredning end med den faktiske alder. Børnenes korrigerede alder varierer fra 8 til 36 uger, dog således at 80 pct. af børnene befinder sig i aldersintervallet mellem 16. og 23. uge.

Undersøgelsen viser, at når man anvender den korrigerede alder, så kan man ikke spore nogen effekt af for tidlig fødsel,¹⁾ uanset hvilke af de ovennævnte færdigheder der analyseres (også når der er taget hensyn til andre betydende faktorer).

Det er således stort set alle børnene, der kan løfte hovedet, når de ligger på maven.

Fra 16. uge er det stort set alle, der kan løfte både hoved og skuldre i bugleje. I denne alder kan de 90 pct. også gribe efter legetøj (fx en rangle), og barnet kan sidde med støtte.

Først efter 28. uge kan omkring 90 pct. af børnene flytte en genstand fra den ene hånd til den anden – altså ifølge moderens iagttagelser. Omkring 21-ugers alderen kan halvdelen af børnene rulle fra maven om på ryggen. Mens den modsatte bevægelse, at rulle fra ryggen om på maven, først optræder senere for de fleste børn. Det er først omkring 25. uge, at halvdelen kan gøre denne bevægelse.

Det at kunne sidde uden støtte er en færdighed, der udvikler sig ret sent. Først i 29-ugers alderen kan halvdelen af børnene dette. Imidlertid er der meget få af børne-

Tabel 6.2.

Forekomst af sociale baggrundsforhold for børn, der lyder deres navn, henholdsvis ikke gør det.

	Børn der lyder deres navn	Børn der ikke lyder deres navn	Alle	P <
Moderen er enlig	5	3	4	0,0001
Barnet ammet mindre end 1 måned	13	8	10	0,0001
Moderen har fået en erhvervsuddannelse	68	77	74	0,0001
Moderen ryger	35	28	30	0,0001
Antal personer	1.949	3.476	5.425	

Anm.: Der ses ingen forskelle med hensyn til, om barnet er det førstefødte eller har større søskende (jf. bilagstabel 6.3.a og b). Af tabellen fremgår, at blandt de familier, hvor barnet tydeligt lyder sit navn, er 5 pct. enlige mødre, hvorimod dette er tilfældet for 3 pct. af de øvrige. Forskellen er signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,0001$).

ne, der kan dette tidligere end 25. uge, ifølge mødrenes iagttagelser.

Lyder barnet sit navn?

Et af spørgsmålene, der skulle vurdere barnets udviklingsniveau, er imidlertid under mistanke for at blive forstået forskelligt af mødrene eller at udtrykke nogle "kulturelt" indlærte færdigheder (jf. Guldager, 1992). Spørgsmålet: "Lyder barnet tydeligt sit navn?" afspejler antagelig en social indlæringsmæssig færdighed og ikke – som det sandsynligvis er tilfældet for de øvrige spørgsmål – en sansemotorisk færdighed, der stort set udelukkende afhænger af den neurologiske udvikling. Den følgende analyse vil belyse, om der er belæg for denne antagelse.

Undersøgelsen viser, at der er en relativt stor spredning blandt børnene netop med hensyn til denne færdighed. Omkring en fjerdedel kan allerede reagere på deres navn inden 16. uge (alt regnet i korrigeret alder), mens halvdelen endnu ikke

lyder deres navn i 28. uge (tabel 6.1). Imidlertid følger udviklingen af denne færdighed et andet mønster, end man skulle forvente. Foruden barnets korrigerede alder er der fire sociale baggrundsforhold, der giver information om, hvor tidligt børn lyder deres navn.

Undersøgelsen viser, at selv når man har taget højde for barnets (korrigerede) alder, så viser det sig, at barnet lyder sit navn tidligere, hvis moderen er enlig, end hvis moderen lever i parforhold (tabel 6.2). Tilsvarende ses en senere udvikling på dette område, hvis moderen har en erhvervsuddannelse, men en tidligere udvikling, hvis moderen ryger eller ophører med amningen inden barnets 1. måned (bilagstabel 6.3.a og b). Der er med andre ord tale om en "omvendt" social sammenhæng i forhold til, hvad man måske umiddelbart skulle forvente.

Mens de øvrige mål for barnets udvikling i vid udstrækning følger, hvad Guldager

(1992) kalder naturmål, der udvikles uden en særlig indlæringsmæssig indsats fra forældrene, så er netop reaktion på sproget alene afhængigt af en aktiv handling fra forældrenes side. Et ældre forsøg gennemført i Indien i slutningen af det 16. århundrede viser dette tydeligt. En gruppe børn blev her oplært uden brug af talesprog af en gruppe døvstumme munke. Hypotesen var, at de ville vokse op og tale hebraisk – som jo var guds sprog. Imidlertid blev børnene ude af stand til at tale, men kunne kun kommunikere ved hjælp af fagter (Haralambos & Holborn, 1996).

Det sker imidlertid stadig, at man i moderne test af småbørns udvikling anvender mål, som baserer sig på kulturelt indlærte færdigheder, der først og fremmest afspejler, hvad man hos omgivelserne anser for væsentligt.

En nyere amerikansk screeningstest (Denver Developmental Screening Test), der er udarbejdet til vurdering af 2½-årige børns trivsel- og udviklingsproblemer, omfattede også et spørgsmål om, hvorvidt barnet kunne opgive for- og efternavn. En dansk sammenlignende undersøgelse viste, at netop på dette spørgsmål adskilte de danske børn sig fra de amerikanske (Jexen, 1983). De danske børn klarede sig bedre med hensyn til næsten alle spørgsmål, dog undtaget dette spørgsmål, antagelig fordi der er kulturelle forskelle i, hvad forældrene finder, det er vigtigt at lære deres børn.

Kolik hos spædbørnene

Kolik, som kan ramme spædbørn under 3-måneders alderen, har et karakteristisk mønster. Anfaldene kommer pludseligt og gentages dagligt. Ved anfaldene skriger barnet højt og vedholdende af smerte, og

barnet trækker benene op mod maven. Ifølge John Apley et al. (1978) er det vanskeligt at henføre disse mave/tarmsmerter til kosten, dog kan anfaldene i sjældne tilfælde undgås ved at skifte kost. Kun i nogle få tilfælde har man kunnet tilskrive kolikken en allergisk reaktion. Så vidt man ved, er der ingen enkeltfaktor, der kan siges at forårsage kolikken. Anfaldene kommer ofte i en bestemt periode af dagen og almindeligvis sent på eftermiddagen eller aftenen. Ofte afsluttes kolikken efter 3-måneders alderen, men kan for enkelte have en lidt længere varighed (Apley et al., 1978; Nelson, 1992).

Selvom fagfolk forholdsvis sikkert kan stille diagnosen, efter at undersøgelser i det konkrete tilfælde har udelukket visse alvorlige og sjældne sygdomme, kan der være mere usikkerhed med diagnosen, når man som i nærværende undersøgelse blot baserer sig på interview med forældrene. Spørgsmålet lød ganske enkelt: "*Har barnet haft anfald af kolik?*" For at udelukke, at enkeltstående kolikanfald blev medtaget, blev mødrene bedt om at angive, hvorvidt anfaldene var daglige, eller kun "af og til", eller det blev angivet, om moderen var usikker. Kun de tilfælde, hvor moderen med sikkerhed angav, at det drejede sig om daglige anfald, er blevet medtaget i analyserne som den såkaldte 3-måneders kolik.

Nærværende undersøgelse viser, at det er omkring 10 pct. af en fødselsårgang (1995), der får denne daglige kolik. Af de børn, der får 3-måneders kolik, er der nogle, der starter allerede i den første uge efter hjemkomsten fra hospitalet (tabel 6.3). Omkring 3/4 af de børn, der får 3-måneders kolik, starter på det inden den

Tabel 6.3.
Begyndelsestidspunkt, ophørstidspunkt og varighed af 3-måneders kolik. Procent.

Barnets alder	Begyndelsestidspunkt	Ophørstidspunkt	Varighed
Mindre end 1 måned	75	1	12
1 måned	18	14	28
2 måneder	6	23	45
3 måneder	1	46	14
4 måneder	0	8	1
Ikke ophørt	–	9	–
I alt	100	101	100
Antal personer	521	521	471

Anm.: Den gennemsnitlige varighed var 8 uger (7,8-8,4 uger). Dog således, at den gennemsnitlige varighed for børn født mere end 2 uger for sent var 7½ uge (6,3-8,8 uger), mens den gennemsnitlige varighed for de børn, der var født 3-4 uger eller mere for tidligt, var 8½ uge (7,4-9,5 uger). Tallene i parentes efter gennemsnittet angiver stikprøvesikkerheden ved estimationen af den gennemsnitlige varighed. Gennemsnittet i hele årgangen af børn født i 1995 vil med 95 pct.'s sandsynlighed ligge inden for det angivne interval.

4. uge, og anfaldene ophører normalt i løbet af udgangen af barnets 3. måned, men for nogle kan det som nævnt vare længere (Apley et al., 1978; Nelson, 1992). Det kan dog være vanskeligt helt præcist at angive ophørstidspunktet i nærværende undersøgelse, fordi omkring 10 pct. af de børn, der fik kolik, stadig havde anfaldene på interviewtidspunktet (tabel 6.3). Men selv når disse medregnes, så var over 90 pct. ophørt med kolikanfaldene inden 20. uge.

De børn, der blev født for tidligt (3-4 uger eller mere), havde en lidt højere forekomst af kolik end de øvrige børn. De fik kolik senere, og de sluttede også tilsvarende senere. Uanset hvornår kolikken startede, så synes varigheden *i gennemsnit* at være omkring 7½-8½ uge (idet man dog her må se bort fra de børn, der stadig havde kolik på interviewtidspunktet). Men der er tale om gennemsnitstal med store variationer.

Det er påfaldende, så tæt kolikforekomsten er knyttet til barnets alder. Gennemsnitligt er varigheden 8,1 uge, men med 95 pct.'s sandsynlighed er den gennemsnitlige varighed i hele fødselsårgangen mellem 7,8 og 8,4 uger. For de børn, der er født for tidligt, er den gennemsnitlige varighed 8,4 uger (95 pct.'s sikkerhed mellem 7,4 og 9,5 uger).

Bortset fra at de for tidligt fødte har en overrisiko for at få kolik, så kan man ikke finde nogle sikre ydre forskelle mellem de familier, hvor barnet har fået kolik, og de familier hvor barnet ikke fik kolik. Der er således ingen sammenhæng med, om moderen var teenager eller enlig, da hun fik barnet, om hun var længerevarende arbejdsløs, om hun havde en lav indkomst (under 150.000 kr.), eller om moderen gennem en erhvervsuddannelse (eller en længere erhvervsuddannelse) havde en tæt arbejdsmarkedsmæssig tilknytning. Lige

Tabel 6.4.**Forekomst af psykiske problemer for mødre, hvor barnet havde (har) kolik.**

	Barnet havde ikke kolik	Barnet havde kolik	Alle	P <
Følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer	19	26	20	0,0002
Psykosomatiske stresssymptomer	23	37	24	0,0001
Angst, dårlige nerver	8	10	9	-
Fødselsdepressioner	4	7	4	0,002
Hovedpine/migræne	17	23	18	0,0008
Et eller flere af ovenstående problemer	45	56	46	0,0001
Antal personer	4.903	522	5.425	

Anm.: Af tabellen fremgår, at blandt de familier, hvor barnet havde kolik, havde 26 pct. af mødrene følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer, hvorimod dette var tilfældet for 19 pct. blandt de øvrige familier. Forskellen er signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,0002$).

som de ældre mødre (over 35 år) lige så hyppigt som de øvrige mødre oplevede, at barnet fik 3-måneders kolik.

Der findes ingen klar beskrivelse af, hvad der forårsager disse kolik-anfald hos spædbørn, men John Apley et al. (1978) anfører, at spændinger i familien ses hyppigere i disse familier. Moderens frygt under graviditeten, komplikationer under graviditeten og moderens tvivl om sin egen kompetence som moder, sås relativt hyppigere hos de mødre, hvor barnet havde kolik. Nelson (1992) anfører nogle teoretiske overvejelser om, at ligesom angst, frygt og ophidselse hos lidt større børn kan forårsage opkastning, kunne sådanne følelser tænkes at forårsage kolik hos spædbørnene.

Nærværende undersøgelse finder en tilsvarende tæt sammenhæng imellem moderens psykiske belastninger og forekomst af kolik hos spædbørnene (tabel 6.4). Psykosomatiske stress-symptomer hos moderen, lige-

som følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer, ses særligt hyppigt hos mødre med kolik-børn. Mødre, der efter fødslen har oplevet angst, dårlige nerver, fødselsdepressioner og hovedpine/migræne havde en overhyppighed af børn med kolik. I de tilfælde hvor barnet havde kolik, havde moderen i 56 pct. af tilfældene et eller flere af de nævnte symptomer, mens dette forekom for 45 pct. af de øvrige. Forskellene er signifikante, men fortæller ikke noget om, hvorvidt der er tale om et årsagsforhold.

Selvom stress-perioden med barnets kolik er overstået for langt de fleste, da de bliver interviewet, så kan man ikke se bort fra, at netop de gentagne og uforklarlige skriganfald, hvor forældrene føler sig magtesløse og inkompetente, i sig selv kan være en betydelig stress-faktor for forældrene. Det kan altså med andre ord tænkes, at det i nogle tilfælde er barnets kolik, der er årsagen til moderens psykosomatiske symptomer.

Tabel 6.5.
Sociale baggrundsforhold, der har sammenhæng med forekomst af kolik hos børnene.
Procentandele.

	Mødre med børn uden kolik	Mødre med børn med kolik	Alle	P <
Moderen har psykosomatiske stress-symptomer	23	37	24	0,0001
Følelse af ikke at kunne klare de daglige problemer	19	26	20	0,0002
Moderen ryger mere end 15 cigaretter om dagen	19	25	20	0,005
Det er det første barn	42	47	42	0,05
Barnet var født for tidligt (3-4 uger eller mere)	8	12	8	0,006
Antal personer	4.903	522	5.425	

Anm.: Jf. bilagstabel 6.4.a og b. Tabellen viser, at blandt de mødre, der havde børn med kolik, havde 37 pct. af mødrene psykosomatiske stress-symptomer, hvorimod dette kun var tilfældet for 23 pct. af de øvrige mødre. Forskellen er signifikant med Fisher eksakt test ($P < 0,0001$).

Ud over de psykiske belastningssymptomer er der en tæt sammenhæng med omfanget af moderens rygning – også efter at der var taget hensyn til betydningen af de øvrige forhold, der hang sammen med forekomst af kolik. De mødre, der *ikke* røg, havde børn med en relativt lavere forekomst af kolik end de mødre, der fx røg mere end 15 cigaretter om dagen. Det er imidlertid uvist, om cigaretterne kan give nogen årsagsmæssig forklaring på kolikkens opståen, eller om rygningen blot bruges af rygerne (og tidligere rygere) som en slags beroligende middel, fordi barnets kolik går moderen på nerverne (tabel 6.5). Man kan således teoretisk forestille sig, at moderen røg mere som følge af barnets kolikanfald.

Endelig er der en lidt højere hyppighed af kolik blandt førstefødte børn og som nævnt

blandt de for tidligt fødte. Dette kommer frem, når man i analyserne tager hensyn til de øvrige forholds indflydelse (bilagstabel 6.4). Dette taler for hypotesen om, at moderens manglende selvtillid og traumer i forbindelse med fødslen kan tænkes at spille en rolle for forekomsten af kolik hos børnene. På den anden side synes hverken amningen eller forekomst af fødselskomplikationer at hænge sammen med sandsynligheden for kolik, når der er taget højde for de nævnte betydende faktorer (jf. bilagstabel 6.4.a og b).

Resultaterne er imidlertid så påfaldende, at man må anbefale en nærmere undersøgelse af antagelsen om, at kolikanfald hos barnet er en reaktion på moderens psykosomatiske stress-symptomer. Man kan i hvert fald konstatere, at alt andet lige, så har de børn, hvor moderen har psykosomatiske

Tabel 6.6.
Moderens vurdering af barnets egenskaber. Procent.

Er barnet ...?	Passer fuld- kommen	Passer nogen- lunde	Passer ret dårligt	Passer slet ikke	Ved ikke	I alt
a. Aktiv, ivrig	89	11	0	0	0	100
b. Rolig, tillidsfuld	79	19	2	0	0	100
c. Nysgerrig	91	8	0	0	0	99
d. Ivrig efter kontakt	81	17	2	0	0	100
e. Stædig	37	33	17	9	4	100
f. Krævende	15	28	32	24	1	100
g. Tilfreds, glad	89	10	0	0	0	99
h. Stille, forsigtig	10	25	41	22	2	100
i. Blid og føjelig	31	41	18	7	3	100
j. Frygtsom	2	13	24	60	2	101
k. Svær at trøste	1	8	21	70	0	100
l. Irritabel	1	10	22	67	1	101

Anm.: Spørgsmålet lød: "Jeg nævner nu en række egenskaber og vil bede dig angive, hvor godt du mener, disse egenskaber passer på dit barn". Det samlede antal adspurgte var 5.425 personer.

stress-reaktioner næsten dobbelt så stor sandsynlighed (1,8) for at få kolik som de børn, hvor moderen er fri for psykosomatiske stress-symptomer (jf. bilagstabel 6.4). Det skal her nævnes, at Apley et al. (1978) kommer til den konklusion, at den bagvedliggende årsag synes at være mangel på selvtillid hos moderen, hvad enten det skyldes hendes egne opvækstbetingelser, hendes nuværende forhold (fx arbejdssituation) eller andre belastninger.

Barnets egenskaber og moderens psykiske situation

Barnets trivsel og velbefindende er belyst ved en række spørgsmål til moderen. Der er en række fordele ved netop at bede moderen beskrive barnets situation: Kun få af mødrene er startet på erhvervsarbejde på interviewtidspunktet, hvilket betyder, at de har været sammen med barnet i de første

4-5 måneder. Hertil kommer, at man almindeligvis må regne med, at forældrene er eksperter i at forstå og fortolke deres eget barns temperament og egenskaber. De har været nødt til at leve sig ind i barnets signaler og prøve at forstå barnets behov. Forældre og barn har udviklet en gensidig kommunikation.

Der kan dog også være ulemper ved – som i nærværende undersøgelse – at danne sig et billede af barnets velbefindende alene ud fra forældrenes udsagn.

På den ene side kan forældrene mangle muligheder for at sammenligne deres eget barn med andre børn, der befinder sig på samme udviklingstrin. Forældrene kan gøre sig unødige bekymringer, eller de kan overse faresignaler, som de professionelle har indsigt i at kunne iagttage.

Tabel 6.7.

Moderens vurdering af barnets egenskaber og forekomst af forskellige belastningsforhold. Procentandele.

	Rolig, tillidsfuld		Tilfreds, glad		Frygtsom		Svær at trøste		Irritabel	
	Passer fuld- kom- men	Øvrige	Passer fuld- kom- men	Øvrige	Passer slet ikke	Øvrige	Passer slet ikke	Øvrige	Passer slet ikke	Øvrige
Barnet er det første	41	50**	42	44	41	45***	40	49***	39	50***
Barnet har/havde kolik	8	18***	8	23***	8	12***	7	15***	7	14***
Moderen har psyko-somatiske problemer	22	32***	23	34***	23	27***	22	31***	21	31***
Moderen har angst, dårlige nerver, fødsels- depressioner eller hovedpine/migræne	24	31***	25	32***	24	28**	23	31***	23	30***
Følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer	18	27***	18	31***	18	22**	17	26***	17	25***

Anm.: Signifikansniveauet er angivet med følgende: * = $P < 0,05$, ** = $P < 0,005$, *** = $P < 0,0005$. Tabellen viser, at blandt de mødre, der finder, at egenskaberne "rolig, tillidsfuld" passer fuldkommen på deres barn, er det i 41 pct. af tilfældene deres første barn, hvorimod dette er tilfældet for halvdelen af de øvrige børn. Forskellen er signifikant ($P < 0,005$) med Fisher eksakt test.

Det kan især være et problem, hvis moderens psykiske tilstand øver indflydelse på hendes vurdering af barnets trivsel og velbefindende.

I undersøgelsen blev moderen blandt andet spurgt om barnets egenskaber: "Jeg nævner nu en række egenskaber og vil bede dig angive, hvor godt du mener, disse egenskaber passer på dit barn." Herefter viste interviewerens moderen et kort med 12 egenskaber, hvor man ud for hver egenskab kunne angive, om egenskaben passer fuldkommen, nogenlunde, ret dårligt eller slet ikke på ens barn (tabel 6.6). I nogle få situationer har moderen været usikker, og svaret er blevet til "ved ikke".

I rækken af spørgsmål er medtaget egenskaber, som moderen antagelig vil forbin-

de med såvel positive som negative egenskaber. Generelt vurderer mødre deres egne børn meget positivt. Egenskaber som "aktiv, ivrig", "rolig, tillidsfuld", "nysgerig", "ivrig efter kontakt" og "tilfreds og glad" finder mødre fuldstændig passende i langt de fleste tilfælde. Egenskaber, der både kan have en positiv og negativ værdi, fremkalder meget mere blandede reaktioner. For eksempel "stædig", "krævende", "stille, forsigtig" og "blid og føjelig". Ved egenskaber som "frygtsom", "svær at trøste" og "irritabel" finder henvend 2/3 af mødre, at disse egenskaber slet ikke passer på deres barn. Det interessante i disse vurderinger er imidlertid, hvordan de hænger sammen med andre forhold i barnets omgivelser.

I de første forsøg på at finde nogle forklaringer på, om der var en sammenhæng

mellem mødrenes vurdering, fx af om deres barn var roligt og tillidsfuldt og mødrenes personlige trivsel, viste det sig, at de traditionelle forklaringer, som ofte hænger sammen med psyko-socialt pres, ikke var anvendelige. Der var ingen sammenhæng med, om barnet var for tidligt født, om moderen var teenager, enlig, eller sammenhæng med moderens arbejdsløshed og erhvervsmæssige tilknytning.

Der dannede sig imidlertid et andet mønster, der viste en sammenhæng med moderens psykosomatiske forhold og hendes vurdering af barnets egenskaber (tabel 6.7). Der er således især visse vurderinger, der kan knyttes tæt sammen med moderens psykiske situation. Men også forhold vedrørende barnet synes at have betydning. Hvis barnet er det første barn, eller hvis barnet har (havde) kolik, er der en tydelig sammenhæng med moderens følelsesmæssige situation.

De børn, der blev betegnet som rolige og tillidsfulde af moderen, var oftere det andet eller tredje barn, end det var den førstefødte (henholdsvis 50 pct. og 41 pct.). En tilsvarende sammenhæng gjorde sig gældende for de børn, hvor moderen fandt, at betegnelser som frygtsom, svær at trøste og irriteret slet ikke passede på barnet. Disse børn var relativt oftere nummer to eller tre i børneflokkene (tabel 6.7). Det er således nærliggende at antage, at moderen i disse tilfælde har en referenceramme fra tidligere børn.

Et tilsvarende mønster, blot mere udtalt, gjorde sig gældende for de børn, der havde (haft) kolik. De blev sjældnere betegnet som rolige og tillidsfulde, tilfredse og glade, men oftere som frygtsomme, svære at

trøste og irriteret, hvilket måske ikke er så overraskende.

Det forekom imidlertid særligt hyppigt, at moderen var fri for psykosomatiske symptomer i de tilfælde, hvor moderen fandt betegnelserne "rolig og tillidsfuld" samt "glad og tilfreds" fuldkommen passende på barnets egenskaber. Hvorimod egenskaber som "frygtsom", "svær at trøste" og "irriteret" var hyppigere forekommende, når moderen havde psykosomatiske symptomer, angst, dårlige nerver, fødselsdepressioner eller hovedpine/migræne. Ligeledes kunne man se, at moderens følelse af at kunne klare de daglige problemer forekom særligt hyppigt i de tilfælde, hvor barnet blev betegnet som rolig, tillidsfuld, tilfreds og glad. I de tilfælde, hvor moderen havde de nævnte psykiske problemer, brugte hun oftere betegnelser om barnets egenskaber som frygtsom, svær at trøste og irriteret.

I en undersøgelse som nærværende, der baserer sig på interview med mødre, er det vanskeligt at adskille moderens psykiske velbefindende fra hendes vurdering af barnets trivsel. Man kan på den ene side finde belæg for, at relativt små børn tydeligt fornemmer forældrenes følelsesmæssige tilstand. På den anden side kan man finde belæg for, at forældrenes psykiske tilstand vil påvirke deres vurdering og opfattelse af deres egne børns egenskaber og deres psykiske trivsel.

Undersøgelsen synes altså at bekræfte en hypotese om, at der er et tæt symbiotisk forhold mellem moderens psykiske situation og hendes vurdering af barnets psykiske velbefindende. Men det kan imidlertid ikke på det foreliggende grundlag

afgøres, om barnets trivsel påvirker moderen, eller om det er moderens psykiske

situation, der påvirker barnet eller hendes vurderinger af barnets egenskaber.

Noter:

- 1) Der er anvendt en logistisk regressionsanalyse, hvor 1-2 måneder eller mere for tidlig fødsel, eller blot en fødsel der er 3-4 uger for tidlig eller mere, ikke giver nogen information, der kan forudsige, om barnet kan klare de enkelte færdigheder eller ej, når der er taget højde for barnets korregerede alder.

Undersøgelsens design og gennemførelse

Den *danske* undersøgelse er tilrettelagt som en longitudinel kohorteundersøgelse. 6.000 børn, født i tidsrummet 15. september - 31. oktober 1995 af mødre med dansk statsborgerskab, følges med henblik på at finde forklaringer på de sammenhænge, som kan konstateres mellem deres levestandard i barndommen og deres senere tilværelse.

Undersøgelsens datagrundlag er etableret gennem en standardiseret besøgsinterviewundersøgelse. Der er foretaget afprøvning af spørgeskemaet til danske familier gennem en egentlig prøveundersøgelse, baseret på en stikprøve på 100 danske børn. Som svarpersoner i prøveundersøgelsen udpegedes én af barnets forældre (når der var to forældre) efter simpel tilfældig udvælgelse, og det tilstræbtes, at begge ægtefæller så vidt muligt var til stede under interviewet. På baggrund af erfaringerne fra prøveundersøgelsen blev det besluttet, at data i den egentlige undersøgelse skulle tilvejebringes gennem et besøgsinterview med moderen, mens faderen udfylder et supplerende spørgeskema. Interviewet med moderen skulle så vidt muligt foregå i en rum. Hovedårsagen til disse beslutninger var, at bortfaldet blandt mandlige respondenter var betydeligt, samtidig med at mange af de fædre, der svarede, ikke havde så præcis viden om mange forhold vedrørende barnet som moderen. Desuden gav besvarelsen af nogle spørgsmål problemer, når begge forældre var til stede under interviewet.

Den første dataindsamling er altså gennemført som et besøgsinterview med barnets mor, mens der er udleveret et spørgeskema til faderen i de familier, hvor der var en sådan. Faderen kunne vælge at udfylde skemaet, mens moderen blev interviewet, eller udfylde det senere og sende det pr. post. I de tilfælde, hvor barnet på interviewtidspunktet boede hos en enlig forsørger, gennemførtes interviewet med den enlige forsørger, uanset forsørgerens køn. Blandt de 207 enlige forsørgere, som medvirkede i undersøgelsen, var der dog kun én enlig far. Dataindsamlingen er gennemført i perioden januar-maj 1996 af Socialforskningsinstituttets faste interviewerstab.

Den *etniske* undersøgelse er også tilrettelagt som en longitudinel kohorteundersøgelse, hvor 610 børn skal følges til de bliver voksne. De er født i Danmark i tidsrummet 1. april - 31. december 1995 af udenlandske mødre, der er statsborgere i seks udvalgte indvandrer- og flygtningelande.

Dataindsamlingen til den etniske undersøgelse foregik i hele landet i marts - maj 1996, hvor Socialforskningsinstituttets faste interviewere opsøgte mødre til de 610 udvalgte børn i deres hjem for at interviewe dem efter et standardiseret spørgeskema med lukkede svarkategorier. Inden interviewingen blev påbegyndt, fik interviewererne nærmere instruktion i spørgeskemaets anvendelse. Desuden blev de

orienteret om forhold af betydning for undersøgelsen som fx forskelle mellem pakistansk og somalisk kultur.

Spørgsmålene i spørgeskemaet er stort set de samme som i den tilsvarende undersøgelse af danske børns opvækstvilkår. Dog er nogle af spørgsmålene i den etniske undersøgelse gjort lidt kortere og lidt lettere i formuleringen. Desuden er nogle spørgsmål udeladt, og enkelte nye spørgsmål er medtaget. Endvidere er der intet selvstændigt postspørgeskema til faderen i den etniske undersøgelse. At bede faderen udfylde et supplerende spørgeskema, som han derefter skulle sende til instituttet, mente vi ikke var gennemførligt i praksis, så i stedet indeholder spørgeskemaet til moderen nogle spørgsmål om faderen, bl.a. om hans uddannelse og arbejde.

Skemaet blev afprøvet ved en prøveundersøgelse i januar/februar 1996, hvor instituttets faste interviewerstab gennemførte besøgsinterview i 15 familier, boende i hovedstadsområdet, Holstebro, Ikast, Aalborg, Års og Hobro. Prøveundersøgelsen førte til en del revisioner af det endelige skema.

Familierne fik tilsendt en kortfattet introduktionsskrivelse, der orienterede om undersøgelsen, inden interviewererne opsøgte dem. Denne skrivelse blev oversat til 9 fremmedsprog, nemlig tamilsk (tales på Sri Lanka), somalisk (tales i Somalia), arabisk (tales i Irak) kurdisk med arabiske bogstaver, kurdisk med latinske bogstaver, tyrkisk, urdu (Pakistans officielle sprog), serbo-kroatisk/bosnisk (tales i ex-Jugoslavien) og albansk (tales i ex-Jugoslavien). Disse oversættelser blev udført af tolke, tilknyttet Dansk Flygtningehjælps Tolkeservice.

Alle familier fik tilsendt en introduktionsskrivelse på dansk. Herudover fik familier fra Sri Lanka en skrivelse på tamilsk, familier fra Somalia fik en skrivelse på somalisk, familier fra Irak fik to skrivelser: en på arabisk samt en på kurdisk med arabiske bogstaver, familier fra Tyrkiet fik også to: en på tyrkisk samt en på kurdisk med latinske bogstaver, familier fra Pakistan fik en skrivelse på urdu, og familier fra ex-Jugoslavien fik to skrivelser: en på serbo-kroatisk/bosnisk samt en på albansk.

Nogle dage efter at introduktionsskrivelserne var udsendt, ringede eller opsøgte interviewererne familien og forsøgte at gennemføre et besøgsinterview på dansk. Intervieweren havde mulighed for at rekvirere tolk, hvis det viste sig nødvendigt, og familien ønskede det. Der blev anvendt tolk i 9 pct. af interviewene i hovedundersøgelsen. Langt de fleste tolke blev rekvireret via Dansk Flygtningehjælps Tolkeservice og i enkelte tilfælde gennem kommunen eller et privat tolkebureau.

Moderen blev udpeget som svarperson, men det var også tilladt andre i familien som fx faderen eller bedstemoderen at svare på et eller flere spørgsmål på moderens vegne. Et eksempel er, at moderen ikke helt forstod et spørgsmål, og faderen så forklarede betydningen af det til moderen og derefter fortalte interviewereren, hvad moderen mente.

Begreberne stikprøve, kohorte og longitudinel undersøgelse

Det er nu nogle gange blevet nævnt, at de børn, som er undersøgelsens hovedpersoner, udgør en *kohorte*. Med dette begreb refereres til en kategori af personer, som har et fælles karakteristikum, en oplevelse

eller en hændelse til fælles, som adskiller dem fra andre personer. Indtræffer denne hændelse på samme tidspunkt i livsforløbet, bruges betegnelsen alderskohorte. Børnene i den danske og etniske undersøgelse har alle det til fælles, at de er født i 1995, og man kan derfor anvende betegnelsen *fødselskohorte*.

Nu er det ikke alle *danske* børn, som er født i dette tidsrum, som er med i undersøgelsen, idet der er udtrukket en *simpel tilfældig stikprøve* af danske børn født i perioden 15. september - 31. oktober 1995. Hermed menes, at udvælgelsen af børnene er foregået på en sådan måde, at alle børn født i det pågældende tidsrum har haft lige stor chance for at komme med i stikprøven. Når der således i det følgende refereres til disse børn som en kohorte, skal det opfattes som en kort skrivemåde for den principielt korrekte, men noget tunge formulering: en stikprøve af en fødselskohorte.

For at kunne besvare spørgsmål af den type, som blev introduceret i afsnit 1, er projektet planlagt som en *longitudinel undersøgelse*. Hermed menes en undersøgelse, hvor der indhentes information om de samme personer samtidigt på forskellige tidspunkter ved hjælp af nøjagtig samme dataindsamlingsinstrumenter, fx standardiserede spørgeskemaer. Hermed har man styr på kronologien i hændelsesforløb, og undersøgelsens respondenter undgår hukommelseskævende retrospektive spørgsmål. Blandt andre styrker ved det longitudinelle design er muligheden for analyse af bruttoændringer, altså ændringer på individniveau. Det kan eksempelvis godt være, at 16 pct. af de danske børn om tre år lever i landdistrikter, således som det

var tilfældet i foråret 1996. Men selv om nettoændringen således er 0, kan der godt være tale om en betydelig geografisk mobilitet mellem landdistrikter og andre områder. Forestiller man sig, at 5 pct. af børnene lever i familier, der de næste tre år flytter fra landdistrikter, og 5 pct. af børnene lever i familier, der flytter til landdistrikter, er der således tale om en bruttoændring på 10 pct.

Stikprøven til den *etniske* undersøgelse omfatter 610 børn, der er født her i landet i tidsrummet 1. april - 31. december 1995. Med i stikprøven er alle børn med en mor, der har statsborgerskab i ét af de fem udvalgte lande (ex-Jugoslavien, Pakistan, Irak, Sri Lanka og Somalia), såfremt de er født her i landet i perioden 1.4.-31.12.1995, og deres mor har boet i Danmark i mindst 3 år. Blandt børn, der har en mor med statsborgerskab i Tyrkiet, er imidlertid kun medtaget en fjerdedel af de børn, som opfylder ovennævnte kriterier. Disse børn er udvalgt ved lodtrækning. Ved kun at medtage en fjerdedel af børnene fra Tyrkiet, opnåede vi, at de antalsmæssigt blev mindre dominerende i forhold til de meget færre børn, som fødes i de fem andre etniske grupper. Alligevel er antallet af børn, der stammer fra Irak og Somalia beskedent, henholdsvis 38 og 60. Dette skyldes især, at mange nyfødte børn fra disse lande har en mor, der har boet i Danmark i mindre end 3 år.

Hvor mange medvirkede?

Som omtalt i foregående afsnit omfattede stikprøven til den *etniske* undersøgelse 610 børn, men interview blev kun opnået med 482 forældre - svarende til en opnåelsesprocent på 79. Dette er en ret høj gennemførelsesprocent, især når man tager i

betragtning, at halvdelen af de etniske familier i undersøgelsen bor i hovedstadsområdet, idet gennemførelsesprocenten normalt er lavere i stærkt urbaniserede områder.

Den *danske* undersøgelses stikprøve bestod af 5.998 simpelt tilfældigt udtrukne børn født i tidsrummet 15. september - 31. oktober 1995. Selv om børnene således udgør undersøgelsens udvalgsenhed, er det som nævnt forældrene, der er undersøgelsens respondenter, altså de personer, som har besvaret spørgsmålene i spørgeskemaerne. At bestemme sig for simpel tilfældig udvælgelse af en stikprøve medfører, at ingen andre oplysninger om barnet end fødselstidspunkt influerer på udvalgs sandsynligheden. Derfor er der fx ikke taget hensyn til, om barnet er tvilling eller trilling. Det medfører, at stikprøven indeholder tvillinger, hvor begge er udvalgt, og tvillinger hvor kun den ene er udvalgt. I de tilfælde, hvor begge tvillinger er udtrukket til undersøgelsen, er det således den samme respondent, der har bidraget med oplysninger om begge udvalgsenheder. Det medfører, at antallet af respondenter og antallet af analyseenheder er forskelligt. Da børnene er undersøgelsens udvalgs- og analyseenhed, er det imidlertid antallet af børn, der i denne sammenhæng har interesse.

Ser vi først på den interviewbaserede dataindsamling med børnenes mødre samt en enkelt enlig far opnåedes 5.429 interview vedrørende børn, hvilket udgør 90,5 pct. af de 5.998 udtrukne børn. Heraf levede de 5.222 børn i parfamilier, mens 207 børn levede hos en enlig forsørger. Fra de samlevende fædre foreligger besvarelser vedrørende 4.106 børn. Det

svarer til 79 pct. af de 5.222 børn, som levede i parfamilier. Da spørgeskemaet til fædrene som tidligere beskrevet kun udleveredes i parfamilier, hvor interviewerens opnåede interview med moderen, skal man i princippet medregne de børn, hvis mor ikke blev interviewet, og som samtidig levede i en parfamilie, som en del af bortfaldet ved opgørelsen af fædrebesvarelserne. Hvor stor en del af disse 569 børn, som på interviewtidspunktet levede i en parfamilie, ved vi ikke, da der for disse forældre kun foreligger oplysning om juridisk civilstand og ikke faktiske samlivsforhold.

Bortfaldets fordeling blandt danske mødre

I resten af dette bilag vil beskrivelsen koncentrere sig om den danske undersøgelse. Det kan fastslås, at en opnåelse på 90,5 pct. er særdeles høj. Ikke mindst når en undersøgelse gennemføres som en forløbsundersøgelse, er en høj svarprocent imidlertid også en nødvendig forudsætning for generaliserbare resultater.

Ved analyser af longitudinelle data må bortfaldet principielt defineres ved summen af interviewpersoner, der ikke har deltaget i samtlige dataindsamlinger. I praksis kan man ganske vist godt tænke sig analyser af problemstillinger, som kan gennemføres uden at der foreligger mål for samtlige fænomener på samtlige dataindsamlingstidspunkter, men for en del centrale analysetemaer er det afgørende, at denne betingelse om målinger ved alle dataindsamlinger er opfyldt.

Mens en meget lav svarprocent altid vil være et problem, kan man ikke modsætningsvis slutte, at en høj svarprocent uden

videre sikrer, at analyseudvalget er repræsentativt for populationen og resultaterne dermed generaliserbare. Hvis de mødre, som ikke medvirker i undersøgelsen, er meget anderledes end de interviewede mødre, kan selv et så beskedent bortfald som 9,5 pct. give anledning til problemer med repræsentativiteten.

Man må derfor stille spørgsmålet: hvilke mødre er blevet interviewet? Og hvem er ikke blevet det?

En af vanskelighederne ved bortfaldsanalyser er imidlertid, at der sjældent er så mange oplysninger til rådighed, når disse spørgsmål skal besvares. Man må naturligvis basere analysen på de oplysninger, der står til rådighed, men samtidig være opmærksom på, at en bortfaldsanalyse som den følgende langt fra er perfekt. Man kunne tænke sig en række oplysninger om de udtrukne børns forældre, som i højere grad kunne have givet tilfredsstillende svar på ovennævnte spørgsmål end de oplysninger, som faktisk står til rådighed for bortfaldsanalysen.

Nægterne i den danske undersøgelse

Ud over den meget høje svarprocent er bortfaldets fordeling også usædvanligt, idet langt størstedelen af bortfaldet udgøres af nægterne, nemlig 7,6 pct. af det i alt 9,5 pct. store bortfald. Det er udtryk for, at det er lykkedes undersøgelsens interviewere at komme i kontakt med næsten alle de mødre, hvis børn var udtrukket til undersøgelsen. Af de resterende 1,9 pct. havde 1,1 pct. i interviewperioden bopæl i udlandet, var hospitalsindlagt, eller for syge eller handicappede til at deltage i undersøgelsen. Kun 0,8 procent lykkedes det ikke at komme i kontakt med.

Geografi og alder i den danske undersøgelse

Bortfaldet er størst i hovedstadsområdet: København, Frederiksberg og Gentofte Kommuner (14 pct.) samt de københavnske forstadskommuner (15 pct.). Mindst er bortfaldet i Vestjylland (5 pct.). I det hele taget fremviser resultatstatistikken det kendte mønster fra alle andre surveys. Dog er det et nyt træk, at forskellen mellem hovedstadsområdet og de øvrige dele af landet er relativt beskeden. Tilnærmelsen til den øvrige del af landet er én af årsagerne til, at det samlede bortfald på landsplan er så beskedent.

Årsagen til de geografiske forskelle i bortfald skal primært søges i forskelle i andelen af nægtere, hvilket ikke er overraskende, da nægterne som nævnt udgør den væsentligste andel af bortfaldet. Nægterandelen er størst i hovedstadens forstæder (12 pct.) og mindst i Vestjylland (4 pct.). Men også bortfaldsårsagerne bortrejst/ikke truffet bidrager til forskellen, idet hovedstadsområdet (4 pct.) og hovedstadens forstæder (2 pct.) har størst bortfald inden for denne kategori, mens kun 0,3 pct. tilhører denne kategori i Vestjylland.

Det er især de yngste mødre, der bidrager til bortfaldet (14 pct.), mens kun 8 pct. af mødrene i alderen 35 år eller ældre ikke har medvirket. Her er i endnu højere grad forskelle i nægterandelen, der bidrager til forskellene i det aldersbetingede bortfald. Juridisk civilstand har ikke indflydelse på opnåelsesprocenten.

Andre forskelle på danske deltagere og ikke-deltagere?

Yderligere systematiske oplysninger om den del af respondenterne, der ikke har med-

virket i undersøgelsen, ville have skabt bedre forudsætninger for en bortfaldsanalyse. Intervieweroplysninger antyder kraftigt, at børn af forældre, der lever under belastende eller ugunstige forhold, eksempelvis boligforhold, eller forældre i konflikt med samfundet, især de sociale myndigheder, er overrepræsenteret i bortfaldet.

Er dette korrekt, står vi med et af de klas-

siske problemer ved tolkningen af survey-data: de repræsenterer ofte en lysere beskrivelse af virkeligheden end den, der ville fremgå, hvis der forelå oplysninger om hele stikprøven. For at takle dette problem vil det være nærliggende at overveje, om udvalgte registerdata kunne bidrage til en mere præcis bortfaldsanalyse og dermed til en mere præcis vurdering af generaliserbarheden af de indsamlede data.

Statistiske analyser

Problemstilling

Nærværende undersøgelse analyserer den sociale baggrund for en række sociale begivenheder. Det drejer sig fx om, hvorfor nogle af mødrene får børn som teenagere, og andre ikke gør det. Det drejer sig om enligt moderskab. Det kan dreje sig om den sociale baggrund for, at tre generationer bor under samme tag. Eller baggrunden for om der er en hyppig kontakt mellem forældre og deres egne forældre.

På lignende måde analyseres en række sundhedsmæssige problemstillinger for at kunne besvare spørgsmål som følgende: Hvilke sociale og adfærdsmæssige forhold er særligt hyppigt forekommende ved for tidlige fødsler? Hvad kendetegner den sociale baggrund for de mødre, der ryger, hvis de har nogle fælles karakteristika? På tilsvarende vis ønsker vi at kunne besvare spørgsmålet: Er der nogle særlige forhold, der gør sig gældende for de familier, hvor amningen afbrydes på et relativt tidligt tidspunkt? Og kan man sige noget om, hvilke forhold der ud fra en statistisk betragtning ser ud til at have størst betydning blandt de pågældende faktorer? Dette er eksempler på spørgsmål, der bliver stillet til datamaterialet.

Målet er at kunne give nogle statistiske forklaringer på disse spørgsmål og bl.a. kunne belyse, hvilke forhold der har betydning, når man også tager andre sociale baggrundsforhold i betragtning. Endvidere er det målet at sammenligne størrelsen af faktorernes betydning for det pågældende fænomen.

Den anvendte statistiske model

Den anvendte model, der kan håndtere disse data, er den logistiske regressionsfunktion:¹⁾

$$\text{Log} \frac{P_i}{1-P_i} = \alpha + \beta x_i$$

hvor P_i er sandsynligheden for, at person nr. i oplever den pågældende sociale begivenhed.

$$\frac{P_i}{1-P_i}$$

er de såkaldte odds, der udgør forholdet mellem sandsynligheden for, at begivenheden indtræffer for person nr. i sat i forhold til sandsynligheden for, at begivenheden ikke indtræffer.

α er en konstant, der er ens for alle individerne. βX_i er en forkortet måde at skrive de forklarede variabler på:

$\beta_1 X_{1i} + \beta_2 X_{2i} + \beta_3 X_{3i} + \dots$, hvor β 'erne udgør konstanter, mens X 'erne er de forklarende variabler, som antages at kunne beskrive, hvorfor nogle personer har en relativt høj sandsynlighed, mens andre har en relativt lav sandsynlighed for den pågældende sociale begivenhed.

Estimation af modellens parametre

Parametrene (dvs. α og β 'erne) estimeres ved hjælp af den såkaldte maksimum-likelihood

likelihood-metode. Sandsynlighedsfunktionen for de pågældende data giver mulighed for at finde netop de parametre, der med størst mulig sandsynlighed beskriver de pågældende data.

De forklarende variabler er konstrueret som såkaldte dummy-variabler, dvs. at de kan antage værdierne 0 eller 1. Fx inddrages hvorvidt moderen har en erhvervsuddannelse eller ej. Moderens indkomst antager enten værdien 0 eller 1, afhængigt af en valgt indtægtsgrænse (dvs. under 150.000 kr. årligt). Begrundelsen for således at dikotomisere de kontinuertlige variabler ses i et følgende afsnit.

Modellens begrænsninger

Ligesom ved andre statistiske modelanalyser antages det, at de forklarende variabler på en udtømmende måde kan beskrive variationerne i sandsynlighederne for den pågældende sociale begivenhed. Imidlertid er dette ikke en realistisk forudsætning. Det vil ofte være sådan, at kun en del af variationerne kan forklares ved hjælp af de forhåndenværende informationer.

Problemet er vanskeligt at løse. Men problemets omfang kan holdes nede ved at sikre sig, at tilstrækkeligt mange relevante baggrundsforhold inddrages i modellen for derved at opnå en acceptabel overensstemmelse mellem modellen og det analyserede datamateriale. Hosmer & Lemeshow (1989) har konstrueret en testmetode, der tester, hvorvidt den fordeling, man skulle forvente i henhold til modellen, afviger signifikant fra den observerede fordeling. Gennemførelsen af denne test giver en større sikkerhed for modellens anvendelighed, men ligesom ved alle andre test af modellens forudsætning er dette en nød-

vendig men ikke tilstrækkelig forudsætning.

Analysernes praktiske gennemførelse

En lang række forklarende variabler indgik i analysen af det enkelte fænomen. Ved hjælp af gennemgang af tidligere forskning på det pågældende område blev relevante forklarende variabler udvalgt til analyserne.

Imidlertid kunne modelanalyserne afsløre, at en stor del af de potentielt forklarende variabler alligevel ikke bidrog med nogen *selvstændig ny* information, når informationerne fra de øvrige variabler var inddraget i modellen. Disse overflødige variabler blev så ekskluderet ved estimationen af de tilbageblevne variablers indflydelse på det undersøgte fænomen.

I den endelige model indgår de forklarende variabler, der bidrager med signifikant ny information, der kan være med til at forklare sandsynligheden for det undersøgte fænomen. Det er disse analyser, der ligger til grund for valget af tabeller, der er bragt i hoveddelen af rapporten.

Under visse specielle omstændigheder kan det imidlertid være arbitrært, om det er den ene eller den anden forklarende variabel, der kommer til at indgå i den endelige tabel. Problemet opstår i de tilfælde, hvor to forklarende variabler er indbyrdes tæt forbundne, således at der kun er relativt få personer, der har forskellige værdier på de to variabler.

Under sådanne omstændigheder vil den ene variabels tilstedeværelse i modellen udelukke, at den anden variabel bidrager med ny information, hvorfor en af variablerne vil blive udelukket.

Sådanne situationer kan fx opstå, hvis man anvender to forskellige variabler til at belyse det samme bagvedliggende forhold. Hvis man eksempelvis inddrager personens socialgruppe som en variabel, der i en anden variabel har oplysning om personens erhvervsuddannelse. Da kun relativt få i socialgruppe 5 har en erhvervsfaglig grunduddannelse, kan man risikere, at der sker en sådan tilfældig udelukkelse af snart det ene og snart det andet af disse to sociale baggrundsforhold.

En af metoderne, der er anvendt til at imødegå dette problem, er på forhånd at vælge en af de pågældende variabler til at repræsentere erhvervsuddannelsen som en social ressource. En anden metode har været at gennemgå de indbyrdes sammenhænge mellem de forklarende variabler. Problemets omfang vil i øvrigt fremgå af bilagstabellerne, som også indeholder variabler, der er blevet udsorteret som overflødige.

Baggrundsfaktorernes betydning

En vurdering af den talmæssige størrelse af de enkelte forklarende variablers statistiske indflydelse sker ved hjælp af estimation af variabelens odds ratio.

Odds udtrykker som nævnt sandsynligheden for en begivenhed (S) sat i forhold til sandsynligheden for, at begivenheden ikke indtræffer (1-S). Odds er altså brøken

$$\frac{S}{1-S}$$

Odds ratio udtrykker forholdet mellem to grupperes odds for en begivenhed. Hvis den ene gruppe er de personer, der har

været udsat for en bestemt baggrundspåvirkning, mens den anden gruppe er de øvrige, som ikke har været udsat for den pågældende baggrundspåvirkning, så vil odds ratio udtrykke følgende forhold:

$$\Psi = \frac{\frac{S_1}{1-S_1}}{\frac{S_2}{1-S_2}}$$

Odds ratio Ψ beregnes under en given model. Som det kan ses af odds ratio-brøken, vil den for relativt sjældne begivenheder (altså når S_1 og S_2 er små) nærme sig brøken:

$$\frac{S_1}{S_2}$$

Dette skyldes, at både $1-S_1$ og $1-S_2$ vil være tæt på 1 for relativt sjældne hændelser.

Odds ratio udtrykker oversandsynligheden for, at en person, der har en given baggrund, oplever den pågældende begivenhed i forhold til den anden person, der ikke har den givne baggrund – givet at de øvrige variabler i modellen er uforandrede (Hosmer & Lemeshow, 1989).

Odds ratio udtrykker den pågældende forklarende variabels styrke, når der er kontrolleret for de øvrige variabler i modellen. Hvis en forklarende variabel ikke har nogen information at tilføje, når der er taget hensyn til de øvrige variabler, bliver odds ratio omkring 1.

Odds ratio gør det således muligt at sammenligne de aktuelle forklarende forholds

indflydelse på den pågældende sociale be-
givenhed.

Dikotomisering af de kontinuerlige variabler

Undersøgelsen indeholder nogle få forklarende variabler, der er principielt kontinuerlige, dvs. en variabel, der kan antage en hvilken som helst værdi inden for det pågældende interval. Det kan i nærværende undersøgelse fx dreje sig om: alder, indkomst og ledighedsomfang.

Anvendelsen af kontinuerlige variabler i den logistiske regressionsmodel betyder imidlertid også indførelse af vilkårlige valg af "enhed" for den pågældende forklarende variabel. Skal alder fx angives i år, måneder eller 10-års intervaller? Variablens odds ratio vil afhænge af størrelsen af den valgte enhed. Dette bør man tage i betragtning, når man fx ønsker at sammenligne ledighedsens indflydelse med fx indkomstens betydning for det pågældende fænomen.

Den grundlæggende forudsætning for anvendelse af kontinuerlige variabler er, at det undersøgte fænomen er lineært fordelt. Denne forudsætning kan ofte volde problemer. Hvis den pågældende variabel fx er indkomst, forudsættes det, at risikoen for det pågældende fænomen øges med samme faktor fra en indkomst på 100.000 kr. årligt til 150.000 kr. årligt som for 350.000 kr. årligt til 400.000 kr. årligt. Det kan således kræve et omfattende analysearbejde at kontrollere, om denne forudsætning er opfyldt.

For at mindske disse problemer er alle de forklarende variabler som nævnt gjort dikotome, hvilket vil sige, at de kun kan antage værdierne 0 eller 1. Dette har

desværre den ulempe, at der sker en informationsreduktion – inden analyserne påbegyndes.

Man må regne med, at i de tilfælde, hvor der således er foretaget en kunstig dikotomisering af en kontinuerlig variabel (fx opdeling i to grupper med indkomster over 150.000 kr. og under 150.000 kr.), vil man antagelig estimere en anden odds ratio for den pågældende variabel, hvis dikotomiseringen er foretaget anderledes.

Dikotomiseringen gør det imidlertid nemt at sammenligne betydningen af de enkelte forklarende variabler under hensyntagen til de valgte dikotomiseringer.

Man finder således mange eksempler på, at kontinuerlige variabler kan dikotomiseres på en meningsfuld måde (Hosmer & Lemeshow, 1989). Ved – som det er gjort i nærværende analyser – kun at arbejde med dikotome forklarende variabler fås en forholdsvis simpel måde at fortolke modellens parametre (β) på, idet odds ratio for forklarende variabler er (e angiver den naturlige logaritmes grundtal):

$$\psi = e^{\beta}$$

Netop på grund af denne sammenhæng giver odds ratio en nem måde at fortolke resultaterne på fra logistiske regressionsmodeller.

I et enkelt eksempel har denne dikotomisering af kontinuerlige variabler imidlertid ikke været meningsfuld. Når det drejer sig om at vurdere spædbørnenes udviklingsstade, har det således været nødvendigt at inddrage spædbarnets alder (målt i antal

uger) for at kunne foretage en alderssvarende sammenligning af spædbørnene.

Sikkerhedsgrænser og signifikansniveau

Børneforløbsundersøgelsen er baseret på en stikprøve blandt de børn, der blev født i efteråret 1995. Der vil derfor være en stikprøveusikkerhed forbundet med estimationen af odds ratio for de forskellige forklarende variabler. Derfor er der angivet sikkerhedsgrænser (konfidensinterval på 95 pct.) for de pågældende estimater i bilagstabellerne, tillige med de såkaldte "standard errors", der også udtrykker usikkerheden ved parameterestimaterne. Jo større standard errors, jo større er usikkerheden. Sikkerhedsgrænserne angiver, at populationens værdi for det pågældende estimat for odds ratio med 95 pct.'s sandsynlighed vil ligge inden for de angivne grænser.

I tabellerne er endvidere for hver β angivet signifikansniveau P for *nul-hypotesen*: at den pågældende β er lig med nul (eller at odds ratio er 1), altså at den forklarende variabel ikke bidrager med nogen information, der kan forklare forskellene i den afhængige variabel, når man har taget informationen fra de øvrige variabler i betragtning. Hvis P er tilstrækkelig lille (fx $P < 0,05$), vil man være tilbøjelig til at forkaste nul-hypotesen og altså acceptere, at den pågældende forklarende variabel bidrager med en signifikant information, når man i øvrigt har taget højde for de øvrige variabler.

I praksis er således valgt en maksimal værdi for P på 0,05. Men der er tale om et valg, der kan diskuteres (således vælges i nogle andre undersøgelser P -værdier på 0,10). Hvis P beregnes til at have en hø-

jere værdi, udelukkes den pågældende variabel fra modellen, idet det med nogenlunde sikkerhed kan afvises, at den pågældende variabel har en forklaringsværdi.

Problemer med collinearitet og udtyndede data

Problemet med collinearitet (eller multicollinearitet) opstår, når to (eller flere) variabler hænger så tæt sammen, at det er vanskeligt at adskille dem. Det viser sig i den logistiske regressionsanalyse ved ekstraordinært store usikkerhedskoefficienter (standard errors) ved estimation af parametrene til de pågældende variabler (Hosmer & Lemeshow, 1989). Den forhøjede usikkerhed kan i dette tilfælde resultere i, at den ene af to variabler, der er tæt sammenknyttet, smides ud af modellen. Men det vil være forholdsvis tilfældigt, hvilke af de to variabler der forbliver i den endelige model.

Derfor er der i bilagstabellerne angivet såvel parameterestimater (β) som et mål for usikkerheden "standard errors" for alle de forklarende variabler, dels når de optræder enkeltvis i modellen, dels når de indgår i en samlet model. Hvis der er store forskelle mellem parameterestimaterne for en forklarende variabel (fx fortegnsskift), eller hvis "standard errors" forøges markant som følge af andre forklarende variabelers indflydelse, kan årsagen være collinearitet.

Multicollineariteten analyseres ved frembringelse af korrelationsmatrisser for parameterestimaterne. Korrelationen kan antage værdierne mellem -1 og 1. Hvis værdien ligger tæt på disse yderpunkter, er der tale om multicollinearitet. Det er således i tilknytning til hver analyse undersøgt,

hvorvidt forklarende variabler indbyrdes har en relativt høj parameterkorrelation. Herefter er der taget stilling til, om nogle af de pågældende variabler kan undværes i analyserne, fx hvis der er tale om redundans (dvs. informationsgentagelse), hvor der fx er tale om at have forskellige indikatorer for det samme sagsforhold.

Andre numeriske problemer kan opstå ved relativt små datamaterialer spredt ud over et stort antal variabler, eller variabler der enten er meget sjældne eller meget hyppige hændelser. Disse såkaldt tynde datamaterialer vil ligeledes resultere i relativt høj usikkerhed ved estimationen af modellens parametre.

Det er med andre ord tilstrækkeligt at undersøge for de relativt store usikkerhedsmomenter, som fx kan iagttages ved forholdsvis brede sikkerhedsintervaller omkring de estimerede parametre eller ved størrelsen af "standard errors". Man kan ved selvsyn undersøge problemernes omfang i de tilhørende bilagstabeller, hvor "standard errors" eller 95 pct.'s sikkerhedsgrænserne er angivet for modellens parametre. Man kan således se, at en række af de sjældent forekommende begivenheder resulterer i relativt brede sikkerhedsintervaller.

Simpsons paradoks

Et problem, der ikke har været berørt i

det tidligere, er det fænomen, som er blevet kendt som "Simpsons paradoks". Det beror på en ganske enkel iagttagelse om forholdet mellem lokale statistiske sammenhænge og globale sammenhænge.

Simpsons paradoks siger, at de statistiske sammenhænge, der findes i en delmængde, *ikke* nødvendigvis genfindes i hele populationen. I sådanne situationer taler man også om synergieffekter eller kombinationseffekter, når de pågældende effekter kun optræder under bestemte forudsætninger, eller optræder med særlig styrke under nærmere specificerede omstændigheder.

Det er imidlertid en uoverkommelig opgave at kontrollere for alle sådanne tænkelige kombinationseffekter. Kun i situationer, hvor resultaterne sammenholdt med andre undersøgelseserfaringer giver anledning til tvivl eller undren, er der kontrollet for, hvorvidt sådanne kombinationseffekter bidrager med information, der kan forklare variationen i den afhængige variabel.

Hvis man overser sådanne kombinationseffekter og alene baserer analyserne på forklarende variablers enkeltstående effekter, kan det under heldige omstændigheder betyde, at estimerne bliver "skævt" estimerede.

Noter:

- 1) Nærværende appendiks bygger på Hosmer's & Lemeshow's generelle gennemgang af modellen (1989).

Bilagstabeller og skemaer

Bilagsskema 1.

Angivelse af dikotomisering af en række baggrundsforhold. Forældrenes sociale baggrund under deres egen opvækst.

Bedstemoderen hjemmegående	Moderens egen mor var hjemmegående husmoder det meste af moderens opvækst (første 15 år). Henholdsvis faderens egen mor var hjemmegående husmoder det meste af faderens opvækst (første 15 år).
Besteforælder ufaglært arbejder eller arbejdsløs	Faderens henholdsvis moderens mor/far var ufaglært arbejder eller arbejdsløs det meste af faderens/moderens opvækst (første 15 år).
Besteforælder faglært eller ufaglært arbejder	Faderens henholdsvis moderens mor/far var faglært eller ufaglært arbejder det meste af faderens opvækst (første 15 år).
Besteforælder selvstændig eller overordnet funktionær	Moderens mor/far var selvstændig eller overordnet funktionær det meste af moderens opvækst (første 15 år). Henholdsvis faderens mor/far var selvstændig eller overordnet funktionær det meste af faderens opvækst (første 15 år).
Opvækst hos enlig	Moderen henholdsvis faderen voksede fra fødslen op hos enlig forsørger.
Besteforældre skilt	Moderens henholdsvis faderens forældre skilt i løbet af barndommen, dvs. inden det fyldte 15. år.
Boet hjemme	Moderen henholdsvis faderen har boet hjemmet sammen med begge forældre de første 15 år.
Anbragt	Moderen henholdsvis faderen var anbragt uden for hjemmet inden det 15. år.

Anm.: Forekomst af de forhold, som beskrives i de ovennævnte variabler, kodes som "1". Hvis begivenheder eller de pågældende forhold ikke forekommer, kodes "0".

Bilagsskema 2.

Angivelse af dikotomisering af en række baggrundsforhold. Forældrenes erhvervmæssige og økonomiske forhold.

Ufaglært arbejder	Moderen henholdsvis faderen var ufaglært arbejder.
Ikke-faglært, førtidspensioneret, arbejdsløs	Moderen henholdsvis faderen ikke-faglært, førtidspensioneret eller arbejdsløs på interviewtidspunktet eller ikke-faglært i det sidste job, hvis p.t. ikke i arbejde.
Erhvervsuddannelse	Moderen henholdsvis faderen har fuldført en erhvervsuddannelse.
Lang erhvervsuddannelse	Moderen henholdsvis faderen har fuldført en erhvervsuddannelse af mindst 3½ års varighed.
Ledelsesfunktioner	Det indgik i moderens henholdsvis faderens arbejde (eller i sidste job) at lede andre eller bestemme, hvilket arbejde de skulle udføre.
Længerevarende arbejdsløse	Moderen henholdsvis faderen var arbejdsløse i mere end 25 pct. af de sidste 3 år (1993-1995).
Offentligt ansat	Moderen henholdsvis faderen er/var offentligt ansat (dvs. stat, amtskommune eller kommune).
Lav indkomst	Moderens henholdsvis faderens bruttoindkomst i 1995 var under 150.000 kr.
Moderen har længere erhvervsuddannelse end faderen	Moderen har gennemført en erhvervsuddannelse af længere varighed end faderen.

Bilagsskema 3.

Angivelse af dikotomisering af en række baggrundsforhold. Familiemæssige relationer.

Det første barn	Det aktuelle barn, født i efteråret 1995, var moderens eneste hjemmeboende barn.
Moderen enlig	Moderen er ikke gift/samlevende på interviewtidspunktet (januar-maj 1996).
Moderen var teenagemoder	Moderens aldersforskel til det ældste barn i familien er mindre end 20 år.
Moderen er teenagemoder med det aktuelle barn	Moderen er teenagemoder med det barn, der er født i efteråret 1995. Barnet er enebarn.
Moderen 35 år og derover	Moderen var 35 år og derover på interviewtidspunktet.
Faderen 38 år og derover	Faderen var 38 år og derover på interviewtidspunktet.
Tre-generations familie	Det aktuelle barn bor sammen med egne forældre og en eller flere bedsteforældre.
Ikke ønskebarn	Moderen henholdsvis faderen siger, at barnet <i>ikke</i> var et ønskebarn.
Samlivsvarighed mindre end 5 år	Barnets forældre har levet mindre end 5 år sammen.
Samlivsvarighed mindre end 1 år	Barnets forældre har levet mindre end 1 år sammen, da de fik barnet.
Papirløst samlevende	Barnets forældre er samlevende, men ikke gift.
Ingen kontakt til bedsteforælder	Ingen kontakt mellem moderen og hendes mor/far henholdsvis mellem faderen og hans mor/far.
Daglig kontakt til bedsteforælder	Faderen henholdsvis moderen har haft daglig kontakt med deres forældre gennem det sidste år.
Bedsteforælder enke/enkemand	Faderens henholdsvis moderens far/mor er enke/enkemand på interviewtidspunktet.

Bilagsskema 4.

Angivelse af dikotomisering af en række baggrundsforhold. Psykosociale relationer.

Psyko-somatiske stress-reaktioner	Faderen henholdsvis moderen har dagligt eller ugentligt en eller flere af følgende psykosomatiske problemer: Sviende eller trykkende smerter i øverste del af maven, hovedpine, følelsen af at alt var uoverkommeligt, følt sig nervøs og uligevægtig, følt sig nedtrykt og ked af det uden særlig grund.
Søgt læge for psykiske problemer	Moderen har efter fødslen søgt læge på grund af en eller flere af følgende grunde: Angst, dårlige nerver, hovedpine/migræne eller fødselsdepression.
Følelse af ikke at kunne klare de daglige problemer	Moderen har efter graviditet/fødsel oplevet en ændring til det værre med hensyn til følelsen af at kunne klare de daglige problemer.

Bilagsskema 5.

Angivelse af dikotomisering af en række baggrundsforhold. Barnets miljømæssige forhold.

Faderen/moderen ryger	Faderen henholdsvis moderen ryger. Særskilt opgjort for forældre der ryger 15 cigaretter dagligt eller mere – eller har et tilsvarende tobaksforbrug ved cerutter, pipe eller cigarer.
Rygning i barnets nærhed	Der ryges i rum, hvor barnet opholder sig.
Boligtype	Familien bor i et enfamiliehus eller landejendom.
Boligmæssige gener	Boligen generet af træk, fugt, kulde eller luftforurening fra trafik eller virksomheder.

Bilagstabel 2.1.a.**Analyse af baggrundsforhold der evt. har betydning for sandsynligheden for, at moderen var teenagemor, da hun fik sit første barn.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen voksede fra fødslen op hos enlig forsørger	0,89	0,40	0,03	-0,08	0,52	-
2. Mormoderen var arbejdsløs/ufaglært	0,65	0,15	0,0001	0,29	0,21	-
3. Morfaderen var arbejdsløs/ufaglært	0,81	0,16	0,0001	0,32	0,26	-
4. Moderen anbragt uden for hjemmet	1,85	0,43	0,0001	0,94	0,51	-
5. Moderen boet sammen med begge forældre gennem hele barndommen	-1,02	0,15	0,0001	0,87	0,33	0,008
6. Morfar og mormor skilt i løbet af barndommen	0,82	0,16	0,0001	-0,09	0,33	-
7. En af moderens forældre er døde	-0,01	0,18	-	-0,14	0,19	-
8. Ingen kontakt til moderens forældre	1,84	0,65	0,005	1,05	0,72	-
9. Morfar var faglært eller ikke-faglært arbejder	0,77	0,14	0,0001	0,38	0,24	-
10. Morfar var selvstændig/overordnet funktionær	-1,14	0,16	0,0001	-0,39	0,23	-
11. Mormor var selvstændig/overordnet funktionær	-0,36	0,20	-	-0,02	0,22	-
12. Moderen er enlig	1,97	0,19	0,0001	1,67	0,20	0,0001
13. Begge moderens forældre var arbejdsløse	0,87	0,20	0,0001	-0,06	0,34	-

Anm.: Variabel 5 og 6 er tæt korrelerede (0,83). Variabel 13 er konstrueret på grundlag af en kombination af variabel 2 og 3. Denne variabel bidrager imidlertid ikke med ny information i den endelige model, som fremkommer ved udelukkelse af de overflødige variable, der bidrager med færrest oplysninger (jf. bilagstabel 2.1.b). Der er endvidere testet for kombination mellem variabel 2 og 6, uden at dette giver ekstra information.

Bilagstabel 2.1.b.**Baggrundsforhold, der har betydning for sandsynligheden for, at den nybagte mor var teenager, da hun fik sit første barn. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Morfaderen var faglært eller ikke-faglært arbejder	0,78	0,15	2,18	(1,62-2,93)	0,0001
Mormoderen var arbejdsløs	0,33	0,16	1,40	(1,03-1,92)	0,04
Boet sammen med begge forældre gennem hele barndommen	-0,93	0,16	0,40	(0,29-0,54)	0,0001
Mor anbragt uden for hjemmet	1,11	0,46	3,03	(1,22-7,53)	0,05
Moderen er enlig	1,70	0,20	5,46	(3,69-8,09)	0,0001

Anm.: Forskellen imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer var ikke signifikant med Hosmer-Lemeshow test ($P=0,57$). Dette betyder, at man med rimelighed kan acceptere, at modellen kan beskrive datamaterialet. Tabellen viser, at hvis morfaderen er arbejder, så fordobles sandsynligheden for, at den nybagte moder var teenager, da hun fik sit første barn – set i forhold til hvis morfaderen ikke var arbejder. Der er en vis usikkerhed ved dette skøn, men med 95 pct.'s sikkerhed ligger det korrekte skøn inden for konfidensintervallets grænser; altså mellem 1,6 og 3. Sandsynligheden for, at oplysningen om morfaderens stilling ikke bidrager med information, der kan forudsige moderens sandsynlighed for at blive teenagemoder, er mindre end 0,0001.

Bilagstabel 2.2.**Aldersforskel imellem forældrene: Faderens alder minus moderens alder, opgjort særskilt for førstegangsfødende og øvrige familier. Procent.**

	Første barn	Følgende barn	I alt
-14-10 år	0	0	0
-9-5 år	3	3	3
-4-0 år	29	28	28
1-4 år	45	45	45
5-9 år	19	19	19
10-14 år	4	4	4
15-19 år	1	1	1
20-24 år	0	0	0
25 år og derover	0	0	0
I alt procent	101	100	99
Antal	2.202	3.016	5.218
Gennemsnitlig aldersforskel	2,4	2,5	2,5

Anm.: Der var 207 uoplyste med hensyn til faderens alder. Der vil være en overrepræsentation af familier, der kun får et barn, i gruppen "Første barn". Mens de familier, der får 3 eller flere børn vil være overrepræsenteret i den anden gruppe. Undersøgelsen viste imidlertid, at der ingen signifikante forskelle var mellem første barn og de følgende børn med hensyn til aldersforskelle imellem forældrene.

Bilagstabel 2.3.a.**Analyse af baggrundsforhold der har betydning for sandsynligheden for, at den nybagte mor var enlig.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen voksede fra fødslen op hos enlig forsørger	1,20	0,36	0,0009	0,02	0,48	-
2. Mormoderen var arbejdsløs/ufaglært	0,52	0,15	0,0007	0,28	0,20	-
3. Morfaderen var arbejdsløs/ufaglært	0,46	0,17	0,0007	0,15	0,24	-
4. Moderen anbragt uden for hjemmet	1,46	0,49	0,0003	0,09	0,60	-
5. Moderen boet sammen med begge forældre gennem hele barndommen	-1,03	0,15	0,0001	-0,88	0,31	0,004
6. Morfar og mormor skilt i løbet af barndommen	0,77	0,17	0,0001	-0,32	0,34	-
7. Det var ikke et ønskebarn	1,83	0,15	0,0001	-0,14	0,19	-
8. Det var det første barn	0,28	0,14	0,05	0,30	0,15	0,04
9. Morfar var faglært eller ikke-faglært arbejder	0,37	0,15	0,01	-0,11	0,25	-
10. Moderen var teenagemor	1,97	0,19	0,0001	1,35	0,22	0,0001
11. Morfaderen var selvstændig/overordnet funktionær	-0,89	0,15	0,0001	-0,54	0,22	0,02
12. Mormoderen var selvstændig/overordnet funktionær	0,22	0,19	-	0,07	0,21	-
13. Begge morfædre og mormødre var ufglærte/arbejdsløse	0,58	0,22	0,01	-0,21	0,38	-

Anm.: Under modellen er der paramaterkorrelation (0,81) mellem variabel 5 og 6.

Der er nogle relativt højt estimerede korrelationer mellem nogle af de forklarende variabler. Dette forekommer dels inden for den gruppe af variabler, der beskriver familierelationerne i moderens barndomshjem. Dels forekommer dette inden for den gruppe af variabler, der beskriver barndomshjemets socioøkonomiske status. For eksempel ses en tæt sammenhæng (0,75) mellem om moderen boede med begge forældre gennem hele barndommen (5) og (6) om morfar og mormor var skilt i løbet af barndommen. Der er med andre ord kun ganske få, der enten blev anbragt uden for hjemmet eller som i løbet af barndommen mistede den ene forælder ved dødsfald. Forståeligt nok er der også en tæt sammenhæng (0,47) mellem at bo hos en enlig forælder (1) og at have oplevet forældrenes skilsmisse (6), men også dette beror alene på overlappende definitioner.

Tilsvarende kan man finde relativt høje korrelationer mellem parameter-estimer for socioøkonomiske oplysninger om moderens barndomshjem. Fx ses en relativt tæt sammenhæng (0,54) mellem, hvorvidt morfaderen var ufglært/arbejdsløs (3) og hvorvidt morfaderen var faglært/ufaglært arbejder (9). Endvidere ses en tæt sammenhæng (0,63) mellem (9) og hvorvidt morfaderen var selvstændig eller overordnet funktionær (11). Årsagen til denne sidstnævnte sammenhæng er den samme som ved alle de øvrige, at de alene beror på overlappende definitioner eller som her gensidigt udelukkende definitioner. Hvis morfaderen var selvstændig/overordnet funktionær, kan han ikke samtidig være faglært/ufaglært arbejder.

Vi har valgt at lade programmet udelukke de variabler, der bidrager med mindst information til at forklare forskellene i den afhængige variabel. Det kan imidlertid som nævnt være lidt tilfældigt, hvilke af to tæt korrelerede variabler, der efter disse kriterier bliver udelukket.

Ved fortolkningen af undersøgelsesresultaterne er det derfor vigtigt, at man er opmærksom på, at det kan variere lidt, om det nu er den ene eller den anden indikator for den socioøkonomiske baggrund, der bliver repræsenteret i modellen. Tilsvarende er det hip som hap, om moderens familiemæssige relationer i barndomshjemmet bliver beskrevet ved (5) eller (6) i tabellerne. Imidlertid viser det sig i nogle af analyserne at have en selvstændig information, om moderen har været anbragt uden for hjemmet for at kunne forklare tidligt moderskab. På trods af at det drejer sig om relativt få personer, så er denne oplysning udslagsgivende for at kunne beskrive statistisk, hvorfor nogle får børn tidligt, mens andre venter længere.

Analyserne viser i øvrigt, at de forklarende variable, der vælges ud i den endelige model, er rimeligt robuste. Fra den første model, hvor de enkelte variable indgår samtidig, sker der visse ændringer af såvel de estimerede parametre som af standard errors. For det første sker der en forventet svækkelse af den estimerede parameter, men dog en relativt mindre ændring sammenlignet med de øvrige variable, som ikke medtages i den endelige model. For det andet sker der en kontrolleret forøgelse af standard errors, som man måtte forvente alene som følge af, at der sker en udtynding af datamaterialet i den anden model, som følge af det store antal parametre. I den endelige model ses således moderate standard errors, samt en god overensstemmelse mellem observationerne og modellen (ingen signifikante afvigelser mellem model og observationer).

Bilagstabel 2.3.b.

Baggrundsforhold, der har betydning for sandsynligheden for, at den nybagte mor var enlig. Den endelige model.

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Boet sammen med begge forældre					
igennem hele barndommen	-0,62	0,16	0,54	(0,39-0,74)	0,0001
Det var ikke et ønskebarn	1,62	0,15	5,04	(3,74-6,80)	0,0001
Det var det første barn	0,30	0,15	1,35	(1,01-1,80)	0,04
Morfaderen var selvstændig eller overordnet funktionær					
	-0,59	0,16	0,55	(0,40-0,77)	0,0003
Moderen var selv teenagemor	1,38	0,21	3,96	(2,62-5,97)	0,0001

Anm.: Forskellen, imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant med Hosmer-Lemeshow test ($P=0,21$). Se i øvrigt anm. under bilagstabel 2.1.b.

Bilagstabel 2.4.**Længden af forældrenes erhvervsuddannelse. Særskilt for eget erhvervsuddannelsesniveau og køn.**

Længden af egen erhvervsuddannelse		Ægtefællens/samleverens erhvervsuddannelsesniveau							I alt	I alt
		Ingen uddan.	½-1½ år	2-2½ år	3-3½ år	4-4½ år	5-5½ år	Over 5½ år	pct.	antal
Ingen erhvervsuddannelse	Fædre	41	6	22	21	6	2	2	100	830
	Mødre	37	5	9	28	15	3	4	101	924
½-1½ år	Fædre	20	9	32	30	6	2	2	101	223
	Mødre	25	9	7	37	17	4	2	101	212
2-2½ år	Fædre	18	3	43	27	5	2	2	100	445
	Mødre	16	6	17	35	15	5	5	99	1.110
3-3½	Fædre	21	6	30	32	8	2	2	101	1.273
	Mødre	16	6	11	36	17	6	8	100	1.117
4-4½	Fædre	9	5	24	28	17	2	4	99	696
	Mødre	14	4	6	28	33	5	9	99	360
5-5½	Fædre	10	3	26	30	8	12	10	99	230
	Mødre	11	3	7	18	12	22	26	99	125
Over 5½ år	Fædre	13	1	17	28	11	11	19	100	310
	Mødre	9	3	5	14	19	14	36	100	159
I alt	Fædre	23	5	28	28	9	3	4	101	4.007
	Mødre	21	6	11	32	17	6	8	100	4.007

Anm.: Erhvervsuddannelseslængden for enten fædre eller mødre er uoplyst i 1.418 tilfælde. Sammenhængen mellem ægtefællernes erhvervsuddannelsesniveau er signifikant ($P < 0,0005$) med chi-i-anden-test.

Bilagstabel 2.5.**Barnets kontakt med faderen og transporttid mellem forældrene. Kun familier, hvor forældrene ikke bor sammen. Procent.**

Hyppighed af kontakt med faderen:	Transporttid mellem forældrene			Alle med kontakt	Alle
	Mindre end 15 min.	15-30 min.	31 min. el. mere		
Daglig	32	28	17	28	18
Mindst en gang om ugen	51	48	33	47	31
Mindst hver 14. dag	8	11	6	9	6
Sjældnere	10	13	44	16	11
Ingen kontakt	•	•	•	•	35
I alt	101	100	100	100	100
Antal	63	46	18	127	196

Anm.: Familier, hvor faderen er død eller bor i udlandet er ikke medtaget (i alt 7 personer).

Bilagstabel 2.6.**"Hvordan vil du alt i alt bedømme familiens økonomiske situation, er den ..." Procent.**

	Børn fordelt i familiens socialgruppe					Alle
	1	2	3	4	5	
Særdeles god	29	20	15	12	7	16
God	54	58	60	58	47	56
Nogenlunde	15	20	22	27	39	25
Dårlig	2	2	2	3	6	3
I alt	100	100	99	100	99	100
Antal	610	1.050	1.184	1.521	803	5.168

Anm.: Forskellene er signifikante ved chi-i-anden test ($P < 0,0005$). Uoplyst: 257 personer.

Bilagstabel 2.7.a.**Analyse af sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om barnet betegnes af moderen som et ønskebarn. Kun børn i parfamilier.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Det første barn	0,10	0,08	-	0,45	0,12	0,0002
2. Teenagemor med det aktuelle barn	-2,21	0,23	0,0001	-1,59	0,39	0,0001
3. Moderen er 35 år og derover	-0,07	0,11	-	-0,45	0,16	0,005
4. Moderen og faderen har boet sammen mindre end 1 år	-1,74	0,19	0,0001	-1,71	0,25	0,0001
5. Faderen har en længere erhvervsuddannelse end moderen	0,32	0,11	0,003	0,16	0,13	-
6. Papirløst samlevende	-0,54	0,09	0,0001	-0,47	0,11	0,0001
7. Faderen tager forældreorlov	0,09	0,22	-	0,06	0,23	-
8. Moderens indkomst under 150.000 kr.	-0,45	0,08	0,0001	-0,14	0,11	-
9. Faderens indkomst under 150.000 kr.	-0,86	0,13	0,0001	-0,55	0,14	0,0001
10. Faderen har en erhvervsuddannelse	0,57	0,11	0,0001	0,15	0,14	-
11. Moderen har en erhvervsuddannelse	0,89	0,08	0,0001	0,44	0,13	0,0006
12. Det er det første barn, og moderen er 35 år og derover	0,68	0,35	0,05	0,57	0,44	-

Anm.: Der kan konstateres relativt tæt statistisk sammenhæng mellem en række variabler, som er definatorisk forbundne. Det drejer sig om 5 og 10 samt 12 og 1 henholdsvis 3.

Bilagstabel 2.7.b.**Sociale baggrundsforhold, der har sammenhæng med, om moderen betegner barnet som et ønskebarn. Kun børn i parfamilier. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
1. Det var det første barn	0,50	0,12	1,66	(1,32-2,08)	0,0001
2. Moderen er teenagemor med det aktuelle barn	-1,64	0,39	0,19	(0,09-0,42)	0,0001
3. Moderen er 35 år og derover	-0,34	0,15	0,71	(0,53-0,95)	0,003
4. Forældrene har boet sammen mindre end 1 år	-1,72	0,25	0,18	(0,11-0,29)	0,0001
5. Faderen har en længere erhvervs- uddannelse end moderen	0,23	0,11	1,26	(1,01-1,56)	0,04
6. Papirløst samlevende	-0,49	0,11	0,61	(0,49-0,77)	0,0001
7. Faderens indkomst under 150.000 kr.	-0,59	0,14	0,55	(0,42-0,73)	0,0001
8. Moderen har en erhvervs- uddannelse	0,52	0,12	1,68	(1,34-2,11)	0,0001

Anm.: Forskellen, imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant med Hosmer & Lemeshow test ($P=0,30$).

Bilagstabel 3.1.a.**Analyse af baggrundsforhold der har betydning for, om tre generationer bor under samme tag.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen voksede fra fødslen op hos enlig forsørger	0,49	1,02	-	-0,82	1,30	-
2. Mormoderen var arbejdsløs/ufaglært	-0,17	0,39	-	-0,51	0,43	-
3. Morfaderen var arbejdsløs/ufaglært	0,63	0,35	-	0,33	0,54	-
4. Moderen anbragt uden for hjemmet	1,34	1,03	-	0,28	1,23	-
5. Moderen boet sammen med begge forældre gennem hele barndommen	-0,16	0,38	-	-0,18	0,75	-
6. Morfar og mormor skilt i løbet af barndommen	-0,18	0,48	-	-0,97	0,84	-
7. Det var ikke et ønskebarn	1,56	0,32	0,0001	0,62	0,38	-
8. Det var det første barn	0,90	0,32	0,005	0,52	0,36	-
9. Morfar var faglært eller ikke-faglært arbejder	0,37	0,32	-	-0,11	0,60	-
10. Moderen var teenagemor, da hun fik sit første barn	1,95	0,38	0,0001	-0,57	1,08	-
11. Morfaderen var selvstændig/overordnet funktionær	-0,42	0,32	-	-0,23	0,53	-
12. Mormoderen var selvstændig/overordnet funktionær	0,11	0,38	-	0,15	0,42	-
13. Moderen var enlig	2,82	0,33	0,0001	2,20	0,39	0,0001
14. Moderen havde en erhvervsuddannelse	-1,33	0,31	0,0001	-0,61	0,37	-
15. Moderen er teenagemor med det aktuelle barn	2,96	0,41	0,0001	2,06	1,17	-

Anm.: Det skal her bemærkes, at hvorvidt moderen startede med at få børn som teenager (10) kun har nævneværdig betydning for at forstå tregenerationsfamilien, hvis der er tale om det første barn (15).

Bilagstabel 3.1.b.**Sociale baggrundsforhold, der har betydning for, om tre generationer bor under samme tag. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Moderen er teenagemor med det aktuelle barn	2,19	0,46	8,97	(3,63-22,16)	0,0001
Moderen er enlig	2,52	0,35	12,38	(6,25-24,50)	0,0001

Anm.: Forskellen, imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant med Hosmer & Lemeshow test (P=0,50).

Bilagstabel 3.2.a.**Analyse af baggrundsforhold der har betydning for, om der i dag er daglig kontakt mellem mor og mormor.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Far har daglig kontakt med sin mor	0,30	0,11	0,006	0,29	0,11	0,007
2. Mormoderen er enke	-0,05	0,08	-	0,04	0,09	-
3. Mormoderen var overordnet funktionær/selvstændig	0,11	0,07	-	0,12	0,08	-
4. Mor anbragt uden for hjemmet	-1,36	0,49	0,005	-1,60	0,50	0,001
5. Det første barn	0,11	0,06	0,05	0,01	0,06	-
6. Morfar og mormor skilt i løbet af barndommen	-0,11	0,08		-0,19	0,09	0,025
7. Mor var teenager, da hun fik sit første barn	0,50	0,15	0,0007	0,16	0,19	-
8. Moderen 35 år og derover	-0,64	0,09	0,0001	-0,59	0,10	0,0001
9. Mor er enlig	0,55	0,16	0,0004	0,51	0,16	0,002
10. Mor har en erhvervsuddannelse	-0,27	0,06	0,0001	-0,19	0,07	0,006
11. Mor har ledelsesfunktioner	-0,09	0,07	-	-0,02	0,07	-
12. Mormoderen var erhvervsaktiv	0,13	0,06	0,04	0,09	0,07	-
13. Morfaderen var faglært/ufaglært arbejder	0,18	0,06	0,003	0,13	0,06	0,05
14. Moderen voksede fra fødslen op hos enlig forsørger	0,00	0,24	-	-0,22	0,25	-
15. Moderen er teenagemor med det aktuelle barn	0,96	0,27	0,0004	0,63	0,33	0,06

Anm.: Kombinationen af teenagemoderskab (7) og at det aktuelle barn var det første (5), viste sig at være udslagsgivende (15).

Variabel 4 var tæt korreleret (-0,54) med teenagemoderskab (5). Der var i øvrigt ingen tæt sammenhæng mellem de forklarende variable, som kunne give mistanke om multicollinearitet.

Bilagstabel 3.2.b.**Faktorer der har betydning for, om der i dag er daglig kontakt mellem mor og mormor.
Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Mor er enlig	0,51	0,16	1,67	(1,21-2,29)	0,002
Mor er teenager med det aktuelle barn	0,76	0,28	2,14	(1,24-3,70)	0,007
Far har daglig kontakt med sin mor	0,29	0,11	1,34	(1,08-1,65)	0,007
Morfar og mormor skilt, mens mor var barn	-0,18	0,09	0,84	(0,71-0,99)	0,04
Mor anbragt uden for hjemmet (da hun var barn) ¹⁾	-1,60	0,50	0,20	(0,08-0,54)	0,001
Moderen 35 år og derover	-0,59	0,09	0,56	(0,46-0,67)	0,0001
Moderen har erhvervsuddannelse	-0,20	0,07	0,82	(0,72-0,94)	0,004
Morfader var faglært/ufaglært	0,13	0,06	1,14	(1,01-1,30)	0,03

Anm.: Spørgsmålet lød: "Hvor ofte har du inden for det sidste år haft kontakt med din mor?" Hvis svaret er "daglig" kodes 1 ellers kodes 0, dog ekskluderes de, hvis mor er død, fra analysen. Tregenerationsfamilier er ikke medtaget i denne analyse.

Forskellen, imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant med Hosmer & Lemeshow-test ($P=0,19$).

1) Kun ganske få af mødrene havde været anbragt uden for hjemmet som barn (i alt 16 personer i stikprøven).

Bilagstabel 3.3.a.**Analyse af baggrundsforhold der har betydning for, om der i dag er daglig kontakt mellem mor og morfar.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Far har daglig kontakt med sin mor	0,31	0,12	0,01	0,31	0,13	0,01
2. Morfaderen er enkemand	-0,29	0,17	-	-0,23	0,17	-
3. Morfaderen var overordnet funktionær/selvstændig	0,06	0,07	-	0,18	0,13	-
4. Mor anbragt uden for hjemmet	-1,38	0,73	0,06	-1,56	0,75	0,04
5. Det første barn	0,07	0,07	-	0,00	0,07	-
6. Morfar og mormor skilt	-1,35	0,15	0,0001	-1,42	0,16	0,0001
7. Mor var teenager, da hun fik sit første barn	0,37	0,17	0,03	0,15	0,23	-
8. Moderen 35 år og derover	-0,56	0,13	0,0001	-0,56	0,13	0,0001
9. Mor er enlig	0,29	0,18	-	0,39	0,19	0,05
10. Mor har en erhvervsuddannelse	-0,28	0,08	0,0003	-0,34	0,09	0,0001
11. Mor har ledelsesfunktioner	-0,07	0,08	-	0,00	0,09	-
12. Morfaderen var erhvervsaktiv	-0,01	0,08	-	0,02	0,08	-
13. Morfaderen var faglært/ufaglært arbejder	0,30	0,07	0,0001	0,30	0,13	0,02
14. Moderen voksede fra fødslen op hos enlig forsørger	-1,92	0,59	0,001	-2,24	0,60	0,0002
15. Moderen er teenagemor med det aktuelle barn	0,71	0,27	0,009	0,61	0,38	-

Anm.: Der er en tæt kombination (0,81) mellem morfaderens stilling som selvstændig/overordnet funktionær (3) og faglært/ikke faglært arbejder (13). Det er således lidt tilfældigt, hvilken af de to indikatorer for socioøkonomisk stilling, der indgår i den endelige model. Der er endvidere en tæt sammenhæng (-0,59) mellem 15 og 7, fordi relativt mange af teenagemødrene er med i undersøgelsen i kraft af deres andet barn. Det er imidlertid netop kombinationen (dvs. mødre, der er teenagere i efteråret 1995), der er udslagsgivende.

Bilagstabel 3.3.b.**Faktorer der har betydning for, om der i dag er daglig kontakt mellem mor og morfar.
Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Mor er enlig	0,38	0,19	1,47	(1,01-2,14)	0,05
Morfar var faglært/ufaglært arbejder	0,16	0,08	1,17	(1,01-1,36)	0,04
Mor er teenager med det aktuelle barn	0,75	0,30	2,12	(1,18-3,82)	0,01
Far har daglig kontakt med sin mor	0,31	0,13	1,37	(1,07-1,75)	0,02
Mor voksede fra fødslen op hos enlig mor	-2,35	0,60	0,10	(0,03-0,31)	0,0001
Mor er 35 år eller derover	-0,57	0,13	0,56	(0,44-0,73)	0,0001
Mormor og morfar er skilt	-1,48	0,15	0,23	(0,17-0,31)	0,0001
Mor har fået en erhvervsuddannelse	-0,35	0,08	0,71	(0,60-0,83)	0,0001
Mor var anbragt uden for hjemmet	-1,64	0,75	0,19	(0,05-0,84)	0,03

Anm.: Spørgsmålet lød: "Hvor ofte har du inden for det sidste år haft kontakt med din far?" Hvis svaret er "daglig" kodes 1 ellers kodes 0, dog ekskluderes de, hvis mor er død, fra analysen.

Forskellen, imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er imidlertid signifikant med Hosmer & Lemeshow-test ($P=0,03$). Det betyder, at modellen med de pågældende baggrundsoplysninger kun på en ufuldstændig måde kan beskrive, hvorfor der er en tæt daglig kontakt mellem mor og morfar.

Bilagstabel 3.4.a.**Analyse af baggrundsforhold der har betydning for, om der i dag er daglig kontakt mellem far og farmor.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen voksede fra fødslen op hos enlig forsørger	-0,57	0,60	-	-0,83	0,60	-
2. Mor har daglig kontakt med moderen	0,33	0,11	0,002	0,29	0,11	0,006
3. Farmoderen er enke	-0,11	0,15	-	-0,03	0,15	-
4. Farmoderen er selvstændig/ overordnet funktionær	0,07	0,14	-	-0,13	0,15	-
5. Far var anbragt uden for hjemmet	-0,74	0,73	-	-0,85	0,74	-
6. Det var det første barn	0,16	0,11	-	0,10	0,11	-
7. Farmor og farfar var skilt	-0,53	0,19	0,005	-0,67	0,19	0,0006
8. Moderen var teenagemor, da hun fik sit første barn	0,53	0,27	0,05	-0,09	0,41	-
9. Faderen var 38 år eller derover	-0,40	0,18	0,03	-0,26	0,19	-
10. Moderen var enlig	0,02	1,06	-	-0,28	1,10	-
11. Faderen havde en erhvervsuddannelse	-0,37	0,12	0,002	-0,36	0,12	0,004
12. Faderen havde ledelsesfunktioner	-0,38	0,12	0,001	-0,36	0,12	0,003
13. Farmoderen var erhvervsaktiv	0,41	0,11	0,0002	0,43	0,12	0,004
14. Farfaderen var faglært/ufaglært arbejder	-0,05	0,11	-	-0,17	0,12	-
15. Moderen er teenagemor med det aktuelle barn	1,38	0,39	0,0004	1,31	0,57	0,03

Anm.: Der er en tæt sammenhæng (-0,71) mellem teenagemoderskab (8) og kombinationen (15), hvor moderen til det aktuelle barn i undersøgelsen er teenagemor. Det er imidlertid kun den sidst kombinerede oplysning, der har betydning for den daglige kontakt mellem far og farmor. Tilsvarende overlappende definitioner giver en tæt sammenhæng (-0,31) mellem 13 og 4.

Bilagstabel 3.4.b.**Faktorer der har betydning for, om der i dag er daglig kontakt mellem far og farmor.
Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Farmor var erhvervsaktiv	0,43	0,11	1,54	(1,23-1,92)	0,0002
Mor har en daglig kontakt med sin mor	0,30	0,11	1,35	(1,10-1,67)	0,005
Farmor og farfar var skilt	-0,63	0,19	0,54	(0,37-0,78)	0,001
Far har en erhvervsuddannelse	-0,33	0,12	0,72	(0,57-0,92)	0,008
Far har et job, der indbefatter ledelsesfunktioner	-0,35	0,12	0,71	(0,56-0,89)	0,004
Moderen er teenagemor med det aktuelle barn	1,24	0,40	3,44	(1,58-7,47)	0,002

Anm.: Spørgsmålet lød: "Hvor ofte har du inden for det sidste år haft kontakt med din mor?" Hvis svaret er "daglig" kodes 1 ellers kodes 0, dog ekskluderes de, hvis mor er død, fra analysen.

Forskellen, imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant med Hosmer & Lemeshow-test ($P=0,26$).

Bilagstabel 3.5.a.**Analyse af baggrundsforhold der har betydning for, om der i dag er daglig kontakt mellem far og farfar.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Faderen voksede fra fødslen op hos enlig forsørger	-1,64	1,01	-	-1,52	1,02	-
2. Mor har daglig kontakt med moderen	0,37	0,11	0,0008	0,34	0,11	0,002
3. Farfaderen er enkemand	-0,65	0,28	0,02	-0,57	0,29	0,05
4. Farfaderen er selvstændig/overordnet funktionær	0,50	0,11	0,0001	1,09	0,27	0,0001
5. Far var anbragt uden for hjemmet	-0,40	0,60	-	-0,13	0,62	-
6. Det var det første barn	0,22	0,11	0,04	0,18	0,11	-
7. Farmor og farfar var skilt	-1,19	0,25	0,0001	-1,05	0,26	0,0001
8. Moderen var teenagemor, da hun fik sit første barn	0,38	0,30	-	-0,15	0,45	-
9. Faderen var 38 år eller derover	-0,59	0,22	0,007	-0,43	0,23	0,05
10. Moderen var enlig	-0,04	1,06	-	0,15	1,07	-
11. Faderen havde en erhvervsuddannelse	-0,33	0,13	0,01	-0,36	0,13	0,007
12. Faderen havde ledelsesfunktioner	-0,56	0,13	0,0001	-0,55	0,13	0,0001
13. Farmoderen var erhvervsaktiv	0,21	0,11	0,06	0,16	0,12	-
14. Farfaderen var faglært/ufaglært arbejder	-0,13	0,12	-	0,71	0,28	0,01
15. Det er det første barn, og moderen er teenagemor	1,04	0,42	0,01	1,01	0,62	-

Anm.: Overlappende definitioner mellem (4) farfaderens stilling som henholdsvis overordnet funktionær og (14) faglært/ufaglært arbejder giver en høj korrelation (0,90). Tilsvarende situation ses mellem (15) teenagemoderskab for det aktuelle barn og (8) teenagemoderskab generelt (-0,71).

Bilagstabel 3.5.b.**Faktorer, der har betydning for, om der i dag er daglig kontakt mellem far og farfar.****Den endelige model**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Farfar var selvstændig eller overordnet funktionær	1,16	0,26	3,19	(1,91-5,35)	0,0001
Mor har daglig kontakt med mormor	0,34	0,11	1,41	(1,13-1,75)	0,002
Farfar er enkemand	-0,60	0,29	0,55	(0,31-0,96)	0,004
Farfar og farmor er skilt, mens far var barn	-1,00	0,26	0,37	(0,22-0,61)	0,0001
Far er 38 år og derover	-0,50	0,22	0,61	(0,39-0,94)	0,02
Far har en erhvervsuddannelse	-0,35	0,13	0,71	(0,55-0,92)	0,008
Far har et job, der indbefatter ledelsesfunktioner	-0,54	0,13	0,58	(0,45-0,75)	0,0001
Farfar var faglært/ikke-faglært arbejder	0,77	0,27	2,15	(1,26-3,67)	0,005
Mor er teenagemor, og det er det første barn	0,93	0,43	2,53	(1,08-5,92)	0,05

Anm.: Spørgsmålet lød: "Hvor ofte har du inden for det sidste år haft kontakt med din far?" Hvis svaret er "daglig" kodes 1 ellers kodes 0, dog ekskluderes de, hvis mor er død, fra analysen.

Forskellen, imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant med Hosmer & Lemeshow-test ($P=0,86$).

Bilagstabel 4.1.**Antal dages barselsorlov i barnets første 12 måneder for gifte familier, hvor begge forældre har erhvervsarbejde. Sverige 1978-1991.**

Barnets fødselsår	Faderen antal dage	Moderen antal dage	Faderens andel i procent
1978	43	233	16
1979	42	234	15
1980 ¹⁾	47	263	15
1981	47	265	15
1982	45	262	15
1983	44	258	15
1984	40	253	14
.			
.			
1989	41	272	13
1991 ²⁾	53	278	16

Anm.: Der er for tiden ikke udarbejdet statistik for perioden 1985-1988 og 1990. For børn født 1989 og fremefter er forældrene enten gift eller samlevende, men i 1991 medtages forældre, der har fælles forældremyndighed til barnet.

Kilde: Riksförsäkringsverket (1985, 1986, 1989, 1990 og 1994).

1) I 1980 øgedes barselsorloven med 90 dage, hvilket førte til en øget barselsorlov på fem dage til faderen, men 1 måneds gennemsnitligt forøget barselsorlov til moderen.

2) I 1989 øgedes antal dage med dagpenge til 90 i forbindelse med intensive kampagner for at øge fædrenes andel af orloven.

Bilagstabel 4.2.**Antal mænd, der har fået dagpenge ved fødsel, i forhold til antal kvinder, der har fået dagpenge i forbindelse med fødsel. 1985-1995.**

År	Fædreorlov fra barnets 15. uge		Antal mødre med dagpenge (procentbasis)
	antal	pct.	antal
1985	1.248	3,0	41.939
1986	1.325	2,8	47.095
1987	1.281	2,6	48.838
1988	1.233	2,5	49.580
1989	1.296	2,5	51.665
1990	1.802	3,4	53.765
1991	1.881	3,4	55.545
1992	2.247	4,0	56.608
1993	2.144	3,7	58.104
1994	1.955	3,4	57.551
1995	1.994	3,3	59.627

Anm.: Opgørelsen omfatter afsluttede dagpengesager opgjort for personer det pågældende år. Data fra 1984 er ikke medtaget, fordi ordningen først blev gennemført fra juli 1984.

Kilde: Danmarks Statistik. Statistiske Efterretninger. Social sikring og retsvæsen. Dagpenge ved sygdom og fødsel, diverse årgange.

Bilagstabel 4.3.a.**Analyse af sociale baggrundsforhold, der har betydning for næsten daglige eller flere gange ugentlige skænderier om barnet.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Det første barn	0,23	0,10	0,03	0,20	0,12	-
2. Teenagemor med det første barn	-0,12	0,30	-	-0,60	-0,60	-
3. Moderen og faderen har boet sammen mindre end 1 år	-0,12	0,37	-	-0,59	0,52	-
4. Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,08	0,12	-	-0,15	0,15	-
5. Faderen har en erhvervsuddannelse	-0,10	0,14	-	-0,11	0,15	-
6. Moderen er 35 år og derover	-0,20	0,16	-	-0,10	0,19	-
7. Faderen tager forældreorlov	0,17	0,23	-	0,10	0,23	-
8. Moderens indkomst under 150.000 kr.	-0,09	0,10	-	-0,03	0,13	-
9. Faderens indkomst under 150.000 kr.	0,24	0,17	-	0,17	0,18	-
10. Barnet født for tidligt	0,37	0,17	0,03	0,42	0,19	0,03
11. Barnet har kolik	0,69	0,14	0,0001	0,47	0,17	0,005
12. Fødselskomplikationer	0,19	0,12	-	0,15	0,14	-
13. Moderen vækket flere gange hver nat	0,59	0,10	0,0001	0,53	0,12	0,0001
14. Faderen vækket flere gange hver nat	0,46	0,18	0,0009	0,19	0,19	-
15. Moderen er teenager med det aktuelle barn	0,53	0,41	-	-0,41	1,19	-

Anm.: Som forventet er parametrene korrelerede for en række par af variabler, som definitorisk er forbundet. Det gælder således for 15 og 2 samt 6 og 1. Kun relativt få personer med en erhvervsuddannelse falder under indtægtsgrænsen i 8 og 9. Således er disse korrelerede med 4 og 5, henholdsvis.

Bilagstabel 4.3.b.**Sociale baggrundsforhold der har betydning for næsten daglige eller flere gange ugentlige skænderier om barnet. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Barnet er født 3-4 uger eller mere for tidligt	0,46	0,19	1,59	(1,09-2,31)	0,02
Barnet har kolik	0,49	0,17	1,63	(1,18-2,27)	0,03
Moderen bliver vækket flere gange hver nat af barnet	0,56	0,12	1,78	(1,39-2,22)	0,0001
Det er det første barn	0,24	0,12	1,27	(1,01-1,59)	0,04

Anm.: Om faderen havde psykosomatiske stress-symptomer, eller om han blev vækket flere gange hver nat, var ikke udslagsgivende. Forskellen, imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant med Hosmer-Lemeshow test (P=0,51).

Bilagstabel 4.4.a.

Analyse af sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om der næsten dagligt eller flere gange ugentligt er skænderier om de daglige pligter.

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Det første barn	0,09	0,08	-	0,08	0,10	-
2. Teenagemor med det første barn	0,15	0,22	-	-0,07	0,37	-
3. Moderen og faderen har boet sammen mindre end 1 år	0,32	0,25	-	-0,05	0,33	-
4. Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,11	0,09	-	-0,12	0,12	-
5. Faderen har en erhvervsuddannelse	-0,01	0,11	-	0,01	0,12	-
6. Moderen er 35 år og derover	-0,07	0,12	-	0,02	0,14	-
7. Faderen tager forældreorlov	-0,32	0,22	-	-0,34	0,22	-
8. Moderens indkomst under 150.000 kr.	-0,08	0,08	-	-0,14	0,10	-
9. Faderens indkomst under 150.000 kr.	0,18	0,14	-	0,18	0,14	-
10. Barnet født for tidligt	0,08	0,14	-	0,05	0,17	-
11. Barnet har kolik	0,19	0,13	-	0,17	0,15	-
12. Fødselskomplikationer	0,06	0,10	-	0,05	0,11	-
13. Moderen vækket flere gange hver nat	0,21	0,08	0,01	0,21	0,10	0,04
14. Faderen vækket flere gange hver nat	0,04	0,16	-	-0,05	0,17	-
15. Moderen er teenager, og det er det første barn	0,67	0,32	0,04	0,42	0,59	-

Bilagstabel 4.4.b.

Sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om der næsten daglig eller flere gange ugentlig er skænderier om de daglige pligter. Den endelige model.

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Moderen bliver vækket flere gange hver nat af barnet	0,21	0,10	1,23	(1,02-1,48)	0,03

Anm.: Forskelle, imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikante med Hosmer-Lemeshow test ($P=0,047$).

Bilagstabel 4.5.a.

Analyse af sociale baggrundsforhold der har betydning for næsten daglige eller flere gange ugentlige skænderier om "andre emner"

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Det første barn	0,13	0,09	-	-0,29	0,10	0,004
2. Teenagemor med det første barn	0,34	0,21	-	0,25	0,32	-
3. Moderen og faderen har boet sammen mindre end 1 år	0,59	0,24	0,01	0,46	0,30	-
4. Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,10	0,10	-	-0,10	0,12	-
5. Faderen har en erhvervsuddannelse	-0,08	0,11	-	-0,01	0,12	-
6. Moderen er 35 år og derover	-0,21	0,13	-	-0,28	0,15	-
7. Faderen tager forældreorlov	-0,03	0,20	-	-0,05	0,20	-
8. Moderens indkomst under 150.000 kr.	0,03	0,08	-	0,03	0,10	-
9. Faderens indkomst under 150.000 kr.	0,31	0,14	0,02	0,25	0,14	-
10. Barnet født for tidligt	0,28	0,14	0,05	0,16	0,17	-
11. Barnet har kolik	0,27	0,13	0,04	0,25	0,15	-
12. Fødselskomplikationer	0,01	0,10	-	0,14	0,11	-
13. Moderen vækket flere gange hver nat	0,36	0,09	0,0001	0,40	0,10	0,0001
14. Faderen vækket flere gange hver nat	0,24	0,16	-	0,07	0,17	-
15. Moderen er teenagemor med det aktuelle barn	0,66	0,33	0,05	0,47	0,54	-

Anm.: Se note under bilagstabel 4.3.a og 4.4.a.

Bilagstabel 4.5.b.

Sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om der næsten daglig eller flere gange ugentlig er skænderier om "andre emner". Den endelige model.

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Det var det første barn	-0,22	0,10	0,81	(0,67-0,97)	0,025
Faderens indkomst mindre end 150.000 kr.	0,31	0,14	1,37	(1,04-1,79)	0,02
Moderen bliver vækket flere gange hver nat af barnet	0,39	0,10	1,48	(1,23-1,79)	0,0001

Anm.: Forskelle, imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikante med Hosmer-Lemeshow test ($P=0,72$).

Bilagstabel 4.6.**Procentandele utraditionelle familier blandt dem, der henholdsvis næsten dagligt eller flere gange ugentligt har skænderier om de daglige pligter, og dem der ikke har det.**

	Ikke skænderier	Skænderier	Alle	P <
Moderen er 5 år ældre end faderen	4	3	4	-
Moderen har en længere erhvervsuddannelse end faderen	23	25	23	-
Moderen har ikke været arbejdsløs de sidste 3 år/faderen har haft mere end 10 pct. arbejdsløshed	4	3	4	-
Moderen tjente 100.000 kr. mere end faderen	9	8	9	-
Moderen har ledelsesfunktioner, mens faderen ikke har det	12	10	11	-
Moderen er privat ansat, faderen er offentligt ansat	5	8	5	0,03
Moderen tilhører socialgruppe 1 eller 2, mens faderen tilhører gruppe 4-6	4	5	4	-

Anm.: Kun familier, hvor der foreligger oplysninger om fædre indgår i analysen.

Bilagstabel 4.7.**Procentandele utraditionelle familier blandt dem, der henholdsvis næsten dagligt eller flere gange ugentligt har skænderier om andre emner.**

	Ikke skænderier	Skænderier	Alle	P <
Moderen er 5 år ældre end faderen	4	3	4	-
Moderen har en længere erhvervsuddannelse end faderen	24	21	23	-
Moderen har ikke været arbejdsløs de sidste 3 år/faderen har haft mere end 10 pct. arbejdsløshed	4	3	4	-
Moderen tjente 100.000 kr. mere end faderen	9	9	9	-
Moderen har ledelsesfunktioner, mens faderen ikke har det	11	13	11	-
Moderen er privat ansat, faderen er offentligt ansat	5	7	5	0,05
Moderen tilhører socialgruppe 1 eller 2, mens faderen tilhører gruppe 4-6	4	5	4	-

Anm.: Kun familier, hvor der foreligger oplysninger om fædre indgår i analysen.

Bilagstabel 4.8.a.**Analyse af sociale baggrundsforhold, der har sammenhæng med fædrenes brug af forældreorloven.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen er 5 år ældre end faderen	0,05	0,37	-	0,01	0,38	-
2. Moderen har en længere erhvervsuddannelse end faderen	0,36	0,15	0,01	0,34	0,16	0,04
3. Moderen ikke arbejdsløs, men faderen ledig i mindst 10 pct. af perioden 1993-95	0,09	0,32	-	-0,09	0,35	-
4. Faderens arbejdstid var mindre end 41 timer, mens moderens arbejdstid (i sidste job) var mere end 40 timer	0,58	0,25	0,02	0,42	0,28	-
5. Moderen tjener 100.000 kr. mere end faderen i 1995	0,37	0,20	-	0,55	0,34	-
6. Moderen havde ledelsesfunktioner, mens faderen ikke havde det	-0,18	0,22	-	-0,34	0,23	-
7. Moderen var privat ansat, mens faderen var offentligt ansat	1,18	0,20	0,001	-0,09	0,23	-
8. Moderen er i socialgruppe 1 eller 2, mens faderen tilhører gruppe 4-6	0,06	0,32	-	0,04	0,37	-
9. Faderen er funktionær/tjenestemand	0,72	0,13	0,0001	0,27	0,17	-
10. Moderen er ufaglært, førtidspensioneret, arbejdsløs eller tidligere beskæftiget som ufaglært	-0,30	0,18	-	-0,07	0,21	-
11. Faderen er offentligt ansat	1,59	0,14	0,0001	1,53	0,18	0,0001
12. Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	0,40	0,14	0,006	0,07	0,17	-
13. Faderen er offentligt ansat og moderen tjente 100.000 kr. mere i 1995	1,43	0,29	0,0001	-0,23	0,46	-

Bilagstabel 4.8.b.**Sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med fædrenes brug af forældreorlovsloven. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Moderen har en længere erhvervsuddannelse end faderen	0,35	0,15	1,41	(1,04-1,91)	0,025
Faderen er funktionær/ tjenestemand	0,30	0,15	1,35	(1,01-1,82)	0,05
Faderen er offentligt ansat	1,51	0,15	4,52	(3,39-6,03)	0,0001

Anm.: Forskellen, imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant med Hosmer-Lemeshow test (P=0,40).

Bilagstabel 5.1.a.**Analyse af sociale baggrundsforhold, der har betydning for for tidlig fødsel (3-4 uger eller mere).**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen er enlig	0,61	0,21	0,003	0,37	0,22	-
2. Moderen teenager med det første barn	0,26	0,23	-	0,04	0,29	-
3. Det første barn	-0,14	0,10	-	-0,08	0,11	-
4. Moderen er 35 år og derover	0,24	0,14	-	0,23	0,14	-
5. Moderen ledig mere end 25 pct. i 1993-95	0,12	0,16	-	0,06	0,16	-
6. Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,15	0,11	-	0,05	0,12	-
7. Arbejdsfunktion under graviditet: tunge løft	0,09	0,14	-	-0,12	0,20	-
8. Moderen har psykosomatiske stress- symptomer	0,30	0,11	0,006	0,22	0,11	0,04
9. Moderen ryger	0,59	0,10	0,0001	0,47	0,11	0,0001
10. Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,77	0,17	0,0001	0,36	0,19	0,05
11. Barnet var ikke et "ønskebarn"	-0,32	0,13	0,02	-0,16	0,14	-
12. Moderen havde nat- og/eller skifte- holdsarbejde	0,01	0,18	-	-0,19	0,21	-
13. Stående arbejde under graviditet	0,09	0,19	-	0,04	0,23	-
14. Arbejdsbelastet under graviditet	0,16	0,11	-	0,31	0,17	-
15. Moderen er teenagemor med det aktuelle barn	0,15	0,40	-	-0,01	0,50	-

Anm.: Det skal bemærkes, at der er nogle definatoriske overlappende variable, der følgelig er tæt korrelerede. Det drejer sig om 14, som er associeret med 12 og 7. Stående arbejde (13) er korreleret med tunge løft (7). Tilsvarende er 9 og 10 korrelerede.

Bilagstabel 5.1.b.**Sociale baggrundsforhold af betydning for forekomst af for tidlig fødsel. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Moderen har psykosomatiske problemer	0,23	0,11	1,26	(1,02-1,56)	0,03
Moderen ryger	0,49	0,11	1,63	(1,32-2,02)	0,0001
Moderen ryger over 15 cigaretter om dagen	1,40	0,18	1,49	(1,04-2,13)	0,03

Anm.: For tidlig fødsel er her afgrænset til de mødre, der fødte 3-4 uger eller mere for tidligt. Forekomst af for tidlig fødsel er relativt hyppig blandt enlige mødre. Når dette ikke indgår som en faktor, der kan bidrage til at forklare de for tidlige fødsler, skyldes det antageligt sammenfaldet med såvel hyppigere forekomst af psykosomatiske symptomer og rygning. Disse faktorer bidrager med mere information til at kunne forklare forekomsten af de for tidlige fødsler. Erhvervsarbejde med "stående arbejde" og "tunge løft" ses ikke umiddelbart at have sammenhæng med for tidlig fødsel, ligesom natarbejde under graviditeten synes at være uden statistisk betydning. Forskellene mellem det, man skulle forvente ifølge modellen, og de faktiske observationer er ikke signifikante ved Hosmer & Lemeshow-test (P=0,17).

Bilagstabel 5.2.a.**Analyse af sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med fødselskomplikationer.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen er 35 år og derover med det første barn	0,85	0,18	0,0001	0,45	0,22	0,04
2. Det var det første barn	0,47	0,07	0,0001	0,49	0,07	0,0001
3. Moderen var mere end 25 pct. arbejdsløs 1993-95	0,05	0,11	-	0,04	0,11	-
4. Moderen er 35 år og derover	0,10	0,09	-	0,14	0,11	-
5. Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,11	0,07	-	-0,17	0,08	0,03
6. Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	0,01	0,08	-	0,03	0,08	-
7. Moderen er teenagemor med det aktuelle barn	-0,84	0,36	0,02	-1,15	0,36	0,001

Anm.: Den måde, som de forklarende variabler er afgrænset på, giver en relativt høj korrelationskoefficient mellem parameterestimerne for 1 og 4. Da 5 og 6 ligeledes er definatorisk afhængige, finder man også her en relativt tæt sammenhæng.

Bilagstabel 5.2.b.**Sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med fødselskomplikationer. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Moderen er teenager med det aktuelle barn	-1,15	0,36	0,32	(0,16-0,64)	0,001
Det var det første barn	0,46	0,07	1,58	(1,39-1,80)	0,0001
Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,16	0,07	0,85	(0,74-0,99)	0,04
Moderen er 35 år og derover med det første barn	0,60	0,19	1,82	(1,26-2,62)	0,001

Anm.: Forskellen, mellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant med Hosmer & Lemeshow test (P=0,36).

Bilagstabel 5.3.**Barnets fødselsvægt og sociale baggrundsforhold. Kun børn, der er født til tiden.¹⁾****Regressionsmodel.**

	Parameterestimer gram	Signifikansniveau P <
Moderen er enlig	-86	0,03
Moderen har en erhvervsuddannelse	34	0,05
Moderen ryger	-211	0,0001
Moderen længerevarende ledig ²⁾	54	0,025

Anm.: Barnets fødselsvægt er gennemsnitligt 86 gram lavere, hvis moderen er enlig. Hvis moderen ryger, er barnets fødselsvægt gennemsnitligt 211 gram lavere. Ovenstående baggrundsforhold udgør imidlertid kun en mangelfuld forklaring på forskellene i fødselsvægt ($R^2=0,04$). En række andre baggrundsforhold, fx moderens alder, ægteskabelige problemer, psykosociale symptomer, faderens rygning mv., kunne ikke bidrage med information til at forklare forskelle i fødselsvægten. Inddrages **omfanget** af moderens tobaksforbrug, viser den lineære regressionsmodel, at et tobaksforbrug på 10 cigaretter dagligt svarer til en vægtreduktion på 170 gram. 20 cigaretter dagligt svarer til en vægtreduktion på 340 gram, når der i øvrigt tages højde for de øvrige betydende forhold.

1) Børn, der er født 1-2 uger for tidligt og 1-2 uger for sent, er medregnet som født til tiden.

2) Ved længerevarende ledighed forstås mindst 25 pct.'s ledighed i løbet af de sidste 3 år (dvs. 1993-95).

Bilagstabel 5.3.a.**Analyse af sociale baggrundsforhold for mødre, der har fravær af psykosomatiske stress-symptomer.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen er enlig	-0,32	0,15	0,04	-0,16	0,16	-
2. Moderen var teenager med det første barn	-0,34	0,15	0,03	0,15	0,20	-
3. Det første barn	0,10	0,06	-	0,20	0,07	0,004
4. Fødselskomplikationer	-0,47	0,07	0,0001	-0,51	0,07	0,0001
5. Moderen har en erhvervsuddannelse	0,44	0,07	0,0001	0,28	0,08	0,0004
6. Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	0,28	0,08	0,0004	0,08	0,09	-
7. Moderen var ledig i mere end 25 pct. af de sidste tre år (1993-95)	-0,30	0,10	0,003	-0,14	0,10	-
8. Moderens indkomst var under 150.000 kr. (brutto 1995)	-0,37	0,06	0,0001	-0,23	0,07	0,0008
9. Moderen er 35 år og derover	0,19	0,10	-	0,14	0,10	-
10. Moderen er offentligt ansat	0,13	0,07	0,05	0,06	0,07	-
11. Moderen er teenagemor med det aktuelle barn	-0,60	0,24	0,01	-0,59	0,32	-

Anm.: Der kan konstateres nogle tætte statistiske sammenhænge mellem (11) og de to variabler (1 og 2), som den er kombineret af. Lignende tætte sammenhænge ses mellem 5 og 6, hvilket ligeledes følger af definatoriske overlapninger. Det er ikke overraskende, at der er en tæt statistisk sammenhæng mellem (7) langvarig ledighed og lav indkomst (8).

Bilagstabel 5.3.b.**Sociale baggrundsforhold for mødre der har fravær af psykosomatiske stress-symptomer. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Det første barn	0,15	0,7	1,16	(1,02-1,32)	0,02
Fødslen havde komplikationer	-0,49	0,07	0,61	(0,53-0,71)	0,0001
Moderen har en erhvervsuddannelse	0,34	0,07	1,41	(1,22-1,63)	0,0001
Moderens indkomst er under 150.000 kr.	-0,28	0,07	0,76	(0,66-0,86)	0,0001

Anm.: Forskellen, mellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant med Hosmer & Lemeshow test ($P=0,57$).

Bilagstabel 5.3.c.**Forekomst af baggrundsforhold for mødre der har *psykosomatiske stress-symptomer*.
Procentandele.**

	Mødre uden problemer	Mødre med psykosoma- tiske symp- tomer	Alle	P <
Det første barn	43	41	42	-
Fødselskomplikationer	21	29	23	0,0001
Moderen har en erhvervsuddannelse	76	67	74	0,0001
Moderens indkomst er under 150.000 kr. (brutto 1995)	41	50	43	0,0001
Antal personer	4.100	1.325	5.425	

Bilagstabel 5.3.d.**Analyse af sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med forekomst af psykiske problemer hos mødrene.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen er enlig	0,26	0,14	-	0,16	0,15	-
2. Moderen var teenager med det første barn	0,22	0,14	-	-0,05	0,18	-
3. Det første barn	0,02	0,06	-	-0,06	0,06	-
4. Fødselskomplikationer	0,48	0,07	0,0001	0,49	0,07	0,0001
5. Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,31	0,06	0,0001	-0,19	0,07	
6. Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	-0,25	0,07	0,0002	-0,12	0,07	-
7. Moderen var ledig i mere end 25 pct. af de sidste tre år (1993-95)	0,23	0,09	0,001	0,12	0,09	-
8. Moderens indkomst var under 150.000 kr. (brutto 1995)	0,24	0,06	0,0001	0,13	0,06	
9. Moderen var 35 år og derover	-0,25	0,08	0,002	-0,21	0,09	
10. Moderen var offentligt ansat	-0,07	0,06	-	-0,01	0,06	-
11. Moderen er teenagemor med det aktuelle barn	0,32	0,24	-	0,21	0,30	-

Anm.: Ved psykiske problemer forstås et eller flere af følgende: 1) følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer, 2) psykosomatiske stress-symptomer, 3) angst, dårlige nerver, 4) fødselsdepressioner, samt 5) hovedpine, migræne.

Bilagstabel 5.3.e.**Forhold der har betydning for forekomst af psykiske problemer hos mødrene. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Fødslen havde komplikationer	0,48	0,07	1,61	(1,42-1,84)	0,0001
Moderen havde en indtægt under 150.000 kr. (1995)	0,16	0,06	1,18	(1,05-1,32)	0,005
Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,23	0,07	0,79	(0,70-0,90)	0,0004
Moderen er 35 år og derover	-0,20	0,08	0,82	(0,69-0,96)	0,01

Anm.: Forskellene imellem det, man skulle forvente ifølge modellen, og de faktiske observationer var ikke signifikante med Hosmer & Lemeshow-test (P=0,44). Ved psykiske problemer forstås et eller flere af følgende: 1) følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer, 2) psykosomatiske stress-symptomer, 3) angst, dårlige nerver, 4) fødselsdepressioner, samt 5) hovedpine, migræne.

Bilagstabel 5.4.**Mødrenes forventede beskæftigelsesmæssige situation og ammeperiodens længde. Procent.**

	Moderen i arbejde	Børne- pasn.- orlov	Arbejds- løs	Husmor	Andet	I alt
Aldrig blevet ammet	4	4	6	11	8	4
Ammet mindre end 1 måned	5	5	8	3	9	6
Ammet 1-2 måneder	16	11	18	8	22	14
Ammet 3 måneder og derover	75	80	68	77	61	76
I alt	100	100	100	99	100	100
Antal	2.357	2.260	530	61	176	5.384
Gennemsn. antal måneder ammet	3,6	3,8	3,3	3,6	3,1	3,6

Anm.: Spørgsmålet lød: "Ved du på nuværende tidspunkt, hvilken beskæftigelsesmæssig situation du vil være i efter barselsorloven?" Det efterfølgende spørgsmål lød: "Hvilken beskæftigelsesmæssig situation regner du med at være i?". Mødrene i arbejde omfatter såvel mødre, der allerede er i arbejde, som mødre der regner med at være i arbejde eller under uddannelse. I børnepasningsorlov indgår også andre former for orlov.

Bilagstabel 5.4.a.
Analyse af sociale baggrundsforhold for mødre der ryger.

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen er enlig	1,34	0,15	0,0001	1,68	0,17	0,0001
2. Moderen teenager med det første barn	0,99	0,14	0,0001	0,33	0,17	0,05
3. Moderen var ufaglært arbejder	0,53	0,08	0,0001	0,11	0,09	-
4. Moderen var mere end 25 pct. arbejdsløs i 1993-95	0,46	0,09	0,0001	0,13	0,10	-
5. Moderens indkomst var under 150.000 kr.	0,52	0,06	0,0001	0,10	0,07	-
6. Det er det første barn	-0,22	0,06	0,0003	-0,24	0,07	0,0003
7. Moderen har en erhvervsuddannelse	-1,00	0,06	0,0001	-0,53	0,08	0,0001
8. Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	-0,93	0,08	0,0001	-0,53	0,09	0,0001
9. Moderen har psykosomatiske stress- symptomer	0,41	0,07	0,0001	0,31	0,07	0,0001
10. Faderen ryger	1,33	0,06	0,0001	1,37	0,07	0,0001
11. Moderen er enlig og var teenagemor med sit første barn	1,46	0,33	0,0001	-0,40	0,41	-

Anm.: Der er definatoriske overlapninger mellem flere variabler, der følgelig afstedkommer relativt høje korrelationer mellem parameterestimerne. Det drejer sig om 1 og 2, som er kombineret til variabel 11. Endvidere drejer det sig om 7 og 8. Det er selvfølgelig forventeligt, at der er en tæt sammenhæng mellem 7 og 3.

Bilagstabel 5.4.b.
Sociale baggrundsforholds betydning for om moderen ryger. Den endelige model.

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Moderen er enlig	1,62	0,15	5,05	(3,72-6,83)	0,0001
Moderen havde psykosomatiske symptomer	0,32	0,07	1,38	(1,20-1,59)	0,0001
Moderen havde en erhvervsuddannelse	-0,63	0,07	0,54	(0,46-0,62)	0,0001
Moderen havde en erhvervsuddannelse på 3½ år eller længere	-0,56	0,09	0,57	(0,48-0,69)	0,0001
Faderen er ryger	1,39	0,07	4,00	(3,51-4,55)	0,0001
Det var det første barn	-0,24	0,07	0,79	(0,69-0,89)	0,0002

Anm.: Forskellene imellem det, man skulle forvente ifølge modellen, og de faktiske observationer er ikke signifikante ved Hosmer & Lemeshow-test (P=0,19).

Bilagstabel 5.5.a.**Analyse af sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om barnet *ikke altid kunne lide at blive ammet.***

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen er enlig	0,61	0,15	0,0001	0,21	0,17	-
2. Moderen teenager ved det første barn	0,70	0,15	0,0001	0,05	0,21	-
3. Moderen 35 år og derover	-0,39	0,11	0,0003	-0,22	0,11	0,05
4. Det første barn	0,26	0,07	0,0001	0,22	0,07	0,002
5. Moderen var arbejdsløs i mere end 25 pct. af perioden 1993-95	0,17	0,11	-	0,01	0,11	-
6. Moderens indkomst var under 150.000 kr.	0,31	0,07	0,0001	0,10	0,07	-
7. Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,54	0,07	0,0001	-0,24	0,08	0,004
8. Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	-0,43	0,09	0,0001	-0,15	0,10	-
9. Moderen var offentligt ansat	-0,20	0,07	0,004	-0,08	0,07	-
10. Bedsteforældre hjalp den første måned	0,10	0,07	-	0,07	0,07	-
11. Moderen ryger	0,55	0,07	0,0001	0,38	0,09	0,0001
12. Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,74	0,13	0,0001	0,34	0,14	0,015
13. Faderen ryger	0,18	0,07	0,01	-0,04	0,09	-
14. Faderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,30	0,10	0,0025	0,13	0,11	-
15. Der ryges i de rum, hvor barnet opholder sig	0,36	0,07	0,0001	-0,03	0,10	-
16. Moderen har psykosomatiske stress- symptomer	0,27	0,07	0,0002	0,18	0,08	0,02
17. Barnet er født for tidligt	-0,05	0,16	-	-0,11	0,16	-
18. Moderen er teenager	1,31	0,24	0,0001	0,77	0,32	0,016

Bilagstabel 5.5.b.**Sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om barnet *ikke altid kunne lide at blive ammet*. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Moderen er 35 år eller derover	-0,26	0,11	0,77	(0,62-0,96)	0,02
Det første barn	0,22	0,07	1,25	(1,09-1,43)	0,001
Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,33	0,08	0,72	(0,62-0,83)	0,0001
Moderen ryger	0,41	0,08	1,50	(1,29-1,75)	0,0001
Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,37	0,14	1,44	(1,10-1,89)	0,009
Moderen har psykosomatiske stress- symptomer	0,19	0,08	1,21	(1,04-1,40)	0,01
Moderen er teenager	0,88	0,25	2,41	(1,49-3,91)	0,0004

Anm.: Forskellen, mellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant med Hosmer & Lemeshow test (P=0,90).

Bilagstabel 5.6.a.**Analyse af sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med ammeperiodens ophør inden 1 måned.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen er enlig	0,92	0,18	0,0001	0,30	0,20	-
2. Moderen teenager ved det første barn	1,53	0,24	0,0001	0,85	0,26	0,001
3. Moderen 35 år og derover	-0,56	0,16	0,0005	-0,31	0,19	-
4. Det første barn	0,09	0,09	-	0,03	0,10	-
5. Moderen var arbejdsløs i mere end 25 pct. af perioden 1993-95	0,68	0,12	0,0001	0,31	0,14	0,04
6. Moderens indkomst var under 150.000 kr.	0,70	0,09	0,0001	0,23	0,10	0,03
7. Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,99	0,09	0,0001	-0,33	0,12	0,004
8. Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	-1,03	0,15	0,0001	-0,45	0,16	0,005
9. Moderen var offentligt ansat	-0,40	0,10	0,0001	-0,23	0,10	0,02
10. Moderen ryger	0,87	0,09	0,0001	0,30	0,12	0,01
11. Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	1,26	0,14	0,0001	0,58	0,16	0,0004
12. Faderen ryger	0,38	0,09	0,0001	-0,10	0,12	-
13. Faderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,59	0,12	0,0001	0,26	0,14	-
14. Der ryges i de rum, hvor barnet opholder sig	0,90	0,09	0,0001	0,33	0,12	0,008
15. Moderen var ikke-faglært (førtids-pensioneret, arbejdsløs)	0,84	0,10	0,0001	0,25	0,12	0,03
16. Moderen har psykosomatiske stress-symptomer	0,49	0,10	0,0001	0,31	0,10	0,003
17. Barnet er født for tidligt	-0,14	0,22	-	-0,25	0,23	-
18. Moderen er 35 år eller derover ved det første barn	-0,40	0,35	-	0,12	0,41	-

Anm.: Der ses en række overlappende definitioner, der afstedkommer nogle relativt høje korrelationer mellem følgende estimerede parameterestimer: Moderens erhvervsuddannelse (7) og stilling som ikke-faglært arbejder (15). Følgelig er 10 og 11 tæt korrelerede, ligesom 12 og 13.

Bilagstabel 5.6.b.**Sociale baggrundsforhold der er af betydning for, hvorvidt amningen højst varer 1 måned. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Moderen er teenager	0,92	0,26	2,52	(1,52-4,16)	0,0003
Moderen var arbejdsløs i mere end 25 pct. af perioden 1993-95	0,31	0,14	1,37	(1,05-1,79)	0,02
Moderens indkomst var under 150.000 kr. i 1995	0,24	0,10	1,27	(1,04-1,55)	0,02
Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,36	0,11	0,70	(0,56-0,88)	0,002
Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	-0,48	0,16	0,62	(0,45-0,85)	0,003
Moderen offentligt ansat	-0,24	0,10	0,78	(0,64-0,96)	0,02
Moderen ryger	0,31	0,12	1,37	(1,09-1,72)	0,007
Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,60	0,16	1,82	(1,33-2,49)	0,0002
Der ryges i de rum, hvor barnet opholder sig	0,34	0,12	1,40	(1,11-1,76)	0,004
Moderen var ikke-faglært, førtids- pensioneret, arbejdsløs	0,26	0,12	1,30	(1,03-1,63)	0,03
Moderen har psykosomatiske stress- symptomer	0,31	0,10	1,37	(1,12-1,66)	0,002

Anm.: Forskellen, mellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant med Hosmer & Lemeshow test (P=0,12).

Bilagstabel 5.6.c.**Analyse af sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med ammeperiodens ophør efter 3 måneder.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen er enlig	-0,91	0,14	0,0001	-0,22	0,17	-
2. Moderen teenager ved det første barn	-1,92	0,24	0,0001	-1,27	0,26	0,001
3. Moderen 35 år og derover	0,50	0,10	0,0001	0,22	0,13	-
4. Det første barn	-0,15	0,06	0,02	-0,16	0,07	0,03
5. Moderen var arbejdsløs i mere end 25 pct. af perioden 1993-95	-0,57	0,10	0,0001	-0,25	0,11	0,02
6. Moderens indkomst var under 150.000 kr.	-0,51	0,06	0,0001	-0,03	0,07	-
7. Moderen har en erhvervsuddannelse	0,98	0,07	0,0001	0,34	0,09	0,001
8. Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	0,98	0,09	0,0001	0,46	0,10	0,0001
9. Moderen er offentligt ansat	0,33	0,07	0,0001	0,16	0,07	0,03
10. Moderen ryger	-1,20	0,07	0,0001	-0,76	0,08	0,0001
11. Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	-1,46	0,12	0,0001	-0,57	0,14	0,0001
12. Faderen ryger	-0,51	0,07	0,0001	-0,04	0,09	-
13. Faderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	-0,54	0,09	0,0001	-0,04	0,11	-
14. Der ryges i de rum, hvor barnet opholder sig	-1,02	0,07	0,0001	-0,30	0,09	0,0009
15. Moderen var ikke-faglært (førtids- pensioneret, arbejdsløs)	-0,82	0,07	0,0001	-0,23	0,09	0,0009
16. Moderen har psykosomatiske stress- symptomer	-0,46	0,07	0,0001	-0,29	0,08	0,0001
17. Barnet er født for tidligt	-0,09	0,14	-	-0,04	0,16	-
18. Moderen er 35 år eller derover ved det første barn	0,53	0,24	0,03	0,27	0,29	-

Anm.: Se anmærkning under bilagstabel 5.6.a.

Bilagstabel 5.6.d.**Sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med ammeperiodens ophør efter 3. måned. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Moderen er teenager	-1,32	0,26	0,27	(0,16-0,45)	0,0001
Moderen er 35 år og derover	0,28	0,11	1,32	(1,06-1,65)	0,01
Det første barn	-0,14	0,07	0,87	(0,75-0,99)	0,04
Moderen var arbejdsløs i mere end 25 pct. af perioden 1993-95	-0,26	0,11	0,77	(0,63-0,95)	0,01
Moderen har en erhvervsuddannelse	0,36	0,08	1,43	(1,21-1,69)	0,0001
Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	0,47	0,10	1,60	(1,31-1,95)	0,0001
Moderen offentligt ansat	0,16	0,07	1,17	(1,02-1,35)	0,03
Moderen ryger	-0,77	0,08	0,46	(0,39-0,54)	0,0001
Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	-0,59	0,14	0,56	(0,43-0,73)	0,0001
Der ryges i de rum, hvor barnet opholder sig	-0,32	0,08	0,73	(0,62-0,86)	0,0002
Moderen var ikke-faglært, førtids- pensioneret, arbejdsløs	-0,23	0,09	0,79	(0,67-0,94)	0,008
Moderen har psykosomatiske stress- symptomer	-0,29	0,08	0,75	(0,65-0,87)	0,0001

Bilagstabel 5.6.e.**Forekomst af sociale baggrundsforhold for dem der henholdsvis gennemfører amning i mindst 3 måneder eller i en kortere periode. Procentandele.**

	Ammet i 3 måneder	Ophørt tidligere	Alle	P <
Moderen er teenager ved det aktuelle barn	1	4	1	0,0001
Moderen er 35 år eller derover	14	9	13	0,0001
Det første barn	42	45	42	0,02
Moderen var arbejdsløs i mere end 25 pct. af perioden 1993-95	9	15	10	0,0001
Moderen har en erhvervsuddannelse	79	58	74	0,0001
Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	25	11	22	0,0001
Moderen er offentligt ansat	42	34	40	0,0001
Moderen ryger	24	51	30	0,0001
Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	3	12	5	0,0001
Der ryges i de rum, hvor barnet opholder sig	20	41	25	0,0001
Moderen var ikke-faglært, førtidspensionist eller arbejdsløs	18	34	22	0,0001
Moderen har psykosomatiske stress-symptomer	22	31	24	0,0001
Antal personer	4.090	1.335	5.425	

Anm.: Forskellen, mellem det man skulle forvente i henhold til modellen og de faktiske observationer, var ikke signifikant ifølge Hosmer & Lemeshow test ($P=0,57$).

Bilagstabel 5.7.**Ændring i mødrenes velbefindende til det værre i forhold til tiden før graviditet og fødsel hos mødre, der havde komplikationer i forbindelse med fødslen. Procentandele.**

Ændringer til det værre:	Ingen komplikationer	Komplikationer ved fødslen	Alle	P <
Humør?	14	18	15	0,005
Følelsen af at kunne klare de daglige problemer?	19	23	20	0,0008
Træthedsfornemmelser?	65	69	66	0,02
Appetit?	14	14	14	-
Evne til at falde i søvn?	11	14	12	0,02
Interesse for socialt samvær?	16	19	16	0,005
Bekymring for fremtiden?	27	31	27	0,007
Evne til at styre sit temperament?	15	18	15	0,002
Et eller flere af ovenstående problemer?	82	86	83	0,001
Antal personer	4.181	1.236	5.417	

Anm.: Spørgsmålet lød: "Har du oplevet ændringer i dit velbefindende i forhold til tiden før graviditet og fødsel på følgende områder?". Tabellen viser, at blandt dem, der havde komplikationer ved fødslen, havde 18 pct. en forværring af humøret efter fødslen, mens dette var tilfældet for 14 pct. af de øvrige. Forskellen er signifikant med Fishers eksakttest ($P < 0,005$).

Bilagstabel 5.7.a.**Analyse af sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om barnet har haft hvæsende vejrtrækning.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen er enlig	0,23	0,16	-	0,10	0,17	-
2. Moderen er teenager	0,64	0,24	0,007	0,81	0,25	0,001
3. Moderen 35 år og derover	-0,02	0,10	-	-0,14	0,11	-
4. Det første barn	-0,52	0,07	0,0001	-0,58	0,07	0,0001
5. Moderen var arbejdsløs i mere end 25 pct. af perioden 1993-95	0,01	0,11	-	-0,11	0,11	-
6. Moderens indkomst var under 150.000 kr.	0,21	0,07	0,001	0,14	0,07	-
7. Boligen var generet af træk, fugt, luftforurening fra trafik eller virksomheder	0,37	0,07	0,0001	0,35	0,07	0,0001
8. Moderen anbragt uden for hjemmet	-0,16	0,42	-	-0,36	0,44	-
9. Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,13	0,07	-	0,06	0,08	-
10. Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	-0,13	0,08	-	-0,06	0,09	-
11. Moderen var offentligt ansat	0,05	0,07	-	0,06	0,07	-
12. Moderen ryger	0,31	0,07	0,0001	0,19	0,09	0,02
13. Faderen ryger	0,18	0,07	0,009	0,11	0,09	-
14. Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,61	0,13	0,0001	0,38	0,14	0,009
15. Faderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,12	0,10	-	-0,03	0,11	-
16. Der ryges i de rum, hvor barnet opholder sig	0,16	0,07	0,025	-0,16	0,09	-
17. Moderen har psykosomatiske stress-symptomer	0,37	0,07	0,0001	0,29	0,07	0,0001
18. Barnet er født for tidligt	0,03	0,15	-	0,06	0,15	-
19. Moderen er 35 år eller derover ved det første barn	-0,42	0,24	-	0,11	0,27	-

Bilagstabel 5.7.b.**Sociale og miljømæssige baggrundsforhold der har sammenhæng med, om barnet har haft hvæsende vejrtrækning. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Moderen er teenager	0,82	0,24	2,28	(1,41-3,69)	0,0007
Det første barn	-0,56	0,07	0,57	(0,50-0,66)	0,0001
Boligen er generet af fugt, træk, kulde eller luftforurening fra trafik eller virksomheder	0,36	0,07	1,44	(1,26-1,64)	0,0001
Moderen ryger	0,16	0,08	1,18	(1,01-1,36)	0,03
Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,34	0,14	1,41	(1,07-1,86)	0,0015
Moderen har psykosomatiske stress- symptomer	0,29	0,07	1,34	(1,16-1,55)	0,0001

Anm.: Forskellen, mellem det man skulle forvente i henhold til modellen og de faktiske observationer, var ikke signifikant ifølge Hosmer & Lemeshow test (P=0,94).

Bilagstabel 5.7.c.**Analyse af sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om barnet er blevet tilset af læge på grund af hvæsende vejrtrækning.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen er enlig	0,30	0,17	-	0,14	0,19	-
2. Moderen er teenager	0,71	0,25	0,004	0,90	0,27	0,0008
3. Moderen 35 år og derover	-0,04	0,11	-	-0,19	0,12	-
4. Det første barn	-0,58	0,08	0,0001	-0,66	0,08	0,0001
5. Moderen var arbejdsløs i mere end 25 pct. af perioden 1993-95	-0,04	0,12	-	-0,15	0,13	-
6. Moderens indkomst var under 150.000 kr.	0,18	0,07	0,02	0,08	0,08	-
7. Boligen var generet af træk, fugt, luftforurening fra trafik eller virksomheder	0,32	0,07	0,0001	0,31	0,07	0,0001
8. Moderen anbragt uden for hjemmet	0,01	0,45	-	-0,20	0,46	-
9. Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,19	0,08	0,02	-0,01	0,09	-
10. Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	-0,15	0,09	-	-0,06	0,10	-
11. Moderen er offentligt ansat	0,05	0,07	-	0,06	0,08	-
12. Moderen ryger	0,38	0,08	0,0001	0,30	0,09	0,002
13. Faderen ryger	0,18	0,08	0,02	0,08	0,09	-
14. Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,63	0,14	0,0001	0,34	0,15	0,025
15. Faderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,19	0,11	-	0,07	0,13	-
16. Der ryges i de rum, hvor barnet opholder sig	0,17	0,08	0,04	-0,23	0,10	0,03
17. Moderen har psykosomatiske stress-symptomer	0,28	0,08	0,0005	0,19	0,08	0,02
18. Barnet er født for tidligt	0,11	0,16	-	0,15	0,17	-
19. Moderen er 35 år eller derover med det første barn	-0,45	0,28	-	0,17	0,31	-

Bilagstabel 5.7.d.

Sociale og miljømæssige baggrundsforhold der har sammenhæng med, om barnet er blevet tilset af læge på grund af hvæsende vejrtrækning. Den endelige model.

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Moderen er teenager	0,94	0,26	2,55	(1,54-4,23)	0,0003
Det første barn	-0,62	0,08	0,54	(0,46-0,63)	0,0001
Boligen er generet af fugt, træk, kulde eller luftforurening fra trafik eller virksomheder	0,31	0,07	1,37	(1,18-1,58)	0,0001
Moderen ryger	0,25	0,08	1,28	(1,09-1,51)	0,003
Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,32	0,15	1,37	(1,02-1,84)	0,04
Moderen har psykosomatiske stress- symptomer	0,20	0,08	1,22	(1,04-1,43)	0,02

Anm.: Forskellen, mellem det man skulle forvente i henhold til modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikant ifølge Hosmer & Lemeshow test (P=0,97).

Bilagstabel 5.7.e.

Forekomst af sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om barnet er blevet tilset af læge på grund af hvæsende vejrtrækning. Procentandele.

	Tilset af læge som følge af hvæsende vejrtrækning	Øvrige	Alle	P <
Moderen er teenager ved det aktuelle barn	3	1	1	0,006
Det første barn	31	45	42	0,0001
Boligen generet af træk, fugt, kulde eller luftforurening fra trafik eller virksomheder	46	38	40	0,0001
Moderen ryger	37	29	30	0,0001
Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	9	5	5	0,0001
Moderen har psykosomatiske stress- symptomer	29	24	24	0,0006
Antal personer	919	4.506	5.425	

Anm.: Se bilagstabellerne 5.7.c og d.

Bilagstabel 5.8.**Helbredsmæssige problemer efter fødslen hos mødre, der havde komplikationer i forbindelse med fødslen. Procentandele.**

	Ingen kompli- kationer	Komplika- tioner ved fødslen	Alle	P <
Angst, dårlige nerver?	7	13	9	0,0001
Søgt læge?	2	3	2	0,0025
Fødselsdepressioner?	4	6	4	0,0004
Søgt læge?	1	2	1	0,01
Hovedpine/migræne?	16	21	18	0,0001
Søgt læge?	3	5	4	0,007
Infiltrationer i nakke, skuldre?	55	59	56	0,025
Søgt læge?	6	9	7	0,003
Søgt læge for et eller flere af ovenst. problemer?	10	15	11	0,0001
Underlivsproblemer?	11	14	11	0,0006
Søgt læge?	9	11	9	0,01
Uregelmæssig menstruation?	12	15	12	0,003
Søgt læge	3	5	4	0,009
Urinvejsproblemer?	3	6	4	0,002
Søgt læge?	2	4	3	0,0001
Søgt læge for et eller flere af ovenst. problemer	25	36	28	0,0001
Antal personer	4.183	1.237	5.420	

Anm.: Spørgsmålet lød: "Har du efter fødslen oplevet noget af følgende? Hvis ja, har du søgt læge?".

Forskellenes signifikansniveau (P) er beregnet på grundlag af Fisher eksakt test.

Bilagstabel 5.9.**Barnets sundhed og helbred samt sociale baggrundsforhold opgjort særskilt for omfanget af moderens daglige tobaksforbrug. Procent.**

	Omfang af moderens daglige tobaksforbrug					Alle	P <
	Moderen ryger ikke	1-9 cig.	10-14 cig.	15-19 cig.	20+ cig.		
<i>Barnets sundhed/helbred:</i>							
Født 3-4 uger eller mere for tidligt	7	9	11	14	16	8	0,0005
Født 1-2 måneder eller mere for tidligt	3	5	5	5	8	4	0,0005
Ammet mindre end 1 måned	8	8	13	21	26	10	0,0005
Ammet 3 måneder eller mere	82	72	59	53	44	75	0,0005
Barnet kan ind imellem ikke lide at blive ammet	15	22	20	26	26	17	0,0005
Barnet har/havde kolik	9	9	11	11	17	10	0,001
Blev tilset af læge pga. hvæsende vejrtrækning	15	16	21	20	29	17	0,0005
<i>Psykosociale baggrundsforhold for moderens rygning:</i>							
Moderen enlig	2	7	6	8	12	4	0,0005
Psykosomatiske stress-symptomer	22	28	27	33	36	24	0,0005
Moderens indkomst under 150.000 kr. i 1995	39	46	51	54	59	43	0,0005
Moderen har en erhvervsuddannelse	80	68	61	53	45	74	0,0005
Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	26	21	8	8	10	22	0,0005
Faderen ryger	25	43	54	54	63	33	0,0005
Følelse af ikke at kunne klare de daglige problemer	19	29	18	26	25	20	0,006
Angst, dårlige nerver	7	13	11	12	13	9	0,0005
Fødselsdepressioner	4	5	5	6	9	4	0,0005
Hovedpine/migræne	16	19	20	19	26	18	0,001
Antal interviewede	3.830	440	555	349	251	5.425	

Bilagstabel 6.1.

Fødselstidspunktet og barnets udviklingsstade på interviewtidspunktet. (Beregnet korrektion af barnets alder i parentes). Procentandele.

	Født mere end 2 uger for sent (-3) > 43 uger	Født 1-2 uger for sent (-2) 41-42 uger	Født til tiden (0) 39-40 uger	Født 1-2 uger for tidl. (2) 37-38 uger	Født 3-4 uger for tidl. (3) 35-36 uger	Født 1-2 mdr. for tidl. (6) 31-34 uger	Født mere end 2 m. for tidl. (9) < 31 uger	Alle
Barnet kan løfte hovedet, når det ligger på maven	100	100	100	100	99	96	97	100
Kan gribe efter legetøj, fx rangle	97	98	97	95	91	77	26	96
Kan løfte hoved og skuldre, når det ligger på maven	94	94	94	92	92	82	66	93
Kan sidde med støtte	94	95	93	94	89	85	60	93
Kan flytte en genstand fra den ene hånd til den anden	58	56	48	41	30	17	11	48
Kan rulle fra maven om på ryggen	50	50	49	44	43	33	9	47
Lyder tydeligt sit navn	42	38	36	32	31	31	31	36
Kan rulle fra ryggen om på maven	40	33	30	25	20	11	9	30
Kan sidde alene uden støtte	10	7	6	5	3	1	0	6
Antal personer	260	1.425	2.438	843	256	163	35	5.420

Anm.: 13 personer var uoplyst med hensyn til fødselstidspunktet. Manglende information om udviklingsstade blev registreret som et benægtende svar på færdighedsspørgsmålene. De vandret læste fordelingsmæssige forskelle er alle signifikante ($P < 0,0005$), dog kunne chi-i-anden-testen ikke gennemføres for det første spørgsmål på grund af, at næsten alle besvarer spørgsmålet bekræftende.

Bilagstabel 6.2.
Børnenes alder på interviewtidspunktet. Procent.

2 mdr.	3 mdr.	4 mdr.	5 mdr.	6 mdr.	7 mdr.	I alt
0	7	74	17	2	0	100

Anm.: Alder er angivet traditionelt som det fyldte antal måneder, således at fx 5 måneder og 20 dage er angivet som 5 måneder.

I nogle undersøgelser kan man se interviewene spredt tilfældigt hen over et kalenderår for derved at kunne udjævne de forskelle der skyldes årstidernes skiften. Denne metode var ikke velegnet i nærværende undersøgelse, fordi en del af de forhold, der indgik i undersøgelsen, omfattede fx mødrenes beskæftigelsesmæssige situation, orlov, børnepasning, samt barnets udvikling og helbredsforhold. Disse forhold er meget bundne til barnets aktuelle alder og kan undergå ændringer inden for forholdsvis korte forløb. Undersøgelsen forudsætter, dels at mødrene er i sammenlignelige situationer med hensyn til genoptagelse af arbejdet, uddannelse mv., dels at børnene er på nogenlunde samme udviklingstrin.

For at sikre, at situationerne ved interviewingen kunne blive sammenlignelige, var det kun børn født inden for en forholdsvis kort periode (15. september til 31. oktober 1995), der blev udtrukket til undersøgelsen.

Alligevel kan børnenes alder på interviewtidspunktet variere en del, da interviewingen af praktiske og ressourcemæssige grunde måtte foregå over et længere tidsrum (januar-maj, 1996). Et af de hensyn, der her vejede tungt, var bestræbelserne på at sikre en forholdsvis høj interviewdeltagelse. Dette lykkedes, idet 90 pct. af de udtrukne mødre medvirkede i undersøgelsen. Men resultatet af disse hensyn var, at der kunne iagttages en vis aldersspredning blandt børnene, på det tidspunkt deres mødre blev interviewet. Det viste sig, at selvom det var teoretisk muligt, at nogle af børnene skulle kunne være mindre end 3 måneder eller ældre end 7 måneder, så var faktisk ingen af børnene i disse aldersgrupper.

Den overvejende del af børnenes mødre var blevet interviewet, da børnene var 4-5 måneder gamle. I nogle ganske få tilfælde var aldersforskellen helt oppe på 4 mdr., men i langt de fleste tilfælde (91 pct.) var aldersforskellen mindre end 2 måneder.

Bilagstabel 6.3.a.**Analyse af sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med, om barnet lyder sit navn.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Korrigeret alder	0,07	0,01	0,0001	0,08	0,01	0,0001
2. Moderen er enlig	0,62	0,14	0,0001	0,38	0,15	0,01
3. Moderen var teenager med det første barn	0,48	0,14	0,0006	0,19	0,18	-
4. Moderen 35 år og derover	-0,21	0,09	0,01	-0,17	0,09	-
5. Det var det første barn	-0,05	0,06	-	-0,09	0,06	-
6. Barnet ammet mindre end 1 måned	0,51	0,09	0,0001	0,42	0,10	0,0001
7. Moderen mere end 25 pct. arbejdsløs i 1993-95	0,24	0,09	0,009	0,13	0,09	-
8. Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,45	0,06	0,001	-0,31	0,07	0,0001
9. Moderen ryger	0,30	0,07	0,0001	0,18	0,06	0,004
10. Barnet er født for tidligt	-0,23	0,11	0,03	0,08	0,12	-
11. Barnet har medfødte handicap	-0,13	0,15	-	-0,20	0,16	-
12. Barnet har været indlagt på ho- spital efter fødslen	-0,00	0,09	-	-0,06	0,10	-
13. Der har 2 gange eller flere været besøg af lægevagten	0,27	0,09	0,004	0,16	0,10	-
14. Barnet har været på skadestue	0,06	0,14	-	-0,03	0,14	-
15. Moderen er teenager	0,45	0,24	-	-0,09	0,30	-

Bilagstabel 6.3.b.**Forhold af betydning for om barnet tydeligt lyder sit navn. Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Korrigeret alder	0,07	0,01	1,08	(1,06-1,10)	0,0001
Moderen er enlig	0,39	0,15	1,47	(1,10-1,97)	0,009
Barnet ammet mindre end 1 måned	0,43	0,09	1,54	(1,28-1,85)	0,0001
Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,34	0,07	0,71	(0,63-0,81)	0,0001
Moderen ryger	0,20	0,06	1,22	(1,08-1,38)	0,002

Anm.: Den korrigerede alder i antal uger indgår som en kontinuert variabel. Her er odds ratio 1,08. Dette viser, at for hver uge øges sandsynligheden for, at barnet lyder sit navn. Odds ratio afhænger af den valgte enhed for tiden (her valgt i uger) og kan derfor ikke umiddelbart sammenlignes med de øvrige dikotome variable. Forskellene, mellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikante med Hosmer & Lemeshow test ($P=0,24$).

Bilagstabel 6.4.a.**Analyse af sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med forekomst af kolik hos børnene.**

	Indgår alene i model			I den samlede model		
	Parameter- estimat	Standard error	P <	Parameter- estimat	Standard error	P <
1. Moderen er enlig	0,17	0,23	-	0,12	0,24	-
2. Det første barn	0,18	0,09	0,005	0,22	0,10	0,02
3. Moderen teenager med det første barn	-0,13	0,25	-	0,08	0,30	-
4. Moderen ryger	0,27	0,10	0,0005	0,13	0,12	-
5. Moderen ryger 15 cigaretter dagligt eller mere	0,32	0,11	0,004	0,21	0,13	-
6. Moderen 35 år og derover	-0,01	0,14	-	0,01	0,14	-
7. Moderen har en erhvervsuddannelse	-0,00	0,10	-	0,04	0,12	-
8. Moderen har en erhvervsuddannelse på 3½ år eller mere	0,12	0,11	-	0,19	0,12	-
9. Moderen var mere end 25 pct. ledig i 1993-95	-0,05	0,15	-	-0,10	0,16	-
10. Moderens indkomst under 150.000 kr.	-0,05	0,09	-	-0,07	0,10	-
11. Der var fødselskomplikationer	0,26	0,10	0,01	0,11	0,11	-
12. Barnet blev ammet i 3 måneder	-0,25	0,10	0,02	-0,15	0,11	-
13. Moderen har følelsen af ikke at kunne klare de daglige problemer	0,41	0,11	0,0001	0,24	0,11	0,03
14. Moderen har psykosomatiske stress-symptomer	0,65	0,10	0,0001	0,53	0,11	0,0001
15. Moderen havde angst, fødselsdepressioner og hovedpine/migræne	0,38	0,10	0,0001	0,08	0,11	-
16. Moderen havde søgt læge for infiltrationer	0,23	0,09	0,02	0,11	0,10	-
17. Barnet født for tidligt	0,42	0,15	0,004	0,30	0,15	0,05
18. Moderen er teenager ved det aktuelle barn	-0,61	0,52	-	-0,87	0,60	-

Bilagstabel 6.4.b.**Sociale baggrundsforhold der har sammenhæng med forekomst af kolik hos børnene.
Den endelige model.**

	Parameter- estimat	Standard error	Odds ratio	Konfidens- interval	Signifikans- niveau P <
Moderen har psykosomatiske stress-symptomer	0,58	0,10	1,79	(1,47-2,18)	0,0001
Følelse af ikke at kunne klare de daglige problemer	0,27	0,11	1,30	(1,05-1,62)	0,015
Moderen ryger mere end 15 cigaretter om dagen	0,26	0,11	1,30	(1,05-1,61)	0,015
Det er det første barn	0,21	0,09	1,23	(1,03-1,48)	0,03
Barnet er født for tidligt	0,36	0,15	1,44	(1,07-1,92)	0,015

Anm.: Forskellene, imellem det man skulle forvente ifølge modellen og de faktiske observationer, er ikke signifikante med Hosmer & Lemeshow-test ($P=0,24$).

Litteratur

Allatt, P. (1996)

Conceptualizing parenting from the standpoint of children: Relationship and transition in the life course, Chap. 10 i: Brannen, J. & O'Brien, M. (eds.): *Children in families*. London: Falmer Press.

Andersen, D. (1991)

Hvad koster det – i tid – at have småbørn? København: Socialforskningsinstituttet. (Artikel, kan rekvireres).

Andersen, D. et al. (1996)

Orlov - evaluering af orlovsordningerne. København: Socialforskningsinstituttet 96:11.

Andersen, D. & Holt, H. (1990)

Fleksibel arbejdstid i den statslige sektor. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 90:16.

Anderson, M. (1972)

Household structure and the industrial revolution; midnineteenth-century Preston in comparative perspective, i: Laslett, P. & Wall, R. (eds.): *Household and family in the past time*. London: Cambridge University Press.

Apley, J. et al. (1978)

The child and his symptoms. London: Blackwell Scientific Publications.

Astrup Jensen, A. & Slorach, S.A. (eds.) (1991)

Chemical Contaminants in Human Milk. Boca Ration: CRC Press.

Atkinson, M.P. & Glass, B.L. (1985)

Marital age heterogamy and homogamy, 1900-1980. *Journal of Marriage and the Family*, 47, 3.

Bentsen, P.V. (1968)

Pasning af gifte kvinders småbørn. Anvendelse og efterspørgsel af forskellige pasningsformer. København: Socialforskningsinstituttet. Studie 10.

Bernard, J. (1972)

The future of marriage. New York: Bantam Books.

Bertelsen, O. (1980)

Den unge familie i 70'erne. Nogle resultater fra undersøgelsen af familiedannelse og kvinders erhvervsdeltagelse. København: Socialforskningsinstituttet. Publikation 99.

Bertelsen, O. (1985)

De lave fødselstal - årsager og konsekvenser. København: Socialforskningsinstituttet. Pjece 14.

Bertelsen, O. (1991)

Offentlig børnepasning. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 91:4.

Bertelsen, O. (1994)

Abort eller fødsel. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 94:4.

Bonke, J. (1992)

Diskrimination - lønforskelle mellem kvinder og mænd. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 130, 1, 169-177.

Bonke, J. (1995)

Arbejde, tid og køn - i udvalgte lande. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:4.

Bonke, J. (1996)

Faktotum - husholdningernes produktion. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:11.

Bonke, J. (1997a)

Hans ægteskablhendes ægteskab - økonomiske beslutninger i familier og hjemmeservice. København: Socialforskningsinstituttet 97:15.

Bonke, J. (1997b)

Levevilkår i Danmark 1997. København: Danmarks Statistik og Socialforskningsinstituttet.

Brodén, M. (1996)

När mor och barn möts, i: Sundhedsstyrelsen: Spædbarnsernæring - om amning og erstatninger. Rapport fra en konference den 19. marts 1996.

Brostrøm, K. (1996)

Modermælkserstatning og tilskudsblanding, i: Sundhedsstyrelsen: Spædbarnsernæring - om amning og erstatninger. Rapport fra en konference den 19. marts 1996.

Caldwell, J. C. (1982)

Theory of Fertility Decline. London: Academic Press. Kap. 11-12, 333-369.

Cohen, Y. & Haberfeld, Y. (1991)

Why do married men earn more than unmarried men? *Social Science Research*, 20, 29-44.

Danmarks Statistik (1996)

Nyt fra Danmarks Statistik. København: Danmarks Statistik, 391.

Danmarks Statistik (1997)

Fertilitetsudviklingen i Danmark. Befolkning og valg. København: Danmarks Statistik, 1997:3.

Danmarks Statistik (diverse årgange)

Befolkningens bevægelser. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (diverse årgange)

Statistiske Efterretninger. Social sikring og retsvæsen. Dagpenge ved sygdom og fødsel. København: Danmarks Statistik.

Dejin-Karlsson, E. et al. (1996)

Psychosocial resources and persistent smoking in early pregnancy - a population study of women in their first pregnancy in Sweden. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 50, 33-39.

Det Statistiske Departement (1966)

Statistiske undersøgelser. København: Det Statistiske Departement, 19.

Douglas, J.W.B. (1976)

The use and abuse of national cohorts. Chap. 1, i: Shipman, M.: The organisation and impact of social research. London: Routledge & Kegan Paul.

Eriksen, W. (1996)

Breastfeeding, smoking and the presence of the child's father in the household. *Acta Pædiatrica*, 85, 1272-1277.

Essen, J. & Wedge, P. (1982)

Continuities in childhood disadvantage. Studies in deprivation and disadvantage 6. Hampshire: Gower.

European Commission (1993)

Mothers, fathers and employment 1985-1991. Brussels: Commission of the European Communities (DGV).

Fleischer Michaelsen, K. (1996)

Amning forebygger infektioner og mælkeallergi, i: Sundhedsstyrelsen: Spædbarnsernæring - om amning og erstatninger. Rapport fra en konference den 19. marts.

Fleischer Michaelsen, K. (1997)

Nutrition and growth during infancy. *Acta Pædiatrica*, 86, (420), 1-36.

Fleischer Michaelsen, K. et al. (1994)

The Copenhagen cohort study on infant nutrition and growth: Duration of breast feeding and influencing factors. *Acta Pædiatrica*, 83, 565-571.

Glavind, N. (1989)

Hvor passes vore børn? København: BUPL.

Golding, J. & Butler, N.R. (1986)

The first months. Chapter 4 i: Butler, N.R. & Golding, J. (eds.): From birth to five. Oxford: Pergamon Press.

Goldthorpe, J.E. (1987)

Family life in western societies. Cambridge: Cambridge University Press.

González, N.L. (1970)

Toward a definition of matrifocality, i: Whitten jr., N.E. & Szwed, J.F.: Afro-American Anthropology. New York: The Free Press.

Goode, W.J. (1963)

World revolution and family patterns. London: The Free Press of Glencoe.

Goody, J. (1976)

Class and marriage, i: Goody, J. (ed.): Production and reproduction - A comparative study of the Domestic Domain. Cambridge: Cambridge University Press.

Greenberger, E. et al. (1994)

Linking workplace and homeplace: relations between the nature of adults' work and their parenting behaviors. *Developmental Psychology*, 30, 6, 990-1.002.

Grönvik, M. et al. (1988)

Mot ett jämställt föräldraskap? Jämtlands Läns Landsting.

Guldager, E. (1992)

Sundhedsplejen på vægten. København: Munksgaard.

Hallberg, H. (1991)

Divorced middle-aged men - Psychosocial and medical aspects. Umeå: Umeå University. Medical dissertations, 317.

Hamosh, M. et al. (1979)

Effect of Nicotine on the Development of Fetal and Suckling Rats. *Biology of the Neonate*, 35, 290-297.

Hansen, D. et al. (1993)

Udnyttelsen af retten til barselsorlov og mødrenes genoptagelse af arbejdet efter fødslen. *Ugeskrift for læger*, 155, 2, 89-92.

Hansen, E.J. (1978)

Fordelingen af levekårene. Hovedresultater fra velfærdsundersøgelsen. Teori, metode og sammenfatning. Bind 1. København: Socialforskningsinstituttet. Publikation 82.

Hansen, E.J. (1995a)

En generation blev voksen. Den første velfærdsgeneration. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:8.

Hansen, E.J. (1995b)

Den første velfærdsgeneration. København: Socialforskningsinstituttet. *Social Forskning. Temanummer, august 1995: Velfærdssamfundets fremtid.*

Hansen, F.K. (1990)

Materielle og sociale afsavn i befolkningen. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 90:4.

Hansen, H. (1988)

Tæt kontakt mellem forældre og udeboende børn. København: Socialforskningsinstituttet. *Social Forskning* 2:88.

Haralambos, M. & Holborn, M. (1996)

Sociology themes and perspectives. London: Collins Educational.

Hayes, C.D. (ed.) (1987)

Risking the future. Volume I. Washington, D.C.: National Academy Press.

Helsborg, L. et al. (1989)

Svangerskab og skærmarbejde. København: Arbejds miljøfondet.

Helweg-Larsen, K. (1996)

Oplysning og vuggedød - resultater af en spørgeskemaundersøgelse om spædbørnspleje i tre-måneders alderen i Danmark i 1996 med speciel fokus på risikofaktorer for vuggedød. *Tidsskrift for jordemødre*, 9, 18-21.

Hendricks, R.D. et al. (1992)

Weaning recommendations: The scientific basis. *Nutrition Reviews*, 50, 5, 125-133.

Henting, H. von (1946)

The sociological function of the grandmother. *Social Forces*, 24, 389-92.

Hestbæk, A-D. (1997)

Når børn og unge anbringes. En undersøgelse af kommunernes praksis i anbringelsessager. København: Socialforskningsinstituttet 97:6.

Hill, M. (1979)

The wage effects of marital status and children. *The Journal of Human Resources*, 11, 484-506.

Hjorth Andersen, B. (1991)

Børnefamiliernes dagligdag. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 91:6.

Hjorth Andersen, B. (1993)

Kan man spørge mennesker om deres livsform? - i surveys vel at mærke! København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 93:4.

Hjorth Andersen, B. (1997)

Børns opvækstvilkår - en beskrivelse af første fase i en forløbsundersøgelse af børn født i efteråret 1995. København: Socialforskningsinstituttet. Arbejdsrapport.

Holle, B. (1987)

Normale og retarderede børns motoriske udvikling. København: Munksgaard.

Holt, H. (1988a)

Kvindefag - mandefag - tilgangen til de erhvervs-gymnasiale uddannelser. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 88:6.

Holt, H. (1988b)

Kvindefag - mandefag. 2. del. Arbejdsløshed, beskæftigelse og karriere. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 88:13.

Holt, H. & Thaulow, I. (1995)

Familievenlige arbejdspladser. København: Socialforskningsinstituttet. Pjece 42.

Holt, H. & Thaulow, I. (1996a)

Strategies to make companies more responsive to need of families, i: Holt, H. & Thaulow, I. (eds.): *Reconciling work and family life. An International Perspective on the Role of Companies*. København: Socialforskningsinstituttet 96:12.

Holt, H. & Thaulow, I. (1996b)

Erfaringer fra et udviklingsprojekt om familievenlige arbejdspladser. København: Socialforskningsinstituttet 96:17.

Hosmer, D.W. & Lemeshow, S. (1989)

Applied Logistic Regression. New York: John Wiley & sons.

Haas, L. (1986)

Determinants of Fathers' Participation in Parental leave in Sweden. Paper at the annual meetings of the National Council on Family Relations, Dearborn, Michigan.

Ingerslev, O. et al. (1992)

Forløbsanalyser af de 25-59 årige i 1980'erne. Dokumentation 4. København: Socialkommissionens sekretariat.

James-Roberts, I.S. (1993)

Explanations of persistent infant crying, i: James-Roberts, I.S. et al. (eds.): *Infant Crying, Feeding and Sleeping*. New York: Harvester Wheatsheaf.

Jexen, B. (1983)

En pilotundersøgelse til vurdering af Denver Developmental Screening Test på 2½-årige børn med henblik på dens anvendelse i dansk sundhedsplejerskearbejde. Eksamensopgave, upubliceret.

Jonsson, G. (1967)

Delinquent boys, their parents and grandparents. Acta Psychiatrica Scandinavica. Supplementum 195 (ad volumen 43).

Kalachek, E. & Raines, F. (1976)

The structure of wage differences among mature male workers. *Journal of Human Resources*, 11, 484-506.

Kaul, H. & Brandth, B. (1988)

Lov og liv. Trondheim: Institut for industriel miljøforskning.

Knudsen, L.B. (1993)

Fertility trends in Denmark in the 1980s. A register based sociodemographic analysis of fertility trends. København: Danmarks Statistik.

Knudsen, L.B. (1996)

Upubliceret materiale fra Fertilitetsdatabasen.

Knudsen, L.B. & Madsen, M. (1993)

Svangreprofylakse, fødselsforløb og social baggrund. København: Dansk Institut for Klinisk Epidemiologi og Sundhedsstyrelsen. Vitalstatistik I:33:1993.

Koch, B. (1996)

Krav til erstatninger og tilskudsblandinger, i: Sundhedsstyrelsen: Spædbarnsernæring - om amning og erstatninger. Rapport fra en konference den 19. marts 1996.

Koch-Nielsen, I. & Transgaard, H. (1987)

Familiemønstre efter skilsmisse. København: Socialforskningsinstituttet. Publikation 155.

Komarovsky, M. (1971)

The unemployed man and his family. New York 1940, genoptryk 1971: Octagon Books.

Kvande, E. (1997)

Fathers in Transformation. Paper til seminar om: Family Changes, Fatherhood and Children. Nesbru, Norge.

Laslett, P. (1972)

Mean household size in England since the sixteenth century, i: Laslett, P. & Wall, R.: Household and family in the past time. London: Cambridge University Press.

Lewis, O. (1963)

Sánchez og hans børn. København: Det Schønbergske Forlag.

Liebow, E. (1967)

Tally's corner - a study of Negro streetcorner men. Boston: Little, Brown and Company.

Löfgren, O. (1974)

Bondefamilie og hushold i komparativt perspektiv, i: Löfgren, O. (ed.): Familie, hushold og produktion. Lyngby: Institut for europæisk folkelivsforskning.

- Madge, N. (1983)**
Annotation unemployment and its effects on children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and allied disciplines*, 24, 311-319.
- Matthiessen, P.C. (1965)**
Befolkningens vækst. København: Berlingske Forlag.
- Matthiessen, P.C. (1970)**
Some aspects of the demographic transition in Denmark. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Matthiessen, P.C. (1992)**
Befolkning og samfund. København: Handelshøjskolens Forlag.
- McRae, S. (1986)**
Cross-class families. Oxford: Clarendon Press.
- Mednick, S.A. & Baert, A.E. (eds.) (1981)**
Prospective Longitudinal Research. Oxford: Oxford University Press.
- Mills, C.A. (1950)**
Tobacco Smoking: Some hints of its biologic hazards. *The Ohio State Medical Journal*, 46, 12, 1165-1170.
- Mose Hansen, A. & Udsen, M. (1994)**
Sundhedsplejen og småbørnsfamilierne - en brugerundersøgelse. København: Sundhedsstyrelsen og Munksgaard.
- Mærkedahl, I. (1989)**
Når manden er normen. Analyse af kønsarbejdsdelingen på en dansk jern- og metalvirksomhed. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 89:10.
- Nelson, W.E. (1992)**
Textbook of Pediatrics. Philadelphia: W.B. Saunders Company.
- Newton, R.W. & Hunt, L.P. (1984)**
Psychological stress in pregnancy and its relation to low birth weight. *British Medical Journal*, 288, 1191-1194.
- Nielsen, A. et al. (1998)**
Børns sundhed i Danmark. København: Dansk Institut for Klinisk Epidemiologi.
- Nyboe Andersen, A. et al. (1982)**
Cigaretryknings indflydelse på graviditet, fødsel, amnings- og amenoréperiode. *Ugeskrift for Læger*, 144, 28, 2115-2118.

Nygaard Christoffersen, M. (1987)

The educational bias of mail questionnaires. *Journal of official statistics*, 4, 459-464.

Nygaard Christoffersen, M. (1988)

Familiens og slægtens betydning for små børns dagpasning. *Tidskrift for samfunnsforskning*, 29, 555-570.

Nygaard Christoffersen, M. (1990)

Barselsorlov - mænds og kvinders erhvervmæssige baggrund for at tage orlov. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 90:18.

Nygaard Christoffersen, M. (1993a)

Familiens ændring - en statistisk belysning af familieforholdene. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 93:2.

Nygaard Christoffersen, M. (1993b)

Anbragte børns livsforløb. En undersøgelse af tidligere anbragte børn og unge født 1967. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 93:11.

Nygaard Christoffersen, M. (1994a)

A follow-up study of longterm effect of unemployment on children: loss of self-esteem and self-destructive behavior among adolescents. *Childhood*, 2, 4, 213-220.

Nygaard Christoffersen, M. (1994b)

Fars barselsorlov - hvorfor tager han den ikke? *Kvinden og samfundet*, 110, 1, 8-9.

Nygaard Christoffersen, M. (1996a)

Opvækst med arbejdsløshed. København: Socialforskningsinstituttet 96:14.

Nygaard Christoffersen, M. (1996b)

Opvækst hos fædre. En sammenligning af 3-5-årige børns opvækst hos fædre og mødre. København: Socialforskningsinstituttet 96:23.

Nygaard Christoffersen, M. et al. (1987)

Hvem passer vore børn? *Dagpasning for 0-6-årige*. København: Socialforskningsinstituttet. Publikation 174.

Parsons, T. (1949a)

Kinship system of contemporary United States, i: Parsons, T.: Essays in sociological theory. London: The free press of Glencoe Collier-MacMillan.

Parsons, T. (1949b)

The social structure of the family, i: Anshen, R.N.: The family: Its function and destiny. New York: Harper & Brothers Publishers.

Parsons, T. (1971)

Reply to his critics, i: Anderson, M. (ed.): Sociology of the Family. Harmondsworth: Penguin Books.

Peacock et al. (1995)

Preterm delivery: effects of socioeconomic factors, psychological stress, smoking, alcohol, and caffeine. *British Medical Journal*, 311, 531-536.

Pfeffer, J. & Ross, J. (1982)

The effects of marriage and a working wife on occupational and wage attainment. *Administrative Science Quarterly*, 27, 66-80.

Platz, M. (1981)

De ældres levevilkår 1977. Hovedresultater og udvikling 1962-1977. København: Socialforskningsinstituttet. Meddelelse 32.

Platz, M. (1986)

Længst muligt i eget hjem... En undersøgelse blandt ældre i Odense. København: Socialforskningsinstituttet. Publikation 157.

Platz, M. (1989)

Gamle i eget hjem. Bind 1: Levekår. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 89:12.

Platz, M. (1990)

Gamle i eget hjem. Bind 2: Hvordan klarer de sig? København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 90:10.

Rapoport, R. (1989)

Ideologies about family forms: towards diversity, i: Boh, K. et al.: Changing patterns of European family life. London: Routledge.

Riksförsäkringsverket (1985)

Föräldraledighet i samband med barns födelse. Barn födda 1978-1982. Stockholm: Statistisk Rapport 1985:4.

Riksförsäkringsverket(1986)

Stockholm: Statistikinformation Is-I 1986:12.

Riksförsäkringsverket (1989)

Föräldraförsäkringen. Stockholm: Statistisk rapport Is-R 1989:8.

Riksförsäkringsverket (1990)

Stockholm: Statistikinformation Is-I 1990:16.

Riksförsäkringsverket (1994)

Fler pappor tar ut föräldrapenning. Stockholm: Statistisk rapport Is-R 1994:1.

Roberts, E.A. (1984)

A Woman's Place: An Oral History of Working-Class Women 1890-1940. Oxford: Basil Blackwell.

Romito, P. (1990)

Postpartum depression and experience of motherhood. *Acta Obstetrica Gynecologica Scandinavica*, supplement 154.

Rosdahl, A. (1990)

Kvinder på vej til mandefag? - Beskæftigelse og jobindhold efter specialarbejderkurser. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 90:15.

Rosenkrands, V. et al. (1982)

Amning - en undersøgelse af ammeforløbet blandt 2000 mødre til nyfødte børn i Århus Amt. Socialmedicinsk Institut, Aarhus Universitet, 29. København: FADL's Forlag.

Rostgaard, T. (1995)

The caring bond - Family Care for Elderly in Denmark and the United Kingdom, (Dissertation) School of Science. Bath: University of Bath, Clavertown Down.

Royal College of Midwives (1991)

Vellykket amning. København: Sundhedsstyrelsen.

Rutter, D.R. & Quine, L. (1990)

Inequalities in pregnancy outcome: a review of psychosocial and behavioral mediators. *Social Science Medicine*, 30, 5, 553-568.

Scheuer, S. (1997)

Arbejdstid og overenskomst. København: Nyt fra samfundsvidenskaberne.

Simpson, W.J. et al. (1957)

A preliminary report on cigarette smoking and the incidence of prematurity. *American Journal of Obstetrics and Gynecology*, 73, 808-815.

Skinhøj, K.T. (1989)

Kvinder og mænd i mandefag - Uddannelse, beskæftigelse og jobindhold. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 89:15.

Smith, N. (1989)

Kan økonomiske teorier forklare kvinders placering på arbejdsmarkedet? *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 127, 3, 321-338.

Smith, N. (1998)

Arbejdsudbuddet i Danmark, i: Smith, N. (red.): Arbejde, incitamenter og ledighed. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Smith, S.F. & Sørensen, L. (1985)

De yngste familier - baggrund og perspektiver, i: Bøgh, C. et al. (ed.): Småbørn - familie - samfund. København: Hans Reitzels Forlag.

Socialstyrelsen (1990)

Vejledning om lov om dagpenge ved sygdom eller fødsel. København: Socialstyrelsen.

Stoddard, J.J. & Gray, B. (1997)

Maternal smoking and medical expenditures for childhood respiratory illness. *American Journal of Public Health*, 87, 2, 205-209.

Sussman, M.B. (1953)

The help pattern in the middle class family. *American Sociological Review*, 18, 22-28.

Szinovacz, M.E. (1987)

Family power, i: Sussman, M.B. & Steinmetz, S.K.: Handbook of Marriage and the Family. New York: Plenum Press.

Thue, E. et al. (1995)

Psychosocial factors and heavy smoking during pregnancy among parous Scandinavian women. *Scand J Prim Health Care*, 13, 182-187.

Vestermark, V. et al. (1991)

The duration of breast-feeding. *Scandinavian Journal of Social Medicine*, 19, 2, 105-109.

Vogelius, J. et al. (1983)

Amning. København: Munksgaard.

Wallace, C. (1987)

For Richer for Poorer. London: Tavistock Publications.

Wergeland, E. et al. (1996)

Smoking in pregnancy: a way to cope with excessive workload?
Scand J Prim Health Care, 14, 21-28.

Willert, H. (1991)

3-generationsfamilier i 1800-tallet. Fortid og Nutid, 1, 1-20.

Willert, H. (1992)

Historiska analyser av födelser och giftermål. Lund: 10. Nordiska Demografiska Symposiet, augusti.

Willert, H. (1995)

Three-generation Families in 19th Century Rural Denmark. Demography, economy and welfare. *Scandinavian Population Studies*, 10, 260-278.

Wohlert, M. (1989)

Biologiske, sociale og organisatoriske forholds betydning for komplikationer i forbindelse med graviditet og fødsel. København: FADL.

Young, M. & Willmott, P. (1957)

Family and Kinship in East London. London: Routledge & Kegan Paul.

Young, M. & Willmott, P. (1973)

The symmetrical Family. London: Routledge & Kegan Paul.

Zachau-Christiansen, B. & Ross, E.M. (1975)

Babies: Human development during the first year. London: John Wiley & Sons.

Zlotnik G. (1991)

De stakkels drenge. København: Hans Reitzels Forlag.

Øverli, B. & Brandth, B. (1997)

Fedrekvote og nye faderskap. Paper på Nordisk Sosiologkongress, København 13.-15. juni 1997. Allforsk, arbejdsnotat 1997:1.

Socialforskningsinstituttets udgivelser om familie, skilsmisse og fertilitet

- 1996:** Inger Koch-Nielsen: Family Obligations in Denmark. 1996. 40 s. ISBN 87-7487-524-8.
Rapport 96:3.
- 1994:** Bertelsen, O.: Abort eller fødsel. 1994. 107 s. ISBN 87-7487-481-0.
Kr. 70,00.
Rapport 94:4.
- 1993:** Nygaard Christoffersen, M.: Familiens ændring - en statistisk belysning af familieforholdene. 1993. 169 s. ISBN 87-7487-454-3. Kr. 80,00.
Rapport 93:2.
- 1991:** Christensen, E.: Trængte familier. 1991. 129 s. ISBN 87-7487-406-3.
Kr. 65,00.
Rapport 91:8.
- Hjorth Andersen, B.: Børnefamiliernes dagligdag. 1991. 158 s. ISBN 87-7487-405-5. Kr. 70,00.
Rapport 91:6.
- 1990:** Nygaard Christoffersen, M.: Barselsorlov - mænds og kvinders erhvervmæssige baggrund for at tage orlov. 1990. 128 s. ISBN 87-7487-397-0. Kr. 60,00.
Rapport 90:18
- Hansen, F.K.: Børnefamiliernes økonomi. 1990. 176 s. ISBN 87-7487-396-2. Kr. 75,00.
Rapport 90:17
- Hjorth Andersen, B.: Børnefamilier. Foreløbige resultater fra undersøgelsen "Børnefamilien i 90'erne". 80 s. Udgået.
Arbejdsnotat 1990:1.
- 1988:** Nissen, M.: Skilsmisens pris. 1988. 90 s. ISBN 87-7487-340-7. Kr. 45,00.
Rapport 88:7.
- Schultz Jørgensen, P. & Hjorth Andersen, B.: Småbørnsfamilien i 80'ernes Danmark. 45 s. Udgået.
Arbejdsnotat. Oktober 1988.

- 1987:** Nygaard Christoffersen, M.: Familien under forandring? - en statistisk belysning af småbørns familieforhold i 1974 og 1985. 1987. 96 s. ISBN 87-7487-316-4. Kr. 45,00.
Publikation 168.
- Nissen, M.: Min far og mor er skilt. 1987. 105 s. ISBN 87-7487-314-8. Kr. 55,00.
Publikation 165.
- Koch-Nielsen, I. & Transgaard, H.: Familiemønstre efter skilsmisse. 1987. 120 s. ISBN 87-7487-297-4. Kr. 48,00.
Publikation 155.
- Koch-Nielsen, I.: New Family Patterns. Divorces in Denmark. 1987. 32 s. ISBN 87-7487-318-0. Kr. 55,00.
Pjece 23.
- 1985:** Koch-Nielsen, I.: Divorces. 1985. 48 s. ISBN 87-7487-279-6. Kr. 40,00.
Publikation 148.
- Nissen, M.: Når voksne skilles. 1985. 69 s. ISBN 87-7487-273-7. Kr. 30,00.
Publikation 144.
- Bertelsen, O.: De lave fødselstal. Årsager - konsekvenser. 1985. 20 s. ISBN 87-7487-264-8. Kr. 25,00.
Pjece 14.
- 1984:** Nissen, M.: Børns oplevelse af skilsmisse. 1984. 102 s. ISBN 87-7487-242-7. Kr. 35,00.
Publikation 126.
- Graversen, J. & Koch-Nielsen, I.: Fælles forældremyndighed ved separation og skilsmisse. To artikler. 1984. 72 s. ISBN 87-7487-254-0. Kr. 35,00.
Meddelelse 43.
- Nygaard Christoffersen, M.: Arbejdsnotat om de ændrede familiestrukturer 1974-84 - med særligt henblik på småbørnsfamilierne. 14 s. Udgået.
Arbejdsnotat. December 1984.
- Bertelsen, O.: Befolkningsudviklingen i Danmark. 18 s. Udgået.
Arbejdsnotat. Juni 1984.

- 1983:** Koch-Nielsen, I.: Skilsmisser. 1983. 188 s. ISBN 87-7487-237-0. Kr. 48,00.
Publikation 118.
- 1981:** Bertelsen, O.: Det faldende fødselstal. Belyst ved familiestørrelsens sammenhæng med kvindens uddannelse og erhvervsarbejde. 1981. 150 s. ISBN 87-7487-191-1. Kr. 33,00. Engelsk summary. (The falling birth rate. Illustrated by the relationship of family size to woman's education and employment).
Publikation 104.
- Transgaard, H.: An analysis of Danish sex-linked attitudes: Toward married women's employment, forms of childcare, and the preferred occupational status. 1981. 179 s. ISBN 87-7487-187-0. Kr. 42,00.
Studie 40.
- Nissen, M.: Skilsmissebørn - myter og realiteter. 1981. 31 s. ISBN 87-7487-203-6. Kr. 15,00.
Pjece 11.
- 1980:** Bertelsen, O.: Den unge familie i 70'erne. Nogle resultater fra undersøgelsen af familiedannelse og kvinders erhvervsdeltagelse. 1980. 246 s. ISBN 87-7487-175-7. Kr. 45,00. Engelsk summary. (The young family in the 1970s. Some results from the survey on family formation and women's employment outside the home).
Publikation 99.
- Nissen, M.: Skilsmisser og børn. En gennemgang af foreliggende undersøgelser. 1980. 64 s. ISBN 87-7487-183-8. Kr. 22,00. Udsolgt.
Studie 39.
- Pruzan, V.: Familiepolitiske overvejelser. 1980. 72 s. ISBN 87-7487-188-9. Kr. 15,00.
Meddelelse 31.
- 1979:** Ussing, J.: Om abort. 1979. 87 s. ISBN 87-7487-153-6. Kr. 25,35.
Engelsk summary. (Facts about legally induced abortion).
Publikation 87.
- 1978:** Koch-Nielsen, I.: Forældremyndighed og samkvemsret i papirløse parforhold. 1978. 27 s. Kr. 12,15.
Meddelelse 24.
- Koch-Nielsen, I.: The future of marriage in Denmark. 1978. 45 s. Kr. 20,70.
Booklet No. 7.

- 1977:** Koch-Nielsen, I.: Ægteskabets fremtid. 1977. 39 s. Udsolgt.
Pjece 7.
- 1976:** Mørkeberg, H.: Fødslers placering i familiens livsforløb. 1976. 162 s.
Kr. 38,50. Engelsk summary. (Childspacing).
Publikation 68.
- Koch-Nielsen, I., Ussing, J. & Schmidt, G.: Familie 1975 lov og tal.
1976. 59 s. Kr. 12,25.
Meddelelse 19.
- Andersen, D.: Papirløst samliv blandt de 20-29 årige. 1976. 72 s.
Kr. 13,80.
Meddelelse 18.
- 1975:** Koch-Nielsen, I.: Ægteskabet og loven. 1975. 147 s. Kr. 27,40. En-
gelsk summary. (Marriage and the law).
Publikation 66.
- 1974:** Bertelsen, O. & Ussing, J.: Familiestørrelse og livsstil. 1974. 104 s.
Udsolgt. Engelsk summary. (Family size and style of life). Out of
print.
Publikation 60.
- Mørkeberg, H.: The married woman's first child. Også offentliggjort i
Yearbook of Population Research in Finland XIII 1973-74. Ikke i
handel.
Småtryk 5.
- Bertelsen, O.: The family size in Denmark. Også offentliggjort i
Yearbook of Population Research in Finland XIII 1973-74. Ikke i
handel.
Småtryk 4.
- 1972:** Noordhoek, J.A. & Smith, Y.: Gifte kvinder i familie og erhverv. Bind
II: Udearbejde og familie. 1972. 120 s. Udsolgt. Engelsk summary.
(Married women, family and work. Vol. II. Effects on the family).
Out of print.
Publikation 55.
- Ussing, J. & Bruun-Schmidt, H.: Nogle resultater fra fertilitets-
undersøgelsen. Rapport nr. 1 fra fertilitetsundersøgelsen. 1972. 180 s.
Kr. 14,65. Duplikeret engelsk summary. (Preliminary results of the
Danish fertility survey 1970).
Studie 22.

- 1970:** Noordhoek, J.A. & Smith, Y.: Familie og udearbejde. En materialsamling. 1970. 82 s. Udsolgt.
Studie 19.
- 1969:** Noordhoek, J.A.: Gifte kvinder i familie og erhverv. Bind I: Deltagelse i erhvervslivet. 1969. 220 s. Udsolgt. Engelsk summary. (Married women, family and work. Vol. I: Employment). Out of print.
Publikation 37.

Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1997

97:1

Bengtsson, S.: Handicap og funktionshæmning i halvfemserne. 1997. 196 s. ISBN87-7487-552-3. Kr. 140,00.

97:2

Gregersen, O.: Virksomhedernes brug af arbejdsmarkedsuddannelserne. 1997. 242 s. ISBN 87-7487-553-1. Kr. 175,00.

97:3

Andersen, D.: Uddannelsesvalg efter 9. klasse. Delprojekt under forskningsprogrammet UDDANNELSE TIL ALLE. 1997. 205 s. ISBN 87-7487-555-8. Kr. 135,00.

97:4

Gruber, T. & Villadsen, K.: Kvalitet i det frivillige sociale arbejde. 1997. 166 s. ISBN 87-7487-556-6. Kr. 130,00.

97:5

Bonke, J. (red.): Dilemmaet arbejdsliv – familieliv i Norden. 1997. 256 s. ISBN 87-7487-557-4. Kr. 140,00.

97:6

Hestbæk, A-D: Når børn og unge anbringes. En undersøgelse af kommunernes praksis i anbringelsessager. 1997. 304. s. ISBN 87-7487-558-2. Kr. 210,00.

97:7

Brogaard, S. & Weise, H.: Evaluering af Lov om kommunal aktive-ring. Kommuneundersøgelsen. 1997. 110 s. ISBN 87-7487-559-0. Kr. 100,00.

97:8

Hansen, H.: Elements of Social Security in 6 European Countries. A comparison covering: Denmark, Sweden, Finland, Germany, Great Britain, The Netherlands. 1997. 140 s. ISBN 87-7487-560-4.

97:9

Zeuner, L. (red.): Social integration. 1997. 226 s. ISBN 87-7487-561-2. Kr. 170,00.

97:10

Kjær Jensen, M., Kirkegaard, O. & Varming, M.: Sociale boformer. Boformer for psykisk syge, alkohol- og stofmisbrugere samt socialt ud-

stødte og hjemløse. SBI-rapport 281. I samarbejde med Statens Byggeforskningsinstitut. 1997. 195 s. ISBN 87-563-0959-7. Kr. 200,00.

97:11

Fridberg, T. (red.): Hvem løser opgaverne i fremtidens velfærdssamfund? 1997. 236 s. ISBN 87-7487-564-7. Kr. 170,00.

97:12

Bunnage, D.: Young Elderly in Denmark in the Mid-1990's. 1997. 39 s. ISBN 87-7487-565-5.

97:13

Pedersen, L. (red.): Er der veje til fuld beskæftigelse? 1997. 304 s. ISBN 87-7487-566-3. Kr. 200,00.

97:14

Kjær Jensen, M.: Valg af ungdomsuddannelse efter 10. klasse. Delprojekt under forskningsprogrammet UDDANNELSE TIL ALLE. 1997. 38 s. ISBN 87-7487-567-1. Kr. 50,00.

97:15

Bonke, J.: Hans ægteskab/hendes ægteskab - økonomiske beslutninger i familier og hjemmeservice. 1997. 269 s. ISBN 87-7487-569-8. Kr. 190,00.

97:16

Fridberg, T.: Fra eliteforbrug til masseforbrug. Interessen for kultur 1964-1993. 1997. 94 s. ISBN 87-7487-573-6. Kr. 90,00.

97:17

Hansen, E.J.: Perspektiver og begrænsninger i studiet af den sociale rekruttering til uddannelserne. 1997. 68 s. ISBN 87-7487-574-4. Kr. 60,00.

97:18

Just Jeppesen, K.: Børns kriminalitet. Forsøgserfaringer fra en hurtig forebyggende indsats. 1997. 89 s. ISBN 87-7487-575-2. Kr. 125,00

97:19

Bjerregård Bach, H.: Virksomhederne og arbejdsformidlingens tilbud. Evaluering af arbejdsmarkedsreformen II. 1997 157 s. ISBN 87-7487-576-0. Kr. 150,00.

97:20

Langager, K.: Indsatsen over for de forsikrede ledige. Evaluering af arbejdsmarkedsreformen I. 1997. 264 s. ISBN 87-7487-577-9. Kr. 230,00.

97:21

Weise, H. & Brogaard, S.: Aktivering af kontanthjælpsmodtagere. En evaluering af Lov om kommunal aktivering. 1997. 192 s. ISBN 87-7487-578-7. Kr. 180,00.

97:22

Fridberg, T. & Koch-Nielsen, I.: Konsekvensanalyse af kulturby 96. 1997. 78 s. Kr. 150,00. Fridberg, T. & Koch-Nielsen, I.: Cultural Capital of Europe Copenhagen 96. 78 s. Kr. 150,00. Både dansk og engelsk udgave sælges gennem Københavner Information, Rådhuspladsens Informationscenter, 1550 København V, tlf. 33 66 66 33.

97:23

Vestergaard, H., Gottschalk, G., Trærup, T., Gruber, T. & Ørum Rasmussen, I.: De 8 modelområder. Evaluering af et Byudvalgsinitiativ. SBI-rapport 288. I samarbejde med Statens Byggeforskningsinstitut. 1997. 215 s. ISBN 87-563-0972-4. Kr. 325,00.

97:24

Heide Ottosen, M.: Børn i sammenbragte familier. Et studie af forældreskab som social konstruktion. 1997. 412 s. ISBN 87-7487-579-5. Kr. 270,00.

97:25

Nygaard Christoffersen, M.: Spædbarnsfamilien. Rapport nr. 1 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995. 1998. ISBN 87-7487-580-9.

97:26

Bruun-Vierø, I.M.: Annual Report 1996. Catalogue of Projects 1997. 1997. 44 s. ISBN 87-7487-581-7.

97:27

Bengtsson, S.: Kvalitet gennem brugerindflydelse. Et forsøg med styring af indhold i stedet for form. 1997. 144 s. ISBN 87-7487-582-5. Kr. 115,00.

98:1

Holt, H.: En kortlægning af danske virksomheders sociale ansvar. 1998. 186 s. ISBN 87-7487-583-3. Kr. 135,00.

98:2

Christensen, E.: Anbringelser af børn. En kvalitativ analyse af processen. 1998. 186 s. ISBN 87-7487-584-1. Kr. 135,00.

Social Forskning er instituttets nyhedsblad. Det udkommer fire gange om året og orienterer i en lettilgængelig form om resultaterne af instituttets arbejde. Lejlighedsvis udkommer Social Forskning som udvidet tema-nummer med bidragydere udefra.

Abonnementet er gratis og kan tegnes ved henvendelse til instituttet.

Tema-nummer af Social Forskning:

Det sociale ansvar. September '96. 68 s.

Borgerne om velfærdssamfundet. Særnummer. August '96. 66 s.

Kr. 50,00.

Børn. Familie. Samfund. Marts '97. 98 s.

En fuldstændig liste over instituttets udgivelser kan fås ved henvendelse til Socialforskningsinstituttet tlf. 33 48 09 46, e-mail: library@smsfi.dk.

Socialforskningsinstituttets udgivelser om familie, skilsmisse og fertilitet

- 1996:** Inger Koch-Nielsen: Family Obligations in Denmark. 1996. 40 s. ISBN 87-7487-524-8.
Rapport 96:3.
- 1994:** Bertelsen, O.: Abort eller fødsel. 1994. 107 s. ISBN 87-7487-481-0.
Kr. 70,00.
Rapport 94:4.
- 1993:** Nygaard Christoffersen, M.: Familiens ændring - en statistisk belysning af familieforholdene. 1993. 169 s. ISBN 87-7487-454-3. Kr. 80,00.
Rapport 93:2.
- 1991:** Christensen, E.: Trængte familier. 1991. 129 s. ISBN 87-7487-406-3.
Kr. 65,00.
Rapport 91:8.
- Hjorth Andersen, B.: Børnefamiliernes dagligdag. 1991. 158 s. ISBN 87-7487-405-5. Kr. 70,00.
Rapport 91:6.
- 1990:** Nygaard Christoffersen, M.: Barselsorlov - mænds og kvinders erhvervmæssige baggrund for at tage orlov. 1990. 128 s. ISBN 87-7487-397-0. Kr. 60,00.
Rapport 90:18
- Hansen, F.K.: Børnefamiliernes økonomi. 1990. 176 s. ISBN 87-7487-396-2. Kr. 75,00.
Rapport 90:17
- Hjorth Andersen, B.: Børnefamilier. Foreløbige resultater fra undersøgelsen "Børnefamilien i 90'erne". 80 s. Udgået.
Arbejdsnotat 1990:1.
- 1988:** Nissen, M.: Skilsmisens pris. 1988. 90 s. ISBN 87-7487-340-7. Kr. 45,00.
Rapport 88:7.
- Schultz Jørgensen, P. & Hjorth Andersen, B.: Småbørnsfamilien i 80'ernes Danmark. 45 s. Udgået.
Arbejdsnotat. Oktober 1988.

- 1987:** Nygaard Christoffersen, M.: Familien under forandring? - en statistisk belysning af småbørns familieforhold i 1974 og 1985. 1987. 96 s. ISBN 87-7487-316-4. Kr. 45,00.
Publikation 168.
- Nissen, M.: Min far og mor er skilt. 1987. 105 s. ISBN 87-7487-314-8. Kr. 55,00.
Publikation 165.
- Koch-Nielsen, I. & Transgaard, H.: Familiemønstre efter skilsmisse. 1987. 120 s. ISBN 87-7487-297-4. Kr. 48,00.
Publikation 155.
- Koch-Nielsen, I.: New Family Patterns. Divorces in Denmark. 1987. 32 s. ISBN 87-7487-318-0. Kr. 55,00.
Pjece 23.
- 1985:** Koch-Nielsen, I.: Divorces. 1985. 48 s. ISBN 87-7487-279-6. Kr. 40,00.
Publikation 148.
- Nissen, M.: Når voksne skilles. 1985. 69 s. ISBN 87-7487-273-7. Kr. 30,00.
Publikation 144.
- Bertelsen, O.: De lave fødselstal. Årsager - konsekvenser. 1985. 20 s. ISBN 87-7487-264-8. Kr. 25,00.
Pjece 14.
- 1984:** Nissen, M.: Børns oplevelse af skilsmisse. 1984. 102 s. ISBN 87-7487-242-7. Kr. 35,00.
Publikation 126.
- Graversen, J. & Koch-Nielsen, I.: Fælles forældremyndighed ved separation og skilsmisse. To artikler. 1984. 72 s. ISBN 87-7487-254-0. Kr. 35,00.
Meddelelse 43.
- Nygaard Christoffersen, M.: Arbejdsnotat om de ændrede familiestrukturer 1974-84 - med særligt henblik på småbørnsfamilierne. 14 s. Udgået.
Arbejdsnotat. December 1984.
- Bertelsen, O.: Befolkningsudviklingen i Danmark. 18 s. Udgået.
Arbejdsnotat. Juni 1984.

- 1983:** Koch-Nielsen, I.: Skilsmisser. 1983. 188 s. ISBN 87-7487-237-0. Kr. 48,00.
Publikation 118.
- 1981:** Bertelsen, O.: Det faldende fødselstal. Belyst ved familiestørrelsens sammenhæng med kvindens uddannelse og erhvervsarbejde. 1981. 150 s. ISBN 87-7487-191-1. Kr. 33,00. Engelsk summary. (The falling birth rate. Illustrated by the relationship of family size to woman's education and employment).
Publikation 104.
- Transgaard, H.: An analysis of Danish sex-linked attitudes: Toward married women's employment, forms of childcare, and the preferred occupational status. 1981. 179 s. ISBN 87-7487-187-0. Kr. 42,00.
Studie 40.
- Nissen, M.: Skilsmissebørn - myter og realiteter. 1981. 31 s. ISBN 87-7487-203-6. Kr. 15,00.
Pjece 11.
- 1980:** Bertelsen, O.: Den unge familie i 70'erne. Nogle resultater fra undersøgelsen af familiedannelse og kvinders erhvervsdeltagelse. 1980. 246 s. ISBN 87-7487-175-7. Kr. 45,00. Engelsk summary. (The young family in the 1970s. Some results from the survey on family formation and women's employment outside the home).
Publikation 99.
- Nissen, M.: Skilsmisser og børn. En gennemgang af foreliggende undersøgelser. 1980. 64 s. ISBN 87-7487-183-8. Kr. 22,00. Udsolgt.
Studie 39.
- Pruzan, V.: Familiepolitiske overvejelser. 1980. 72 s. ISBN 87-7487-188-9. Kr. 15,00.
Meddelelse 31.
- 1979:** Ussing, J.: Om abort. 1979. 87 s. ISBN 87-7487-153-6. Kr. 25,35.
Engelsk summary. (Facts about legally induced abortion).
Publikation 87.
- 1978:** Koch-Nielsen, I.: Forældremyndighed og samkvemsret i papirløse parforhold. 1978. 27 s. Kr. 12,15.
Meddelelse 24.
- Koch-Nielsen, I.: The future of marriage in Denmark. 1978. 45 s. Kr. 20,70.
Booklet No. 7.

- 1977:** Koch-Nielsen, I.: Ægteskabets fremtid. 1977. 39 s. Udsolgt.
Pjece 7.
- 1976:** Mørkeberg, H.: Fødslers placering i familiens livsforløb. 1976. 162 s.
Kr. 38,50. Engelsk summary. (Childspacing).
Publikation 68.
- Koch-Nielsen, I., Ussing, J. & Schmidt, G.: Familie 1975 lov og tal.
1976. 59 s. Kr. 12,25.
Meddelelse 19.
- Andersen, D.: Papirløst samliv blandt de 20-29 årige. 1976. 72 s.
Kr. 13,80.
Meddelelse 18.
- 1975:** Koch-Nielsen, I.: Ægteskabet og loven. 1975. 147 s. Kr. 27,40. En-
gelsk summary. (Marriage and the law).
Publikation 66.
- 1974:** Bertelsen, O. & Ussing, J.: Familiestørrelse og livsstil. 1974. 104 s.
Udsolgt. Engelsk summary. (Family size and style of life). Out of
print.
Publikation 60.
- Mørkeberg, H.: The married woman's first child. Også offentliggjort i
Yearbook of Population Research in Finland XIII 1973-74. Ikke i
handel.
Småtryk 5.
- Bertelsen, O.: The family size in Denmark. Også offentliggjort i
Yearbook of Population Research in Finland XIII 1973-74. Ikke i
handel.
Småtryk 4.
- 1972:** Noordhoek, J.A. & Smith, Y.: Gifte kvinder i familie og erhverv. Bind
II: Udearbejde og familie. 1972. 120 s. Udsolgt. Engelsk summary.
(Married women, family and work. Vol. II. Effects on the family).
Out of print.
Publikation 55.
- Ussing, J. & Bruun-Schmidt, H.: Nogle resultater fra fertilitets-
undersøgelsen. Rapport nr. 1 fra fertilitetsundersøgelsen. 1972. 180 s.
Kr. 14,65. Duplikeret engelsk summary. (Preliminary results of the
Danish fertility survey 1970).
Studie 22.

- 1970:** Noordhoek, J.A. & Smith, Y.: Familie og udearbejde. En materialsamling. 1970. 82 s. Udsolgt.
Studie 19.
- 1969:** Noordhoek, J.A.: Gifte kvinder i familie og erhverv. Bind I: Deltagelse i erhvervslivet. 1969. 220 s. Udsolgt. Engelsk summary. (Married women, family and work. Vol. I: Employment). Out of print.
Publikation 37.

Socialforskningsinstituttets udgivelser siden 1.1.1997

97:1

Bengtsson, S.: Handicap og funktionshæmning i halvfemserne. 1997. 196 s. ISBN87-7487-552-3. Kr. 140,00.

97:2

Gregersen, O.: Virksomhedernes brug af arbejdsmarkedsuddannelserne. 1997. 242 s. ISBN 87-7487-553-1. Kr. 175,00.

97:3

Andersen, D.: Uddannelsesvalg efter 9. klasse. Delprojekt under forskningsprogrammet UDDANNELSE TIL ALLE. 1997. 205 s. ISBN 87-7487-555-8. Kr. 135,00.

97:4

Gruber, T. & Villadsen, K.: Kvalitet i det frivillige sociale arbejde. 1997. 166 s. ISBN 87-7487-556-6. Kr. 130,00.

97:5

Bonke, J. (red.): Dilemmaet arbejdsliv – familieliv i Norden. 1997. 256 s. ISBN 87-7487-557-4. Kr. 140,00.

97:6

Hestbæk, A-D: Når børn og unge anbringes. En undersøgelse af kommunernes praksis i anbringelsessager. 1997. 304. s. ISBN 87-7487-558-2. Kr. 210,00.

97:7

Brogaard, S. & Weise, H.: Evaluering af Lov om kommunal aktive-ring. Kommuneundersøgelsen. 1997. 110 s. ISBN 87-7487-559-0. Kr. 100,00.

97:8

Hansen, H.: Elements of Social Security in 6 European Countries. A comparison covering: Denmark, Sweden, Finland, Germany, Great Britain, The Netherlands. 1997. 140 s. ISBN 87-7487-560-4.

97:9

Zeuner, L. (red.): Social integration. 1997. 226 s. ISBN 87-7487-561-2. Kr. 170,00.

97:10

Kjær Jensen, M., Kirkegaard, O. & Varming, M.: Sociale boformer. Boformer for psykisk syge, alkohol- og stofmisbrugere samt socialt ud-

stødte og hjemløse. SBI-rapport 281. I samarbejde med Statens Byggeforskningsinstitut. 1997. 195 s. ISBN 87-563-0959-7. Kr. 200,00.

97:11

Fridberg, T. (red.): Hvem løser opgaverne i fremtidens velfærdssamfund? 1997. 236 s. ISBN 87-7487-564-7. Kr. 170,00.

97:12

Bunnage, D.: Young Elderly in Denmark in the Mid-1990's. 1997. 39 s. ISBN 87-7487-565-5.

97:13

Pedersen, L. (red.): Er der veje til fuld beskæftigelse? 1997. 304 s. ISBN 87-7487-566-3. Kr. 200,00.

97:14

Kjær Jensen, M.: Valg af ungdomsuddannelse efter 10. klasse. Delprojekt under forskningsprogrammet UDDANNELSE TIL ALLE. 1997. 38 s. ISBN 87-7487-567-1. Kr. 50,00.

97:15

Bonke, J.: Hans ægteskab/hendes ægteskab - økonomiske beslutninger i familier og hjemmeservice. 1997. 269 s. ISBN 87-7487-569-8. Kr. 190,00.

97:16

Fridberg, T.: Fra eliteforbrug til masseforbrug. Interessen for kultur 1964-1993. 1997. 94 s. ISBN 87-7487-573-6. Kr. 90,00.

97:17

Hansen, E.J.: Perspektiver og begrænsninger i studiet af den sociale rekruttering til uddannelserne. 1997. 68 s. ISBN 87-7487-574-4. Kr. 60,00.

97:18

Just Jeppesen, K.: Børns kriminalitet. Forsøgserfaringer fra en hurtig forebyggende indsats. 1997. 89 s. ISBN 87-7487-575-2. Kr. 125,00

97:19

Bjerregård Bach, H.: Virksomhederne og arbejdsformidlingens tilbud. Evaluering af arbejdsmarkedsreformen II. 1997 157 s. ISBN 87-7487-576-0. Kr. 150,00.

97:20

Langager, K.: Indsatsen over for de forsikrede ledige. Evaluering af arbejdsmarkedsreformen I. 1997. 264 s. ISBN 87-7487-577-9. Kr. 230,00.

97:21

Weise, H. & Brogaard, S.: Aktivering af kontanthjælpsmodtagere. En evaluering af Lov om kommunal aktivering. 1997. 192 s. ISBN 87-7487-578-7. Kr. 180,00.

97:22

Fridberg, T. & Koch-Nielsen, I.: Konsekvensanalyse af kulturby 96. 1997. 78 s. Kr. 150,00. Fridberg, T. & Koch-Nielsen, I.: Cultural Capital of Europe Copenhagen 96. 78 s. Kr. 150,00. Både dansk og engelsk udgave sælges gennem Københavner Information, Rådhuspladsens Informationscenter, 1550 København V, tlf. 33 66 66 33.

97:23

Vestergaard, H., Gottschalk, G., Trærup, T., Gruber, T. & Ørum Rasmussen, I.: De 8 modelområder. Evaluering af et Byudvalgsinitiativ. SBI-rapport 288. I samarbejde med Statens Byggeforskningsinstitut. 1997. 215 s. ISBN 87-563-0972-4. Kr. 325,00.

97:24

Heide Ottosen, M.: Børn i sammenbragte familier. Et studie af forældreskab som social konstruktion. 1997. 412 s. ISBN 87-7487-579-5. Kr. 270,00.

97:25

Nygaard Christoffersen, M.: Spædbarnsfamilien. Rapport nr. 1 fra forløbsundersøgelsen af børn født i efteråret 1995. 1998. ISBN 87-7487-580-9.

97:26

Bruun-Vierø, I.M.: Annual Report 1996. Catalogue of Projects 1997. 1997. 44 s. ISBN 87-7487-581-7.

97:27

Bengtsson, S.: Kvalitet gennem brugerindflydelse. Et forsøg med styring af indhold i stedet for form. 1997. 144 s. ISBN 87-7487-582-5. Kr. 115,00.

98:1

Holt, H.: En kortlægning af danske virksomheders sociale ansvar. 1998. 186 s. ISBN 87-7487-583-3. Kr. 135,00.

98:2

Christensen, E.: Anbringelser af børn. En kvalitativ analyse af processen. 1998. 186 s. ISBN 87-7487-584-1. Kr. 135,00.

Social Forskning er instituttets nyhedsblad. Det udkommer fire gange om året og orienterer i en lettilgængelig form om resultaterne af instituttets arbejde. Lejlighedsvis udkommer Social Forskning som udvidet tema-nummer med bidragydere udefra.

Abonnementet er gratis og kan tegnes ved henvendelse til instituttet.

Tema-nummer af Social Forskning:

Det sociale ansvar. September '96. 68 s.

Borgerne om velfærdssamfundet. Særnummer. August '96. 66 s.

Kr. 50,00.

Børn. Familie. Samfund. Marts '97. 98 s.

En fuldstændig liste over instituttets udgivelser kan fås ved henvendelse til Socialforskningsinstituttet tlf. 33 48 09 46, e-mail: library@smsfi.dk.